

รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรธานี

วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา หลักสูตรศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาศิลปะและการออกแบบ
ปีการศึกษา 2565
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยนเรศวร

รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุดรธานี

วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา หลักสูตรศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาศิลปะและการออกแบบ
ปีการศึกษา 2565
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยนเรศวร

วิทยานิพนธ์ เรื่อง "รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุตรดิตถ์"

ของ มจรุส ชาวไร่ปรมาณ

ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปะและการออกแบบ

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... (ธวัช พะยี่ม)	ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์
..... (จิรวัดน์ พิระสันต์)	ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
..... (วิสิฐ จันมา)	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
..... (นิรัช สุดสังข์)	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
..... (จิรวัดน์ พิระสันต์)	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
..... (อังกาบ บุญสูง)	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

อนุมัติ

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.กรองกาญจน์ ชูทิพย์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง	รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์
ผู้วิจัย	มธุรส ชาวไร่ปรามณ
ประธานที่ปรึกษา	จิรวัดณ์ พิระสันต์
ประเภทสารนิพนธ์	วิทยานิพนธ์ ศป.ด. ศิลปะและการออกแบบ, มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2565
คำสำคัญ	1.รูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรม 2.ศิลปหัตถกรรมชุมชน

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ วิเคราะห์รูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์ พัฒนารูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์ และประเมินรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์ มีขั้นตอนการดำเนินงาน ประกอบด้วย การสร้างเครือข่าย การแสวงหาความรู้ การพัฒนารูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน การพัฒนาศิลปหัตถกรรมชุมชน และการประเมินรูปแบบทางศิลปหัตถกรรมชุมชน โดยดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การสังเกต การสัมภาษณ์เจาะลึก การสนทนากลุ่ม และการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

วิเคราะห์รูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชน พบว่า ศักยภาพด้านพื้นที่ของบ้านห้วยต้าซึ่งเป็นชุมชนที่มีความสามารถทางด้านงานศิลปหัตถกรรม ทั้งการทอผ้า จักสาน และการแกะสลักไม้ นอกจากนี้ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ ได้สนับสนุนให้คนในชุมชนเข้ารับการอบรมพัฒนาอาชีพทางด้านศิลปหัตถกรรมเพื่อสร้างอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ ซึ่งนำผลิตภัณฑ์ส่งจำหน่ายยังสำนักพระราชวังฯ และมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ การพัฒนารูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชน เป็นการออกแบบมีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ผลิตภัณฑ์ชุมชนโดยเชื่อมโยงศาสตร์ความรู้ผนวกกับการประยุกต์วัสดุพื้นถิ่นเพื่อพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีมูลค่าเพิ่ม การพึ่งพาตนเอง และรวมกันเป็นกลุ่ม การพัฒนาผลิตภัณฑ์ประกอบด้วยผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมผ้าจำนวน 12 ผลงาน ผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมแกะสลัก จำนวน 2 ผลงาน ผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมจักสานจำนวน 8 ผลงาน รวมทั้งสิ้น 22 ผลงาน

สำหรับการประเมินผลงานศิลปหัตถกรรมชุมชน ประกอบด้วย การเพิ่มคุณค่า ผลการประเมินอยู่ในระดับดีที่สุด แนวคิดการออกแบบ ผลการประเมินอยู่ในระดับดีที่สุด การเลือกวัสดุดิบ ผลการประเมินอยู่ในระดับดีที่สุด กระบวนการผลิต ผลการประเมินอยู่ในระดับดีที่สุด คุณภาพและความสวยงาม ผลการประเมินอยู่ในระดับดีที่สุดการเพิ่มมูลค่าเพิ่ม ผลการประเมินอยู่ในระดับดีมาก การสร้างเอกลักษณ์ ผลการประเมินอยู่ในระดับดีมาก และการสร้างมูลค่าเพิ่ม ผลการประเมินอยู่ในระดับดีมาก สำหรับรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรธานี ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ คือ การวิเคราะห์บริบทชุมชน การวิเคราะห์การจัดการชุมชน/การสร้างเครือข่าย การพัฒนาศิลปหัตถกรรม และการประเมินรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรม

Title	THE MODEL OF HAND CRAFTS COMMUNITY MANAGEMENT AT HUAI-TA UTTARADIT
Author	Maturose Chavraiparn
Advisor	Jirawat Phirasant
Academic Paper	D.F.A. Dissertation in Art and Design - (Type 2.1), Naresuan University, 2022
Keywords	1.The model of hand crafts community management. 2.Hand crafts community.

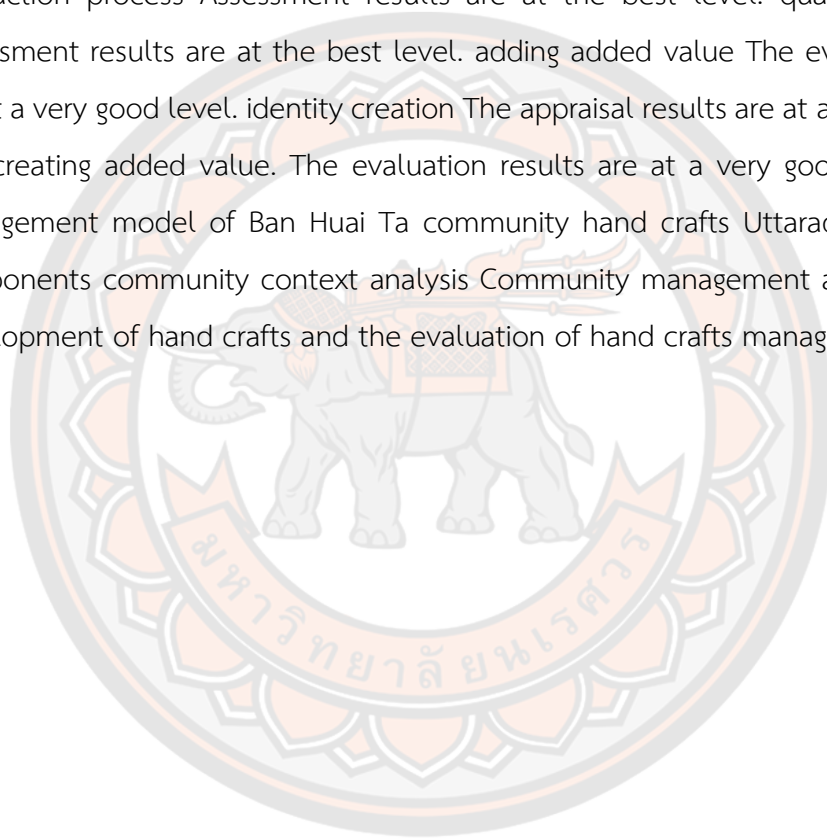
ABSTRACT

A research on the management model of hand crafts in Ban Huay Ta community Uttaradit The purpose of the research was to analyze the management model of Ban Huay Ta community hand crafts. Uttaradit Developing the management model of Ban Huay Ta community hand crafts Uttaradit and assessing the management style of Ban Huay Ta community hand crafts Uttaradit There are operational steps consisting of networking. pursuit of knowledge The development of community hand crafts management model development of community hand crafts and the assessment of community hand crafts patterns by conducting qualitative research consisting of observations, in-depth interviews, Group discussion and participatory operations.

Analyzing the community hand crafts management model, it was found that the area potential of Ban Huai Ta, which is a community capable of hand crafts such as weaving, basketry, and woodcarving. In addition, Her Majesty Queen Sirikit Has encouraged people in the community to attend career development training in hand crafts to create additional careers and increase income, which brought products to be distributed to the Bureau of the Royal Household. and the Foundation for the Promotion of the hand crafts development of community hand crafts management model It is a design with the application of local wisdom to community products by combining knowledge science with the application of local materials to develop

Enhance the added value. self reliance and collectivization of community products development consists of 12 fabric handicraft products, 2 carving products, 8 handicraft products, a total of 22 pieces.

For the evaluation of community hand crafts, it consists of adding value. Assessment results are at the best level. design concept Assessment results are at the best level. selection of raw materials Assessment results are at the best level. production process Assessment results are at the best level. quality and beauty Assessment results are at the best level. adding added value The evaluation results are at a very good level. identity creation The appraisal results are at a very good level and creating added value. The evaluation results are at a very good level. for the management model of Ban Huai Ta community hand crafts Uttaradit consists of 4 components community context analysis Community management analysis/network development of hand crafts and the evaluation of hand crafts management style.

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยความกรุณาอย่างสูงจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์ ดร.จิรวัดน์ พิระสันต์ ที่เป็นแบบอย่างในการทำวิจัยอย่างมุ่งมั่น และสละเวลาอันมีค่ามาเป็นทั้งที่ปรึกษาพร้อมทั้งให้คำแนะนำตลอดระยะเวลาในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ และขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงยิ่ง รวมถึงขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ อันประกอบไปด้วย รองศาสตราจารย์ ดร.ธวัช พะยั้ม ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.นิรัช สุดสังข์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิสิฐ จันมา กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อังกาบ บุญส่ง กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ ข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องของวิทยานิพนธ์ด้วยความเอาใจใส่จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้อย่างสมบูรณ์และทรงคุณค่า กราบขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบความเที่ยงตรงและความถูกต้องของเครื่องมือ ผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการด้านการออกแบบและผู้ประเมินการออกแบบและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานวิจัยทุกท่าน ทุกหน่วยงาน ที่เอื้อเพื่อในการเข้าเก็บข้อมูล

ขอขอบคุณคณาจารย์ บุคลากร เจ้าหน้าที่ และผู้บริหารหลักสูตรหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปะและการออกแบบ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ศิลปะและการออกแบบ ที่มีส่วนช่วยอำนวยความสะดวกและผลักดันให้การทำวิจัยในครั้งนี้สำเร็จลุล่วง รุ่นพี่ รุ่นน้อง มิตรสหายในหลักสูตรที่คอยช่วยเหลือกันด้วยความเป็นกัลยาณมิตร

มธุรส ชาวไร่ปรารถ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
ประกาศคุุณุปการ.....	ช
สารบัญ.....	ซ
สารบัญตาราง.....	11
สารบัญรูปภาพ.....	13
บทที่ 1.....	17
บทนำ.....	17
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	17
2. จุดมุ่งหมายของการวิจัย.....	21
3. ขอบเขตการวิจัย.....	21
4. นิยามศัพท์เฉพาะ.....	26
บทที่ 2.....	27
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	27
จังหวัดอุดรดิตถ์.....	27
วัฒนธรรมทางด้านงานช่างฝีมือ.....	33
ศิลปหัตถกรรม.....	42
รูปแบบการจัดการชุมชน.....	77
แนวคิดในการพัฒนาชุมชนการเรียนรู้.....	78

แนวคิดและทฤษฎีกระบวนการจัดการชุมชน.....	95
แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรม.....	102
แนวคิดทฤษฎีการจัดการการตลาด	115
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	118
บทที่ 3	126
วิธีดำเนินการวิจัย.....	126
ขั้นตอนที่ 1 วิเคราะห์รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัด อุดรดิตถ์	127
ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนารูปแบบศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรดิตถ์ ...	133
ขั้นตอนที่ 3 การประเมินศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรดิตถ์	137
ขั้นตอนที่ 4 การประเมินรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน บ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรดิตถ์	140
ขั้นตอนที่ 5 สรุปและ อภิปรายผลข้อเสนอแนะ	147
บทที่ 4	148
ผลการวิจัย	148
ตอนที่ 1 วิเคราะห์รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัด อุดรดิตถ์	148
ตอนที่ 2 พัฒนารูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัด อุดรดิตถ์	164
ตอนที่ 3 การประเมินศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรดิตถ์	213
ตอนที่ 4 การประเมินรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัด อุดรดิตถ์	216
บทที่ 5	222

บทสรุป	222
สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ.....	222
บรรณานุกรม	232
ประวัติผู้วิจัย	238

สารบัญตาราง

ตาราง 1 คุณสมบัติของเนื้อไม้แกะสลัก.....	50
ตาราง 2 แสดงกิจกรรมชุมชนปฏิบัติการ	109
ตาราง 3 แสดงความหมายรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุตรดิตถ์ (CMDe).....	165
ตาราง 4 แสดงรูปแบบการจัดการชุมชน (CMDe Model)	167
ตาราง 5 แสดงผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมจากผ้าประเภเครื่องแต่งกาย จังหวัดอุตรดิตถ์	198
ตาราง 6 แสดงผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมจากผ้าประเภเครื่องแต่งกาย จังหวัดอุตรดิตถ์ (ต่อ).....	199
ตาราง 7 แสดงผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมจากผ้าประเภเครื่องแต่งกาย จังหวัดอุตรดิตถ์ (ต่อ).....	200
ตาราง 8 แสดงผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมจากผ้า 12 นักช้ตร จังหวัดอุตรดิตถ์.....	200
ตาราง 9 แสดงผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมจากผ้าประเภเครื่องแต่งกาย จังหวัดอุตรดิตถ์ (ต่อ).....	201
ตาราง 10 แสดงผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมจากผ้าประเภเครื่องแต่งกาย จังหวัดอุตรดิตถ์ (ต่อ).....	202
ตาราง 11 แสดงผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมแกะสลักบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุตรดิตถ์.....	203
ตาราง 12 แสดงผลิตภัณฑ์จ้กรสานบ้านห้วยต้ำจังหวัดอุตรดิตถ์.....	205
ตาราง 13 แสดงผลิตภัณฑ์จ้กรสานบ้านห้วยต้ำจังหวัดอุตรดิตถ์ (ต่อ).....	206
ตาราง 14 แสดงผลิตภัณฑ์จ้กรสานบ้านห้วยต้ำจังหวัดอุตรดิตถ์ (ต่อ).....	207

ตาราง 15 แสดงความหมายรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัด อุตรดิตถ์ (CMDc).....	217
---	-----

สารบัญรูปภาพ

ภาพ 1 กรอบแนวคิดในการออกแบบ.....	25
ภาพ 2 แสดงป้ายบริเวณทางเข้าหมู่บ้านห้วยต้ำ.....	29
ภาพ 3 แสดงภูมิศาสตร์บ้านห้วยต้ำ.....	30
ภาพ 4 แสดงการคมนาคมบ้านห้วยต้ำ.....	32
ภาพ 5 แสดงวัดห้วยต้ำ.....	33
ภาพ 6 แสดงการทอผ้าที่บ้านห้วยต้ำ.....	35
ภาพ 7 แสดงการทอผ้าที่บ้านห้วยต้ำ.....	37
ภาพ 8 แสดงการทอผ้าที่บ้านห้วยต้ำ.....	38
ภาพ 9 แสดงการแกะสลักไม้.....	40
ภาพ 10 แสดงการแกะสลักไม้แบบลอยตัว.....	41
ภาพ 11 แสดงการจัดสถานที่บ้านห้วยต้ำ.....	41
ภาพ 12 วงจร PDCA กับการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ที่มา: เอ็ดเวิร์ด เดมิง,อ้างถึงใน ศุภชัย อาชีวะระงับโรค, Practical PDCA แก้ปัญหาและปรับปรุง เพื่อความสำเร็จ (กรุงเทพฯ:ซีโน ดีไซน์, 2547).....	99
ภาพ 13 แสดงการจัดการความรู้ด้านองค์ความรู้ชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรม.....	113
ภาพ 14 แสดงวิธีการศึกษาตามวัตถุประสงค์.....	127
ภาพ 15 แสดงการดำเนินงานวิจัยขั้นตอนที่ 2 รูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชน.....	133
ภาพ 16 แสดงการประเมินศิลปหัตถกรรมชุมชน.....	137
ภาพ 17 แสดงการประเมินรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้ำ.....	141
ภาพ 18 แสดงสภาพทั่วไปของบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุตรดิตถ์.....	150
ภาพ 19 แสดงสภาพทั่วไปของบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุตรดิตถ์.....	151

ภาพ 20 แสดงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรดิต์	151
ภาพ 21 แสดงอาหารหลามบอน	153
ภาพ 22 แสดงอาหารหลามบอน	153
ภาพ 23 แสดงอาหารหมกปลา.....	154
ภาพ 24 แสดงการปิ้งปลา	154
ภาพ 25 แสดงต้นลองกอง.....	155
ภาพ 26 แสดงการทอผ้า.....	155
ภาพ 27 แสดงการแกะสลัก.....	156
ภาพ 28 แสดงงานและช่างแกะสลัก	156
ภาพ 29 แสดงการจักสาน	157
ภาพ 30 แสดงการยกยอ.....	157
ภาพ 31 แสดงการเล่นดนตรี.....	158
ภาพ 32 แสดงนาขั้นบันได	158
ภาพ 33 แสดงสวนผลไม้.....	159
ภาพ 34 แสดงรูปแบบการจัดการชุมชน (CMDe Model).....	166
ภาพ 35 แสดงองค์ประกอบของ (Connect)	168
ภาพ 36 แสดงองค์ประกอบของ (Management).....	170
ภาพ 37แสดงองค์ประกอบของ (Development).....	171
ภาพ 38 แสดงองค์ประกอบของ (Key Performance Indicator)	172
ภาพ 39 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุขภาพบุรุษ	181
ภาพ 40 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุขภาพบุรุษ	182
ภาพ 41 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุขภาพสตรีแบบที่ 1	183

ภาพ 42 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 2	184
ภาพ 43 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 2	185
ภาพ 44 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 3	186
ภาพ 45 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 3	187
ภาพ 46 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 4	188
ภาพ 47 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 4	189
ภาพ 48 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 5	190
ภาพ 49 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 5	191
ภาพ 50 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 6	192
ภาพ 51 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 6	193
ภาพ 52 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 7	194
ภาพ 53 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 6	195
ภาพ 54 แสดงลายผ้าห่มดั้งเดิมของชาวบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุดรธานี	196
ภาพ 55 แสดงการออกแบบผ้าทอมือจากลายผ้าห่ม	196
ภาพ 56 แสดงการออกแบบผ้าทอมือลายผาผนังบ้านไม้ไผ่แบบโบราณ	197
ภาพ 57 แสดงผ้าทอมือลวดลาย 12 นักษัตร	197
ภาพ 58 แสดงศิลปหัตถกรรมจักสาน	204
ภาพ 59 แสดงตัวอย่างหน้าเว็บไซต์	208
ภาพ 60 แสดงเนื้อหาภายในระบบฐานข้อมูล	211
ภาพ 61 แสดงเนื้อหาภายในระบบฐานข้อมูล (Facebook)	212
ภาพ 62 รูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุดรธานี (CMD)	217
ภาพ 63 แสดงองค์ประกอบของ (Connect)	218

ภาพ 64 แสดงองค์ประกอบของ (Management).....	219
ภาพ 65 แสดงองค์ประกอบของ (Development).....	220
ภาพ 66 แสดงองค์ประกอบของ (Key Performance Indicator)	221

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จังหวัดอุตรดิตถ์ตั้งอยู่ทางภาคเหนือตอนล่าง เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานตั้งแต่สมัยก่อนยุคประวัติศาสตร์ โดยสันนิษฐานว่ามีผู้คนอยู่อาศัยตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้มาตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 1000 เนื่องจากมีการค้นพบกลองมโหระทึกทำด้วยทองสัมฤทธิ์ที่ตำบลท่าเสา อำเภอเมือง ฯ ซึ่งเป็นโลหะชนิดที่มีใช้กันอยู่ในยุคสัมฤทธิ์หรือยุคโลหะตอนต้น อันเป็นยุคก่อนประวัติศาสตร์นั่นเอง

อุตรดิตถ์ได้ชื่อว่าเป็นเมืองแห่งพระแท่นศิลาอาสน์ ตำนานอันลึกลับของเมืองลับแล ดินแดนแห่งกลางสาดหวานหอม และเป็นบ้านเกิดของพระยาพิชัยดาบหัก ขุนศึกคู่บารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตัวเมืองอุตรดิตถ์ในปัจจุบันนี้เป็นเพียงตำบลชื่อ “บางโพธิ์ท่าอิฐ” ที่ขึ้นอยู่กับเมืองพิชัย แต่เนื่องจากในสมัยนั้น เมื่อพ่อค้าจะนำสินค้าจากเมืองหลวงพระบาง น่าน หรือเมืองทางเหนืออื่น ๆ ไปขายทางใต้ เช่น พิษณุโลก นครสวรรค์ อยุธยา กรุงเทพ ฯ หรือจะนำสินค้าจากทางใต้ขึ้นเหนือ ก็ต้องแวะพักกันตามทำน้ำจืดเรือของบางโพธิ์ท่าอิฐ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและวัฒนธรรม ตลอดจนการโยกย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนต่าง ๆ ตามแนวลำน้ำขึ้น บางโพธิ์ท่าอิฐซึ่งอยู่ริมฝั่งขวาของแม่น้ำน่านมีความเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว เมื่อถึงในสมัยของรัชกาลที่ 5 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกฐานะตำบลบางโพธิ์ท่าอิฐขึ้นเป็นเมือง “อุตรดิตถ์” ซึ่งมีความหมายว่า “ทำน้ำแห่งทิศเหนือ” แต่ยังคงขึ้นกับเมืองพิชัยอยู่ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 เมืองอุตรดิตถ์มีความเจริญขึ้นมากกว่าเมืองพิชัย จึงได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัด และเมืองพิชัยเลื่อนลงไปเป็นอำเภอหนึ่ง ขึ้นกับจังหวัดอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ตั้งอยู่ในระหว่างภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงมีความหลากหลายในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและภาษาพูดตามแต่จะได้รับอิทธิพลจากภูมิภาคใดประชากรร้อยละ 80 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำเรื่องสวนไร่นา พืชผลหมุนเวียนที่เสริมรายได้ให้แก่ชาวบ้าน คือ หอมแดงซึ่งปลูกมากที่อำเภอลับแล กระเทียมที่อำเภอน้ำปาด ลำไยที่อำเภอท่าปลา มะขามหวานที่อำเภอปากท่า และโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลางสาด หูเรียม ที่อำเภอลับแล และอำเภอเมือง ลักษณะภูมิประเทศจังหวัดอุตรดิตถ์ที่สภาพภูมิประเทศแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะคือ ที่ราบลุ่มแม่น้ำ เกิดอยู่บริเวณสองฝั่งของแม่น้ำน่าน และลำน้ำสาขาที่ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำน่าน สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ค่อนข้างราบเรียบ มีระดับความสูงของพื้นที่ประมาณ 50 - 100 เมตรจากระดับน้ำทะเลอยู่ในเขตอำเภอตรอน อำเภอพิชัย อำเภอลับแล อำเภอทองแสนขัน และบางส่วนของอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ ที่ราบระหว่างหุบเขาและบริเวณลูกคลื่นลาดต่ำเป็นบริเวณที่อยู่ต่อเนื่องจากที่ราบลุ่มน้ำทางด้านเหนือและด้านตะวันออกของจังหวัด มีความสูงระหว่าง 100 - 400 เมตร จากระดับน้ำทะเลอยู่ในเขตอำเภอทองแสนขัน อำเภอลับแล อำเภอน้ำ

ปาด อำเภอปากท่า อำเภอบ้านโคก และบางส่วนของอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ เขตภูเขาและที่สูง เป็นภูมิประเทศที่พบมากประมาณครึ่งหนึ่งของพื้นที่จังหวัด มีความสูงของพื้นที่ระหว่าง 400 - 1,000 เมตร ในบริเวณด้านเหนือและด้านตะวันออกของจังหวัดโดยเฉพาะในเขตอำเภอบ้านโคก อำเภอปากท่า อำเภอน้ำปาด อำเภอท่าปลา อำเภอลับแล และบางส่วนของอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ สำหรับภูมิอากาศจัดอยู่ในภูมิอากาศแบบฝนเมืองร้อนเฉพาะฤดู โดยมีระยะช่วงฝนสลับกับช่วงอากาศแห้งแล้งแตกต่างกันชัดเจนและเนื่องจากภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงและที่สูง จึงทำให้อากาศร้อนจัดในฤดูร้อนและหนาวจัดในฤดูหนาว ฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม ถึง พฤษภาคม อุณหภูมิเฉลี่ย 35 องศาเซลเซียส ฤดูฝนระหว่างเดือนมิถุนายน ถึง ตุลาคม มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,500 มิลลิเมตรต่อปี และฤดูหนาวระหว่างเดือนพฤศจิกายน ถึง กุมภาพันธ์ อุณหภูมิเฉลี่ย 15 - 17 องศาเซลเซียส

บ้านห้วยต้า เดิมเป็นหมู่บ้านใหญ่ของตำบลท่าแพก ประกอบด้วยหมู่บ้าน 3 หมู่บ้าน คือหมู่ที่ 8 บ้านห้วยต้าใต้ หมู่ที่ 9 บ้านห้วยต้ากลาง และหมู่ที่ 10 บ้านห้วยต้าเหนือ พื้นที่ของหมู่บ้านตั้งอยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำน่าน เมื่อทางราชการจะสร้างเขื่อนสิริกิติ์ ซึ่งจะทำให้พื้นที่ของทั้ง 3 หมู่บ้านถูกน้ำท่วม ทางราชการจึงได้ให้ราษฎรทั้ง 3 หมู่บ้านอพยพลงมาอยู่ทางตอนใต้ ราษฎรส่วนใหญ่ได้ยินยอมอพยพลงมา แต่มีราษฎรที่ไม่ยอมอพยพลงมาอยู่ 7 ครอบครัว คือ ครอบครัวนายสมบุญ อาภิยะ ครอบครัวนายขัน สีดา ครอบครัวนายสิริจัย น้อยขัน ครอบครัวนายหลง ไม่ทราบนามสกุล ครอบครัวนายใจะสาร ทะลี ครอบครัวนายขันทะ ไม่ทราบนามสกุล และครอบครัวนางของ ทะดี ทั้ง 7 ครอบครัวได้ให้เหตุผลว่า เป็นห่วงที่นาและที่ทำกินที่มีอยู่ ที่ทำกินซึ่งทางราชการจัดสรรให้ไม่มี ความอุดมสมบูรณ์ และมีฐานะยากจน บ้านห้วยต้าตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติทั้งหมู่บ้าน ตั้งอยู่ใน พิกัด PV 621931 พื้นที่รวมทั้งหมด 57.29 ตารางกิโลเมตร สภาพพื้นที่เป็นภูเขาสูง มีที่ราบเพียง เล็กน้อยตามริมห้วยและรอบอ่างเก็บน้ำสุริยัน - จันทรา (อ่างเก็บน้ำเขื่อนสิริกิติ์) อยู่ห่างจากบ้านน้ำ พร้า หมู่ที่ 1 ตำบลนางพญา ระยะทางประมาณ 15 กิโลเมตร (เป็นทางเดินเท้า) และอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอท่าปลาประมาณ 30 กิโลเมตร เดินทางโดยทางเรือเพียงทางเดียว เมื่อขึ้นท่าเทียบเรือบ้าน ห้วยต้าพื้นที่ จะเป็นไหล่เขาเกือบทั้งหมด จะมีพื้นที่ราบที่ใช้ทำนาอยู่บ้าง นอกนั้นจะเป็นเนินเขา ป่าไม้ (ส่วนใหญ่จะเป็นป่าไผ่ ไม้ใหญ่อื่น ๆ ไม่ค่อยมีเนื่องจากถูกตัดไปใช้สอยหมด) ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้ ราษฎรที่เคยอาศัยอยู่เดิมและกลุ่มที่อยากขึ้นไปอยู่ได้อพยพขึ้นไปอยู่ใหม่ ทางราชการได้พยายามห้ามปรามและหามาตรการยับยั้งไม่ให้ราษฎรย้ายกลับขึ้นไปตั้งบ้านเรือนแต่ไม่เป็นผล ทำให้จำนวนราษฎร เพิ่มขึ้นกลายเป็นหมู่บ้าน ทางราชการ จึง ได้ประกาศเป็น หมู่บ้านในปี พ.ศ. 2516 โดยขึ้นกับตำบล ท่าปลา (หมู่ที่ 11 ต. ท่าปลา) และในปี พ.ศ. 2521 ได้มีการประกาศตั้งตำบลนางพญา บ้านห้วยต้า จึงโอนมาขึ้นกับตำบลนางพญาในปัจจุบัน (สภาวะวัฒนธรรมอำเภอท่าปลา. 2544 หน้า มปน.) ประชาชนบ้านห้วยต้าในระยะแรกจะประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาและทำไร่ เนื่องจากมีพื้นที่ที่

สามารถทำการเกษตรได้เพียงเล็กน้อย อาชีพหลักคือการทำประมงน้ำจืดแต่ไม่ค่อยมีผู้นิยมทำ ส่วนมากจะเข้าป่าล่าสัตว์บ้าง หาของป่ามาแลกเปลี่ยนชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวห้วยต้ำมีความยากลำบากมาก ประชาชนส่วนใหญ่เป็นโรคขาดสารอาหาร ขาดเกลือแร่และไอโอดีน ด้วยจากปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ฯ เสด็จเยี่ยมบ้านห้วยต้ำในปี พ.ศ. 2539 ทางราชการได้เข้าไปส่งเสริมให้ราษฎรบ้านห้วยต้ำประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น เลี้ยงสัตว์ ทอผ้า แกะสลัก และรับจ้างทั่วไป

สำหรับงานทางด้านศิลปหัตถกรรมชุมชนของบ้านห้วยต้ำนั้น พบว่า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ฯ ทรงเห็นความสำคัญของศิลปหัตถกรรมในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ทรงมีพระราชกรณียกิจในการส่งเสริม เผยแพร่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และการทอผ้าไหม ด้วยพระราชหฤทัยที่เปี่ยมไปด้วยคุณธรรมและมีพระราชประสงค์ที่ จะอนุเคราะห์แก้กูกุลแก่พสกนิกรทั้งมวล ขณะที่โดยเสด็จ ฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มิได้เพียงแต่เสด็จ ฯ ไปเพื่อทรงเยี่ยมเยียนเพียงเพื่อไต่ถามทุกข์ สุขแล้วก็เลยไป แต่จะทรงทอดพระเนตรประชาชนที่มาคอยเฝ้าอยู่นั้นอย่างเอาพระทัยใส่ยิ่ง เวลาที่ทรงหยุดมีพระราชปฏิสันถารกับราษฎรผู้ใด จะทรงไต่ถามถึงการทำ มาหากิน ความเป็นอยู่ในครอบครัวอย่างละเอียด ทรงกังวลพระทัยเสมอว่าราษฎรที่ทรงพบนั้นมีความลำบาก อาชีพหลักคือการทำนา ทำให้หรือเกษตรกรรม ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพของดิน ฟ้า อากาศที่ไม่แน่นอน และราษฎรที่ทรงถามนั้น ส่วนมากมักเป็นคนมีอายุทำให้ได้ทรงทราบด้วยว่าเกือบทุกบ้านในภูมิภาคนั้น ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และทอผ้า ไหมใช้กันเองในครัวเรือน หญิงใช้ชิ้นไหมมัดหมี่ส่วนชายใช้ผ้าขาวม้าไหม จึงมีการทอผ้าไหมเหล่านี้ไว้ใช้เป็นประจำ ซึ่งต้องใช้ความประณีตและใช้เวลามาก

ด้วยพระราชปณิธานอันสูงส่งและแน่วแน่ในการที่จะทรงบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่พสกนิกร โดยเฉพาะชาวนาชาวไร่ผู้ยากไร้ พระองค์จึงมีพระราชดำริน่าจะหาอะไรให้เขาทำ เพื่อเป็นอาชีพเสริม และจะได้มีรายได้ สม่่าเสมอตลอดไป จึงทรงนำ หัตถกรรมพื้นบ้านหลากหลายชนิด ซึ่งชาวบ้านทำเป็นอยู่แล้วในครัวเรือนมาพัฒนาเป็นอาชีพเสริม จนชาวบ้านมีรายได้สม่ำเสมอตลอดทั้งปี

หนึ่งในหัตถกรรมเหล่านี้คือการทอผ้าไหมลวดลาย ต่าง ๆ ซึ่งทรงพระกรุณาสนับสนุนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2513 และเป็นที่มาของ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถฯ ในที่สุดการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นอาชีพที่สำคัญอาชีพหนึ่งที่อยู่ภายใต้การสนับสนุนของ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ฯ ในพื้นที่ชนบทไม่เฉพาะแต่เพียงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่เกษตรกรได้รับการสนับสนุนให้พัฒนาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม แต่ทั่วทุก ภูมิภาคของประเทศที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถฯ แปรพระราชฐานเพื่อเยี่ยมเยียนพสกนิกร โดยผลผลิตเส้นไหมที่เกษตรกรผลิตได้จะ ถูกจำ หน่ายให้แก่มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ฯ เพื่อนำ ไปเป็นวัตถุดิบในการทอผ้า ไหมในพื้นที่ของโครงการส่งเสริมศิลปา

ชีพ ๆ ทั่วทุกภูมิภาค โดยมีการควบคุมคุณภาพการผลิตทุกขั้นตอน จนผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทยของโครงการส่งเสริมศิลปาชีพ ๆ เป็นที่ยอมรับและนิยมชมชอบของบุคคลทั่วไป สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถฯ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชาวบ้านที่มีฝีมือจากหมู่บ้านที่ทอ ผ้าไหมได้ดงามมาฝึกอบรมและถ่ายทอดความรู้ทักษะ ในการผลิตผ้าไหมให้ แก่กลุ่มเกษตรกรของโครงการส่งเสริมศิลปาชีพ ๆ

ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นว่า ในประเทศไทยมีประวัติมรดกทางวัฒนธรรมโดยทั่วไป มาตั้งแต่ โบราณกาล แต่งานศิลปหัตถกรรมตามแบบดั้งเดิมนั้น ก็เกือบจะสูญหายไปโดยสิ้นเชิง หากไม่ได้มีการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาได้ทันกาล อาจทำให้มรดกภูมิปัญญาในประเทศไทยสูญหายและไม่มีการสืบทอดต่อไปได้ ศิลปหัตถกรรมบ่งบอกถึงการผสมผสานคุณสมบัติที่ ทรงคุณค่าของงาน สองประเภทคือศิลปะ และงานหัตถกรรม งานศิลปหัตถกรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับจิตวิญญาณที่ถ่ายทอดผ่านความ ประณีต จากการทำมือ ที่ได้ซึมซับจากธรรมชาติแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมถึงกระบวนการ สร้างสรรค์งานหัตถกรรมที่ขัดเกลาผลงาน จนเรียกได้ว่า เป็นงานศิลปหัตถกรรมที่ ทรงคุณค่า กระบวนการในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปหัตถกรรมนี้ ไม่เพียงแต่ศิลปินเองที่ได้รับ ความสุข ความพึงพอใจในการสร้างสรรค์ผลงาน แต่ยังส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ส่งผลกระทบต่อ เศรษฐกิจชุมชน ส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม และคุณภาพชีวิต

จากการที่โครงการส่งเสริมศิลปาชีพ ๆ ได้เข้าไปมีส่วนในการส่งเสริม แก่เกษตรกรในหมู่บ้าน ก่อให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้นจากการจำ หน่ายผ้าไหม ซึ่ง ได้ปรับปรุงให้มีขนาดความกว้างที่เป็นมาตรฐานและคุณภาพของผ้าไหมที่ทอ แน่น ย่อมสีเสมอกัน ไม่ต่าง ส่งผลให้เกษตรกรมีเงินทุนที่จะส่งบุตรหลานเล่า เรียนในระดับสูงมากขึ้น สามารถนำความเจริญมาสู่ชุมชน มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น เศรษฐกิจและสังคมของชุมชนมีความมั่นคงและยั่งยืน ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและหัตถกรรม ในแต่ละชุมชน ที่ได้มีการถ่ายทอดมาหลายชั่วอายุคน ได้มีการนำ เอามาปรับใช้และรักษาให้เคียงคู่กับการเจริญเติบโตของท้องถิ่น โดยมุ่งมั่นรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาของแผ่นดิน สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยที่บ่งบอกถึงความเจริญมาเป็นเวลายาวนาน เช่น เทคนิคการทอผ้าไหม ประเภทต่าง ๆ ที่มีประวัติความเป็นมากับความเจริญของพื้นที่นั้น ๆ ลวดลาย ผ้าไหมของแต่ละประเภท เครื่องมืออุปกรณ์ในการเลี้ยงไหม การสาวไหม การฟอกย้อมสีไหม การทอผ้าไหม ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จึงทรงเชิดชูภูมิปัญญาของชาวบ้านไทยให้เป็นที่รับรู้ทั่วไป ทรง สนับสนุนให้มีการสืบทอดภูมิปัญญานี้ต่อ ๆ กันไป เพื่อไม่ให้สูญหาย แต่จะได้ คงอยู่กับแผ่นดินตลอดไป สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงให้ความสำคัญของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านการทอผ้าไหมด้วยเหตุผลหลัก 2 ข้อคือ ข้อที่หนึ่ง ไทยพื้นบ้านเป็นพันธุ์ไทยที่มีการเลี้ยงกันเป็นเวลา ยาวนานในแต่ละท้องถิ่น เกษตรกรเลี้ยงได้ผลเพราะเป็นพันธุ์ที่เลี้ยงได้ง่าย พันธุ์ไหมมีความแข็งแรง เมื่อเลี้ยงได้รังไหมแล้วก็สามารถนำ มาสาวเป็น เส้นไหม และนำ ไปฟอกย้อมสีไหม ทอผ้าไหมเอง โดยเกษตรกรได้ทำ ในเชิง

หัตถกรรมครัวเรือนแบบครบวงจร คือ ปลุกหม่อน เลี้ยงไหม สาวไหม ฟอก และย้อมสีไหม ทอผ้าไหม และจำ หน่าย ข้อที่สอง การใช้วัตถุดิบเส้นไหมในการทอผ้าไหม สมเด็จพระนาง เจ้าฯ โปรดเกล้าฯ ให้ ราษฎรในโครงการฯ ได้ใช้เส้นไหมไทยพื้นบ้านทอผ้าไหม ทำให้ได้ผ้าไหมไทยที่มีความเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะ มีลักษณะเป็นเนื้อมัน นุ่ม นวล มีปุมปม ผืนผ้ามีน้ำ หนัก มีความยืดหยุ่น และเนื้อแน่น การที่ สมเด็จพระนางเจ้าฯ ได้ทรงส่งเสริมให้มีการทอผ้าไหมที่ใช้เส้น ไหมไทยพื้นบ้าน นับเป็นความสำคัญ ยิ่งในการที่จะสร้างชื่อเสียงและมูลค่าเพิ่มแก่ ผลิตภัณฑ์ เพราะคุณลักษณะจะมีความแตกต่างจากการ ใช้เส้นไหมที่มีการสั่งนำ เข้ามาจากต่างประเทศ ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ส่งเสริมการ ปลุกหม่อนเลี้ยงไหมพื้นบ้านไทยพื้นบ้าน ทอผ้าไหมไทยด้วยเส้นไหม พื้นบ้าน โดยให้มูลนิธิส่งเสริมศิลปา ชีพ ฯ ได้ประสานงานกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องให้จัดทำ โครงการส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ให้แก่ ราษฎร ส่วนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ฯ จะเป็นฝ่ายการตลาดให้แก่ราษฎรที่เข้าร่วมโครงการ เพื่อร่วมกันสร้างชื่อเสียงไหมไทยให้ทั่วโลกรู้จัก มากขึ้น ลดปัญหาการเคลื่อนย้ายคนชนบทสู่เมือง การ ส่งเสริมให้อาชีพเพื่อเป็นทางเลือกให้ราษฎรได้มีงานทำ และมีรายได้ตลอดปีสามารถทำให้ราษฎรอยู่ อาศัยในถิ่นฐานของตนเองได้ และที่สำคัญยิ่งคือทำให้ชุมชนอบอุ่นมีผู้คนโดยเฉพาะคนที่อยู่ในวัย ทำงานซึ่งมีเวลาสามารถทุ่มเทกำลังใจ กำลังกาย เพื่อการ พัฒนาความเป็นอยู่ของสังคมในชุมชนนั้น ๆ ได้ส่งผลดีต่อความมั่นคงทางด้านสังคมชนบทของประเทศได้เป็นอย่างดี นอกจากโครงการส่งเสริม ศิลปาชีพ ฯ ในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จะส่งผลดีต่อสภาพความเป็นอยู่ของราษฎร อย่างเป็นทางการ ธรรมแล้ว พระองค์ยังพระราชทานกำลังใจแก่สมาชิกของโครงการ โดยทรงฉลอง พระองค์ผ้าไหมจากโครงการส่งเสริมศิลปาชีพ ฯ เป็นประจำ นำความปลาบปลื้มมาสู่สมาชิกกลุ่มทอ ผ้าไหม ทำให้มีกำลังใจที่จะพัฒนาฝีมือในการทอผ้าไหมมากขึ้น

2. จุดมุ่งหมายของการวิจัย

การวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรดิตถ์ โดยสามารถแบ่งเป็นวัตถุประสงค์ในการวิจัยได้ ดังนี้

1. วิเคราะห์รูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรดิตถ์
2. พัฒนารูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรดิตถ์
3. ประเมินรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรดิตถ์

3. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรดิตถ์ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาดังนี้

3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ขอบเขตของการศึกษาการวิจัยนี้ มีประเด็นหรือข้อมูลที่ต้องการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย มีขั้นตอนการดำเนินงานทั้งสิ้น 4 ขั้นตอน ดังนี้

3.1.1 ขั้นตอนที่ 1 วิเคราะห์รูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์

ขอบเขตด้านรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน ประกอบด้วย

- 3.1.1.1 การกำหนดพื้นที่
- 3.1.1.2 การสร้างเครื่องมือการวิจัย
- 3.1.1.3 การศึกษาบริบทชุมชน
- 3.1.1.4 การวิเคราะห์ผลการศึกษา

3.1.2 ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนารูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์

การศึกษาวิจัยครั้งนี้กำหนดเกณฑ์การวิเคราะห์เพื่อพัฒนา ตามเงื่อนไขในการสร้างขึ้นมาโดยพิจารณาตาม หลักในการสร้างงานศิลปกรรมโดยพัฒนาจากแนวทางการวิเคราะห์ โดยแบ่งเกณฑ์ ดังนี้

- 3.1.2.1 การสร้างเครื่องมือรูปแบบการจัดการชุมชน
- 3.1.2.2 การสร้างรูปแบบการจัดการชุมชน (Frederick W.Taylor)
- 3.1.2.3 การพัฒนาศิลปหัตถกรรมชุมชน

3.1.3 ขั้นตอนที่ 3 การประเมินศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์ การประเมินรูปแบบทางศิลปหัตถกรรมชุมชน โดยแบ่งเป็นประเด็น ดังนี้

- 3.1.4.1 การสร้างเครื่องมือ
- 3.1.4.2 การพัฒนาศิลปหัตถกรรม
- 3.1.4.3 การประเมินรูปแบบศิลปหัตถกรรมชุมชน

3.1.4 ขั้นตอนที่ 4 การประเมินรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน บ้าน ห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์

- 3.1.3.1 การสร้างเครื่องมือการประเมินรูปแบบการจัดการทาง
- 3.1.3.2 การประเมินรูปแบบรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน
- 3.1.3.3 การทดลองนำร่อง
- 3.1.3.4 การพัฒนารูปแบบการจัดการและศิลปหัตถกรรมชุมชนรูปแบบการ
จัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน

3.1.5 ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

โดยวิธีการพรรณนาอธิบายปรากฏการณ์ตามขั้นตอนการดำเนินการวิจัยในแต่ละส่วนตามขั้นตอนของวัตถุประสงค์เพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัยการสรุปอภิปรายผลข้อเสนอแนะของการวิจัยจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยเบื้องต้น ตามประเด็นในการศึกษาการดำเนินงานกิจกรรมปฏิบัติการของชุมชนรวมทั้งศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

3.2 ประชากร

ประชากร คือ กลุ่มผู้ผลิตงานศิลปหัตถกรรม จังหวัดอุตรดิตถ์ ประกอบไปด้วยกลุ่มศิลปหัตถกรรมผ้าทอมือ ศิลปหัตถกรรมแกะสลัก และศิลปหัตถกรรมจักสาน

3.3 กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่าง คือ กลุ่มผู้ผลิตศิลปหัตถกรรม บ้านห้วยต้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 5 กลุ่ม ประกอบไปด้วย

1) กลุ่มศึกษาบริบทชุมชน การสร้างเครือข่าย และกระบวนการจัดการทางศิลปหัตถกรรม ได้แก่

- 1.1) นักวิชาการ
- 1.2) ประชาชนชุมชน
- 1.3) ศิลปินพื้นบ้าน
- 1.4) ผู้นำองค์กรชุมชน
- 1.5) ตัวแทนชุมชน

2) กลุ่มพัฒนาศิลปหัตถกรรมชุมชน

2.1 นักวิชาการ

2.2 นักออกแบบ

2.3 ตัวแทนชุมชน

3) กลุ่มประเมินศิลปหัตถกรรมชุมชน

3.1 นักวิชาการ

3.2 นักออกแบบ

3.3 ประชาชนชุมชน

3.4 ตัวแทนชุมชน

3.5 นักการตลาด

4) กลุ่มประเมินการตลาดศิลปหัตถกรรมชุมชน

4.1 นักวิชาการทางการตลาด

4.2 นักออกแบบ

5) กลุ่มการประเมินรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชน

5.1 นักวิชาการ

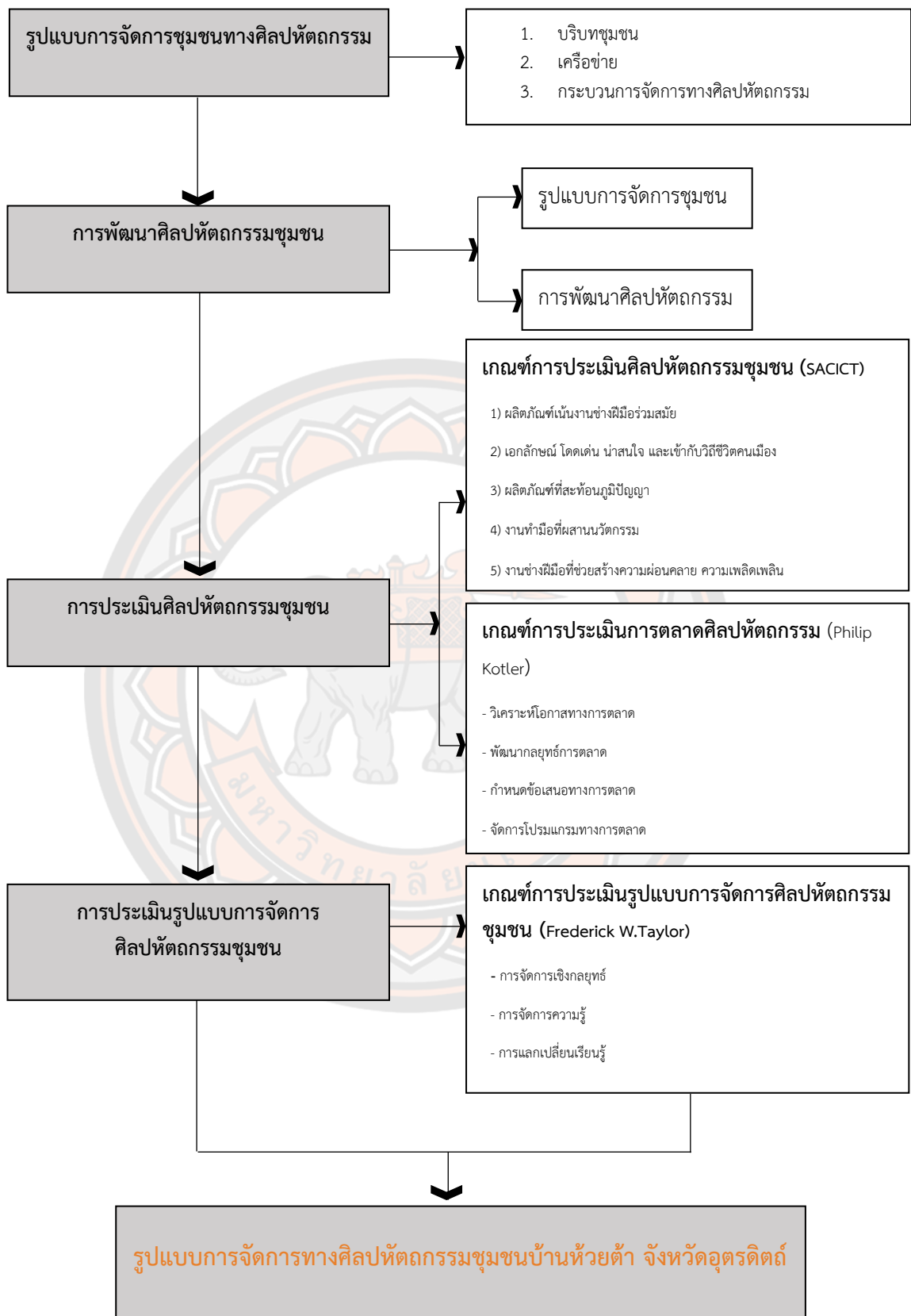
5.2 นักออกแบบ

5.3 ประชาชนท้องถิ่น

5.4 ตัวแทนภาครัฐ

3.4 กรอบแนวคิดและกระบวนการตามวัตถุประสงค์

รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุตรดิตถ์ ได้ใช้กรอบแนวคิดในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ภาพ 1 กรอบแนวคิดในการออกแบบ

4. นิยามศัพท์เฉพาะ

4.1 รูปแบบการจัดการชุมชน หมายถึง การจัดการด้วยวิธีการนำนโยบายและแผนไปปฏิบัติการตามรูปแบบ โดยนำแนวทางการจัดการชุมชนมาเป็นแนวทางในการจัดการศิลปหัตถกรรม

4.2 ศิลปหัตถกรรมชุมชน หมายถึง งานหัตถกรรมชุมชนประเภทศิลปะประยุกต์ที่เน้นในเรื่องประโยชน์ใช้สอย ได้แก่ ศิลปะหัตถกรรมผ้าทอมือ ศิลปะหัตถกรรมแกะสลัก และศิลปหัตถกรรมจักสานที่เกิดจาก โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้เสด็จเยี่ยมเยือนราษฎรบ้านห้วยต้ำ ตำบลนางพญา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อปี พ.ศ. 2538

4.3 ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในละแวกเดียวกัน โดยมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ในงานวิจัยนี้คือ ชุมชนบ้านห้วยต้ำ อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จังหวัดอุตรดิตถ์

จังหวัดอุตรดิตถ์ตั้งอยู่ทางภาคเหนือตอนล่าง เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานตั้งแต่สมัยก่อนยุคประวัติศาสตร์ โดยสันนิษฐานว่ามีผู้คนอยู่อาศัยตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้มาตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 1000 เนื่องจากมีการค้นพบกลองมโหระทึกทำด้วยทองสัมฤทธิ์ที่ตำบลท่าเสา ซึ่งเป็นโลหะชนิดที่มีใช้กันอยู่ในยุคสัมฤทธิ์หรือยุคโลหะตอนต้น อันเป็นยุคก่อนประวัติศาสตร์นั่นเองอุตรดิตถ์ได้ชื่อว่าเป็นเมืองแห่งพระแท่นศิลาอาสน์ ตำนานอันลึกลับของเมืองลับแล ดินแดนแห่งกลางสาดหวานหอม และเป็นบ้านเกิดของพระยาพิชัยดาบหัก ขุนศึกคู่บารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตัวเมืองอุตรดิตถ์ในปัจจุบันนี้เป็นเพียงตำบลชื่อ “บางโพธิ์ท่าอิฐ” ที่ขึ้นอยู่กับเมืองพิชัย แต่เนื่องจากในสมัยนั้น เมื่อพ่อค้าจะนำสินค้าจากเมืองหลวงพระบาง น่าน หรือเมืองทางเหนืออื่น ๆ ไปขายทางใต้ เช่น พิษณุโลก นครสวรรค์ อุรุธยา กรุงเทพ ฯ หรือจะนำสินค้าจากทางใต้ขึ้นเหนือ ก็ต้องแวะพักกันตามท่าน้ำจืดเรือของบางโพธิ์ท่าอิฐ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและวัฒนธรรม ตลอดจนการโยกย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนต่าง ๆ ตามแนวลำน้ำขึ้น บางโพธิ์ท่าอิฐซึ่งอยู่ริมฝั่งขวาของแม่น้ำน่านมีความเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว เมื่อถึงในสมัยของรัชกาลที่ 5 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกฐานะตำบลบางโพธิ์ท่าอิฐขึ้นเป็นเมือง “อุตรดิตถ์” ซึ่งมีความหมายว่า “ท่าน้ำแห่งทิศเหนือ” แต่ยังคงขึ้นกับเมืองพิชัยอยู่ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 เมืองอุตรดิตถ์มีความเจริญขึ้นมากกว่าเมืองพิชัย จึงได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัด และเมืองพิชัยเลื่อนลงไปเป็นอำเภอหนึ่งขึ้นกับจังหวัดอุตรดิตถ์จนถึงทุกวันนี้

ประวัติความเป็นมา ตำบลนางพญา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์

“ตำบลนางพญา” เดิมเป็นพื้นที่ของตำบลหาดล้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ มีทั้งหมด 12 หมู่บ้าน เมื่อปี พ.ศ. 2513 ทางราชการโดยกรมประชาสัมพันธ์ ได้อพยพประชาชนตำบลดังกล่าวออกจากพื้นที่ เนื่องจากพื้นที่เดิมถูกน้ำท่วม (เกิดจากการสร้างอ่างเก็บน้ำเขื่อนสิริกิติ์ การตั้งถิ่นฐานใหม่ซึ่งเป็นพื้นที่จัดสรรอยู่ตอนใต้ของอ่างเก็บน้ำ ส่วนหมู่บ้านเหลือน้ำท่วมไม่ถึง จำนวน 3 หมู่บ้าน ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่เดิมจึงเป็นปัญหาต่อการปกครองและการดำเนินชีวิตของประชาชนเป็นอย่างมาก เพื่อเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าวทางอำเภอท่าปลา จึงได้เสนอเรื่องขอจัดตั้งตำบลใหม่และในปี 2521 ได้รับอนุมัติจากกระทรวงมหาดไทยตั้งตำบลให้ชื่อว่า “ตำบลนางพญา” แปลว่านางผู้เป็นใหญ่ เหตุที่ใช้ชื่อ “นางพญา” อาศัยจาก “ลำห้วยพญา” ซึ่งเป็นลำห้วยที่ไหลมาจากเทือกเขา “ภูพญาพ่อ” เป็นภูเขาสูงชันกั้นพรมแดนระหว่างจังหวัดอุตรดิตถ์กับจังหวัดน่านและแพร่

พื้นที่

สภาพพื้นที่ของตำบลนางพญาส่วนมากเป็นที่ราบเชิงเขา เต็มไปด้วยวัดอุทิศจากธรรมชาติที่นำไปผลิตเป็นไม้กวาดออกจำหน่ายได้

เขตพื้นที่

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน
ทิศใต้	ติดต่อกับ ตำบลจirim อำเภอบ้านปลา จังหวัดอุตรดิตถ์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ เขตอ่างเก็บน้ำเขื่อนสิริกิติ์ ตำบลผาเลือด และตำบลท่าแฝก อำเภอบ้านปลา จังหวัดอุตรดิตถ์
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ ตำบลป่าแดง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

อาชีพ

อาชีพหลัก ทำนา ทำสวน/ทำไร่ ประมง

สาธารณูปโภค

จำนวนครัวเรือนที่มีไฟฟ้าใช้ในเขต อบต. 500 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 80.00 จำนวนบ้านที่มีโทรศัพท์ คิดเป็นร้อยละ 60.50 ของจำนวนหลังคาเรือน

ผลิตภัณฑ์

ไม้กวาดหัวพญา (ที่มา: <http://www.thaitambon.com/tambon/530307>)

แบ่งเขตการปกครอง เป็น 5 หมู่บ้าน

ประกอบด้วยหมู่บ้าน หมู่ที่ 1 บ้านเพลิงป่าคา, หมู่ที่ 2 บ้านต้นแดง, หมู่ที่ 3 บ้านห้วยต้า, หมู่ที่ 5 บ้านท่าเรือนางพญา, หมู่ที่ 6 บ้านร่วมจิต

(ที่มา: <http://auttaradit.kapook.com/>)

สภาพทั่วไปของบ้านห้วยต้า

“บ้านห้วยต้า” เป็นหมู่บ้านตามโครงการพระราชเสาวนีย์ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ฯ เพราะเป็นหมู่บ้านบนภูเขาเหนือเขื่อนสิริกิติ์ และได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนโดยตรง ซึ่งวัดและโบราณสถานเก่าแก่ของหมู่บ้านจะจมอยู่ใต้น้ำและหากปีไหนที่ระดับน้ำในเขื่อนแห้งมาก ๆ ก็จะได้เห็นวัดเก่าแก่ของหมู่บ้านโผล่ขึ้นมา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงห่วงใยราษฎรที่นี่ยังมาก ได้เสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยมเยียนหมู่บ้านแห่งนี้ถึง 9 ครั้ง และทรงนำโครงการในพระราชดำริมาช่วยเหลือเพื่อสร้างอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ อาทิ การ

ทอผ้า การแกะสลักไม้ ซึ่งนำส่งจำหน่ายยังสำนักพระราชวัง บ้านห้วยด้าเป็นหมู่บ้านที่อพยพออกจากพื้นที่เดิมเพื่อเสียดสละที่อยู่อาศัยที่สมบูรณ์ให้กับการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ ไม่มีถนนสำหรับรถยนต์เพื่อเชื่อมกับโลกภายนอก การสัญจรต้องใช้ทางเรือโดยสารอย่างเดียว ต้องใช้เวลาเดินทางนานกว่า 2 ชั่วโมงกว่าจะถึงฝั่งที่บ้านท่าเรือ หากเป็นเรือเร็วก็ใช้เวลา 30 นาที

ประวัติความเป็นมา

บ้านห้วยด้า เดิมเป็นหมู่บ้านใหญ่ของตำบลท่าแฝก ประกอบด้วยหมู่บ้าน 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 8 บ้านห้วยด้าใต้ หมู่ที่ 9 บ้านห้วยด้ากลาง และหมู่ที่ 10 บ้านห้วยด้าเหนือ พื้นที่ของหมู่บ้านตั้งอยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำน่าน เมื่อทางราชการจะสร้างเขื่อนสิริกิติ์ ซึ่งจะทำให้พื้นที่ของทั้ง 3 หมู่บ้าน ถูกน้ำท่วม ทางราชการจึงได้ให้ราษฎรทั้ง 3 หมู่บ้านอพยพลงมาอยู่ทางตอนใต้ ราษฎรส่วนใหญ่ได้ยินยอมอพยพลงมา แต่มีราษฎรที่ไม่ยอมอพยพลงมาอยู่ 7 ครอบครัว ด้วยกัน เท่าที่สามารถสอบถามได้ คือ ครอบครัวนายสมบูรณ์ อาภิชะ, ครอบครัวนายชั้น สีดา, ครอบครัวนายสีวิชัย น้อยชั้น, ครอบครัวนายหลง ไม่ทราบนามสกุล, ครอบครัวนายใจะสาร ทะลี, ครอบครัวนายชั้นทะ ไม่ทราบนามสกุล, ครอบครัวนางของ ทะดี

ทั้ง 7 ครอบครัวได้ให้เหตุผลว่า เป็นห่วงที่นาและที่ทำกินที่มีอยู่ ที่ทำกินซึ่งทางราชการจัดสรรให้ไม่มีความอุดมสมบูรณ์ มีฐานะยากจน เงินที่ได้รับจากค่าเวนคืนที่ดินอื่น ๆ ไม่เพียงพอต่อการย้ายมาดำรงชีวิตอยู่ในที่ใหม่ ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้ราษฎรที่เคยอาศัยอยู่เดิมและกลุ่มที่ยากขึ้นไปอยู่ได้ อพยพขึ้นไปอยู่ในที่ใหม่ ทางราชการได้พยายามห้ามปรามและหามาตรการยับยั้งไม่ให้ราษฎรย้ายกลับขึ้นไปตั้งบ้านเรือนแต่ไม่เป็นผล ทำให้จำนวนราษฎรเพิ่มขึ้นกลายเป็นหมู่บ้าน ทางราชการ จึง ได้ประกาศเป็น หมู่บ้านในปี พ.ศ . 2516 โดยขึ้นกับตำบลท่าปลา (หมู่ที่ 11 ตำบลท่าปลา) และในปี พ.ศ. 2521 ได้มีการประกาศตั้งตำบลนางพญา บ้านห้วยด้า จึงโอนมาขึ้นกับตำบลนางพญาในปัจจุบัน (สภาวัฒนธรรมอำเภอท่าปลา. 2544)

ภาพ 2 แสดงป้ายบริเวณทางเข้าหมู่บ้านห้วยด้า

สภาพทางภูมิศาสตร์

ภาพ 3 แสดงภูมิศาสตร์บ้านห้วยต้า

บ้านห้วยต้าตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติห้วยต้า ตั้งอยู่ในพิกัด PV 621931 พื้นที่รวมทั้งหมด 57.29 ตารางกิโลเมตร สภาพพื้นที่เป็นภูเขาสูง มีที่ราบเพียงเล็กน้อยตามริมห้วยและรอบอ่างเก็บน้ำสุริยัน – จันทรา (อ่างเก็บน้ำเขื่อนสิริกิติ์) อยู่ห่างจากบ้านน้ำพริ้ว หมู่ที่ 1 ตำบลนางพญา ระยะทางประมาณ 15 กิโลเมตร (เป็นทางเดินเท้า) และอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอท่าปลาประมาณ 30 กิโลเมตร การเดินทางโดยสารทางเรือเพียงทางเดียว เมื่อขึ้นท่าเทียบเรือบ้านห้วยต้า พื้นที่จะเป็นไหล่เขาเกือบทั้งหมด จะมีพื้นที่ราบที่ใช้ทำนาอยู่บ้าง นอกนั้นจะเป็นเนินเขา ป่าไม้ส่วนใหญ่จะเป็นป่าไผ่ ไม้ใหญ่อื่น ๆ ไม่ค่อยมีเนื่องจากถูกตัดไปใช้สอยหมด

สภาพภูมิอากาศ

ฤดูหนาว	เริ่มตั้งแต่ เดือนตุลาคม ถึง กุมภาพันธ์	เป็นเวลา 5 เดือน
ฤดูร้อน	เริ่มตั้งแต่ เดือนมีนาคม ถึง พฤษภาคม	เป็นเวลา 3 เดือน
ฤดูฝน	เริ่มตั้งแต่ เดือนมิถุนายน ถึง กันยายน	เป็นเวลา 4 เดือน

สภาพทางสังคม

ประชาชนบ้านห้วยต้าในระยะแรกจะประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาและทำไร่ เนื่องจากมีพื้นที่ที่สามารถทำการเกษตรได้เพียงเล็กน้อย อาชีพหลัก คือ การทำประมงน้ำจืดแต่ไม่ค่อยมีผู้นิยมทำ ส่วนมากจะเข้าป่าล่าสัตว์บ้าง หาของป่ามาแลกเปลี่ยนชีวิต และความเป็นอยู่ของชาวห้วยต้ามีความยากลำบากมาก ประชาชนส่วนใหญ่เป็นโรคขาดสารอาหาร ขาดเกลือแร่และไอโอดีน ด้วยจากปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ฯ เสด็จเยี่ยมบ้านห้วยต้าในปี พ.ศ.

2539 ทางราชการได้เข้าไปส่งเสริมให้ราษฎรบ้านห้วยต้าประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น เลี้ยงสัตว์ ทอผ้า แกะสลัก และรับจ้างทั่วไป บ้านห้วยต้า สามารถติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ๆ และใกล้เคียงได้ 3 ทาง คือ

1. ติดต่อกับอำเภอท่าปลาได้โดยการคมนาคมทางเรือเพียงทางเดียวเท่านั้น โดยต้องโดยสาร เรือจากหมู่บ้านมาขึ้นที่บ้านท่าเรือ หมู่ที่ 9 ตำบลท่าปลา ระยะเวลาที่เรือโดยสารวิ่งประมาณ 2 ชั่วโมง แล้วโดยสารรถยนต์รับจ้างมาถึงที่ว่าการอำเภอ ระยะทางประมาณ 9 กิโลเมตร

2. ติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลนางพญา เช่นบ้านท่าเรือหมู่ที่ 6 ติดต่อกันโดยใช้เรือ เรือโดยสาร ระยะเวลาเดินทางประมาณ 30 นาที

3. ใช้การเดินทางเพราะไม่มีเส้นทางคมนาคม อาศัยเส้นทางเดินบนภูเขาซึ่งเป็นป่าทึบเป็น เส้นทางติดต่อกันระหว่างหมู่ที่ 5 ตำบลพญากับบ้านห้วยต้า ใช้เวลาเดินทางหลายชั่วโมงกว่าจะถึง ซึ่งไม่เป็นที่นิยม

การปกครอง

บ้านห้วยต้า ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลนางพญา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ อยู่กลางหุบเขา เนื้ออ่างเก็บน้ำเขื่อนสิริกิติ์ มีประชากรทั้งหมด 570 คน มี 148 หลังคาเรือน

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ จังหวัดแพร่และจังหวัดน่าน
ทิศใต้	ติดต่อกับ อ่างเก็บน้ำเขื่อนสิริกิติ์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ ตำบลท่าแฝก อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 5 ตำบลนางพญา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พื้นที่การเกษตร

เนื่องจากบ้านห้วยต้าตั้งอยู่ริมเนินเขา มีน้ำล้อมรอบ ด้านหน้าของหมู่บ้านเป็นอ่างเก็บน้ำ ด้านหลังเป็นภูเขา และมีป่าไม้เป็นจำนวนมาก ดังนั้นพื้นที่ที่สามารถทำการเกษตรจึงมีน้อยมาก เมื่อเทียบกับจำนวนประชากร

พื้นที่ทำนา	53	ไร่
พื้นที่ทำไร่ถั่วเขียว	35	ไร่
พื้นที่ทำไร่ข้าวโพด	11	ไร่
พื้นที่ปลูกถั่วเหลืองฤดูแล้ง (หลังฤดูทำนาปี)	14	ไร่

อาชีพ

ประชาชนบ้านห้วยต้ำในระยะแรกจะประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาและทำไร่ เนื่องจากมีพื้นที่ที่สามารถทำการเกษตรได้เพียงเล็กน้อย อาชีพหลักคือการทำประมงน้ำจืดแต่ไม่ค่อยมีผู้นิยมทำ ส่วนมากจะเข้าป่าล่าสัตว์บ้างหาของป่ามาแลกเปลี่ยนชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวห้วยต้ำมีความยากลำบากมาก ประชาชนส่วนใหญ่เป็นโรคขาดสารอาหาร ขาดเกลือแร่และไอโอดีน ด้วยจากปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ฯ เสด็จเยี่ยมบ้านห้วยต้ำในปี พ.ศ. 2539 ทางราชการได้เข้าไปส่งเสริมให้ราษฎรบ้านห้วยต้ำประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น เลี้ยงสัตว์

คมนาคม

บ้านห้วยต้ำ สามารถติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ๆ และใกล้เคียงได้ 3 ทาง คือ

1. ติดต่อกับอำเภอท่าปลาได้โดยการคมนาคมทางเรือเพียงทางเดียวเท่านั้น โดยต้องโดยสารเรือจากหมู่บ้านมาขึ้นที่บ้านท่าเรือ หมู่ที่ 9 ตำบลท่าปลา ระยะเวลาที่เรือโดยสารวิ่งประมาณ 2 ชั่วโมง แล้วโดยสารรถยนต์รับจ้างมาจนถึงที่ว่าการอำเภอ ระยะทางประมาณ 9 กิโลเมตร
2. ติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลนางพญา เช่นบ้านท่าเรือหมู่ที่ 6 ติดต่อกันโดยใช้เรือ เรือโดยสาร ระยะเวลาเดินทางประมาณ 30 นาที
3. ใช้การเดินทางเพราะไม่มีเส้นทางคมนาคม อาศัยเส้นทางเดินบนภูเขาซึ่งเป็นป่าทึบเป็นเส้นทางติดต่อระหว่างหมู่ที่ 5 ตำบลพญา กับบ้านห้วยต้ำ ใช้เวลาเดินทางหลายชั่วโมง ซึ่งไม่เป็นที่นิยม

ภาพ 4 แสดงการคมนาคมบ้านห้วยต้ำ

การศาสนา

ประชาชนบ้านห้วยต๋านับถือศาสนาพุทธ มีวัดพุทธศาสนาชื่อ วัดบ้านห้วยต๋า จำนวน 1 แห่ง โดยมีพระภิกษุ จำนวน 1 รูป อยู่จำพรรษา ซึ่งในบางเดือน บางปีไม่มีพระอยู่จำพรรษา วัดห้วยต๋าเป็นวัดซึ่งสร้างมาพร้อมกับการจัดตั้งหมู่บ้าน แต่เนื่องจากฐานะและความเป็นอยู่ของประชาชนไม่ค่อยดีนัก ดังนั้นสภาพของวัดจึงไม่ค่อยจะมีความมั่นคงและแข็งแรง และที่สำคัญวัดมีเนื้อที่เพียง 2 ไร่ ดังนั้นการก่อสร้างถาวรวัตถุอื่น ๆ จึงทำได้ยาก บางปีไม่มีพระอยู่จำพรรษา

ภาพ 5 แสดงวัดห้วยต๋า

การสาธารณสุข

บ้านห้วยต๋าประชาชนมีชีวิตและความเป็นอยู่ด้วยความยากลำบาก เนื่องจากการคมนาคมติดต่อทำได้เพียงด้านเดียว ทางราชการได้รับจัดสรรงบประมาณจากกระทรวงสาธารณสุข ในปี พ.ศ. 2539 ก่อสร้างสถานีอนามัยพร้อมทั้งบ้านพักระดับ 3 - 4 จำนวน 2 หลัง ทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้น ได้จัดสร้างในพื้นที่ของราษฎรบ้านห้วยต๋าที่ยินยอมให้ราชการใช้พื้นที่ดังกล่าวได้ ซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมด 3 ไร่ 2 งาน อยู่ห่างจากท่าเรือบ้านห้วยต๋าประมาณ 3 กิโลเมตร อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอท่าปลาประมาณ 30 กิโลเมตร และห่างจากจังหวัดอุตรดิตถ์ ประมาณ 70 กิโลเมตร (ที่มา: <http://huaytaschoolme.tripod.com/vilage/historyban.html>)

วัฒนธรรมทางด้านงานช่างฝีมือ

โครงการพระราชดำริบ้านห้วยต๋า ตำบลนางพญา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์

บ้านห้วยต๋า หมู่ที่ 4 ตำบลนางพญา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นตำบลหนึ่งในจังหวัดอุตรดิตถ์ สภาพพื้นที่เป็นเนินภูเขาสูง มีเนินสลัซซบซ้อนมีพื้นที่เป็นเกาะมีน้ำล้อมรอบ การคมนาคมไม่สะดวกต้องอาศัยเรือเป็นพาหนะติดต่อกับตัวเมือง (จังหวัด) มีราษฎรอาศัยอยู่ประมาณ 200 - 300

ครอบครัว อาชีพหลักทำการประมงรายได้ไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน เมื่อปี พ.ศ. 2540 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ฯ ทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริบ้านห้วยต้า ตำบลนางพญา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ขึ้นเพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรหันมาประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และสาวไหมจำหน่ายให้ศูนย์ศิลปาชีพพิเศษ เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นนอกเหนือจากอาชีพทำการประมง ทำให้เกษตรกรมีฐานะความเป็นอยู่มั่นคง

1. การทอผ้า

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ฯ กับพระราชกรณียกิจในการส่งเสริม เผยแพร่ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการทอผ้าไหม ด้วยพระราชหฤทัยที่เปี่ยมไปด้วยคุณธรรมและมีพระราชประสงค์ที่ จะอนุเคราะห์แก่อกุลแก่พสกนิกรทั้งมวล ขณะที่โดยเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มิได้เพียงแต่เสด็จ ฯ ไปเพื่อทรงเยี่ยมเยียนเพียงเพื่อไต่ถามทุกข์สุขแล้วก็เลยไป แต่จะทรงทอดพระเนตรประชาชนที่มาคอยเฝ้าอยู่นั้นอย่างเอาพระทัยใส่ยิ่ง เวลาที่ทรงหยุดมีพระราชปฏิสันถารกับราษฎรผู้ใดจะทรงไต่ถามถึงการนำมาหากินความเป็นอยู่ในครอบครัวอย่างละเอียด ทรงพบนั้นมีความลำบาก อาชีพหลัก คือ การทำนา ทำ ไร่ หรือเกษตรกรรม ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพของดิน ฟ้า อากาศที่ไม่แน่นอน และราษฎรที่ทรงถามนั้น ส่วนมากมักเป็นคนมีอายุทำให้ได้ทรงทราบด้วยว่าเกือบทุกบ้านในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และทอผ้า ไหมใช้กันเองในครัวเรือนหญิงใช้ชิ้นไหมมัดหมี่ส่วนชายใช้ผ้าขาวม้าไหมจึงมีการทอผ้าไหมเหล่านี้ไว้ใช้เป็นประจำ ซึ่งต้องใช้ความประณีตและใช้เวลามาก ด้วยพระราชปณิธานอันสูงส่งและแน่วแน่ในการที่จะทรงบำบัดทุกข์ บำรุงสุขให้แก่พสกนิกรโดยเฉพาะชาวนาชาวไร่ผู้ยากไร้ พระองค์จึงมีพระราชดำริน่าจะหาอะไรให้ทำเพื่อเป็นอาชีพเสริม และจะได้มีรายได้สม่ำเสมอตลอดไป จึงทรงนำหัตถกรรมพื้นบ้านหลากหลายชนิด ซึ่งชาวบ้านทำเป็นอยู่แล้วในครัวเรือนมาพัฒนาเป็นอาชีพเสริม จนชาวบ้านมีรายได้สม่ำเสมอตลอดทั้งปี หนึ่งในหัตถกรรมเหล่านี้ คือ การทอผ้าไหมลวดลายต่าง ๆ ซึ่งทรงพระกรุณาสนับสนุนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 และเป็นที่มาของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ฯ ในที่สุด

ภาพ 6 แสดงการทอผ้าที่บ้านห้วยต้ำ

การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นอาชีพที่สำคัญอาชีพหนึ่งที่อยู่ภายใต้การสนับสนุนของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ฯ ในพื้นที่ชนบทไม่เฉพาะแต่เพียงภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เกษตรกรได้รับการสนับสนุนให้พัฒนาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม แต่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ฯ แปรพระราชฐานเพื่อเยี่ยมเยียนพสกนิกร โดยผลผลิตเส้นไหมที่เกษตรกรผลิตได้จะถูกจำหน่ายให้แก่มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ฯ เพื่อนำไปเป็นวัตถุดิบในการทอผ้าไหมในพื้นที่ของโครงการส่งเสริมศิลปาชีพ ฯ ทั่วทุกภูมิภาคโดยมีการควบคุมคุณภาพการผลิตทุกขั้นตอนจนผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทยของโครงการส่งเสริมศิลปาชีพ ฯ เป็นที่ยอมรับและนิยมชมชอบของบุคคลทั่วไป สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ฯ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ชาวบ้านที่มีฝีมือจากหมู่บ้านที่ทอผ้าไหมได้งดงามมาฝึกอบรมและถ่ายทอดความรู้ทักษะในการผลิตผ้าไหมให้แก่กลุ่มเกษตรกรของโครงการส่งเสริมศิลปาชีพ ฯ

ภายหลังเมื่อมีพระตำหนักภูพานราชนิเวศน์เป็นที่ประทับยามเสด็จ ฯ เยี่ยมราษฎรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้ว สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ฯ ทรงโปรดเสด็จ ฯ เยี่ยมเขาเหล่านั้นจนถึงบ้านอย่างทั่วถึง สมาชิกกลุ่มผ้าไหมจึงมีจำนวนมากขึ้น หมู่บ้านที่เสด็จ ฯ ไปทรงช่วยเหลือส่วนนั้นส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านที่ราษฎรยากจนอยู่ในถิ่นทุรกันดารและยังยากจนหนักขึ้นเมื่ออยู่ในเขตผู้ก่อการร้ายใน ขณะนั้นเมื่อพระองค์เสด็จ ฯ ไปถึงทรงส่งเสริมให้ราษฎรประกอบอาชีพซึ่งก่อให้เกิดรายได้ ราษฎรที่เคยอดอยากยากแค้นจึงมีความสุขขึ้น ทำมาหากิน เลี้ยงครอบครัวให้อยู่ดีกินดีและรักถิ่นฐานบ้านช่อง ไม่คิดที่จะละทิ้งไปหางานทำในเมือง ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาอย่างต่อเนื่องต่อไปอีกตามบ้านที่เสด็จ ฯ เยี่ยมถ้าแม่บ้านบ่นเรื่องความยากจนจะรับสั่งให้ทอผ้าและส่งผ้ามาให้พระองค์ พระองค์จะทรงรับซื้อเองเพื่อบ้านนั้นจะได้มีเงินส่งให้ลูกเรียนหนังสือ ทั้งนี้เป็นพระราชประสงค์ที่จะให้ราษฎรมีการศึกษาสูงขึ้น เป็นคนที่มีคุณภาพและจะได้มีโอกาสในการประกอบอาชีพที่ดีขึ้นด้วย ชาวบ้านที่ได้รับรายได้จากการทอผ้าต่างซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณเป็นอย่างยิ่ง ท่าน

อาจารย์เทศก์ วัดหินหมากเป้ง จังหวัดหนองคาย เคยเล่าถวายพระองค์ว่า ชาวบ้านที่มาทำบุญที่วัดบอกหลวงปู่ว่าเดี๋ยวนี้เรามีความสุขสบายขึ้นแล้ว เพราะศิลปาชีพของพระองค์ช่วยเขา แต่เดิมการรับซื้อผ้าไหมและพระราชทานอุปกรณ์การทอผ้า นั้นทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ เมื่อมีมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพแล้ว ได้มีผู้โดยเสด็จ ๆ พระราชกุศลสมทบทุนมูลนิธิอยู่ตลอดเวลา เงินพระราชทานผู้ทอผ้าไหมจึงเป็นเงินจากมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ นับเป็นการพระราชทานโอกาสให้คนที่อยู่สุขสบายได้มีส่วนช่วยเหลือคนยากจนด้วย ส่วนการดำเนินงานต่าง ๆ ในการสนับสนุนและส่งเสริมผ้าไหมมัดหมี่ยังคงเป็นเช่นเดิม

ในการเสด็จฯ เยี่ยมและตรวจงานสมาชิกศิลปาชีพบางครั้งพระองค์จะประทับทรงงานอยู่กับที่นานนับหลาย ๆ ชั่วโมง เช่น เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2526 เสด็จฯ ออกจากพระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ตั้งแต่เวลา 11.00 นาฬิกา ไปยังวัดถ้ำกลองเพล จังหวัดอุดรธานี เมื่อเสด็จฯ ถึงจะเริ่มทรงงานทันทีที่ชาวบ้านนำผลงานมาถวายให้ทอดพระเนตรเนื่องแน่นไม่ขาดสายได้ทรงตรวจงานอยู่อย่างไม่ย่อท้อ วันนั้นเสด็จฯ กลับถึงพระตำหนักเป็นเวลาเกือบ 04.00 นาฬิกา ของวันใหม่ สมเด็จพระนางเจ้าฯ ได้มีพระราชเสาวนีย์ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ทำการศึกษาวิจัยพัฒนาส่งเสริมอาชีพ ด้านหม่อนไหมและเผยแพร่วิชาการความรู้ให้แก่เกษตรกรเพื่อพัฒนาอาชีพ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและสร้างรายได้เพิ่มขึ้น พระองค์ท่านได้ทรงรับกลุ่มเกษตรกรไว้ในโครงการส่งเสริมศิลปาชีพ ๆ ซึ่งมีทั้งกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม กลุ่มสาวไหม และกลุ่มทอผ้าไหม ในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วภูมิภาคของประเทศ โดยกลุ่มเกษตรกรดังกล่าวในโครงการส่งเสริมศิลปาชีพ ๆ จะเลี้ยงไหมที่บ้านและได้รับการสนับสนุนความรู้และปัจจัยพื้นฐาน เช่น ห้างเลี้ยงไหม พันธุ์ หม่อน พันธุ์ไหม โดยผ่านหน่วยงานภาครัฐจากการที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงติดตามความก้าวหน้าของโครงการที่ได้มีพระราชดำริให้แก่ราษฎรไว้รวมทั้งพระราชทานความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อน ทำให้ให้พสกนิกรของพระองค์มีความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างล้นพ้นที่พระองค์ได้ พระราชทานแก่ปวงชนชาวไทยทุกคน บันดาลให้เกิดความสุขและความเจริญในชีวิตอย่างทั่วหน้า

ภาพ 7 แสดงการทอผ้าที่บ้านห้วยต้ำ

คุณภาพชีวิตของราษฎรในโครงการจากการที่โครงการส่งเสริมศิลปาชีพ ฯ ได้เข้าไปมีส่วนในการส่งเสริมแก่เกษตรกรในหมู่บ้าน ก่อให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้นจากการจำหน่ายผ้าไหม ซึ่งได้ปรับปรุงให้มีขนาดความกว้างที่เป็นมาตรฐานและคุณภาพของผ้าไหมที่ทอแน่น ย้อมสีเสมอกันไม่ต่าง ส่งผลให้เกษตรกรมีเงินทุนที่จะส่งบุตรหลานเล่าเรียนในระดับสูงมากขึ้น สามารถนำความเจริญมาสู่ชุมชน มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น เศรษฐกิจและสังคมของชุมชนมีความมั่นคงและยั่งยืน

ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและหัตถกรรมในแต่ละชุมชน ที่ได้มีการถ่ายทอดมาหลายชั่วอายุคน ได้มีการนำเอามาปรับใช้และรักษาให้เคียงคู่กับการเจริญเติบโตของท้องถิ่น โดยมุ่งมั่นรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาของแผ่นดินสอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยที่บ่งบอกถึงความเจริญมาเป็นเวลายาวนาน เช่น เทคนิคการทอผ้าไหม ประเภทต่าง ๆ ที่มีประวัติความเป็นมากับความเจริญของพื้นที่นั้น ๆ ลวดลายผ้าไหมของแต่ละประเภท เครื่องมืออุปกรณ์ในการเลี้ยงไหม การสาวไหม การฟอกย้อมสีไหม การทอผ้าไหม ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จึงทรงเชิดชูภูมิปัญญาของชาวบ้านไทยให้เป็นที่รับรู้ทั่วไป ทรงสนับสนุนให้มีการสืบทอดภูมิปัญญานี้ต่อ ๆ กันไปเพื่อไม่ให้สูญหาย แต่จะได้คงอยู่กับแผ่นดินตลอดไป

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ฯ ทรงให้ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านการทอผ้าไหมด้วยเหตุผลหลัก 2 ข้อคือ

ข้อที่หนึ่ง ไทยเป็นบ้านเป็นพันธุ์ไทยที่มีการเลี้ยงกันเป็นเวลายาวนานในแต่ละท้องถิ่น เกษตรกรเลี้ยงได้ผลเพราะเป็นพันธุ์ที่เลี้ยงได้ง่าย พันธุ์ไหมมีความแข็งแรงเมื่อเลี้ยงได้รังไหมแล้วก็สามารถนำมาสาวเป็น เส้นไหม และนำไปฟอกย้อมสีไหม ทอผ้าไหมเอง โดยเกษตรกรได้ทำในเชิง

หัตถกรรมคร่ำเรือนแบบครบวงจร คือ ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม สาวไหม ฟอก และย้อมสีไหม ทอผ้าไหม และจำหน่าย

ภาพ 8 แสดงการทอผ้าที่บ้านห้วยด้า

ข้อที่สอง การใช้วัตถุดิบเส้นไหมในการทอผ้าไหม สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถฯ โปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรในโครงการ ได้ใช้เส้นไหมไทยพื้นบ้านทอผ้าไหม ทำให้ได้ผ้าไหมไทยที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ มีลักษณะเป็นลื่นมันนุ่มนวล มีปุ่มปม ผืนผ้ามีน้ำหนัก มีความยืดหยุ่นและเนื้อแน่น การที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ ได้ทรงส่งเสริมให้มีการทอผ้าไหมที่ใช้เส้นไหมไทยพื้นบ้าน นับเป็นความสำคัญยิ่งในการที่จะสร้างชื่อเสียงและมูลค่าเพิ่มแก่ ผลิตภัณฑ์ เพราะคุณลักษณะจะมีความแตกต่างจากการใช้เส้นไหมที่มีการสั่งนำเข้าจากต่างประเทศ ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมพันธุ์ไทยพื้นบ้าน ทอผ้าไหมไทยด้วยเส้นไหมพื้นบ้าน โดยให้มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ฯ ได้ประสานงานกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องให้จัดทำ โครงการส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมให้แก่ ราษฎรส่วนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ฯ จะเป็นฝ่ายการตลาดให้แก่ราษฎรที่เข้าร่วมโครงการ เพื่อร่วมกันสร้างชื่อเสียงไหมไทยให้ทั่วโลกรู้จักมากขึ้น

ลดปัญหาการเคลื่อนย้ายคนชนบทสู่เมือง การส่งเสริมให้อาชีพเพื่อเป็นทางเลือกให้ราษฎรได้มีงานทำ และมีรายได้ตลอดปี สามารถทำ ให้ราษฎรอยู่อาศัยในถิ่นฐานของตนเองได้ และที่สำคัญยิ่งคือ ทำให้ชุมชนอบอุ่น มีผู้คนโดยเฉพาะคนที่อยู่ในวัยทำงานซึ่งมีเวลาสามารถทุ่มเทกำลังใจ กำลังกาย เพื่อการพัฒนาความเป็นอยู่ของสังคมในชุมชนนั้น ๆ ได้ส่งผลดีต่อความมั่นคงทางด้านสังคมชนบทของประเทศได้เป็นอย่างดีนอกจากโครงการส่งเสริมศิลปาชีพ ฯ ในสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ฯ จะส่งผลดีต่อสภาพความเป็นอยู่ของราษฎรอย่างเป็นรูปธรรมแล้ว พระองค์ยังพระราชทานกำลังใจแก่สมาชิกของโครงการ โดยทรงฉลองพระองค์ผ้าไหมจากโครงการส่งเสริมศิลปา

ชีพฯ เป็นประจำ นำความปลาบปลื้มาสู่สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหม ทำให้มีกำลังใจที่จะพัฒนาฝีมือในการทอผ้าไหมมากขึ้น

2. แกะสลักไม้แบบภาพนูนสูง

เป็นภาพที่มองเห็นส่วนลึก กว้าง สูง เป็นสามมิติ บางภาพเกือบจะหลุดออกจากพื้นหลัง โดยการมองจากด้านตรงการแกะสลักเป็นอาชีพที่มีอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะทางภาคเหนือ เพราะเป็นแหล่งที่หาวัตถุดิบได้ง่าย การแกะสลักแต่ละจังหวัดจะมีลักษณะแตกต่างกันตามปกติการแกะสลักลวดลายในที่ประดับต่าง ๆ นั้น ไทยเรามีตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว เช่น การแกะสลักเพื่อประดับตามบ้านหรือวัดวาอาราม เป็นต้น

วัสดุที่ใช้ในการแกะสลัก

ไม้ คือ วัสดุที่ใช้มากที่สุดไม้ที่ใช้ในการแกะสลักมีอยู่หลายชนิด แต่ละชนิดให้ลักษณะที่แตกต่างกันออกไปตามสีสันและลวดลายของไม้

ไม้สัก เป็นไม้ที่นิยมใช้ในการแกะสลักมากที่สุดเพราะมีผิวละเอียดและลายไม้สวย

ไม้ชิงชัน เป็นไม้ที่นิยมมากเช่นเดียวกัน

ไม้โมกมัน เป็นไม้ที่นิยมกันพอสมควรเพราะราคาถูกและลวดลายไม้สวยงาม ไม้ฉำฉา เป็นไม้ที่นิยมกันพอสมควรเพราะราคาถูกที่สุด ผลิตง่ายเพราะเป็นไม้เนื้ออ่อน แม้ว่าลวดลายจะไม่สวยเท่าไม้อื่น ๆ นอกจากนี้ สมหวัง คงประยูร กล่าวถึงลักษณะการแกะสลักไม้ไว้ความว่า

ประเภทของการแกะสลักมี 3 ประเภทคือ 1. ภาพประเภทรูปนูนต่ำ 2. ภาพประเภทรูปนูนสูง 3. ภาพประเภทรูปลอยตัว การแกะสลักไม้มีอยู่สองลักษณะ อย่างหนึ่งคือแกะเป็นภาพนูนบนเนื้อไม้ เช่น หน้าบ้าน บานประตู หน้าต่างโบสถ์วิหารของวัด อีกลักษณะหนึ่งคือการแกะลอยตัวเช่น พระพุทธรูป ตัวละคร สัตว์ต่าง ๆ เป็นต้น นิยมใช้ไม้สักเป็นวัสดุในการแกะสลัก เพราะมีความอ่อนและเหนียวพอสมควร สามารถแกะสลักได้ลายคมชัดตามต้องการ มีลวดลายสวยงามในเนื้อและมีคุณสมบัติในการดูดซับสีหรือรักเป็นอย่างดี (สมหวัง คงประยูร, ม.ป.พ. : 40)

การแกะสลักลาย

หลังจากออกลวดลายได้ตามต้องการแล้วลอกลายลงบนพื้นไม้ ใช้เลื่อยเลื่อยไม้ส่วนที่ไม่ต้องการออกเสียก่อน เป็นการขึ้นรูปหรือโครงลาย แต่ถ้าเป็นการแกะสลักไม้ทั้งแผ่นก็เริ่มงานที่การสกัดลวดลาย หรือกรุลายให้รู้ว่าส่วนใดเป็นพื้น ส่วนใดเป็นตัวลาย โดยใช้สิ่วขนาดใหญ่สกัดรอยเป็นการคัดตัวลาย เมื่อคัดตัวลายเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงมาถึงการขุดพื้น ขั้นแรกจะขุดเพียงพื้น ๆ ก่อนแล้วตรวจดูความถูกต้อง จึงลงมือขุดต่อไปให้เป็นพื้นลึกตามที่ต้องการพอขุดพื้นได้ที่ก็ลงมือแกะตัวลายหรือโกลนลาย ด้วยการใช้นิ้วชี้ หลังจากโกลนลายเสร็จ จึงทำการเก็บรายละเอียดของลายให้มี

ความอ่อนช้อย ชับซ้อน ด้วยลวดเส้นมือ และลวดขมวด จนได้งานแกะสลักที่พึงพอใจ จึงลงมือขึ้นตักแต่ง ขัดกระดาษทราย ทาดินสอพอง ทาน้ำมันเคลือบเนื้อไม้ หรือน้ำมันชักเงาตามชนิดของงานเป็นขั้น สุดท้าย งานแกะสลักไม้ที่ดีจะไม่มี การขัดถู กระดาษทรายบนตัวลวดลายเหล่านั้นเลยสามารถลงรักปิดทอง หรือน้ำมันเคลือบไม้ชักเงาได้ทันที

ภาพ 9 แสดงการแกะสลักไม้

3. งานแกะสลักไม้แบบภาพลอยตัว

เกี่ยวกับงานประติมากรรม เช่น ภาพพระพุทธรูปที่องค์ ซึ่งสามารถมองได้รอบด้าน ถือว่าเป็นงานศิลปกรรมที่เก่าแก่ประเภทหนึ่ง สำหรับการแกะสลักไม้ในประเทศไทยนั้นแต่เดิมส่วนมากจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับ ศาสนาทั้งสิ้นได้แก่งานแกะสลักไม้ประกอบโบสถ์ วิหาร ศาลา วัด หอพระไตรปิฎก ตู้พระไตรปิฎก พระเจดีย์ ฯลฯ ซึ่งมีการสรรค์สร้างอย่างสวยงามและปราณีตบรรจง ปรากฏอยู่ทุกยุคทุกสมัย ในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยมีช่างแกะสลักที่มีฝีมือได้สร้าง สรรค์ผลงานขึ้น มาเป็นจำนวนมาก ช่างแกะสลักไม้ สามารถสืบทอด ศิลปะ วัฒนธรรม ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของแต่ละชุมชนลงบนแผ่นไม้ อาทิ เช่น ศิลปะไม้แกะสลักของล้านนา เป็นงานศิลปะที่เก่าแก่ มีเอกลักษณ์และมีคุณค่า ควรแก่การภาคภูมิใจสำหรับชาวล้านนาเอง งานแกะสลักไม้ จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของ วัฒนธรรมล้านนาที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี การทำมาหากิน ตลอดจนวิถีชีวิตของชาวล้านนา ที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ ทุ่งนา ป่าไม้ ซึ่งจะพบเห็นกันได้ทั่วไปในปัจจุบันในสถานที่สำคัญทางศาสนา บ้านเรือนที่อยู่อาศัยหรือเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวัน ตลอดจนการอนุรักษ์ สืบสาน ถ่ายทอด ช่างไทยสิบหมู่ เป็นวัฒนธรรมทางด้าน ศิลปะแขนงหนึ่งในกระบวนช่างไทยได้จำแนกแยกแยะงานช่างได้มากมาย

ภาพ 10 แสดงการแกะสลักไม้แบบลอยตัว

งานไม้แกะสลักนับว่าเป็นศิลปกรรมที่ช่างไทยทำกันมาแต่โบราณ ทั้งนี้จะเห็นได้จากผลงานแกะสลัก ลวดลายประดับอาคาร สถาปัตยกรรม เช่น ลวดลายหน้าบัน คันทวย ช่อฟ้า ใบระกา บานประตู แสดงให้เห็นถึงความสามารถของช่างไทยที่มีการเรียนรู้ การถ่ายทอด และวิวัฒนาการฝีมือในการประดิษฐ์ ศิลปกรรมอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบทอดกันมาหลายร้อยปี ซึ่งลักษณะลวดลายแกะสลักจะสืบทอดประเพณีนิยมโบราณ ซึ่งถือว่าเป็นศิลปะประจำชาติของไทย

4. จักสาน

ภาพ 11 แสดงการจักสานที่บ้านห้วยต้า

เครื่องจักสาน คือ เครื่องใช้ที่ทำด้วยไม้ไผ่หรือหวาย จากฝีมือความคิด ภูมิปัญญาของชาวบ้านมีลักษณะรูปร่างแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่นทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภูมิประเทศ วัสดุอุปกรณ์คตินิยม และอาชีพของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ คำว่า “จักสาน” คำว่า จัก คือ การทำให้เป็นแฉก เป็นหยักๆ ด้วยฟันเลื่อย หรืออีกวิธีการหนึ่ง การที่ชาวบ้านใช้คมมีดผ่าไม้ไผ่แล้วทำให้เป็นเส้นบาง ๆ วิธีการอย่างนี้ก็เรียกว่า จัก เช่นกัน ส่วนไม้ไผ่ หรือ หวาย ที่จักออกมาเป็นเส้นบาง ๆ นั้นเรียกว่า ดอก ถึงตอนนี้การที่ชาวบ้านนำดอกมาขัดกันจนเกิดลวดลายที่ต้องการ เราเรียกว่า สาน ต่อจากนั้นแล้วก็จะเป็นการสร้างสรรค์ให้เกิดรูปร่างต่าง ๆ จนท้ายที่สุดเป็นภาชนะสามารถนำไปใช้สอยได้ตามต้องการ

ศิลปหัตถกรรม

หัตถกรรม คือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นจากฝีมือและภูมิปัญญา เพื่อใช้สอยให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิต หัตถกรรมชิ้นแรกของมนุษย์ ควรจะได้แก่เครื่องมือกะเทาะของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเริ่มต้นของการใช้ฝีมือและความคิดสร้างสรรค์สร้างเครื่องมือเครื่องใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต จากหัตถกรรมชิ้นแรก มนุษย์ได้สร้างงานหัตถกรรมสำหรับใช้สอยในชีวิตประจำวันขึ้นอีกมากมายหลายประเภท พร้อมกับพัฒนารูปแบบของหัตถกรรมเหล่านั้นให้มีประโยชน์ใช้สอยได้สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งหัตถกรรมบางชนิดต้องใช้เวลาในการพัฒนาสืบต่อกันนานหลายชั่วชีวิตอาจเป็นเวลาหลายร้อยปีหรือนับพันปี วัตถุประสงค์หลักของการสร้างงานหัตถกรรมคือ การใช้สอย หัตถกรรมจึงต้องสร้างผลงานให้สนองประโยชน์ใช้สอยให้ได้มากที่สุด (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2542 : 17)

คุณค่าและความสำคัญของงานหัตถกรรม ศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านของไทยนั้นนับเป็นสิ่งที่มีความใกล้ชิดกับคนไทยมาแต่อดีต ไม่ว่าจะเป็นพวกเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันหรือสิ่งที่ทำขึ้นตามความเชื่อชนบประเพณี สิ่งเหล่านี้ได้ผ่านการพัฒนา ขัดเกลา ตลอดจนเกิดประโยชน์ใช้สอย สมบูรณ์และมีความงามตามความนิยมเฉพาะถิ่นไปด้วย ดังนั้นถ้าจะประเมินคุณค่าของงานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน อาจจะได้คุณค่าอย่างกว้างๆ ดังต่อไปนี้

1. คุณค่าในการใช้สอย

งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านโดยทั่วไปแล้วจุดประสงค์ของการสร้างสรรค์ประการแรก อยู่ที่ประโยชน์ใช้สอยก่อนที่งานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านจะอำนวยความสะดวกได้อย่างเต็มที่จะต้องผ่านการใช้งานมาแล้ว อันก่อให้เกิดการพัฒนาและแก้ไขความบกพร่องเพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการในการใช้สอยได้เป็นอย่างดีการพัฒนางานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านให้ดีขึ้นนั้น มักจะพัฒนาแก้ไขใน องค์ประกอบที่สำคัญดังนี้คือ ในการสร้างรูปร่างโครงสร้าง ลวดลาย และการเลือกใช้วัสดุ การพัฒนาการของการสร้าง รูปร่าง ลวดลาย โครงสร้างและการเลือกใช้วัสดุเป็นไปอย่างง่าย ๆ แต่ก็ผ่านขั้นตอนของการทดลอง เพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุดมาแล้วจนยึดถือเป็นแบบอย่างของหมู่บ้านหรือท้องถิ่นสืบต่อกันมา

อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นความพยายามแก้ไขข้อบกพร่องแล้วพัฒนารูปทรงองค์ประกอบของเครื่องมือ เครื่องใช้หรือหัตถกรรมพื้นบ้าน ให้สามารถตอบสนองความต้องการใช้สอยได้ดี เช่น กระบวยตักน้ำของภาคเหนือแบบหนึ่ง คือ การต่อตัวกระบวย หรือกะลามะพร้าวเข้ากับด้ามโดยทั่วไปมักจะเจาะกลาด้านข้างเป็นช่องแล้วสอดหัวไม้ที่เป็นด้ามเข้าไปแล้วใช้ไม้เล็ก ๆ เสียบเป็นหลักทำให้ด้ามและตัวกระบวยติดกันใช้งานได้ แต่มีข้อบกพร่อง คือ เมื่อใช้ไปนาน ๆ จะทำให้เกิดการสึกหรอแล้วหลวม ทำให้ด้ามและตัวกระบวยสั่นคลอน แต่ชาวชนบทบางท้องถิ่น ได้แก้ปัญหานี้ได้อย่างชาญฉลาด คือ ใช้สลักไม้ที่ทำจากไม้ไผ่เหลาให้กลมเรียวยาว เมื่อใส่แล้วปลายสลักจะโค้งไปตามรูปกะลาทำให้เกิดแรงยึด รั้งด้ามกระบวยและตัวกระบวยให้เกิดแรงยึดที่แน่นอยู่ตลอดเวลา แม้จะใช้งานไปนานเท่าไรก็ตาม ทั้งนี้เพราะไม้ไผ่เป็นไม้ที่มีสปริงหรือแรงดีอยู่ในตัว สปริงหรือแรงดีของสลักไม้ไผ่จะทำให้กระบวย และด้ามมีความกระชับอยู่ตลอดเวลาอายุของการใช้งานการแก้ปัญหาหรือการพัฒนาของกระบวยดังกล่าวแล้วนับเป็นคุณค่าของการใช้สอยของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน ที่มักจะได้รับการพัฒนาปรับปรุงมาเป็นระยะเวลานาน และเป็นไปตามสัญชาตญาณมากกว่าการเรียนรู้ด้วยหลักวิชา เพราะถ้าเป็นการแก้ปัญหาคือการเรียนรู้และทดลองตามหลักวิชา งานเหล่านั้นก็จะเป็นศิลปะประยุกต์ไป

2. คุณค่าในด้านความงาม

ศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นเครื่องมือที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประชาชนมาแต่อดีต และการสร้างหรือการผลิตก็จะได้รับการพิจารณาถึงความเหมาะสม รูปทรง ขนาดที่จะสามารถอำนวยความสะดวกได้อย่างเต็มที่ แต่ก็มีความงาม และความสะดวกในการใช้สอยด้วย ซึ่งได้เรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมาแล้วปรับปรุงพัฒนาเรื่อยมาชนิดวันต่อวันมาหลายชั่วชีวิตคนดังนั้นแม้ศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านจะสร้างขึ้นเพื่อการใช้สอยก็ตามแต่ผู้ทำมีประสบการณ์มากจนเกิดความชำนาญมากขึ้นแล้วก็แสดงฝีมือให้ปรากฏคุณค่าทางศิลปะออกมา ดังจะเห็นได้ว่างานหัตถกรรมที่มีคุณภาพในการใช้สอยที่ดีจะมีความงามและคุณค่าทางศิลปะประกอบไปด้วยอย่างแยกกันไม่ออก ถ้าจะสังเกตให้ดีแล้วจะเห็นว่าเมื่อเราพบเห็นงานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านเรามักจะตั้งคำถามว่า สิ่งนั้นใช้ทำอะไร ใครเป็นผู้ใช้ ทำที่ไหน และทำขึ้นเมื่อใด ซึ่งแสดงให้เห็นว่าโดยความรู้สึกทั่วไป เราจะมุ่งความสนใจไปที่คุณค่า ในการใช้สอย หรือสารประโยชน์ของสิ่งเหล่านั้นก่อน ที่จะให้ความสนใจในเรื่องของความงามคุณค่าทางศิลปะจนเกิดความรู้สึกตามมาว่า มันสวยดี น่ารักดี น่าตื่นตันทึ่ง น่าประหลาด น่าทึ่ง หรือบางทีอาจจะรู้สึกเรื่องความงามและศิลปะก่อนประโยชน์ใช้สอยเสียด้วยซ้ำไป แต่เราอาจจะเคยชินกับการใช้สอยจึงมุ่งไปเรื่องการใช้สอยก่อน อย่างไรก็ตามการประเมินคุณค่าด้านความงามของงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านอาจจะพิจารณาได้ทั้งแบบที่พิจารณาจากคุณค่าของวัตถุนั้นเป็นหลัก และการพิจารณาออกไปจากตนเองหรือแบบอัตนัยหรือพิจารณาทัศนะหนึ่งหรืออาจจะพิจารณาควบคู่กันไปได้

คุณค่าทางสุนทรียภาพของศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน อาจจะพิจารณาจากองค์ประกอบของสิ่งเหล่านั้น คือ ความสมดุล สัดส่วน จังหวะ ความประสานกลมกลืน ความขัดแย้ง และจุดเด่นในงานศิลปะองค์ประกอบของความงามหรือสุนทรียภาพเหล่านี้ก็นำไปพิจารณาจากศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านโดยพิจารณาจากรูปทรง โครงสร้าง ลวดลาย และวัสดุ

ลักษณะเฉพาะของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมีลักษณะเฉพาะถิ่นแตกต่างกันไปตามถิ่นกำเนิด แหล่งผลิต รูปแบบกรรมวิธีการผลิต วัสดุดิบ และชนบประเพณี ความเชื่อวิถีชีวิตของกลุ่มชน องค์ประกอบเหล่านี้ทำให้ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมีลักษณะเฉพาะดังนี้

1. สร้างขึ้นเพื่อความต้องการของชุมชนที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมรวมกัน อาจทำเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ หรือสร้างเพื่อสนองความเชื่อชนบประเพณี เช่นภาพเขียนบนผนังโบสถ์หรือสิม ตุ๊ก ชาติและสัตว์กันต์นอกจากนี้ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่ประกอบกิจการแสดง เพื่อความบันเทิงสนุกสนานตามสภาพชีวิตและความนิยมของแต่ละท้องถิ่น

2. มีความเรียบง่ายตามวิถีชีวิตของชาวบ้านและแสดงออกอย่างชัดตรง เพื่อประโยชน์ใช้สอยสอดคล้องกับวิถีชีวิต ชนบประเพณีและความเชื่อของชุมชน

3. สร้างโดยช่างหรือช่างศิลปะนิรนาม ทั้งนี้เพราะศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นผลิตผลของชุมชนหรือกลุ่มชนที่มาจากชนบประเพณีความเชื่อและความนิยมของผู้เสพและผู้สร้าง เป็นเสมือนสมบัติร่วมกันของชุมชนหรือกลชุมชน ไม่ใช่ผลงานของช่างโดยตรงเหมือนผลงานวิจิตรศิลป์ในปัจจุบันที่สร้างขึ้นตามความต้องการ และความผู้สีกนึกคิดของศิลปะนผู้ใช้ไม่สนใจว่า ใครเป็นผู้ทำให้ความสนใจกับประโยชน์ใช้สอยของสิ่งนั้น ๆ เป็นสำคัญมากกว่าชื่อเสียงของช่าง

4. ลักษณะเฉพาะถิ่น เป็นคุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งอาจเกิดจากการใช้วัสดุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น การทอผ้าซิด ผ้ามัดหมี่เป็นศิลปหัตถกรรมที่มีลักษณะเด่นของภาคอีสานนอกจากนี้ลักษณะเฉพาะถิ่นยังเกิดความนิยม ชนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตของแต่ละท้องถิ่น

ภูมิปัญญาการทอผ้า

ผ้าเป็นวัสดุสำหรับทำเครื่องนุ่งห่ม จึงนับว่าเป็นปัจจัยพื้นฐาน ที่จำเป็นอย่างหนึ่ง ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ควบคู่ไปกับอาหาร และที่อยู่อาศัยในอดีต การทอผ้าใช้เองในครัวเรือนเคยมีความสำคัญมากในสังคมไทย ชุมชนน้อยใหญ่ ในหมู่บ้าน และแม้แต่ในเมือง ต่างก็มีธรรมเนียมการทอผ้าไว้ใช้สอยเอง และสำหรับมอบให้ผู้อื่น เป็นของขวัญ ในโอกาสต่าง ๆ เช่น สงกรานต์ หรือในการไหว้ผู้ใหญ่ ในงานแต่งงาน และยังมีประเพณีการทอผ้าถวายวัด ถวายพระ ในงานทำบุญประจำปีอีก เช่น ในประเพณีทอผ้ากฐิน และทอผ้าปา เป็นต้น ในประเทศไทย และในประเทศเพื่อนบ้าน ที่มี

วัฒนธรรมคล้ายคลึงกับไทย งานทอผ้าเป็นงานเฉพาะของผู้หญิง ผู้ชายจะทำงานหัตถกรรมอื่น ๆ ที่จำเป็นสำหรับครอบครัว และชุมชน เช่น จักสาน ตีเหล็ก ทำเครื่องเงิน และแกะสลักไม้ งานหัตถกรรมของทั้งหญิงและชายเหล่านี้ มักจะ ทำในยามว่างจากการทำไร่นานา ซึ่งทั้งหญิงและชายมีหน้าที่ออกไปใช้แรงงานร่วมกัน เด็กผู้หญิงในหมู่บ้านในสมัยก่อน จะเรียนรู้การทอผ้าจากการเฝ้าสังเกตการทำงานของยาย แม่ น้า หรือพี่สาว เมื่อเด็กโตพอจะนั่งก็สำหรับใช้ทอผ้าได้ ก็จะเริ่มทอผ้าง่ายๆ ก่อนแล้วจึงเริ่มพัฒนาเทคนิคการทอ จนสามารถทอผ้าที่มีลวดลายวิจิตร สำหรับงานพิธีได้ การทอผ้าจึงเป็นงานศิลปหัตถกรรมของผู้หญิงที่เรียนรู้สืบทอดกันภายใน ครอบครัวต่อมาหลายๆ ชั่วคน นับเป็นการอบรมปณิธานผู้หญิงให้มีความละเอียด มีระเบียบ อดทน รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และรู้จัก ศิลปะ นอกจากนี้ยังเป็นการสืบทอดเทคนิควิธี และเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของครอบครัว และของชุมชนอีกด้วย นับได้ว่า การทอผ้าเป็นบทบาททางสังคมวัฒนธรรม ที่สำคัญอย่างหนึ่งของผู้หญิงไทย ในท้องถิ่นต่าง ๆ ในอดีต สำหรับสังคมเมืองหลวง และเมืองท่าใหญ่ๆ ของไทยนั้น มีการค้าขายติดต่อกับดินแดนใกล้เคียงไกลมาแต่โบราณ จึงมีพ่อค้าจากต่างแดนผ่านไปมา นำสินค้าแปลกๆ ใหม่ๆ มาขาย มาแลกเปลี่ยน หรือมาเป็นของกำนัลแก่ผู้คนในเมืองเหล่านั้น ซึ่งผ้าสวยๆ ใช้วัสดุ และมีลวดลายแปลกตาจากต่างแดน ก็นับว่า เป็นสินค้าล้ำค่าที่พึงปรารถนาอย่างหนึ่ง ดังนั้นคนไทยในเมืองหลวง และเมืองใหญ่ๆ โดยเฉพาะผู้คนชั้นสูง จึงรู้จักใช้ผ้าต่างประเทศ เช่น จากจีน อินเดีย อาหรับ และยุโรป ได้แก่ ผ้าแพรไหม ผ้าสักหลาด ผ้ายก ดิ้นเงินดิ้นทอง และผ้าพิมพ์ เป็นต้น พวกผู้หญิงในตระกูลขุนนาง หรือคหบดี ก็มักไม่ทอผ้าเอง แต่จะมีบ่าวไพร่ หรือชาวบ้านรับทอผ้าให้ตามสั่ง เมื่อผ้าต่างชาติได้ใช้กันแพร่หลาย ในหมู่คนไทยที่ซื้อหาจากต่างประเทศ ต่อมาก็มีการลอกเลียนแบบ โดยนำมาว่าจ้างให้ช่างทอไทยหัตถทอบ้าง ทำให้ศิลปะการทอผ้าของไทย ยิ่งมีความวิจิตรมากยิ่งขึ้น เป็นลำดับ

การส่งเสริมผ้าพื้นเมืองในอดีตและปัจจุบัน

ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นว่า ในประเทศไทยมีประวัติการทอผ้าใช้กันในหมู่บ้าน และในเมืองโดยทั่วไป มาตั้งแต่โบราณกาล แต่การทอผ้าด้วยมือตามแบบดั้งเดิมนั้น ก็เกือบจะสูญหายไปโดยสิ้นเชิง หากไม่ได้มีการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาได้ทันกาล ทั้งนี้ เพราะประเทศไทยเป็นประเทศเปิดมีการค้าขายกับต่างประเทศมาเป็นเวลานาน สามารถซื้อผ้านอก ที่สวยงามแปลกใหม่ และราคาถูกลงได้ง่าย มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หลังจากที่มีการทำสนธิสัญญาบาวริงกับอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2398 ไทยก็สั่งสินค้าผ้าจาก ต่างประเทศมาใช้มากขึ้นเรื่อย ๆ กระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการสำรวจพบว่า ไทยสั่งผ้าจากต่างประเทศเข้ามาเป็นจำนวนมากขึ้นทุกปี ทำให้สิ้นเปลืองเงินตราปีละมาก ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ริเริ่มฟื้นฟูส่งเสริมการเลี้ยงไหม และทอผ้าไทยกันอย่างจริงจัง ใน พ.ศ. 2452 โปรดฯ ให้ สถาปนากรมช่างไหมขึ้น และโปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียนช่างไหมที่วังสระปทุม ซึ่งต่อมาขยายสาขาออกไปยังจังหวัด

นครราชสีมา และบุรีรัมย์ ทรงจ้างครูชาวญี่ปุ่นมาสอนชาวบ้าน แต่การส่งเสริมได้ผลไม่คุ้มทุน ต่อมาจึงเลิกจ้างครูญี่ปุ่น และชาวบ้านก็หันมาทอผ้าตามวิธีพื้นบ้านเช่นเดิม อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนับเป็นโชคอันประเสริฐอย่างหนึ่งสำหรับผ้าพื้นเมืองของไทยที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ฯ ทรงสนพระราชหฤทัยผ้าพื้นเมืองเกือบทุกประเภทอย่างแท้จริง ต่อเนื่องมากกว่า 20 ปี ทรงตั้งมูลนิธิศิลปาชีพ ในพระบรมราชินูปถัมภ์ขึ้น เพื่อส่งเสริมการทอผ้าของชาวบ้านในชนบท ทรงเป็นผู้นำในการใช้สอยผ้าพื้นเมืองของไทย ในชีวิตประจำวัน และในงานพระราชพิธีต่าง ๆ ทรงนำผ้าไทยไปเผยแพร่ในต่างประเทศ ลวดลายที่ชาวบ้านได้สืบทอดกันมาแต่โบราณนั้น ก็ได้ทรงเก็บตัวอย่างไว้ เพื่ออนุรักษ์และเพื่อศึกษา สืบทอดต่อไป ดังนั้นในเดือนมกราคม พ.ศ. 2535 องค์การยูเนสโกจึงได้ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญทอง โบริพุทโท และประกาศพระเกียรติคุณ ในฐานะ ที่ทรงเป็นผู้นำในการส่งเสริมศิลปหัตถกรรมการทอผ้าพื้นเมืองไทยเป็นตัวอย่างที่ดีในโลก หน่วยงานของรัฐบาลหลายแห่ง เช่น กองอุตสาหกรรมสิ่งทอ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ก็ได้ส่งนักวิชาการออกไปศึกษา ค้นคว้าศิลปะการทอผ้าพื้นบ้านของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รูปแบบ และลวดลายผ้า จากจังหวัดต่าง ๆ นำมาพิมพ์เป็นเอกสารเผยแพร่หลายครั้ง มหาวิทยาลัยในท้องถิ่น และศูนย์วัฒนธรรม ในบางจังหวัดบางแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันทักษิณคดีศึกษาที่สงขลา ฯลฯ ได้ทำการศึกษาค้นคว้าเรื่องผ้าในท้องถิ่น และจัดนิทรรศการรวมทั้งพิมพ์เอกสารเกี่ยวกับผ้าในภูมิภาคออกเผยแพร่ด้วย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ และต่างจังหวัด เช่น ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดน่าน รวมทั้งศูนย์วัฒนธรรมในต่างจังหวัดหลายแห่ง ต่างก็มีการจัดนิทรรศการถาวร เกี่ยวกับผ้าพื้นเมืองของท้องถิ่นนั้น ๆ กันอยู่บ้างแล้ว ในเรื่องการยกย่องเชิดชูเกียรติช่างทอผ้าเหล่านั้น สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ก็ได้เล็งเห็นคุณค่าของศิลปินผู้ทอผ้าพื้นเมือง และได้ประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติช่างทอผ้าฝีมือเอก 2 คน ให้เป็นศิลปินแห่งชาติ คือ นางแสงดา บัณสิทธิ์ จังหวัดเชียงใหม่ กับนางพยอม สีนวัฒน์ จังหวัดร้อยเอ็ด นอกจากนี้ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ยังได้จัดประชุมสัมมนาทางวิชาการ ส่งเสริมด้านวิจัย และผลิตสื่อประชาสัมพันธ์ เพื่อเผยแพร่ให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าใจกระบวนการผลิต และลวดลายต่าง ๆ ของผ้าพื้นเมืองไทย

เห็นได้ว่าในปัจจุบันนี้ ผ้าพื้นเมืองของไทย ในภาคต่าง ๆ กำลังได้รับการอนุรักษ์ฟื้นฟู และพัฒนา รวมทั้งได้รับการส่งเสริมให้นำมาใช้สอยในชีวิตประจำวันกันอย่างกว้างขวางมาก ดังนั้น จึงเกิดมีการผลิตผ้าพื้นเมืองในลักษณะอุตสาหกรรมโรงงาน โดยมีบริษัทจ้างช่างทอ ทำหน้าที่ทอผ้าด้วยมือตามลวดลายที่กำหนดให้ โรงงาน หรือบริษัทจัดเส้นไหม หรือเส้นด้าย ที่ยอมสีเสร็จแล้ว มาให้ทอ เพื่อเป็นการควบคุมคุณภาพ บางแห่งจะมีคนกลางรับซื้อผ้าจากช่างทออิสระ ซึ่งเป็นผู้ปั่นด้าย ย้อมสี และทอตามลวดลายที่ต้องการเองที่บ้าน แต่คนกลางเป็นผู้กำหนดราคา ตามคุณภาพ และลวดลายของผ้าที่ตลาดต้องการ ในบางจังหวัดมีกลุ่มแม่บ้านช่างทอผ้าที่รวมตัวกันทอผ้าเป็นอาชีพเสริม และนำออกขายในลักษณะสหกรณ์ เช่น กลุ่มทอผ้าของศิลปาชีพ อย่างไรก็ตามในสภาพที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

นั้น เป็นการทอ เพื่อขายเป็นหลัก ดังนั้นจึงได้มีการปรับปรุงพัฒนาสีสันทัน คุณภาพ และลดทอน ให้เข้ากับบรรณนิยมของตลาด

งานแกะสลัก

1.1 ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน และศิลปหัตถกรรมการแกะสลักไม้

ชุมชนที่มีพื้นฐานบริบททางสังคมวิถีชีวิตของตนได้ใช้วัสดุต่างๆ ที่หาได้จากพื้นที่ ภูมิประเทศของตนที่มีอยู่อย่างมากมายนำมาสร้างคุณค่าทางศิลปะ และศิลปหัตถกรรมอันสวยงามเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความสำคัญ บ่งบอกถึงวิถีชีวิตในท้องถิ่นนั้นได้เป็นอย่างดี ซึ่งแต่ละท้องถิ่นในเมืองไทยในทุก ๆ พื้นที่ย่อมต้องมีศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นอยู่ในชุมชน หมู่บ้านกันอยู่ทุกที่เป็นส่วนหนึ่งในการดำรงชีวิต และวิถีชีวิตของชุมชนนั้น ๆ ในความหมายของ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ที่เกิดขึ้นจากฝีมือช่างของคนในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง การประดิษฐ์สร้างสรรค์เป็นไปตามเทคนิค และรูปแบบที่ถ่ายทอดกันในครอบครัวโดยตรงจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย โดยมีจุดประสงค์หลัก คือ ทำขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิต หรืออาจจะเรียกได้ว่า ศิลปะชาวบ้าน (Folk Art)

1.1.1 ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี แปลคำนี้ว่า ศิลปะชาวบ้าน (ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน) การร้องรำ ทำเพลง จิตรกรรมการวาดเขียนและอื่น ๆ ซึ่งมีกำเนิดรู้จักกันในนามของ ศิลปะชาวบ้านศิลปะชนิดนี้จึงอุดมด้วยลักษณะที่แสดงให้เห็นความรู้สึกนึกคิดอย่างง่าย ๆ จุดมุ่งหมายของการสร้างงานเหล่านั้นก็เพื่อประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ ส่วนคุณค่าทางศิลปะเป็นผลที่เกิดขึ้นภายหลัง

ผู้เชี่ยวชาญศิลปะพื้นบ้านชาวญี่ปุ่น ชื่อ โซเอตสึ ยานากิ (Soetsu Yanaki) ได้เขียนสาระสำคัญของศิลปะพื้นบ้านไว้ว่า เกิดมาจากความพยายามของช่างที่ฝึกฝน และผลิตงานนั้นสืบต่อมาหลายชั่วอายุ มีรูปแบบที่ง่าย ๆ มีความงามเกิดจากวัสดุธรรมชาติ เกิดจากการฝึกฝน และการทำซ้ำ ๆ กันมากกว่าความพยายามที่จะให้เป็นศิลปะมีความเป็นธรรมชาติมากกว่าความสละสลวยเพื่อความ เป็นศิลปะเพื่อศิลปะ แสดงลักษณะพิเศษเฉพาะถิ่น หรือเอกลักษณ์ของถิ่นกำเนิด และจะต้องปราศจากอิทธิพลอุตสาหกรรม คือ ทำขึ้นด้วยมือเท่านั้นศิลปะพื้นบ้านจึงมิใช่สิ่งแปลกใหม่สำหรับมนุษย์แม้กระนั้นก็ได้หมายความว่ามนุษย์ทุกคนจะต้องลามาตรับรู้ และเข้าใจศิลปะที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นที่เก่าแก่และสืบทอดอารมณ์ เป็นศิลปะพื้นบ้านที่ง่ายต่อการสัมผัสก่อให้เกิดความสุขความพอใจแก่มนุษย์ได้ (อ้างอิงจาก ดาว กางนั้น. 2546: 25)

วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ (2531: 31-32) กล่าวถึง ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านนั้นเป็นศิลปะของกลุ่มชนที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ไม่จำเป็นต้องเป็นชาวบ้านหรือชาวนาแต่ต้องเป็นกลุ่มชนที่มีเอกลักษณ์ร่วมกันอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น มีเอกลักษณ์ร่วมกันในการประกอบอาชีพแกะสลักไม้

เครื่องปั้นดินเผา ทอผ้า ฯลฯ ซึ่งเป็นเหตุให้รวมบุคคลเข้าเป็นกลุ่มเดียวกัน มีการนับถือขนบธรรมเนียม ประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มร่วมกัน กลุ่มชนเหล่านี้เป็นกลุ่มชนพื้นถิ่นพื้นบ้านหรือเรียกว่า ชาวบ้าน ศิลปะของกลุ่มชนเหล่านี้จึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่มาจากชีวิต จิตใจของเขาเหล่านั้นน่าจะสนองความเชื่อ เพื่อความสุขทางจิตใจ หรือเมื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันเพื่อซื้อขายแลกเปลี่ยนกันในกลุ่มชนของตน สิ่งเหล่านี้ถ่ายทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ ศิลปะประเภทนี้จึงควรมีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นเป็นของตน

มโน พิสุทธิรัตนานนท์ (2539 : 4) ได้ให้หมาย ศิลปะพื้นบ้าน (Folk Art) หมายถึง ผลงานศิลปะที่ชาวบ้าน หรือคนในกลุ่มชุมชนแต่ละพื้นถิ่นประดิษฐ์สร้างขึ้นตามความจำเป็นและความรู้สึกนึกเห็นของตน เพื่อตอบสนองความต้องการในด้านดำรงชีพ และความต้องการคุณค่าความงาม ผลงานที่เป็นศิลปะพื้นบ้าน (Folk Art) หรือศิลปกรรมพื้นถิ่น (Local Art) และหัตถกรรมพื้นบ้าน (Folk crafts) ซึ่งมีลักษณะเป็นงานช่างฝีมือ หรือช่างศิลป์ และอาจจะเรียกว่าหัตถกรรม (Creative Crafts) ทั้งนี้เพราะศิลปะพื้นบ้านมีลักษณะที่ผสมผสานด้านคุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย และคุณค่าด้านการเห็นแล้วแต่จะมีความโน้มเอียงไปทางด้านใดมากน้อยเพียงใด ในท้องถิ่นต่าง ๆ มีศิลปะพื้นบ้านที่เป็นงานสะท้อนความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้าน ศิลปะพื้นบ้านจึงได้ประมวลเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่สังคมวัฒนธรรม ตลอดจนอารมณ์ความรู้สึกอันแสดงถึงโลกทัศน์ของชาวบ้าน และบรรยากาศของหมู่บ้านไว้ในผลงานศิลปะพื้นบ้าน ซึ่งส่งทอดมาโดยการสอนฝึกฝน จากปากต่อปากอาศัยการดูและจดจำ ไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แม้ว่าศิลปะพื้นบ้านจะสืบทอดมาตามประเพณี ในชุมชนต่าง ๆ ทุกชุมชนย่อมมีการเป็นชีวิตที่ควบคู่ไปกับวัฒนธรรม

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2542 : 101-103) ให้เหตุผลสนับสนุนแนวคิดดังกล่าวไว้ว่า การศึกษา ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านที่เน้นการตีความ วิเคราะห์ย้อนขึ้นไปถึงความสัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่และคติเกี่ยวกับความงามของกลุ่มชนในถิ่นนั้น ๆ โดยพิจารณา หรืออ่านจากรูปทรง การออกแบบ โครงสร้าง ลวดลาย การใช้วัสดุ และเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในหัตถกรรมพื้นบ้านแต่ละชิ้นของแต่ละกลุ่ม ชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมหรือชีวิตของกลุ่มชนพื้นบ้านนั้น ๆ นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะถิ่น ตามวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นวิธีการสร้าง การเลือกสรรวัสดุ รูปแบบที่สอดคล้องกับคตินิยมของท้องถิ่น ทั้งหมดนี้ต้องผ่านการขัดเกลา ทดลองมาเป็นเวลาช้านาน จนเกิดการยอมรับว่าหัตถกรรมนั้น ๆ มีความงามและมีประโยชน์ใช้สอย เป็นที่ยอมรับของกลุ่มชนจนทำสืบทอดกันเรื่อยมา และถือว่าเป็นเอกลักษณ์ หรือลักษณะเฉพาะถิ่นของแต่ละท้องถิ่น

อริยา สุลังคะวาทีน กล่าวว่า งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นผลงานสร้างสรรค์ อันเนื่องมาจากความต้องการที่จะดำรงชีวิตอย่างเป็นสุขของคนท้องถิ่น เป็นการผสมผสานระหว่างวิถี

ชีวิตธรรมดา และความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ (อริยา สุสังคะวาทีน. 2534 : 65-66) งานศิลปะที่พัฒนารูปแบบบ้านได้มีการปรับปรุงพัฒนาเป็นระยะเวลาอันยาวนานจนได้ผลสรุปที่สมบูรณ์ในการออกแบบเพื่อประโยชน์ใช้สอย ถือเป็นเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ได้รับการสืบทอดต่อเนื่องกันมา จัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ เพราะงานศิลปะที่พัฒนารูปแบบบ้านจะบ่งบอกถึงความเป็นชาติ งานศิลปะที่พัฒนารูปแบบบ้านของกลุ่มใดย่อมมีรูปแบบ กรรมวิธี แนวความคิด ขนบธรรมเนียมประเพณีของตนผสมผสานกันจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ซึ่งเมื่อมีผู้พบเห็นก็จะสามารถบ่งบอกได้ว่า งานศิลปะที่พัฒนารูปแบบบ้านนั้นเป็นของใครของชาติใด โดยเฉพาะศิลปะที่พัฒนารูปแบบบ้านของไทยมีภาพลักษณ์ที่แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชนบท วิถีชีวิต จิตสำนึกของความเป็นดั้งเดิมของแต่ละท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อ ศิลปะพื้นบ้าน ศิลปะที่พัฒนารูปแบบบ้าน เอกลักษณ์ประจำภาค ศาสนา และรวมไปถึงความศรัทธาต่อคุณธรรม การดำเนินชีวิต หนึ่งในศิลปะที่พัฒนารูปแบบบ้านของไทยที่มีการสืบทอด และมีวิวัฒนาการของชุมชน ซึ่งศิลปะที่พัฒนารูปแบบบ้านรวมถึงวิถีชีวิตชุมชนที่ต้องตอบสนองทางจิตใจ

นพวัฒน์ สมพิน กล่าวถึง ศิลปะที่พัฒนารูปแบบบ้านที่สืบทอดคุณค่าความงามเฉพาะ ตัวอย่างเช่น งานไม้แกะสลัก ที่นิยมกันในอดีต เป็นประติมากรรมลักษณะในรูปแบบของประณีตศิลป์สร้างสรรค์ผลงานด้วยความละเอียดอ่อน สะท้อนสภาพสังคม การดำเนินชีวิต วิถีชีวิต และแสดงถึงสภาพจิตใจของกลุ่มชน จังหวัดเชียงใหม่ได้สร้างสรรค์งานให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมภูมิอากาศ ความเชื่อ จารีตประเพณี และวัฒนธรรม ทั้งรูปแบบ ลวดลายส่วนใหญ่ นำเอามาจากธรรมชาติ ยกตัวอย่างเช่น ต้นไม้ สัตว์ มนุษย์ ซึ่งรูปแบบก็ได้จากท่าทางอริยาบถการเคลื่อนไหวรวมถึงความเชื่อ และแรงศรัทธาทางศาสนาพุทธ งานพุทธศิลป์ ประเภทการสร้างสรรค์งานแกะสลักไม้เป็นพุทธรูป เป็นศิลปะที่พัฒนารูปแบบบ้านที่สร้างความภูมิใจให้เกิดขึ้นกับประเทศไทย มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวอย่างน่าสนใจ สามารถถ่ายทอดความเป็นชาติพันธุ์ทางภาคเหนือได้เป็นอย่างดีนั้น คือ ศิลปะที่พัฒนารูปแบบบ้านล้านนา การแกะสลักไม้ล้านนา (นพวัฒน์ สมพิน. 2541 : 3-9)

1.1.2 ศิลปะที่พัฒนารูปแบบบ้านการแกะสลักไม้

“ไม้” ศิลปะที่พัฒนารูปแบบบ้านการแกะสลักไม้ ไม้เป็นวัสดุที่สำคัญในการสร้างสรรค์ของมนุษย์นำมาใช้เป็นประโยชน์ได้หลายประการ โดยรู้จักการนำเอาไม้มาประดิษฐ์ดัดแปลงให้เกิดรูปทรงที่งดงาม ดังที่เห็นได้จากศิลปกรรมและเครื่องมือเครื่องใช้เครื่องไม้แกะสลักของไทยนั้นเป็นศิลปกรรมที่มีมาแต่โบราณกาล อดีตช่างแกะสลักไม้เป็นงานช่างไทยที่มีมาแต่โบราณ

วิจิตร ไชยวิจิตร (2536 : 171) กล่าวว่า ไม้เป็นงานศิลปกรรมที่เกี่ยวกับการแกะสลักไม้มีกรรมเรียกว่า เครื่องไม้จำหลักนับว่าเป็นงานศิลปะไทยที่อยู่เคียงคู่กับชาติไทยมาช้านาน ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แต่จะกำหนดลงไปว่าเมื่อใดไม่ได้ เพราะไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดด้วยไม้

มีอายุความคงทนไม่มากนัก มักจะผุกร่อนสูญหายไปตามสภาพตามกาลเวลาไม่เป็นวัตถุเสื่อมสลาย ดังนั้น ศิลปะที่ทำด้วยไม้ดังกล่าวจึงไม่เหลือให้เป็นหลักฐานในปัจจุบัน

วิเชียร อินทรกระตึก (2539 : 7) กล่าวว่า อดีตของงานแกะสลักไม้ของไทยก็ได้รับการแก้ไข คัดแปลงเรื่อยมา เพราะแต่ละยุคสมัยก็มีความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะความงามผิดแผกแตกต่างกัน งานศิลปกรรมแกะสลักปรากฏให้เห็นในลักษณะงานต่าง ๆ เช่น ใช้เป็นส่วนประกอบ โบสถ์ วิหาร อาคาร สถาปัตยกรรมซึ่งมีการแกะสลักไม้ประดับอาคารอย่างวิจิตรงดงาม แต่ด้วยกาลเวลาล่วงเลยมากกว่า 600 ปี งานแกะสลักมีให้นักค้นคว้าทางโบราณคดีอยู่หลายชิ้น เช่น ภาพไม้แกะสลักพระร่วง พระลืออยู่ในวัดศรีอยู่มหาธาตุ (อำเภอสุวรรณโคโลก) สุโขทัย งานศิลปกรรมแกะสลัก หรือที่เรียกว่า เครื่องไม้จำหลักนี้เจริญรุ่งเรืองที่สุดแขนงหนึ่ง งานศิลปกรรมแกะสลักในสมัยอยุธยาแล้วยังคงมีเหลือตกทอดมาในปัจจุบันอยู่บ้าง เช่น บานประตูโบสถ์ วิหารจำหลักตั้งเค็ด ธรรมาสน์ ตู้ใส่หนังสือ พระไตรปิฎก ทั้งคิดทำพระพุทธรูปไม้อีกด้วย ซึ่งงานแกะสลักไม้ในเป็นพระพุทธรูปนั้น เรียกว่า เป็นประติมากรรมลอยตัว งานประณีตศิลปะทางพระพุทธศาสนาเป็นต้นว่า ตู้หีบใส่หนังสือ ทำทั้งอย่างเขียนลายรดน้ำปิดทอง บางอย่างประดับด้วยमुखอย่างแกะสลักไม้ ไม่ว่าจะเป็นหน้าบันไม้แกะสลักรูปเทพนม คันทวย ซ่อฟ้า ใบระกา ซึ่งงดงามตามแบบศิลปกรรมไทย โบสถ์วิหาร วัดวาอารามช่างแกะสลักก็คือ ช่างที่มีความรู้ความสามารถในการออกแบบลวดลาย ความสามารถถ่ายทอดรูปแบบและลวดลายนั้นด้วยการใช้เครื่องมือ

กระบวนการผลิตศิลปะหัตถกรรมการแกะสลักไม้

1.1 การเลือกวัสดุ การเลือกไม้ในการแกะสลักไม้ที่จะนำมาแกะสลักนั้นส่วนมากนิยมใช้ไม้เนื้ออ่อน เช่น ไม้สัก ไม้โมก ไม้จามจุรี เป็นต้น จำเป็นจะต้องคำนึงเป็นหลักใหญ่ถึงสิ่งที่เราจะสร้างว่าจะสร้างอะไร และคำนึงถึงเนื้อไม้ที่เราจะนำมาใช้ คุณสมบัติของเนื้อไม้ ไม้ที่มีเป็นเส้นตรง ซึ่งแกะง่าย หรือจะเลือกใช้ที่มีเนื้อละเอียดเป็นไม้ที่มีสีดินสวยงาม การเลือกเนื้อไม้ในการแกะสลัก ช่างจำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับคุณสมบัติของเนื้อไม้

ตาราง 1 คุณสมบัติของเนื้อไม้แกะสลัก

ประเภทไม้	ความแข็ง	เนื้อไม้	รายละเอียดลักษณะ
ไม้สัก	ปานกลาง	หยาบ	สีน้ำตาล แกะง่าย ทนทานไม่บิดงอ
ไม้มะม่วง	อ่อน	ละเอียด	สีน้ำตาลอ่อน ทนทาน
ไม้โมกมัน	อ่อน	ค่อนข้างหยาบ	สีขาวอมเหลือง
ไม้ตะเคียน	แข็ง	ละเอียด	น้ำตาลออกเหลือง
ไม้ยม	ปานกลาง	ปานกลาง	สีแดง, เหนียว, ให้ลายละเอียดได้ดี
ไม้จามจุรี	อ่อน	หยาบ	สีขาวครีม ลายสวย เหนียว
ไม้ต้นทรูหอม	ปานกลาง	ละเอียด	สีเทาอ่อนออกขาว, กลิ่นหอม

ไม้ขนุน	อ่อน	หยาบ	สีน้ำตาลอ่อน
ไม้โพธิ	อ่อน	หยาบ	สีขาว นิยมใช้แกะพระ
ไม้จิว (นุ่น)	อ่อน	หยาบ	สีขาว ใช้แกะงานฝีมือ
ไม้มะขาม	แข็ง	ละเอียดปานกลาง	สีขาวครีม เหนียวทนทาน
ไม้ปลู	ปานกลาง	ละเอียด	สีขาวอมเหลือง
ไม้ปอ	อ่อน	หยาบ	สีเทาออกเหลือง เบา เหนียว
ไม้โพธิทะเล	อ่อน	ละเอียด	แก่ง่าย, สีเนื้อ, ใช้แกะแม่พิมพ์
ไม้มะค่า	แข็ง	ละเอียด	สีขาวครีม ,เปราะ
ไม้กะท้อน	ปานกลาง	ปานกลาง	สีแดง

ที่มา: นพรัตน์ สมพิน. (2541 : 36)

การสร้างสรรคในวิธีใดนั้นต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมของวัสดุ ซึ่งนำมาประกอบเป็นรูปทรงแต่ละชนิด ผลที่ได้จากวิธีการรับวัสดุชนิดหนึ่งย่อมแตกต่างจากผลของวัสดุอีกชนิดหนึ่ง ทำให้รู้สึกและอารมณ์แตกต่างกันออกไป กลวิธีที่นิยมในการสร้างสรรคงานศิลปหัตถกรรม โดยวิธีแกะสลักหรือกระบวนการในทางลบ การนำเอาออกจากรูปทรงที่เป็นแท่งจนได้รูปลักษณะตามต้องการ หมายถึง การเอาส่วนย่อยออกจากส่วนรวม ผลที่ได้เรียก รูปแกะสลัก ซึ่งช่างจะต้องใช้ความประณีต อีกทั้งต้องมีความรู้ลักษณะของเนื้อวัสดุ เช่น ทางของเนื้อไม้ อีกทั้งยังต้องรู้เทคนิคและวิธีการใช้เครื่องมือ เพื่อเวลาแกะสลักไม้จะได้ไม้ป็นและหลุด ช่างควรจะมีวิธีการประดิษฐ์เครื่องมือ คือ สิวและลับให้คมอยู่เสมอ เพื่อเวลาแกะสลักจะทำให้งานที่ออกมาดูนั้นมีความสวยงาม เพราะคมสิ่วประกอบกับความสามารภในฝีมือช่าง ในสมัยโบราณ วัดบางวัดเป็นแหล่งผลิตช่างแกะสลักที่ได้ทั้งผลงานไว้ให้กล่าวถึงฝีมือช่างที่มีช่างที่ได้ฝึกฝนมาจากวัดนั้น ๆ ซึ่งจะดูจากการแกะสลัก ลวดลาย หน้าบันต่าง ๆ ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ล้วนเป็นผลงานต้นสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งได้รับการบูรณะให้คงสภาพเดิมจนตราบเท่าทุกวันนี้(สุชาติ เถาทอง. 2536 : 27 - 3)

ช่างแกะหลายท่านก็พลิกแพลงการเลือกไม้มาทำงานตามความชอบ และความคิดสร้างสรรค์ของแต่ละคน หากท่านเป็นช่างที่เพิ่งเริ่มต้นก็ควรใช้ไม้เนื้ออ่อนเพื่อฝึกมือให้ทำงานได้สะดวกคล่องแคล่วเสียก่อน เพราะปัญหาของผู้เริ่มต้นนั้นมีมากนับตั้งแต่วิธีการใช้เครื่องมือ การลับคมไม้เนื้อแข็งเป็นไม้ที่แกะยาก ต้องใช้แรงมากผู้ที่สามารถแกะไม้เนื้อแข็งได้ก็จะได้งานที่มีคุณค่าตอบแทนที่คุ้มค่าเช่นกัน ข้อเสนอเหล่านี้จะทำให้ท่านเข้าใจการเตรียมงานของท่านได้ดีแม้ว่าพื้นฐานของท่านจะมีไม้ที่แตกต่างดูตามความเหมาะสม

เครื่องมือในการ แกะสลักไม้

ขั้นเตรียมเครื่องมือแกะสลักไม้ เครื่องมือสำคัญช่างไม้แกะสลัก ได้แก่ สิ่วอันไม้ก่อนนั้นก็เป็นเครื่องมือประกอบอื่น ๆ เลื่อย สว่าน ตะไบ ขวาน กบไสไม้ หินลับมีด ไม้บรรทัด ดินสอ กระดาษแก้ว

กระดาศคาร์บอน กระดาศทราย กระดาศลอกลาย กระดาศแข็งทำแบบ แปรทองเหลือง (ใช้ขัดเนื้อไม้) เป็นต้น

ส่ว เครื่องมือสำคัญแยกเป็น ส่วฉาก ส่วขุด ส่วเล็บมือ และส่วขมวด จะใช้ส่วหน้าฉากก่อนเป็นหลักในการตัดตัวลาย คือ ให้ลายส่วนต่าง ๆ ปรากฏเป็นลายใหญ่ๆ ก่อน แล้วใช้ส่วขุดและส่วเล็บมือแกะลายตัวเล็กตาม เมื่อถึงขั้นที่จะแต่งลายให้อ่อนลายให้อ่อนพลิ้วก็ใช้ส่วขมวดเก็บลายระเอียดขนาดหน้ากว้าง แคบของส่วดังกล่าวมีหลายขนาดจะคิดทำขึ้นใช้ให้เหมาะสมกับงาน และเหล็กที่เป็นส่วใช้งาน มักนิยมใช้เหล็กกล้า เพราะมีคุณสมบัติแข็งและเหนียว

ค้อน เป็นค้อนที่ทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้แดงไม้ชิงชัน ทำเป็นหัวค้อน ลักษณะคล้ายตุลุมทุกเล็ก ๆ เหตุที่ใช้ไม้ทำเป็นค้อนเพราะทำให้เบาแรงสามารถทำให้เบาแรง สามารถคุมน้ำหนักการแกะของส่วได้ดี และยังช่วยรักษาลิวให้มีอายุใช้งานได้นานอีกด้วย

ไม้ที่นิยมที่ใช้แกะสลักไม้ คือ ไม้สัก และไม้สักทอง เพราะเป็นไม้ที่ไม่แข็งจนเกินไปไม่หดตัวมากนัก เพื่อแกะสลักจะไม่เสียรูปร่าง สามารถแกะให้ลายอ่อนพลิ้วได้โดยไมยาก นอกจากนี้ไม้สักยังเป็นไม้ที่ค่อนข้างจะทนต่อสภาพอากาศและป้องกันแมลงกินเนื้อไม้

กระบวนการสร้างสรรค์ศิลปหัตถกรรมการแกะสลักไม้ จำเป็นต้องอาศัยความรู้ และประสบการณ์ในการแกะสลักช่าง หรือสล่าต้องมีความรู้ เทคนิค วิธีการในการแกะเป็นอย่างดี ดังที่ วิจิตร ไชยวิชิต อธิบายลักษณะงานช่างแกะสลักว่า

เป็นงานศิลปกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า งานช่างแกะสลักไม้ เป็นงานช่างฝีมือซึ่งต้องใช้ความชำนาญเฉพาะตัวจะต้องใช้ความประณีต โดยช่างจะต้องถ่ายทอดรูปแบบและลวดลายลงบนวัสดุ ด้วยการใช้อุปกรณ์ที่ทำจากโลหะเหล็กกล้าที่แข็ง และเหนียวทำให้เกิดความคมด้วยการตี การเจียร และตกแต่งให้เป็นส่วหน้าตรง หน้าโค้งขนาดต่าง ๆ และค้อนไม้เป็นเครื่องมือในการแกะสลักสามารถสื่อความรู้สึกได้ด้วยการสัมผัสด้วยมือและด้วยสายตา ซึ่งต้องอาศัยการใช้เครื่องมือเป็น ซึ่งการแกะสลักให้ได้ดีนั้นจะต้องเข้าใจลักษณะลวดลายต่าง ๆ ดีพอ สามารถเขียนลวดลายต่าง ๆ ได้ และต้องรู้จักการใช้ส่วและค้อนลักษณะงานช่างแกะสลักแต่ละชิ้นไม่แตกต่างกันที่วิธีการทำงาน แต่แตกต่างกันที่ลักษณะของผลงานแต่ละชิ้นนั้น เช่น การแกะสลักพระพุทธรูปก็เห็นว่าเป็นลักษณะของแกะสลักแบบประติมากรรมลอยตัว (วิจิตร ไชยวิชิต. 2536 : 171-177)

ประเภทของงานประติมากรรม (Sculpture) การแกะสลักไม้ที่มีความวิจิตรประณีตแสดงถึงคุณค่าความงามที่ศิลปิน หรือช่างที่ถ่ายทอดออกมา

วิจิตร ไชยวิชิต ยังได้อธิบาย เทคนิคการแกะและงานสลักสามารถแบ่งออกเป็น 3 ชนิด ดังนี้

1. แกะสลักเป็นภาพลอยตัว (Round relief) สามารถมองดูภาพแกะสลักได้รอบตัวภาพลอยตัว ยกตัวอย่างเช่น การแกะสลักองค์พระพุทธรูป คนเต็มตัว สัตว์ทั้งตัว

2. แกะสลักเป็นภาพนูนสูง (High Relief) ภาพแกะสลักนูนสูง มักมีลักษณะเป็นภาพเล่าเรื่อง และมักมีลักษณะเป็นภาพซ้อนๆ กัน หรือทับกันเป็นชั้น ๆ ตัวภาพจะนูน และสูงยื่นออกมาคล้ายคนครึ่งซีก สิ่งต่าง ๆ มีความนูนชัด และเด่นคล้ายภาพประติมากรรมที่ฐานอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ถนนราชดำเนิน กรุงเทพฯ ฯ เป็นต้น

3. แกะสลักเป็นภาพนูนต่ำ (Bass Relief) ภาพนูนต่ำ หมายถึง ภาพที่มีความนูนแต่ไม่สูงจึงเรียกว่า ภาพสลักนูนต่ำและไล่ความลึกต่างชั้นกันเพียงเล็กน้อยไม่ต่างกันมากนัก เช่น รูปในเหรียญเงินตราของประเทศๆ เป็นต้น (วิจิตร ไขยวิจิต. 2536 : 171-177)

ขั้นตอนการแกะสลักไม้นั้นมีอยู่หลายขั้นตอนด้วยกัน ดังนี้

ประการแรก ขั้นตอนการออกแบบ ในขั้นนี้นายช่างจะพิจารณาก่อนว่าสิ่งที่นายช่างจะแกะสลักนั้นเป็นอะไร คือ เป็นรูปอะไร ภาพอะไร เช่น คน สัตว์ สิ่งของ ฯลฯ มีลักษณะอย่างไร เช่น นั่ง นอน ยืน เดินขนาดเท่าไร เช่น กว้าง สูง กี่ฟุต เท่าคนจริง หรือเท่าครึ่งคนจริง หรือสิ่งนั้นเป็นลักษณะ เช่น กะละมัง หรือรูปอื่น ๆ สุดแต่กำหนด หลังจากนั้นต้องพยายามคิดถึงวัสดุ ที่จะนำไปใช้สลัก เช่น เป็นหิน เป็นโลหะ เป็นไม้ เป็นอิฐ ฯลฯ และต้องคิดถึงวันเวลาแล้วเสร็จด้วยว่า เมื่อไร เพราะถ้าเวลาจำกัดแต่ช่างออกแบบยากย่อมทำให้งานไม่แล้วเสร็จได้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นตัวกำหนดเพื่อการออกแบบงานสลักของนายช่างทั้งสิ้น การออกแบบงานสลักย่อมต้องเขียนละเอียดพอสมควร และส่วนใหญ่จะต้องเป็นแบบจำลองในท่าทางที่จะสลักเป็นงานเท่าของจริงด้วย ถ้านายช่างจะต้องสลักเป็นรูปคน ดังนั้น การออกแบบงานสลักจึงถือว่าเป็นขั้นตอนสำคัญยิ่งขั้นตอนหนึ่งของการทำงานช่างสลัก

ประการที่สอง ขั้นตอนการเขียนแบบ เมื่อได้มีการออกแบบแล้ว ขั้นตอนต่อไปก็คือ ขั้นตอนการเขียนแบบ ถ้าสิ่งที่สลัก เช่น สลักโลหะเป็นแม่พิมพ์เพื่อใช้ผลิตกะละมัง ขาม อย่างนี้การเขียนแบบเป็นลายเส้นแต่ขนาดด้านข้าง ด้านแปลน ก็อาจพอแล้ว เพื่อไปสลักแม่พิมพ์ แต่จะต้องทำแม่พิมพ์เหรียญรูปเหมือนอาจต้องเขียนหน้าคนละเอียดขึ้น หรือถ้าเป็นรูปสลักคนจะต้องเขียนท่าทางแต่ละด้านให้เห็นชัดด้วย เพื่อให้การเขียนนั้นเป็นตัวกำหนดทิศทางการสร้างงานสลักขึ้นนั้นตามที่นายช่างได้ออกแบบไว้

ประการที่สาม ขั้นตอนการสร้างต้นแบบ เนื่องจากงานช่างสลักเป็นงานที่มีมิติลักษณะกินเนื้อที่ในอากาศเป็นประติมากรรม ดังนั้น การสร้างรูปปริมาตรจึงมีความจำเป็นในการกำหนดแบบเพื่อใช้ในการสลัก เช่น การแกะสลักหินอ่อนให้เป็นรูปคนยืนห่มผ้า จะต้องปั้นรูปคนยืนห่มผ้าให้เหมือนของจริงก่อน แล้วนำหินอ่อนมาโกลนรูป แล้วสลักหินอ่อนให้มีความลึก ตื้น หนา บาง อย่างรูปปั้นนั้น ดังนั้น ขั้นตอนการปั้นต้นแบบจึงเป็นขั้นตอนสำคัญอย่างหนึ่งในการสร้างงานของช่างสลัก

ประการที่สี่ ขั้นตอนการเตรียมวัสดุ ดังกล่าวแล้วข้างต้นว่านายช่างต้องคิดคำนึงเสมอว่าจะสร้างรูปอะไรและใช้วัสดุอะไร ดังนั้น ในขั้นเตรียมวัสดุ นายช่างจะต้องเตรียมวัสดุดำเนินการ เช่น ถ้าสลักหินก็ต้องเตรียมหินไว้ ถ้าจะสลักไม้ก็ต้องเตรียมไม้ไว้ให้เตรียมอย่างนี้ เป็นต้น

ประการที่ห้า ขั้นตอนการเตรียมเครื่องมือ เครื่องมือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสิ่งหนึ่งในการทำงาน ดังนั้น การเตรียมวัสดุเครื่องมือให้เหมาะกับการใช้งาน หรือเพียงพอต่อการใช้งานย่อมมีความสำคัญต่อการปฏิบัติงานนั้นเป็นอย่างยิ่ง เครื่องมือช่างสลักจะใช้กับวัสดุโดยอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับช่างแต่ละคนย่อมมีความถนัดชอบพอใจในเครื่องมือต่าง ๆ กันจึงเป็นรายละเอียดของนายช่างแต่ละคนย่อมจะเตรียมเครื่องมือไว้ใช้ตามความพอใจของตน

ประการที่หก ขั้นตอนการปฏิบัติงานสลัก ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่นายช่างลงมือทำงานจริง กล่าวคือ ลงมือปฏิบัติงาน ดังนั้น การดำเนินการจึงมีรายละเอียดมาก นับแต่การวางวัตถุที่จะใช้สลัก การเทียบหุ่นเพื่อสลัก การวางเครื่องมือ การกะ การสะเก็ด หรือการวางตัดส่วน และอื่น ๆ นายช่างแต่ละคนจะจัดวางตามความถนัดของคนเป็นหลัก ซึ่งในขั้นนี้ถือกันว่าเป็นขั้นสำคัญ เพราะเป็นขั้นสุดท้ายที่จะทำให้ผลงานสำเร็จตามเป้าหมายของนายช่างทุกประการ และคุณค่าของผลงานจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับขั้นตอนนี้ทั้งสิ้น (นพวัฒน์ สมพันธ์. 2541: 45-46)

งานไม้แกะสลักนี้เป็นงานแกะลวดลาย หรือของใหญ่มีวิธีการใหญ่ ๆ คือ เมื่อช่างเขียนร่างลวดลายแล้ว ช่างแกะก็จะลงมือทำงานโดยการแกะสลักด้วยสิ่วขนาดใหญ่เพื่อตัดตัวลายเสียก่อน เป็นการกรุลายให้รู้ก่อนว่าส่วนใดเป็นพื้น และส่วนใดเป็นลาย ซึ่งอาจมีการซ้อนทับกันไปในเชิงของการผูกลาย ถ้าเป็นของขนาดเล็กเช่น ตู้โต๊ะ หรือที่ทำเป็นจำนวนมาก ๆ ช่างแกะก็จะมีกระดาษที่เขียนลวดลายเตรียมไว้โดยลอกลวดลายเหล่านั้นลงบนกระดาษอย่างบางแล้วทากาวหรือแป้งเปียกติดลงบนไม้ แล้วจากนั้นก็เริ่มสลักลวดลายก่อนเช่นเดียวกัน

เมื่อสลักรอบแล้ว ก็มาถึงการขุดพื้นซึ่งมักทำเป็นนั้น ๆ โดยนั้นแรกจะขุดเพียงตื้นก่อนเพื่อตรวจดูให้ถูกต้องแล้วจึงลงมือขุดต่อไป ในการแกะลวดลายที่จะต้องนำไปประดับในที่สูงจะต้องขุดล่องพื้นให้ลึกพอประมาณ ช่องไฟจะต้องโปร่งเพราะเมื่อดูไกล ๆ จะได้มองเห็น

พอขุดพื้นได้ที่แล้วจึงลงมือแกะตัวลาย โดยใช้สิ่วหน้าเฉียงที่ เรียกว่า สิ่วฉาก ปาดตัวลายตั้งเหลี่ยมเป็นล่องนั้นตามแบบครุ คือ แบบที่ช่างยอมรับกันทั่วไปว่า เป็นแบบกันเหมาะสม เช่น การปาดคมสิ่ว ตั้งเหลี่ยมเพลข้างหนึ่ง ฉากชั้นหนึ่งเป็นต้น เท่ากับการเป็นการตัดตัวลายให้เด่นชัดยิ่งขึ้น การ

แกะครั้งแรกนี้ถ้าเป็นการแกะลายเรียกว่า โกลนลาย ถ้าแกะรูปเรียกว่า โกลนรูปงานแกะไม้ที่ดีจะไม่มี การขัดถูด้วยกระดาษทรายบนตัวลายเหล่านั้นถ้าจะปิดทองก็ใช้ลงสีเหลืองทาก่อน เพื่อให้ลงเคลือบ เนื้อไม้เสียชั้นหนึ่งก่อนแล้วลงรักปิดทอง

นพวัฒน์ สมพิน (2541: 3-9) กล่าวว่า ศิลปหัตถกรรมการแกะสลักไม้มีเอกลักษณ์และมีความ ประณีตศิลป์ วิจิตรประภทหนึ่ง ที่มีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนาน เป็นผลงานที่แสดงออกได้อย่าง ชัดเจน มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เป็นงานพุทธศิลป์นิยมกันในอดีต เป็นประติมากรรมลักษณะ ในรูปแบบของประณีตศิลป์ สร้างสรรค์ผลงานด้วยความละเอียดอ่อนสะท้อนสภาพสังคมการดำเนิน ชีวิต วิถีชีวิต และแสดงถึงสภาพจิตใจของกลุ่มชน จังหวัดเชียงใหม่ ได้สร้างสรรค์งานให้กลมกลืนกับ สภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ ความเชื่อ จารีตประเพณี และวัฒนธรรม ตั้งรูปแบบลวดลายส่วนใหญ่ นำเอามาจากธรรมชาติ ยกตัวอย่างเช่น ต้นไม้ สัตว์ มนุษย์ ซึ่งรูปแบบก็ได้จากท่าทางอิริยาบถ การ เคลื่อนไหว รวมถึงความเชื่อ และแรงศรัทธาทางศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นงานพุทธศิลป์

นพวัฒน์ สมพิน ยังได้กล่าวถึง วัตถุประสงค์ในการสร้างงานแกะสลักไม้ไว้ว่า

1. เพื่อสร้างมิติ (Dimension) เป็นวิธีการหนึ่งของการสร้างงานแกะ และงานสลัก กล่าวคือ สร้างเป็นสามมิติ มีทั้งความกว้าง ยาว สูง หนาที่ชัดเจนเสมือนกับคน สัตว์สิ่งของต่างๆ ในธรรมชาติ โดยการสร้างมิติเป็นส่วนสำคัญ

2. เพื่อสนองความเชื่อ (Believe) เมื่อสร้างมิติเกิดขึ้น จึงนำมาปรับปรุงสร้างรูปเคารพตาม ความเชื่อของมนุษย์ เพราะมนุษย์แต่ครั้งโบราณกาลนั้นจะอยู่กับธรรมชาติเป็นกลุ่มๆ ตามเผ่าพันธุ์ ของตนที่ดำเนินชีวิตมีความกลัว จึงสร้างรูปเคารพเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ แสวงหาสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ หรือสิ่งมีฤทธิ์ที่มองไม่เห็น เพื่อคุ้มครองปกป้องรักษาตน ดังนั้น จึงเป็นเหตุให้เกิดการนับถือ ธรรมชาติ ผี วิญญาณนับถือเทพเจ้า เทวดาต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นเหตุผลสำคัญส่วนหนึ่งของการริเริ่ม สร้างงานศิลปกรรมช่างแกะ และช่างสลักขึ้นมาในโลก

3. เพื่อประโยชน์การใช้สอย (Function) มนุษย์ดำรงชีพด้วยการอาศัยปัจจัยเครื่องบำรุง บำเรอชีวิต เพื่อให้เกิดความสะดวกสบาย และเพื่อความเป็นอยู่อย่างสงบ มีความสุขในการใช้ ชีวิตประจำวัน ซึ่งมีกิจกรรมหลายอย่างที่มีมนุษย์จะต้องปฏิบัติดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัย 4 อัน เป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีพของมนุษย์ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหารการกิน ที่อยู่อาศัย และยา รักษาโรค การประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือก็จำเป็น และส่วนใหญ่จะดัดแปลงจากวัสดุธรรมชาติให้เป็น เครื่องมือ นั้นจะต้องทำการเคาะ หุบ ถาก ตัด ขุด ด้วยเครื่องมือเหมาะสมในการใช้งาน เพื่อสนอง ความจำเป็นในการดำรงชีพประจำวันของมนุษย์ ซึ่งต้องอาศัยอุปกรณ์ เครื่องมือเพื่อการเลี้ยงชีพ และ

การดำรงอยู่ของชีวิตนั้น จำต้องอาศัยกระบวนการทางการช่าง โดยเฉพาะลักษณะงานทางช่างแกะ และช่างสลักเข้าช่วยตลอดมา และในทำนองเดียวกัน ก็ย่อมจะกล่าวได้ว่างานในงานลักษณะช่างแกะ หรือช่างสลักเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยความจำเป็นที่ต้องสร้างเครื่องมือ และอุปกรณ์ต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการใช้สอยของมนุษย์

4. เพื่อลอกเลียน หรือจำลองธรรมชาติ (Realistic) ความงามในรูปร่างของธรรมชาติ ลักษณะของสัตว์ของคน ด้วยความพึงพอใจของมนุษย์ มนุษย์จึงจำลองธรรมชาติซึ่งเป็นศิลปกรรมเลียนแบบธรรมชาติ อย่างเช่น รูปสลักหินอ่อนในกรีก โรม เป็นวินัส รูปคนเหมือน หรือสรีระของมนุษย์ บ่งบอกความสวยงามของธรรมชาติ

5. เพื่อความงามทางศิลปกรรม (Fine) ความงามทางจิตใจ ที่เบิกบานมีความสุขและสร้างงานศิลปะที่สวยงามไว้อยู่รอบตัว หรืออยู่ในบริเวณที่พอจะได้เข้าไปแตะต้อง หรือสามารถเข้าไปสัมผัสได้ เช่น งานศิลปกรรม ที่เน้นความงาม และหนีจากธรรมชาติไปแล้ว ดังนั้น งานศิลปกรรมตามแนวความคิดจึงถือเอาความงามด้านประดิษฐ์เป็นหลัก ซึ่งศิลปกรรมทางตะกันออก เช่น ไทยจะเน้นความงามประดิษฐ์ยิ่งไปกว่าความที่ธรรมชาติสร้างไว้ เริ่มตั้งแต่เครื่องใช้ไม้สอย อุปกรณ์เครื่องมือ ก็เริ่มสร้างความงามประกอบเข้าไป เช่น ด้ามกระบวยตักน้ำก็เริ่มถากให้เป็นรูปงู หัวนก และอื่น ๆ ด้ามขอที่สีเป็นเพลงก็นำมาแกะให้เป็นลวดลายต่าง ๆ เครื่องตี เช่น ระนาด ก็นำมาแกะราง ไม้เท้าก็นำมาแกะลวดลาย เครื่องใช้ในบ้าน เช่น เขียนหมาก ตลับขี้ผึ้งสีปาก ก็มีลวดลายประกอบ ส่วนประกอบของบ้านเรือนก็ได้มีการถากแกะสลักลายลึกลงในชิ้นงานต่าง ๆ มากขึ้น ดังนั้นการที่มนุษย์มีความต้องการความงามจึงเป็นเหตุสำคัญให้มีการสร้างงานศิลปกรรม และโดยเฉพาะงานลักษณะด้านช่างแกะ และช่างสลักก็เป็นงานที่มีมาแต่ดั้งเดิมนับแต่มนุษย์เริ่มวิวัฒนาการ

สรุปได้ว่า งานไม้แกะสลักที่เป็นประติมากรรมลักษณะในรูปแบบของประณีตศิลป์สร้างสรรค์ผลงานด้วยความละเอียดอ่อนสะท้อนสภาพสังคมการดำเนินชีวิต วิถีชีวิต และแสดงถึงสภาพจิตใจของกลุ่มชน จังหวัดเชียงใหม่ ได้สร้างสรรค์งานไม้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ ความเชื่อจารีตประเพณี แรงศรัทธาทางศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นงานพุทธศิลป์ศิลปหัตถกรรมแกะสลักไม้ จึงกำเนิดมาภายในร่มกาสาวัชร ในพระรัตนตรัย การถ่ายทอดความรู้จึงเกิดขึ้น ภายในวัดและเลื่อนหายไปตามผู้คนที่ห่างหายจากวัด และได้ห่างหายจากชุมชนครัวเรือน ออกไปหากินยังดินแดนแห่งความเจริญ โดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หลงอยู่ในกับดักแห่งความเจริญ สร้างโชติชวนลุ่มหลงตนเองจนดินไม่หลุด และที่น่ากลัวยิ่งขึ้น เมื่อดึงเอาครอบครัวมาติดกับดักด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ด้วยเหตุนี้ ศิลปหัตถกรรมที่เป็นท้องถิ่นจึงเลื่อนหายตามผู้คนที่ออกจากชุมชนท้องถิ่นจนขาดสายแห่งการเชื่อมต่อทางภูมิปัญญางานศิลปหัตถกรรมแกะสลักไม้ของไทย มีวิวัฒนาการเป็นลำดับ โดยได้ยึดเอารูปแบบของวิธีการ แกะสลักมาประดิษฐ์ดัดแปลงเพื่อให้เกิดความสวยงามและมีประโยชน์ใช้สอย

คุ้มค่า ไม่ว่าจะเป็นการแกะสลักไม้ประดับส่วนใดส่วนหนึ่งของอาคารที่มีบางคนนิยม ลักษณะการประดับแบบเดิม ได้รับการถ่ายทอดวิธีการแกะสลักลายอย่างถูกต้องนับเป็นสิ่งที่ดียิ่ง ที่มีมือช่างไทยยังคงปรากฏให้เห็นไม่ขาดตา โดยเฉพาะการแกะสลักไม้ที่มีมานานหลายร้อยปีมาแล้ว

ตั้งแต่สมัยโบราณ ด้านการศึกษาส่วนใหญ่จะเน้นความสำคัญทางพระพุทธศาสนา การถ่ายทอดความรู้ผ่านทางคำสอนทางศาสนา สภาพความเป็นอยู่ของชาวล้านนาเป็นแบบถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน ไม่เบียดเบียนกัน ไหลเลื่อนขึ้นไปถึงอาณาจักรล้านนาที่ได้สร้างความเจริญรุ่งเรืองนับตั้งแต่พระยามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการขยายด้วยความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ศาสนา วัฒนธรรม และประเพณี ที่มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ ชาวล้านนาได้ชื่อว่าเป็นผู้ยึดมั่นในวัฒนธรรมขนบประเพณีของคนมาตลอดโดยเฉพาะความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา นั้นย่อมเป็นประจักษ์พยานได้ดีในความร่วมแรงร่วมใจเป็นอันเดียวกัน สร้างสรรค์สิ่งที่สวยงามงดงามดังปรากฏให้เห็น เช่น วัดวาอารามต่าง ๆ และถือเป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนา เป็นมรดกกันล้ำค่า สืบทอดมาถึงวันนี้ เช่นเดียวกันความยึดมั่นเรื่องกรรม คือ การกระทำ หรือแสดงออกต่อสิ่งที่เชื่อว่ามีอำนาจลึกลับ สามารถให้คุณได้หากเข้าใจปฏิบัติ หรือแสดงคารวะอย่างถูกต้องซึ่งอาจเรียกได้ว่า “คุณค่าความงามทางสังคม”

เรื่องวิทย์ คล้ายวรรณะ (2531 : 10) กล่าวว่า ช่างแกะสลักไม้แบบดั้งเดิมของล้านนา ก็ยังพอมีสืบเชื้อสายอยู่บ้าง และอาจกล่าวได้ว่า การทำงานแกะสลักไม้ที่เชียงใหม่ในปัจจุบันเป็นที่ขึ้นหน้าขึ้นตา กว่าที่อื่น ๆ เพราะที่เชียงใหม่มีช่างแกะสลักไม้ดั้งเดิมอยู่มากกว่าที่อื่น พอที่จะสืบทอดกันได้ไม่ขาดสาย และอีกส่วนหนึ่งเพราะว่าเชียงใหม่ยังคงอยู่ใกล้ทรัพยากร คือ ไม้สักมากกว่าที่อื่น ๆ ที่สั่งจากในประเทศและนอกประเทศ

แน่นอน ปัญหาพรรค (2537: 181) ได้อธิบายถึง สังคมล้านนาท้องถิ่นภาคเหนือ มีการปลูกฝังประเพณีดั้งเดิมในสังคมส่วนรวม ยังคงมีบทบาทสำคัญเอกลักษณ์ในชีวิตประจำวันอยู่ในฐานะผู้สร้างงานแกะสลักไม้ก็ได้ตระหนักดีว่า ผู้สร้างงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านส่วนใหญ่มีพื้นฐานความสามารถทางการแกะสลักไม้โดยธรรมชาติภายในตนเองอย่างน่าทึ่ง ซึ่งไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่าคุณสมบัติเช่นนี้เกิดจากการปลูกฝังของรากวัฒนธรรมที่สงบสุข และจิตสำนึกในความรัก รักษา และอนุรักษ์ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมแกะสลักไม้ ซึ่งเป็น “คุณค่าความงามทางใจ” เป็นประเพณีดั้งเดิมเฉพาะตัวของท้องถิ่น สภาพแวดล้อมที่ประกอบด้วยศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมาตั้งแต่เยาว์วัย ผลสืบทอดดังกล่าวจึงทำให้เกิดกลุ่มศิลปหัตถกรรมภาคเหนือส่วนหนึ่งที่บังหวนอาลัยในมรดกทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน รวมกลุ่มกันสร้างผลงานศิลปหัตถกรรมที่ได้รับแรงบันดาลใจจากท้องถิ่นออกมาในรูปแบบศิลปหัตถกรรมไทยภาคเหนือ ซึ่งช่างแกะสลักไม้ หรือที่ชาวล้านนาเรียกกันว่า “สล่า” ได้รับการปลูกฝังทางด้านจิตใจให้มีความรักต่องานแกะสลัก ความเชื่อทางศาสนา ความเคารพต่อจารีต

ประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชน หรือสังคมนั้น ๆ ทุกเรื่องราวในชีวิตมีอิทธิพล ในการสร้างสรรค์งาน ศิลปหัตถกรรมแกะสลักไม้ ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตนที่ไม่เหมือนภาคใด

1.3 รูปแบบศิลปหัตถกรรมการแกะสลักไม้ ช่างแกะสลักไม้ที่ดีจะต้องมีความรู้ ความสามารถในการออกแบบลวดลายและสามารถถ่ายทอดรูปแบบ เนื้อหา กลวิธีด้วยการใช้เทคนิค สมอ เครื่องมือของมีคม แกะสลักลงบนเนื้อไม้บ่มวัสดุของอ่อน ทำให้เกิดลวดลายและภาพมีแสงเงา เกิด ระยะเวลาสูงตามภายในภาพ ช่างแกะสลักจะต้องสลักไม้ให้มีมิติ (วรรณา เสาร์คง 2530 : 10)

สมคิด โชติกะวานิชย์ และคณะ กล่าวถึง คุณค่าความงามทางศิลปหัตถกรรมการแกะสลักไม้ ตามวิถีสังคมประเพณี การแกะสลักไม้ ถือว่าเป็นงานศิลปกรรมที่เก่าแก่ประเภทหนึ่งสำหรับการ แกะสลักไม้ในประเทศไทยนั้น แต่เดิมส่วนมากจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาทั้งสิ้น ได้แก่ งานแกะสลัก ไม้ประกอบโบสถ์วิหาร ศาลา วัด หอพระไตรปิฎก ตู้พระไตรปิฎก พระเจดีย์ ซึ่งมีการสรรค์สร้างอย่าง สวยงาม และประณีตบรรจง ปรากฏอยู่ทุกยุคทุกสมัย ในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยมีช่าง แกะสลักไม้ล้านนาที่มีฝีมือได้สร้างสรรค์ผลงานศิลปหัตถกรรมขึ้นมาเป็นจำนวนมาก ช่างแกะสลักไม้ สามารถสืบทอดศิลปหัตถกรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชนลง บนแผ่นไม้ อาทิ เช่น ศิลปะไม้แกะสลักของล้านนาเป็นงานศิลป์ที่เก่าแก่มีเอกลักษณ์และมี “คุณค่า ความงามทางศิลปะ” ควรแก่การภาคภูมิใจ สำหรับชาวล้านนาเอง งานแกะสลักไม้จึงกลายเป็นส่วน หนึ่งของวัฒนธรรมล้านนาที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี การทำมาหากินตลอดจนวิถี ชีวิตของชาวล้านนาที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ พุงนา ป่าไม้ ซึ่งจะพบเห็นกันได้ทั่วไปในปัจจุบันใน สถานที่สำคัญทางศาสนา บ้านเรือนที่อยู่อาศัย หรือเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวันตลอดจนการอนุ รักษ์สืบสานถ่ายทอดช่างไทยสืบหมู่เป็นวัฒนธรรมทางด้านศิลปะแขนงหนึ่งในกระบวนช่างไทย (สมคิด โชติกะวานิชย์;และคนอื่น ๆ. 2537 : 180)

ซึ่งแนวคิดในการสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรมมักจะมีการกล่าวถึงเนื้อหา เรื่องราวในงาน ประเสริฐ ศิลรัตน์ (2528 : 89 - 106) กล่าวไว้ว่า เนื้อหาเป็นเรื่องราวเหตุการณ์ ปรากฏการณ์ที่ เกี่ยวข้องกับเวลา และสถานที่นับตั้งแต่อดีตกาล หรืออาจเป็นเนื้อหา เรื่องราวที่เกิดขึ้นภายใน ความรู้สึกนึกคิด และจินตนาการ ซึ่งอยู่ภายนอกเหนือเงื่อนไขกฎเกณฑ์ของเวลา หรือสถานที่อาจแบ่ง ลักษณะเนื้อหาออกมาได้ 4 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

1. เรื่องราวของมนุษย์ที่เกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ ทุกรูปนาม อันมีสาเหตุเนื่องมาจากความกลัวและความไม่รู้ ความเชื่อก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิด ศาสนาในสังคมมนุษย์ในสมัยโบราณ ยกตัวอย่างเช่น การสร้างเครื่อง “จำหลัก” ก่อนการแกะสลักไม้ เป็นประติมากรรมด้วยความเชื่อที่ว่าเป็นการเชิญเทวดามาประทับ เพื่อปกปักษ์รักษาคุ้มครองเทวสถาน โบสถ์ ซึ่งเป็นที่อาศัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์

2. เรื่องราวของมนุษย์ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ สิ่งแวดล้อม คือ สภาพรอบ ๆ ตัวของมนุษย์โดยอาจเป็นธรรมชาติ หรือผลผลิตอันเกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่ประกอบรวมกันเป็นเรื่องราว เหตุการณ์ปรากฏการณ์ ยกตัวอย่างเช่น เมื่อมนุษย์ได้ประสบการณ์จากธรรมชาติและเริ่มเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์ก็เริ่มสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น บ้านเรือนที่อยู่อาศัย และเล็งเห็นคุณค่าความงามจึงเริ่มสร้างศิลปะตกแต่ง ตามวิถีของตนต่อมาก็สามารถแสดงเอกลักษณ์ของตนให้เป็นที่ประจักษ์ได้ ยกตัวอย่างเช่น ทางภาคเหนือปรากฏวัฒนธรรมที่มีการสืบทอดมาอย่างยาวนาน คือ วัฒนธรรมล้านนาที่ประกอบด้วยศิลปะหัตถกรรมล้านนา ที่เป็นที่ยุติกันโดยทั่วนั้น คือ การแกะสลักไม้ ด้วยสาเหตุที่ว่าทางภาคเหนือเป็นพื้นที่ที่มีอากาศเย็น และภูมิประเทศที่มีต้นไม้สักจำนวนมากชาวบ้าน หรือชาวล้านนาไม่สักมาสร้างสรรค์เป็นงานศิลปหัตถกรรม และเริ่มพัฒนาขึ้นจนกลายมาเป็นเอกลักษณ์ การแกะสลักไม้ล้านนาที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Culture identity)

3. เรื่องราวของมนุษย์ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ เรื่องราวที่ได้บันทึกถ่ายทอดเกี่ยวกับรูปแบบรับเป็นพฤติกรรม การกระทำของมนุษย์นับตั้งแต่บุคคลต่อบุคคล บุคคลกับกลุ่มชน หรือสังคม กลุ่มชนกับกลุ่มชนฯ ารประกอบกันขึ้นเป็นเรื่องราวของเหตุการณ์ต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่นมนุษย์เริ่มมีการเรียนรู้เกี่ยวกับความงาม และชื่นชมต่อผลงานศิลปะเกิดการซื้อขายเมื่อพึงพอใจต่อผลงานศิลปะ

4. เรื่องราวของมนุษย์ที่เกี่ยวกับความคิดเรื่องราวที่บันทึกถ่ายทอดให้ปรากฏเป็นพฤติกรรมในอันที่จะพยายามคลี่คลายปัญหาจากการรับรู้โดยแสดงออกมาในรูปของความเห็นในลักษณะทดแทนด้วยสื่อ รูปแบบหรือสัญลักษณ์ และในมนุษย์ต่างก็มีแนวคิดเห็นที่ผิดแปลกกันไปด้วยความแตกต่างระหว่างบุคคล หรือด้วยความเจริญก้าวหน้าในทางสังคม

ชะวักชัย ภาติณฐ (2532: 29 - 30) อธิบายว่า ศิลปินที่แท้จริงนั้นไม่ว่าเขาจะสร้างอะไรออกมาจะต้องให้คนทั่วไปได้รู้ความจริงไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่งเสมอ ดังนั้น ความแจ่มชัดจึงเป็นเรื่องจำเป็นของการแสดงออกในประเด็นแรก การแสดงออกซึ่งเนื้อหาที่สามารถเข้าใจร่วมกันได้ ศิลปะหัตถกรรมในความหมายนี้มีความแจ่มชัดทุกด้านไม่ว่าจะเป็นรูปทรง เรื่องราวรูปร่าง สี จังหวะ เหล่านี้ให้สื่อความหมายที่เข้าใจได้โดยมากจะมีเนื้อหาเกี่ยวกับชนบท ทิวทัศน์ ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ และเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับศาสนา ประเด็นที่สองการแสดงออกซึ่งเนื้อหาที่เป็นความคิดเห็นความส่วนตัวในส่วนนี้ คนทั่วไปอาจจะเข้าใจยาก ทั้งนี้เพราะเนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นความคิดคำนึงของศิลปินเอง ทั้งรูปแบบ เนื้อหา กลวิธีที่ได้รับการตัดทอนลงมาตามลำดับ ความรู้สึกอารมณ์ได้มีส่วนเข้ามาแทนที่และแฝงไว้ด้วยเนื้อหา ประชัญกับประสบการณ์ของศิลปินเองเป็นหลัก แนวคิดในการสร้างสรรค์ศิลปะหัตถกรรมปรากฏเนื้อหาที่เป็นนามธรรม

ชะลูด นิ่มเสมอ (2534: 22 - 23) ได้กล่าวถึง เนื้อหาของงานศิลปะทัศนกรรมว่า เนื้อหา คือ องค์ประกอบที่เป็นทางนามธรรมหรือโครงสร้างทางจิต หมายถึง ผลได้รับจากงานศิลปะทัศนกรรมส่วน ที่เป็นทางนามธรรมนั้นนอกเหนือจากเนื้อหาแล้วยังมีมีเรื่องและแนวเรื่องรวมอยู่ด้วย เนื้อหาอาจ แบ่งเป็น 2 ประเภท ดังนี้

ประเภทแรก เนื้อหาภายในของรูปทรง เกิดจากการประสานกันอย่างมีอิสระ มีเอกภาพอย่าง บริสุทธิ์ ไม่มีอารมณ์อื่น ๆ มาเกี่ยวข้องกบจิตใจ เป็นพลังความรู้สึกส่วนตัวกันเป็นการแสดงออกของ ผู้สร้างงานนั้น ๆ

ประเภทที่สอง เป็นเนื้อหาภายนอก เป็นเนื้อหาที่มีอยู่ในแบบรูปธรรมที่สืบมาจากเนื้อหา ภายใน เป็นความหมายของเรื่องและแนวเรื่องที่แปลกออกไป โดยรูปทรงให้อารมณ์ ทั้งในแง่ของ ศิลปะ และทัศนกรรมควบคู่กันไป

การแสดงออกซึ่งอารมณ์และความรู้สึกส่วนตัวหรือคุณค่าทางศิลปะทัศนกรรมในส่วนนี้จะเสพ กันด้วยความรู้สึก นักวิจารณ์ศิลปะทัศนกรรมบางท่านกล่าวว่าบันเป็นการแสดงออก ซึ่งภูมิปัญญาชั้นสูง ของศิลปินที่เดียวเป็นรูปตัดตอนที่สมบูรณ์แบบที่สุด ถึงกระนั้นก็ไม่ปฏิเสธว่าอารมณ์ ความรู้สึกก็ยัง แฝงไว้ด้วยเนื้อหาอยู่ เพราะอารมณ์และความรู้สึกก็ยังถือเป็นอุปทานในความหมายตามพุทธศาสนา ความศรัทธา และความเชื่อ ด้วยฝีมือจากศิลปินเพียงผู้เดียวที่ถ่ายทอดฝีมือ อารมณ์ของผลงานการ แกะสลักไม้ในแต่ละชิ้น ศิลปิน หรือผู้สร้างจะใส่ใจเอาใจใส่ในรายละเอียดเป็นอย่างมากด้วยความ ประณีต และได้สั่งสมฝีมือนับสิบๆ ปี เพื่อที่จะฝากผลงานการแกะสลักไม้ไว้ประดับศาสนสถานเพื่อ เป็นรูปเคารพต่อศาสนาพุทธจนเป็นอัตลักษณ์เฉพาะพื้นที่ของชาวล้านนาประกอบด้วยคุณค่า ดังนี้

1. คุณค่าความงามทางสังคม ซึ่งมีความเชื่อมโยงต่อความเชื่อทางศาสนาภายในกลุ่มชุมชน สังคม อาจกล่าวได้ว่า สร้างงานแกะสลักไม้เพื่อเป็นพุทธบูชา
2. คุณค่าความงามทางใจ จิตสำนึกรักต่อภูมิปัญญาศิลปะทัศนกรรมการแกะสลักไม้ที่สืบทอด จากพ่อสู่ลูก จากปู่สู่หลาน โดยการสั่งสอนจากบรรพบุรุษ เพื่อให้ลูกหลานได้รักษาอนุรักษ์มิให้สูญ หายไป
3. คุณค่าความงามทางศิลปะ รูปแบบ แนวคิดในการสร้างสรรค์ ขั้นตอนการแกะสลักการ จัดสรรวัตถุดิบ รวมถึงความรู้สึกในตัวเองงานการแกะสลักไม้จากเนื้อหาดังกล่าว การศึกษางานแกะสลัก ไม้อันเป็นงานช่างท้องถิ่นพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น ของกลุ่มชนบทที่มีมาแล้วในพื้นที่เมืองและที่ เกิดขึ้นใหม่ล้วนเป็นคุณสมบัติทางภูมิปัญญาของบรรพบุรุษมาแต่ในอดีต เป็นมรดกของชาติและเป็น เอกลักษณ์ของชาติ ซึ่งรัฐบาลได้เห็นคุณค่าและพยายามที่จะสงวนรักษาไว้เพื่อให้ลูกหลานได้ดูได้ ศึกษาและเป็นหลักฐานยืนยันทางประวัติศาสตร์โบราณคดีของชาติ

ประเสริฐ ศีลรัตน์ (2528: 13 - 85) ให้ทัศนะการถ่ายทอดความงามทางศิลปหัตถกรรมได้ 3 รูปแบบใหญ่ ๆ ตามลักษณะ ดังนี้

1. การถ่ายทอดรูปแบบในลักษณะที่เหมือนจริงตามธรรมชาติ การถ่ายทอดในลักษณะนี้เป็น การถ่ายทอดโดยใช้สื่อรูปแบบตามธรรมชาติ เช่น ภาพคน ภาพสัตว์ ซึ่งอาจถ่ายทอดตามความรู้สึกที่ ระลึกได้จากความทรงจำ และรูปแบบที่นำมาถ่ายทอดนั้น อาจนำมาแสดงทั้งหมด หรือตัดทอนเฉพาะ ส่วนใดส่วนหนึ่งจากรูปแบบที่ต่อเนื่องก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นกับดุลยพินิจที่จะเลือกสรรนำมาถ่ายทอดให้ เหมาะสมกับผลงาน

2. การถ่ายทอดรูปแบบประเพณีนิยม อาจกล่าวได้ว่าถ่ายทอดโดยการให้ความสำคัญแก่ รูปแบบจากธรรมชาติให้มากขึ้น โดยนำมาใช้เป็นสื่อที่นำมาลบ สกัด ตัดทอนลง การจัดวางรูปแบบได้ คำนึงถึงกฎเกณฑ์ความเป็นจริงของธรรมชาติ แต่จะตัดทอนเอาลักษณะเด่น ๆ มาจัดเป็นองค์ประกอบ ทางศิลปหัตถกรรมขึ้นมาใหม่ ให้ปรากฏเป็นรูปแบบ ที่แสดงถึงความรู้สึกนึกคิดของศิลปินในช่วง ขณะนั้น

3. การถ่ายทอดรูปแบบสัญลักษณ์นิยม การถ่ายทอดในลักษณะนี้ ศิลปินผู้สร้างงานไม่ คำนึงถึงรูปแบบธรรมชาติ หรือกฎเกณฑ์ธรรมชาติเลย แต่จะคำนึงถึงความรู้สึกของตนเองเป็นสำคัญ ในอันที่จะแก้ปัญหาเกี่ยวกับการใช้สื่อ และเทคนิควิธีการสร้างสรรค์ไว้รอบบนพื้นผิวระนาบให้สัมพันธ์ สอดคล้องกับการจัดประเด็นอารมณ์ ขณะดำเนินการถ่ายทอดความรู้สึก โดยมีได้แปรค่าอารมณ์ ความรู้สึกให้มีลักษณะรูปแบบตามธรรมชาติ ซึ่งรูปแบบในสัญลักษณ์นั้นที่ปรากฏในผลงานก็คือไว้รอบ ที่เกิดขึ้นจากการใช้สื่อวัสดุมาสร้างสรรค์ด้วยเทคนิควิธีการของศิลปหัตถกรรมให้ปรากฏเห็นเป็น ลักษณะเส้น พื้นผิว บริเวณว่าง แสงเงา และอื่น ๆ ตามธรรมชาติ กิ่งธรรมชาติ หรือเหนือธรรมชาติ

สรุปได้ว่า เพื่อสร้างผลงานการแกะสลักไม้ไว้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่ของชาวล้านนาที่การ แกะสลักไม้เป็นการสร้างสรรค์งานศิลป์เพื่อตอบสนองความเชื่อ ความศรัทธาเป็นพุทธบูชาสำหรับศาล นาพุทธ ซึ่งเป็นที่นิยมสร้างกันอย่างแพร่หลาย อีกนัยหนึ่งถือเป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่ในการสร้างวัด สร้างพระพุทธรูปจากการแกะสลักไม้

นพวัฒน์ สมพันธ์ กล่าวว่า งานไม้แกะสลักที่นิยมกันในอดีต เป็นประติมากรรมลักษณะใน รูปแบบของประณีตศิลป์ สร้างสรรค์ผลงานด้วยความละเอียดอ่อนสะท้อนสภาพสังคมการดำเนินชีวิต วิถีชีวิต และแสดงถึงสภาพจิตใจของกลุ่มชน จังหวัดเชียงใหม่ ได้สร้างสรรค์งานให้กลมกลืนกับ สภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ ความเชื่อ จารีตประเพณี และวัฒนธรรม ทั้งรูปแบบลวดลายส่วนใหญ่ นำเอามาจากธรรมชาติ ยกตัวอย่างเช่น ต้นไม้ สัตว์ มนุษย์ ซึ่งรูปแบบก็ได้จากท่าทางอิริยาบถ การ เคลื่อนไหว รวมถึงความเชื่อ และแรงศรัทธาทางศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นงานพุทธศิลป์ ซึ่งเป็นวิถีของ ชุมชนดั้งเดิมที่มีการสั่งสม องค์ความรู้ความสัมพันธภูมิปัญญาด้านศิลปหัตถกรรมที่ทรงคุณค่าทางใจ

มาเป็นเวลายาวนานในประเทศไทยซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และเมื่อสังคมไทยได้มีแนวคิดระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งเป็นนโยบายของรัฐ ที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากตะวันตก แนวคิดดังกล่าวได้แทรกซึมเข้าไปทุกหนแห่งในชุมชนน้อยใหญ่ ชุมชนได้รองรับนโยบายการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างถ่วงหน้ำ ซึ่งมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลากหลายด้าน ทั้งโครงสร้างความสัมพันธ์ของชุมชน และสังคมไทย การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน การแลกเปลี่ยนผลิตผลต่าง ๆ แบบดั้งเดิม กลายเป็นการผลิต การบริโภค และการแลกเปลี่ยนเป็นสินค้า ประเมินคุณค่าราคาด้วยอำนาจเงินตรา จากสาเหตุดังกล่าว ทำให้เกิดปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้านรวมถึงการสืบทอดภูมิปัญญาและตัวภูมิปัญญาเองก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน ทั้งด้านความเชื่อ ความศรัทธา จากเดิมที่เป็นการสร้างสรรค์เพื่อพุทธบูชาสู่การผลิตเพื่อเป็นสินค้าตอบสนองความต้องการทางตลาด ซึ่งไม่เน้นคุณค่าความงามทางศิลปะ และความงามทางจิตใจอีกแล้ว (นพวัฒน์ สมพันธ์. 2541 : 3-9)

วิรุณ ตั้งเจริญ (2545: 25-28) กล่าวว่าไว้ว่า คุณค่าความเชื่อกับงานพุทธศิลป์มีแฝงคุณค่าทางจิตใจ ซึ่งต่างจากสังคมสมัยใหม่ที่มุ่งเน้นแสดงคุณค่าของผลงานศิลปะหัตถกรรมของไทยขึ้นอยู่กับอำนาจการครอบครอง การใช้อำนาจเงินเป็นตัววัดคุณค่า ใช้ราคาเป็นสิ่งที่กำหนดคุณภาพของผลงานศิลปะหัตถกรรม ผลงานราคาสูงนั้น คือสิ่งดี มีคุณภาพ ผลงานราคาต่ำนั้นถึงว่าเป็นสิ่งไม่ดี ไม่มีคุณภาพ เป็นการเสพศิลปะอย่างผิวเผิน ไม่มีสาระแท้จริงของการชื่นชมศิลปะในการเสพศิลปะ

โดยเฉพาะสังคมปัจจุบันที่มีแรงบันดาลใจจากอำนาจเงิน ความต้องการของตลาด และพ่อค้าคนกลาง ซึ่งทำให้คุณค่าความงามทางใจลดน้อยลง ซึ่งส่งผลความลดลง เพราะไม่จำเป็นต้องสร้างให้สวยงามทำให้ขายได้เป็นพอนั้นรวมถึงศิลปะหัตถกรรมการแกะสลักไม้ที่ทำเพียงชิ้นเล็ก ๆ พอขายได้และทำเป็นจำนวนมากเพื่อให้พ่อค้าคนกลางนำไปขายและเป็นลูกค้าประจำ เหตุผลดังกล่าวทำให้ศิลปะหัตถกรรมการแกะสลักไม้ในวิถีสังคมสมัยใหม่ จึงมีแต่งงานซ้ำ ๆ ขนานเล็กไม่มีเอกลักษณ์ และไม่มีควมวิจิตรบรรจงตั้งปัจจุบันศิลปะหัตถกรรมท้องถิ่นทั่วทั้งประเทศไทยมีกระบวนการในการสร้างสรรค์ที่พัฒนาขึ้นมาก ด้วยความสะดวกสบายในการใช้เทคโนโลยีที่นำเข้ามากระบวนการต่าง ๆ จึงเริ่มเป็นขั้นตอนแบบอุตสาหกรรมมากขึ้นจากอดีตที่ใช้มือทำ (Hand make) และใช้เวลานานกว่าปัจจุบันซึ่งทำให้ปัจจุบัน การสร้างสรรค์ศิลปะหัตถกรรมออกมาอย่างมากมาย และมีเป็นจำนวนมากมากกว่าผู้บริโภคเกินความจำเป็น จึงทำให้เป็นสินค้าประเภทหัตถกรรม ส่งผลให้มีการแข่งขันทางการตลาดอย่างรุนแรง ผู้ประกอบการ กลุ่มชุมชน สหกรณ์ต่างสรรคหาวิธีทางการขาย ทั้งลดราคา ลดคุณภาพ ลดขนาด หรือแม้กระทั่งเพิ่มมูลค่าของสินค้าศิลปะหัตถกรรมในวิธีต่าง ๆ

เมื่อการแกะสลักไม้ของชุมชนชาวล้านนา ยังคงคุณภาพ และคุณค่าทางความงามทางศิลปะที่ควรสืบทอดภูมิปัญญานี้สู่ชนรุ่นใหม่ เพื่อเป็นการสืบสานศิลปะหัตถกรรมไทยล้านนามิให้สูญหายไปตาม

กาลเวลา และภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่เป็นดินแดนชายขอบอีกต่อไปรวมถึงการอนุรักษ์ และสืบทอด ศิลปหัตถกรรมชนิดนี้ด้วยหลักศีลธรรมนำปัญญา เพื่อเป็นองค์ความรู้ที่บ่งชี้

ผู้วิจัยกำหนดการศึกษาในด้านรูปแบบศิลปหัตถกรรมการแกะสลักไม้ได้ ดังนี้

1. รูปแบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ
2. รูปแบบความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิต
3. รูปแบบความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

เพื่อศึกษาเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่ของชาวล้านนา ที่การแกะสลักไม้เป็นการสร้างสรรค์งาน ศิลป์ เพื่อตอบสนองความเชื่อ ความศรัทธาเป็นพุทธบูชา สำหรับศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นที่นิยมสร้างกัน อย่างแพร่หลาย อีกนัยหนึ่งถือเป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่ ในการสร้างวัด สร้างพระพุทธรูปจากการ แกะสลักไม้

งานจักสาน

1. งานหัตถกรรมจักสาน

วิวัฒนาการของนักคิดในแต่ละยุคสมัย มีสิ่งที่น่าสนใจในเรื่องของการรู้จักประยุกต์ใช้วัตถุดิบ ใกล้เคียงให้เกิดประโยชน์ เริ่มตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่มนุษย์ถ้ำรู้จักคิดที่ขุดขีดถาดทอด ประสบการณ์ในชีวิตลงบนผนังถ้ำอัลตามิราในประเทศสเปน และถ้ำลาสโกในประเทศฝรั่งเศส (Altamira & Lascaux) ด้วยสิ่งของที่หาง่ายใกล้ๆ ตัว ทำให้นักโบราณคดีได้มองเห็นเรื่องราวความเป็นมา สิ่งที่สืบทอดมาเป็นลำดับ ทำให้ทราบว่าแม้แต่มนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงโลกปัจจุบัน มนุษย์รู้จักที่จะนำศิลปะเข้ามาเกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และนักคิดในยุคก่อนประวัติศาสตร์นี้ได้รู้จักสร้างสรรค์ผลงานจากวัสดุในท้องถิ่นที่หาได้ง่ายใกล้ ๆ ตัว งานจักสานท้องถิ่น เป็นงานศิลปหัตถกรรมที่เป็นผลงานของชาวบ้านที่ทำรายได้ให้กับประเทศอย่างมหาศาล ได้ใช้หลักคิด จากการหาวัสดุในท้องถิ่นง่าย ๆ ใกล้ตัวมาสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์แบบพอเพียงที่ทำให้ชาวบ้านมี เศรษฐกิจแบบเพียงพอ และในปัจจุบันสังคมได้ตระหนักถึงความจำเป็นในการหันมาพึ่งตนเองตามวิถี ไทย โดยการน้อมนำแนวพระราชกระแสเรื่องเศรษฐกิจแบบพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชการที่ 9 มาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ทั้งส่วนบุคคล ชุมชน และสังคมโดยรวม เพราะโดยพื้นฐานสังคมไทยมีต้นทุนทางสังคม (Social Capital) ที่มีคุณค่ามหาศาลอยู่ในตัวอยู่แล้ว เพราะเป็นประเทศเกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณธัญญาหารและวัตถุดิบในท้องถิ่นที่ นำมาสร้างสรรค์เป็นภูมิปัญญาที่สั่งสมมายาวนาน และมีการกระจายอยู่ทุกพื้นที่ในประเทศไทย(อารี สุทธิพันธุ์. 2528 : 118-119 ; พงษ์ ผาวิจิตร. 2547 : 19-20 ; จิระวดี วชิรานนท์. 2547 : 2)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชการที่ 9 ทรงให้พระบรมราโชวาทไว้ว่า “งานด้านการศึกษา ศิลปะและวัฒนธรรมนั้น คือ งานสร้างสรรค์ความเจริญทางด้านปัญญาและจิตใจ ซึ่งเป็นทั้งต้นเหตุ และองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของความเจริญด้านอื่น ๆ ทั้งหมดเป็นปัจจัยที่จะช่วยให้เรารักษาและ อารงความเป็นไทยไว้ได้สืบไป” (รุ่ง แก้วแดง. 2545 : คำนำ) งานหัตถกรรมจักสานก็เป็นผลผลิตทาง ภูมิปัญญาและการสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่มีคุณค่า วิบุรณ ลีสุวรรณ ได้กล่าวถึง หัตถกรรมจักสานกับ วิธีคิดของมนุษย์ไว้ว่า การเลือกใช้วัสดุที่สอดคล้องกับหน้าที่ใช้สอยรูปทรงของเครื่องจักสานแต่ละชนิด เป็นอีกสิ่งหนึ่งซึ่งช่วยเสริมสร้างให้เกิดความงดงามและความมีคุณค่าทางศิลปะซึ่งจะพบจากเครื่องจัก สานทั่วไป โดยช่างจักสานจะเลือกใช้วัสดุให้เหมาะสมที่สุดซึ่งมักเป็นวัสดุพื้นบ้านเท่าที่จะทำได้ใน ท้องถิ่นนั้น ๆ (วิบูลย์ ลีสุวรรณ. 2532: 129)

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จาก ประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีการสืบสานกันมา อีกทั้งภูมิปัญญาเป็นผลของการใช้ สติปัญญาปรับ ตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งและสร้างถิ่นฐานก็มีการติดต่อ สัมพันธ์กัน มีการรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์และหรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและ บริบททางสังคมวัฒนธรรมดังนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ภูมิ ปัญญาที่มาจากภายนอกและภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำ (เอกวิทย์ณ กลาง. 2548 :118-119)

หัตถกรรมจักสานจากวัสดุที่มาจากพืชท้องถิ่นนั้นเป็นสิ่งที่ทำกันแพร่หลายทั่วโลก โดยเฉพาะ ในประเทศไทย การทำหัตถกรรมจักสานเป็นผลิตภัณฑ์พื้นบ้านที่มีทำกันมาแต่โบราณและมีทำทั่วไป ในทุกภาคของประเทศ วิบูลย์ ลีสุวรรณ ได้กล่าวถึงความหมายของงานหัตถกรรมจักสานไว้ว่า หมายถึง สิ่งที่ผลิตขึ้นด้วยมือ โดยวิธี จัก สาน ถัก และทอเป็นหลัก การเรียกเครื่องจักสานว่า จักสาน นั้น เข้าใจว่าเป็นคำที่เรียกขึ้นตามวิธีการที่ทำให้เกิดเครื่องจักสานขึ้นนั่นเอง เพราะเครื่องจักสานต่างๆ จะสำเร็จเป็นรูปร่างที่สมบูรณ์นั้นจะต้องผ่านกระบวนการที่ประกอบขึ้นด้วยการจัก การสาน และการ ถัก หรือการขัดกันของวัสดุที่ผ่านกระบวนการเตรียมด้วยการจัก เพื่อแปรรูปวัสดุหรือวัตถุดิบให้ สอดคล้องกับการใช้สอยเสียก่อน (วิบูลย์ ลีสุวรรณ. 2532 : 8-9)

จากการศึกษาข้อมูลและเอกสารอ้างอิงข้างต้น จึงพอสรุปได้ว่า งานหัตถกรรมจักสาน หมายถึง ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากฝีมือมนุษย์ โดยการใช้วัสดุอุปกรณ์ในการผลิตที่หาได้ง่ายรอบตัว หรือ ผลิตได้เอง โดยเฉพาะวัตถุดิบจากธรรมชาติ เช่น กระจูด ย่านลิเภา ใบกะพ้อ ใบลาน ต้นคลุ้ม เป็นต้น วัตถุดิบจากธรรมชาติดังกล่าวจะสำเร็จเป็นผลิตภัณฑ์ได้นั้น จะต้องผ่านกระบวนการต่าง ๆ ได้แก่ การ นำไปสาน ถัก ทอ ให้เกิดลวดลายเป็นชิ้นงาน ด้วยฝีมือตามเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นนั้น ๆ และมีการ สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน

1.1 เครื่องมือที่ใช้ในการทำงานหัตถกรรมจักสาน

กระบวนการของการทำงานจักสานนั้นมีการวิธีที่ไม่ซับซ้อน แต่ในด้านความคิดสร้างสรรค์แล้ว จะเห็นว่าการจักสานเป็นความคิดที่แยบยลและเรียบง่ายอย่างหนึ่งของมนุษย์ แต่สัมฤทธิ์ผลในด้านประโยชน์ใช้สอยสูง แม้ว่าการทำงานหัตถกรรมจักสานทั่วไปจะใช้วัสดุพื้นบ้านที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นก็ตาม แต่การนำวัสดุเหล่านั้นมาทำงานหัตถกรรม จักสานจำเป็นจะต้องมีเครื่องมือเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสะดวกในการนำวัสดุธรรมชาติมาดัดแปลงเป็นงานหัตถกรรมจักสาน เครื่องไม้เครื่องมือในการทำงานหัตถกรรมจักสานเป็นเครื่องมือพื้น ๆ ที่ชาวบ้านสามารถทำขึ้นใช้เองได้และมีเพียงไม่กี่อย่าง วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ได้กล่าวถึงเครื่องมือที่ใช้ในการทำงานหัตถกรรมจักสาน ดังนี้เครื่องมือที่ใช้ในการทำเครื่องจักสานทั่วไปมีอยู่เพียง 3 ชนิด คือ

1. มีด ที่ใช้ทั่วไปเป็นมีดเหล็กกล้าที่มีเนื้อแกร่งและมีความคมมากมีอยู่ 2 ชนิด คือ

1.1 มีดสำหรับใช้ฟัน หรือตัดป่าไม้ มักเป็นมีดขนาดค่อนข้างใหญ่ มีสันหนาประมาณ 1/2 – 1 เซนติเมตร ยาวประมาณ 40 เซนติเมตร ด้านคมคมมาก เพื่อความคงทนในการตัดทอนไม้ไผ่ หวาย และอื่นๆ ใช้ในการทำเครื่องจักสาน ขั้นตอนแรก คือ เริ่ม ตัดไม้ไผ่ หรือหวายมาจากป่าแล้วตัดเป็นท่อน ผ่าเป็นชิ้น สำหรับเตรียมจักเป็นตอกต่อไป

1.2 มีดตอก มีดชนิดนี้มีประโยชน์ใช้สอยตามชื่อเรียก คือ เป็นมีดสำหรับใช้จักตอก มักมีรูปเรียวยาวแหลม ปลายและด้ามงอน ตัวมีดจะสั้นกว่าด้าม ปลายงอนแหลมเพื่อความสะดวกในการจัก เหลา หรือเจาะคว้าน

2. เหล็กหมาด เป็นเหล็กปลายแหลมสำหรับใช้เจาะ จัด แงะ มีอยู่ 2 ชนิด คือ

2.1 เหล็กหมาดปลายแหลม ใช้สำหรับไขแฉะทำด้วยเหล็กตี ส่วนมากทำด้วยกำรุ่มซี่ล้อจักรยาน เป็นเหล็กปลายแหลมคล้ายเข็ม ยาวประมาณ 3 นิ้ว มีด้ามกลม ๆ ทำด้วยไม้ ไขแฉะ ไช และแฉะตามรูตอก สำหรับร้อยหวายในการถักขอบ หรือผูกโครงสร้างของเครื่องจักสาน

2.2 เหล็กหมาดปลายแบน หรือปลายหอก มีด้ามกลมๆ ยาวประมาณ 4-6 นิ้ว เหล็กหมาดชนิดนี้ใช้สำหรับเจาะขอบ โดยใช้มีดป้อนที่ด้ามให้ปลายเหล็กหมุนเจาะลงไปในตัวตุ

3. คีมไม้ มีลักษณะคล้ายคีมทั่วไป คือ มีส่วนปากสำหรับหนีบ มีด้ามจับ คีมนี้มักทำด้วยไม้เนื้อแข็งและเหนียว เช่น ไม้ชิงชัน ไม้มะค่า ไม้พะยูน แก่นไม้ขาม เป็นต้น ใช้หนีบขอบปากของเครื่องจักสานเวลาผูกขอบ หรือเข้าขอบ เช่น การเข้าของกระบุง ขอบแข่ง ขอบคุ เป็นต้น (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2532 : 12-14)

เครื่องมือเครื่องใช้ทั้ง 3 ชนิดนี้ เป็นเครื่องมือที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการทำงานหัตถกรรมจักสาน ซึ่งวิบูลย์ ลี้สุวรรณ กล่าวเสริมว่า การจักหวายจะต้องมีแผ่นสังกะสีซึ่งเป็นฝากระป๋องสังกะสีต่าง ๆ ก็ได้ เจาะเป็นรูเล็ก ๆ สำหรับสอดเส้นหวายที่จักเป็นเส้นผ่าเข้าไป ให้ความคมของสังกะสีช่วยขูดซี่หวายออก ซึ่งเรียกว่า วิธีชักเสียดและเรียกแผ่นสังกะสีว่า เสียด หรือการทำเครื่อง

จักสานย่านลิเภาที่ใช้เครื่องมือชนิดนี้เช่นกัน แต่เรียกว่า การชักแป้น เป็นต้น อาจจะมีเครื่องมือที่ช่วยให้การทำเครื่องจักสานสะดวกรวดเร็วขึ้นอีกบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัสดุแต่ละชนิด การทำเครื่องจักสานจะไม่ใช้เครื่องมืออื่น ๆ เข้ามาช่วยมากนัก เพราะหลักใหญ่ของการทำเครื่องจักสานนั้นขึ้นอยู่กับมือทักษะ แม้จะมีเครื่องมืออื่นเข้ามาช่วยบ้าง แต่ความละเอียดประณีตจะสู้ฝีมือมนุษย์ไม่ได้ เช่น ในปัจจุบันนี้มีผู้ประดิษฐ์เครื่องจักตอกไม้ไผ่ขึ้นใช้แต่จะได้ออกที่ไม่เรียบร้อยเท่าที่ควร บางครั้งต้องใช้มือเหลาซ้ำอีกครั้งหนึ่ง การทำเครื่องจักสานเป็นงานหัตถกรรมที่ยังไม่สามารถสร้างเครื่องจักรขึ้นทำงานทดแทนได้ อาจจะทำได้ในอนาคต แต่ความสวยงามและความประณีตที่มีชีวิตชีวาบางอย่างซึ่งเกิดขึ้นจากฝีมือและความมีจิตใจจดจ่อของผู้สาน ซึ่งเป็นสุนทรียภาพอยู่ในเครื่องจักสานคงจะหาเครื่องจักรชนิดใดทำขึ้นแทนได้ (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2532 : 12-14)

กล่าวโดยสรุป คือ การทำงานหัตถกรรมจักสานโดยทั่วไปเป็นงานฝีมือที่ชาวบ้านทำขึ้นใช้เองโดยใช้วัสดุพื้นบ้านที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นเพื่อนำไปใช้สอยในชีวิตประจำวัน

1.2 คุณค่าของงานหัตถกรรมจักสาน

งานหัตถกรรมจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่มีคุณค่าต่อชีวิตมนุษย์ จุดประสงค์หลักของการสร้างหัตถกรรมจักสานขึ้นมาก็เพื่อใช้สอยเป็นหลักสำคัญซึ่งจะเป็นการใช้สอยในการอุปโภคบริโภค หรือใช้สอยในพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อถือตามชนบประเพณี นอกเหนือจากการสร้างงานหัตถกรรมจักสานขึ้นมาเพื่อใช้สอยโดยตรงแล้ว ยังทำให้มนุษย์มีเวลาที่จะสร้างสรรค์เครื่องมือเครื่องใช้ได้อย่างพิถีพิถันประณีตงดงามยิ่งขึ้น จนทำให้เครื่องมือเครื่องใช้บางส่วนเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่มีค่าด้วย วิบูลย์ ลี้สุวรรณ กล่าวถึง คุณค่าของงานหัตถกรรมจักสานไว้ 2 ลักษณะ คือ คุณค่าที่เกิดจากประโยชน์ใช้สอยกับคุณค่าทางความงามและศิลปะ ซึ่งผู้วิจัยได้แยกเป็นหัวข้อ ดังนี้

1.2.1 คุณค่าที่เกิดจากประโยชน์ใช้สอย (Functional value) งานหัตถกรรมจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่มีคุณค่าต่อชีวิตมนุษย์ ซึ่งวิบูลย์ ลี้สุวรรณ ได้กล่าวถึง คุณค่าที่เกิดจากประโยชน์ใช้สอยไว้ ดังนี้

คุณค่าของเครื่องจักสานที่ได้จากประโยชน์ใช้สอย แบ่งอย่างกว้าง ๆ ได้เป็น คุณค่าที่ได้รับจากประโยชน์ใช้สอยทางกาย ได้แก่ การสร้างเครื่องจักสานเพื่อเอื้ออำนวยความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต เช่น เพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภคและการประกอบอาชีพ เป็นต้น ส่วนคุณค่าของเครื่องจักสานอีกประการหนึ่ง คือ คุณค่าทางใจ ได้แก่ เครื่องจักสานที่ทำขึ้นใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา

ความเชื่อและชนบประเพณี เช่น การสานตุ้มในภาคเหนือและภาคอีสาน กวายน้อย กวายน้อย ที่สานด้วยไม้ไผ่ใช้ใส่สิ่งของในเทศกาลและพิธีทางพุทธศาสนาของภาคเหนือ เป็นต้น คุณค่าของเครื่องจักสานด้านประโยชน์ใช้สอยนี้ เกี่ยวเนื่องและเป็นตัวกำหนดการสร้างรูปทรง โครงสร้าง ลวดลาย และการเลือกใช้วัสดุ โดยเฉพาะเครื่องจักสานพื้นบ้านภาคต่าง ๆ ทั่วไปได้แสดงถึงความชาญฉลาดของช่างจักสานพื้นบ้านได้เป็นอย่างดีว่ามีความเข้าใจในหลักของความงามอย่างพื้น ๆ ง่าย ๆ แต่ก็มีเอกลักษณ์

เด่นเฉพาะตนมีคุณค่าในการใช้สอยอย่างสอดคล้องกับสภาพการดำรงชีวิตในทุก ๆ ด้านของผู้คนแต่ละท้องถิ่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคุณค่าของเครื่องจักสานในการใช้สอยที่สามารถแบ่งตามลักษณะหน้าที่ใช้สอยออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้อย่างกว้าง ๆ คือ ใช้ในการอุปโภคและบริโภค ใช้ในอาชีพการงาน ใช้ในพิธีการตามความเชื่อ ขนบประเพณีและศาสนา และจากเครื่องจักสานที่แบ่งประเภทตามลักษณะการใช้สอยนี้แล้วยังแยกออกไปตามลักษณะของการใช้ให้ละเอียดลงไปอีกมาก เช่น ใช้เครื่องจับดักสัตว์ ใช้เป็นภาชนะ ใช้เป็นเครื่องประกอบอาคารบ้านเรือน ใช้เป็นเครื่องปลูก ฯลฯ อย่างไรก็ตามคุณค่าและคุณประโยชน์ของเครื่องจักสานที่มนุษย์ได้รับจากการใช้สอยเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวชนบทที่อยู่ห่างไกลความสะดวกสบายที่ได้รับจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ด้วยแล้ว เครื่องใช้ไม้สอยที่เป็นเครื่องจักสาน ที่ผลิตได้ในท้องถิ่นของตุนั้นเป็นสิ่งมีค่าอย่างยิ่งที่ช่วยเอื้ออำนวยให้การดำรงชีวิตดำเนินไปด้วยดีตามควรแก่สภาพสังคมของท้องถิ่น นอกเหนือจากคุณค่าในการใช้สอยแล้วเครื่องจักสานจำนวนมากยังมีคุณค่าทางด้านความงามและมีคุณค่าทางด้านศิลปะจนถือว่าเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่มีมากมาย (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2532 : 126-130)

1.2.2 คุณค่าทางความงามและศิลปะ (Aesthetic value & Artistic value) งานหัตถกรรมจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่มีคุณค่าต่อชีวิตมนุษย์ ซึ่งวิบูลย์ ลี้สุวรรณ ได้กล่าวถึง คุณค่าที่เกิดจากความงามทางศิลปะไว้ว่า เครื่องจักสานในภาคต่าง ๆ ของไทย โดยเฉพาะเครื่องจักสานพื้นบ้านที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาส่งเสริมจำนวนไม่น้อย เป็นเครื่องจักสานที่มีคุณค่าทางด้านความงามและศิลปะที่มีคุณลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากงานศิลปหัตถกรรมและงานหัตถกรรมอื่น ๆ คุณค่าทางด้านความงามและศิลปะของเครื่องจักสานนั้นเกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งวิบูลย์ ลี้สุวรรณ ได้วิเคราะห์ไว้ ดังนี้

คุณค่าทางความงามและศิลปะที่เกิดจากรูปร่าง โครงสร้างและลวดลายจากการวิเคราะห์เครื่องจักสานในเชิงศิลปะ ที่ได้กล่าวไว้แล้วจะเห็นถึงความสามารถและลักษณะเด่นในการเลือกรูปร่าง โครงสร้าง และลวดลายในการทำเครื่องจักสานของภาคต่าง ๆ ว่ามีความชาญฉลาดและรอบคอบเป็นอย่างดี และผลจากความสามารถนั้นทำให้เครื่องจักสานมีความงามที่เกิดจากความประสานสัมพันธ์ และความกลมกลืนกันของรูปร่าง โครงสร้าง ลวดลาย เป็นอย่างดี ลักษณะของการสร้างสรรค์เครื่องจักสานที่มีคุณค่าทางความงามและศิลปะ มิได้จำกัดเฉพาะความประณีตละเอียดเท่านั้น หากแต่รวมถึงเครื่องจักสานบางชนิดที่ไม่ละเอียดประณีต แต่มีการแสดงออกทางอารมณ์และศิลปะประกอบเป็นรูปร่าง โครงสร้าง และลวดลายที่เหมาะสมลงตัวและมีความงามที่เรียบง่าย (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2532 : 126-130) คุณค่าทางความงามของเครื่องจักสาน มีองค์ประกอบดังนี้

รูปร่างของเครื่องจักสาน ที่มีคุณค่าทางความงามนั้นเกิดจากองค์ประกอบต่อไปนี้ คือ ความงามของรูปร่างที่เกิดจากเส้นรอบนอก (Outline) สัดส่วนและขนาด (Proportion and Size) เส้นรอบนอกเป็นสิ่งกำหนดรูปร่างของเครื่องจักสาน โดยทั่วไปแล้วจะมีลักษณะของความสมดุลในลักษณะ Symmetry มากกว่า Asymmetry ทำให้เครื่องจักสานมีความกลมกลืนกันดูสบายตาและลง

ตัวอย่างสมบูรณ์ในตัวเอง ลักษณะเช่นนี้เกิดจากตัวกำหนดทางด้านความต้องการประโยชน์และคุณสมบัติของวัสดุที่บังคับให้ต้องสร้างเส้นรอบนอกให้เป็นไปตามหน้าที่ใช้สอย และโครงสร้างตามคุณสมบัติของวัสดุ เช่น โดยทั่วไปวัสดุในการทำเครื่องจักสานประเภทไม้ไผ่ จะมีคุณสมบัติที่จะทำเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ได้ดีในลักษณะของรูปทรงที่มีเส้นรอบนอกที่เป็นเส้นโค้งมากกว่าการหักมุมเป็นเส้นตัดกัน ซึ่งคุณสมบัตินี้เป็นสิ่งช่วยกำหนดให้เส้นรอบนอกของเครื่องจักสานไม้ไผ่มีลักษณะเป็นเส้นโค้งที่อ่อนช้อยมากกว่าเส้นตัดกันในลักษณะมุมฉาก การเลื่อนไหลของเส้นจะจบสมบูรณ์ลงในตัวเองซึ่งเกี่ยวเนื่องไปถึงการกำหนดสัดส่วนและขนาดของเครื่องจักสานด้วย ดังจะเห็นได้จากเครื่องจักสานแต่ละชนิดที่จะต้องมีส่วนของรูปทรงที่ประสานกลมกลืนกับสัดส่วนและขนาดด้วย เช่น เส้นรอบนอกของตุ้มหรืออีจู้สำหรับดักปลา จะมีกันเป็นรูปสี่เหลี่ยม เพื่อให้ตั้งได้มั่นคง และจากส่วนกันจะขยายออกเป็นทรงกระบอกแล้วค่อยๆ คอดเล็กลงในส่วนคอและปาก จะเห็นว่าเส้นรอบนอกมีลักษณะโค้งอ่อนช้อย ส่วนความโค้งของเส้นรอบนอกจะมากขึ้นอยู่กับหน้าที่ใช้สอยว่าจะใช้สำหรับดักปลาชนิดไหน ในน้ำลึกพื้นเพียงใด ลักษณะของเส้นรอบนอกนี้จะถูกกำหนดโดยหน้าที่ใช้สอยและคุณสมบัติของวัสดุ อันส่งผลถึงการสร้างสัดส่วนด้วยว่าจะให้มีความกว้างของฐานปาก คอ เล็กใหญ่เท่าใด และรวมถึงขนาดทั้งหมดด้วย (วิบูลย์ ลีสุวรรณ. 2532 : 126-130)

สรุปได้ว่า รูปทรงของเครื่องจักสานที่มีความงามนั้นจะต้องประกอบด้วยเส้นรอบนอกที่กลมกลืนกับสัดส่วนและขนาด โดยมีหน้าที่ในการใช้สอยของเครื่องจักสานนั้น ๆ เป็นตัวกำหนดที่สำคัญและมีตัวกำหนดอื่นเป็นองค์ประกอบ เช่น สภาพของการใช้สอยตามสิ่งแวดล้อม คตินิยมของท้องถิ่น โดยทั่วไปแล้วในเครื่องจักสานทุกภาคของประเทศจะมีรูปทรงที่งดงามอันเกิดจากความประสานกลมกลืนกันของเส้นรอบนอก สัดส่วนและขนาดเป็นส่วนมากและสิ่งที่เกิดขึ้นนี้เป็นกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติอย่างหนึ่งที่ผลักดันให้ช่างจักสานสร้างผลงานขึ้นมาตามหลักเกณฑ์นั้นอย่างเรียบง่ายตามสภาพความเป็นอยู่ของแต่ละท้องถิ่น

นอกเหนือจากรูปทรงของเครื่องจักสาน โครงสร้างก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ช่วยเสริมสร้างให้เกิดความงามและมีคุณค่าทางศิลปะจะเห็นว่าการใช้โครงสร้างของเครื่องจักสานพื้นบ้านแต่ละชนิด ผู้ทำเครื่องจักสานจะมีความสามารถอย่างยิ่งในการพิจารณาว่าจะใช้โครงสร้างชนิดใดกับเครื่องจักสานประเภทใด จึงทำให้เครื่องจักสานจำนวนมากเท่าที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันมีคุณค่าทางความงามและคุณค่าในการใช้สอยที่ดีทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะเครื่องจักสานได้รับการพัฒนาปรับปรุงข้อบกพร่องต่าง ๆ ให้มีความสมบูรณ์มาเป็นเวลานานนั่นเอง (วิบูลย์ ลีสุวรรณ. 2532 : 126-130)

ลวดลายของเครื่องจักสาน เป็นองค์ประกอบสำคัญอีกสิ่งหนึ่งที่ช่วยเสริมให้เครื่องจักสานมีรูปทรงที่มีความงามและมีคุณค่าทางศิลปะ ลวดลายของเครื่องจักสานแต่ละชนิดจะมีความกลมกลืนกับประโยชน์ใช้สอย รูปทรงและโครงสร้างเป็นอย่างดี โดยช่างผู้สานจะเป็นผู้เลือกสรรลวดลายลักษณะต่าง ๆ ได้อย่างสอดคล้องกับองค์ประกอบอื่น ๆ ได้สมบูรณ์ที่สุด ช่วยให้เครื่องจักสานมีความ

งานที่มีลักษณะเฉพาะเด่นชัดต่างไปจากงานศิลปหัตถกรรมและงานหัตถกรรมอื่น (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2532 : 126-130)

ดังนั้น งานหัตถกรรมจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่มีคุณค่าต่อชีวิตมนุษย์ ทั้งทางด้านประโยชน์ใช้สอย คุณค่าทางความงามและศิลปะ จึงควรอย่างยิ่งที่จะได้รับการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาไว้ให้คงอยู่ต่อไป

1.3 ประเภทของงานหัตถกรรมจักสาน

การทำงานหัตถกรรมจักสานมีวิธีการทำที่เกิดจากความเรียบง่ายเท่าที่จะทำได้จากวัสดุและเครื่องมือเพียงไม่กี่ชิ้น ไม่ต้องใช้เครื่องมือที่ยุ่ยยากซับซ้อน วัสดุที่ใช้กัน ได้แก่ ไม้ไผ่ หวาย ใบลาน กก ฟาง และแฝก วัสดุเหล่านี้จะถูกตัด เพื่อเตรียมที่จะสาน ถัก ทอ ด้วยเครื่องมือพื้นบ้าน มีมด กรรไกร คีม เหล็กแหลม จากการศึกษางานวิจัยของ ธนียา กิตติสิทโธ นั้นกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมได้กล่าวถึงประเภทของงานหัตถกรรมจักสานไทยไว้ในหนังสือผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทยที่ควรอนุรักษ์ ประเภทจักสาน โดยแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. เครื่องจักสานที่เป็นเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวัน เช่น กระบุง ตะกร้า กระจาด สุ่มตักปลา ไช้ งามบ หมวก เป็นต้น
2. เครื่องจักสานที่เป็นส่วนประกอบของอาคารบ้านเรือน เช่น ฝาขัดแตะ เสื่อ และโครงหลังคา เป็นต้น (ธนียา กิตติสิทโธ. 2547 : 23 ; อ้างอิงจาก กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. 2531-2532 : 27)

ธนียา กิตติสิทโธ ได้อ้างอิงจาก วินัย วิริยะปานนท์ ที่กล่าวถึงงานหัตถกรรมจักสานที่ใช้กันอยู่ในแต่ละท้องถิ่นและได้แบ่งประเภทของหัตถกรรมจักสานไว้ ดังนี้

1. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องภาชนะส่วนมากทำด้วยไม้ไผ่ หวาย ใช้ใส่ของนานาชนิด
2. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องตักและตวง เช่น กระออม กระชู่ สัต เป็นต้น
3. เครื่องจักสานที่ใช้ในครัวเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชาวชนบท มีกระซอน กระดั่ง ฟัด เป็นต้น
4. เครื่องจักสานที่ใช้ในการขนส่งใส่สินค้ามี แข่ง หลัว ชะลอม
5. เครื่องจักสานที่เป็นเครื่องจับและดักสัตว์มีอีจู้ ชะนาง ลอบ สุ่ม เผือก กระซัง ข้อง
6. เครื่องจักสานที่เป็นเครื่องเรือน เครื่องปูลาด เครื่องประดับ และเครื่องเล่น เช่น บ้านที่ฝาเรือนทำจากไม้ไผ่สานที่เรียกว่า ฝาขัดแตะ เสื่อที่ทอจากกก เสื่อลำแพน มู่ลี่ หมวก งามบ

ตะกร้า กระเช้า ปลาตะเพียนสานและตุ๊กตาสานด้วยใบลานและใบมะพร้าว (ธनिया กิตติสิทโธ. 2547 : 23-24 ; อ้างอิงจาก วินัย วิริยะปานนท์. 2527: 11-12)

1.4 หัตถกรรมจักสานสู่การถ่ายทอดและการเรียนรู้

วิบูลย์ ลีสุวรรณ ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดและการเรียนรู้การทำงานหัตถกรรมจักสานพื้นบ้านในประเทศไทย สรุปเนื้อหาได้ ดังนี้ ในอดีตโดยส่วนใหญ่จะเป็นการถ่ายทอดสืบทอดระหว่างกันภายในครอบครัวมากที่สุด เป็นลักษณะที่พ่อสอนลูกเรียนรู้ด้วยกันจากปากและได้ฝึกหัดจนเกิดความชำนาญ แต่ก็จะมีในลักษณะที่ชุมชนนั้น ๆ ทำงานหัตถกรรมจักสานเป็นอาชีพก็จะเป็นลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นและก็มีถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง นอกจากนี้ก็ยังมีแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างเพื่อนบ้าน หรือมีการลอกเลียนแบบกันในท้องถิ่นที่ใกล้เคียง ก็จะทำให้เกิดการผสมผสานกันของเอกลักษณ์ระหว่างท้องถิ่นเกิดขึ้น แต่การถ่ายทอดในอดีตก็จะเป็นลักษณะที่อยู่ในวงแคบ ๆ ไม่ค่อยมีการสร้างสรรค์ใหม่ เป็นการเรียนรู้แบบค่อยเป็นค่อยไป ส่วนมากจะทำเมื่อว่างจากอาชีพหลัก เช่น การทำนา ทำสวน แต่ในปัจจุบันการดำรงชีวิตของชาวชนบทเปลี่ยนไปตามสังคม เศรษฐกิจ ซึ่งมีผลกระทบถึงการเรียนรู้และการผลิตงานหัตถกรรมจักสานด้วย ทำให้เกิดการถ่ายทอดด้วยการสอนจากหน่วยงานอบรมทางราชการเพื่อให้เกิดการผลิตที่เป็นอุตสาหกรรมมากขึ้น ทำให้การเรียนรู้และการผลิตเป็นไปเพื่อการค้า ทำให้เกิดผลเสียในเรื่องของคุณค่าและเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ซึ่งวิบูลย์ ลีสุวรรณ ได้แบ่งการเรียนรู้การทำงานหัตถกรรมจักสานในปัจจุบันตามลักษณะของการผลิตมีดังนี้

1. การผลิตใช้ในครัวเรือน จะเรียนรู้จากบรรพบุรุษเป็นหลักใหญ่ แต่ก็มีบางโอกาสบางท้องถิ่นจะเลียนแบบจากเพื่อนบ้านในลักษณะแลกเปลี่ยนกันบ้าง
2. การผลิตแบบอุตสาหกรรมในครัวเรือน มีการเรียนรู้ถ่ายทอดกันระหว่างเพื่อนบ้าน และหน่วยฝึกอบรมทางราชการ เพราะการผลิตในลักษณะนี้ ต้องการการจักสานที่รวดเร็วและมีรูปแบบตามความนิยมของตลาด จึงต้องมีการฝึกฝนและปรับปรุงการผลิตให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่อย่างไรก็ดี ช่างจักสานทั่วไปจะต้องมีความรู้พื้นฐานจากบรรพบุรุษอยู่แล้ว จึงจะสามารถปฏิบัติได้ดี (วิบูลย์ ลีสุวรรณ. 2532 : 122-123)

สำหรับการถ่ายทอดและการเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำงานหัตถกรรมจักสานในภาคใต้ วิบูลย์ ลีสุวรรณ ได้ให้ข้อมูลโดยสรุปไว้ ดังนี้

เครื่องจักสานภาคใต้มีลักษณะท้องถิ่นอยู่มาก เพราะยังไม่ได้รับการพัฒนาส่งเสริมมากนัก ดังนั้น การทำเครื่องจักสานจึงมักถ่ายทอดสู่กันโดยการเรียนรู้จากกันในครอบครัวโดยตรง แต่ก็มีการทำเครื่องจักสานบางชนิดที่ได้รับความนิยมและได้รับการส่งเสริม เช่น เครื่องจักสานย่านลิเภา เสื่อกระจูด ซึ่งมีการฝึกฝนกันในหมู่เพื่อนบ้าน แต่โดยทั่วไปจะเป็นการฝึกฝนการถ่ายทอดซึ่งกันและกันในครอบครัวมากที่สุด (วิบูลย์ ลีสุวรรณ. 2532 : 124)

จากการที่ผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจกลุ่มจักสานใบกะพ้อในเบื้องต้นนั้น พบว่า การถ่ายทอดและการเรียนรู้ภูมิปัญญาจะเป็นแบบดั้งเดิม คือ ยังไม่มีการส่งเสริมให้มีการพัฒนารูปแบบ และผู้วิจัยพอที่จะสรุปลักษณะการถ่ายทอดและการเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำงานหัตถกรรมจักสานในภาคใต้จากอัตราสูงไปต่ำได้ ดังนี้ การถ่ายทอดและการเรียนรู้จากบรรพบุรุษ การเรียนรู้และการฝึกฝนจากเพื่อนบ้าน การฝึกฝนด้วยตนเอง และการเรียนรู้จากการฝึกอบรมของหน่วยงานราชการ

2. การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสาน

งานหัตถกรรมจักสานเป็นงานสร้างสรรค์ที่มีพัฒนาการเช่นเดียวกับงานหัตถกรรมอื่น ๆ แต่การพัฒนารูปแบบของงานหัตถกรรมจักสานนั้นเป็นไปอย่างช้า ๆ จนดูเหมือนว่างานหัตถกรรมจักสานมิได้พัฒนาเปลี่ยนแปลง แต่จริง ๆ แล้วนั้น งานหัตถกรรมจักสานได้พัฒนาตนเองมาตลอด แต่ด้วยความเคยชินที่งานหัตถกรรมจักสานเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีความใกล้ชิดกับชีวิตของชาวชนบทเสียจนไม่รู้สึกรู้สียงถึงความเปลี่ยนแปลง และสาเหตุที่รูปแบบของงานหัตถกรรมจักสานมีพัฒนาการไปอย่างช้า ๆ เพราะกระบวนการสร้างสรรค์งานหัตถกรรมจักสานตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันมีความจำกัดในหลาย ๆ ด้าน ตั้งแต่ด้านประโยชน์ใช้สอย ด้านวัสดุ ซึ่งข้อจำกัดด้านวัสดุได้ส่งผลเชื่อมโยงไปถึงการกำหนดรูปทรง โครงสร้าง ลวดลาย และขั้นตอนการทำงาน

นอกจากนี้ ชนบทประเพณี ความเชื่อ และสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ตลอดจนคตินิยมของท้องถิ่นก็ยังเป็นตัวกำหนดพัฒนาการงานหัตถกรรมจักสานให้เป็นไปอย่างเชื่องช้าอีกประการหนึ่ง

ในงานวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาถึงการพัฒนารูปแบบงานหัตถกรรมจักสาน โดยคำนึงถึงผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้น ดังนี้

2.1 การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานอย่างถูกวิธี

การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานนั้นมีทั้งข้อดีและข้อเสีย วิบูลย์ ลีสุวรรณได้กล่าวถึงผลกระทบของการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานไว้ดังนี้

การพัฒนางานหัตถกรรมจักสานตามอิทธิพลทางสังคมจะเป็นผลดีทางด้านเศรษฐกิจของชาวชนบทที่ผลิตงานหัตถกรรมจักสาน มีรายได้เพิ่มขึ้น มีงานทำเป็นอาชีพรอง หรือทำเป็นอาชีพหลักตลอดปี ในขณะที่เดียวกัน ถ้าการพัฒนานั้นไม่ถูกวิธี ก็จะทำให้เกิดผลเสียทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และคุณค่าของงานหัตถกรรมจักสาน คือ เมื่อมีการผลิตงานหัตถกรรมจักสานเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จะทำให้งานหัตถกรรมจักสานล้นตลาดเกินความต้องการได้ง่าย เพราะปริมาณความต้องการในการใช้งานหัตถกรรมจักสานอยู่ในวงจำกัด เพียงใช้เป็นที่เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตของชาวชนบทเป็นส่วนใหญ่ เมื่อมีการผลิตจนล้นตลาด จะทำให้ราคาถูก ไม่คุ้มกับต้นทุนซึ่งอาจนำไปสู่การสูญสลายได้ นอกจากนี้การส่งเสริมในการพัฒนาและผลิตอย่างไม่ระมัดระวัง เช่น การใช้วัสดุอย่างฟุ่มเฟือย ไม่คุ้มค่า ทำให้เกิดการขาดแคลนวัสดุ ดังปรากฏอยู่แล้วในบางท้องถิ่น ทำให้วัสดุราคาสูงหรือหาไม่ได้จนต้องเลิกผลิตไปในที่สุด (วิบูลย์ ลีสุวรรณ. 2532 : 132)

ดังนั้นการพัฒนา รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานให้ถูกวิธี เพื่อการหลีกเลี่ยงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่องานหัตถกรรมจักสาน ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ ดังนี้

2.1.1 ด้านวัสดุ ควรใช้วัสดุธรรมชาติอย่างคุ้มค่าที่สุด และการนำวัสดุสมัยใหม่ เช่น พลาสติก เอ็น ไนลอน เข้ามาประกอบการทำงานหัตถกรรมจักสานที่ใช้วัสดุพื้นบ้านอาจจะช่วยให้เกิดความสะดวกรวดเร็วในการผลิต แต่จะเกิดความขัดตา ความไม่เข้ากันของวัสดุ อาจจะทำให้งานหัตถกรรมจักสานขาดคุณค่าทางความงาม เมื่อคุณค่าลดต่ำลง ราคาย่อมจะถูกกดด้วย เมื่อราคาและคุณค่าด้อยลงก็จะเกิดการผลิตอย่างฟุ่มเฟือย อันเป็นการทำลายวัสดุและการใช้วัสดุอย่างไม่คุ้มค่า สุดท้ายก็จะเกิดการขาดแคลนวัสดุ

2.1.2 ด้านหน้าที่ประโยชน์ใช้สอย การพัฒนา รูปแบบงานหัตถกรรมจักสาน ควรระมัดระวังในการที่จะเปลี่ยนหน้าที่ของงานหัตถกรรมจักสานไปตามความต้องการของตลาด เพราะการประยุกต์ประโยชน์ใช้สอยให้เป็นไปตามความต้องการของตลาดนั้น อาจมีผลกระทบต่อการสร้างรูปแบบ ลวดลายเมื่อมีการส่งเสริมให้ผู้ผลิตได้มีการพัฒนา รูปแบบตามความต้องการของตลาด แต่ขาดการศึกษาในเรื่องรูปทรง ลวดลาย โครงสร้างพื้นบ้านดั้งเดิมก็จะเป็นการทำลายคุณค่าด้วยการเปลี่ยนหน้าที่ใช้สอยอันเป็นผลจากการพัฒนาที่ไร้คุณภาพได้

2.1.3 ด้านเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะถิ่น (Local Characteristics) เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีจะได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอย่างไม่ถูกวิธี มีการนำรูปแบบของงานหัตถกรรมจักสานภาคหนึ่งไปพัฒนาอีกภาคหนึ่งโดยไม่คำนึงถึงคุณค่าเดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่น เท่ากับเป็นการทำลายเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

การพัฒนา รูปแบบงานหัตถกรรมจักสานจำเป็นต้องศึกษาวิเคราะห์ ทั้งด้านวัสดุ ประโยชน์ใช้สอย และความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เพื่อหาแนวทางที่เป็นผลดีและเกิดประโยชน์อย่างแท้จริงในการพัฒนา

2.2 กลยุทธ์สู่ความสำเร็จในการพัฒนา รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสาน

การพัฒนาและส่งเสริมงานผลิตภัณฑ์ชุมชน มีกลยุทธ์ต่าง ๆ ที่สามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนา รูปแบบงานหัตถกรรมจักสาน (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. 2550 : ออนไลน์) สรุปได้ดังนี้

2.2.1 การเดินเข้างานแฟร์ หรืองานแสดงสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชน ทำให้ได้เห็นอะไรที่แปลกใหม่ สามารถนำมาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานการพัฒนา รูปแบบงานของตนเองได้

2.2.2 การนำสินค้าของตัวเองให้ผู้เชี่ยวชาญช่วยวิเคราะห์หาแนวทาง ในการพัฒนา ผลิตภัณฑ์ทำให้การแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด สามารถมาขอคำแนะนำได้ที่กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม

กระทรวงอุตสาหกรรม กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ รวมทั้งหน่วยงานเสริม เช่น มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หรือภาคเอกชนอื่น ๆ

2.2.3 การเปลี่ยนสินค้าให้ฉีกตลาดออกไป โดยมีพื้นฐานการแก้ปัญหาไปที่วัตถุดิบที่มีอยู่ เทคโนโลยีที่มีอยู่ เอาสามอย่างนี้มารวมกันเพื่อให้เป็นสินค้าใหม่ เช่น ถ้าเป็นผ้า ก็เป็นเสื้อผ้า ปลอกหมอน ผ้าปูโต๊ะ ไม่มีอะไรฉีกตลาดออกไป ไม่ใช่เอาผ้าไปแปรรูปอย่างเดียว แต่จะต้องเอาไปผสมกับอย่างอื่นด้วย อย่างยัดผ้าเป็นหลักเท่านั้น หรือถ้าจะเป็นปลอกหมอน ก็อย่าเป็นปลอกหมอนเรียบ ๆ แต่จะต้องประยุกต์เพิ่มเติม แนวคิดหลัก ๆ ในการปรับเปลี่ยนสินค้าให้ฉีกตลาดออกไปอาจทำได้ ดังนี้

2.2.3.1 การตัดหรือขจัดออกให้เกิดเป็นสินค้าใหม่ แต่สินค้านั้นยังทำหน้าที่ได้เหมือนเดิม

2.2.3.2 การรวมโดยเอาสินค้าของตนเองไปรวมกับสินค้าอื่น

2.2.3.3 การย่อ การทำสินค้าให้มีขนาดเล็กลง

2.2.3.4 การขยาย ทำให้ใหญ่ขึ้น แล้วปรับเปลี่ยนรูปร่างด้วย

2.2.3.5 หลักการของจิ๊กซอว์ ตัดต่อเติม หรือแยกออกก็ยังทำงานได้

2.2.4 การปรับปรุงด้านบรรจุภัณฑ์ สินค้าบริษัทใหญ่ ๆ เกือบทุกบริษัทให้ความสำคัญกับบรรจุภัณฑ์อย่างมาก สินค้าบางตัวแทบจะเรียกได้ว่าขายได้เพราะบรรจุภัณฑ์เลยทีเดียว และก็ต้องคำนึงถึงการลงทุนที่คุ้มค่าด้วย ดังนั้น ควรเลือกบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสมสามารถคุ้มครองตัวผลิตภัณฑ์ได้

2.2.5 การสร้างเอกลักษณ์ให้กับผลิตภัณฑ์ของตนเอง สินค้าขาดเอกลักษณ์ก็ทำให้ความน่าสนใจลดลง ทางหนึ่งที่จะช่วยแก้ปัญหาได้ คือ ภาครัฐต้องแก้ไขให้ตรงจุด เทคโนโลยีที่มีอยู่ต้องสอดคล้องกับความต้องการด้วย โดยอาจจะขอความร่วมมือกับทางมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นแหล่งความรู้ในการวิจัย เช่น ทำอย่างไรไม่ให้เสื้อกระดุมมีเชื้รอาจจะต้องใช้สารที่ดีหรือเทคโนโลยีอื่นที่ทางมหาวิทยาลัยควรจะเป็นผู้ทำการวิจัยออกมา หรือจะเป็นการรวมตัวกัน เพื่อวางแผนการวิจัย เพราะงานวิจัยเพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีที่ต้องการอาจจะต้องใช้เงินสูงมหาศาลและการรวมตัวกันอย่างนี้ยังเป็นผลดีต่อระดับเศรษฐกิจของประเทศโดยรวมด้วย

2.2.6 การมีตราสินค้าเพื่อให้เกิดการยอมรับสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ อันจะส่งผลต่อพฤติกรรมผู้บริโภคและจะนำไปสู่ความภักดีต่อตราผลิตภัณฑ์ นั่นคือความสำเร็จสุดท้าย นอกจากนี้ ตราสินค้ายังทำให้เพิ่มยอดขาย เป็นตัวแบ่งตลาดผู้บริโภคด้วย เพราะสินค้าหลายชนิดผลิตจากบริษัทเดียวกัน แต่เจาะตลาดต่างกัน เช่น ตลาดวัยรุ่น เด็ก ผู้ใหญ่เมื่อตลาดหนึ่งเสียไปก็ไม่ส่งผลเสียไปทั้งระบบสำหรับตราสินค้าที่ดี ควรง่ายต่อการออกเสียงจดจำ สามารถถ่ายทอดได้ง่าย และควร

มีลักษณะเด่นเฉพาะซึ่งอาจจะเด่นด้วยสีสัน ควรจะมีความหมายที่ดีหากเป็นภาษาไทยต้องดูว่ามีความหมายแฝงหรือไม่ หรือเมื่อออกเสียงอาจจะทำให้ความหมายหรือถ้อยคำผิดแผกไป หรืออาจจะแปลความหมายออกมาไม่ดี นอกจากนี้การใช้สำหรับผู้ที่ต้องการส่งสินค้าไปต่างประเทศ ต้องเทียบการออกเสียงของภาษาด้วยว่าเมื่อแปลความหมายออกมาแล้วสอดคล้องเข้าใจไปในทิศทางเดียวกันหรือไม่ หรือต้องระวังเรื่องการออกเสียง เพราะชาวต่างชาติไม่ถนัดกับการออกเสียงภาษาไทย

2.2.7 การเก็บข้อมูล ผู้ประกอบการต้องเก็บข้อมูลด้านความต้องการของลูกค้า ลูกค้าคือใคร จากนั้นดูตลาดช่องทางการจัดจำหน่าย จะทำอย่างไรให้สินค้าถึงมือลูกค้าอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ยังต้องเก็บข้อมูลของคู่แข่ง และแหล่งจำหน่ายสินค้าด้วย สำหรับผู้ประกอบการที่มีสินค้าอยู่แล้วแต่ไม่เคยเก็บข้อมูลเลย ต้องเริ่มจากการเก็บข้อมูลในเรื่องวัตถุดิบ ราคาต้นทุน ซัพพลายเออร์มีกี่ราย แต่ละรายขายสินค้าแตกต่างกันไปอย่างไร เปรียบเทียบคุณภาพของสินค้า รวมทั้งประวัติสถานที่ติดต่อ นอกจากนี้ข้อมูลของลูกค้าว่าลูกค้าเป็นใครมีคำสั่งซื้อในแต่ละครั้งเท่าใด เพื่อกระตุ้นการให้บริการ รวมทั้งข้อมูลทั้งที่อยู่และเบอร์ โทรศัพท์เพื่อว่ามีสินค้าใหม่ๆ จะได้แจ้งให้ลูกค้าได้ทราบด้วยการส่งแผ่นพับ ใบปลิว เป็นการกระตุ้นความสนใจให้เกิดขึ้น หรือในช่วงเทศกาลสำคัญ วันสำคัญ การส่งบัตรอวยพร เพื่อให้ลูกค้าเกิดความประทับใจ และเป็นลูกค้าประจำกันอย่างต่อเนื่อง

จากงานเมืองแห่งภูมิปัญญาไทย (OTOP CITY) ครั้งที่ 2 ธันวาคม 2547 พิสูจน์ให้เห็นได้ในระดับหนึ่งว่า สินค้าจากท้องถิ่นทั่วประเทศของไทย หรือสินค้าในระดับชาวบ้านได้พัฒนาไปมาก บางรายทำได้ดีขนาดส่งออกขายยังต่างประเทศได้ บางรายมีความเป็นมืออาชีพที่อยู่แล้ว ได้รับการประชาสัมพันธ์อีกนิดหน่อยก็ไปได้สวย ในขณะที่บางรายยังอยู่ในช่วงเริ่มต้นก็ยังคงต้องพัฒนาปรับเปลี่ยนกันต่อไป การตลาดในหลายๆ ด้านล้วนเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันและจะต้องพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน มิใช่ว่า ทำตัวผลิตภัณฑ์ดีเลิศ แต่ขาดในด้านอื่น ๆ ก็ยังขายไม่ได้ หรือออกแบบบรรจุภัณฑ์สวยงามแต่ไม่มีกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน ช่องทางการจำหน่ายไม่ตรงกลุ่มก็ไม่ว่าจะประสบความสำเร็จ (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. 2550 : ออนไลน์)

ในปัจจุบัน ภาครัฐได้เข้ามามีส่วนในการส่งเสริมการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ชุมชน นั่นคือการเสริมสร้างความรู้และทักษะ รวมทั้งความช่วยเหลือในด้านการตลาดควบคู่ไปกับการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ ที่ผ่านมามีปัญหาที่สำคัญของการผลิตในระดับชาวบ้านก็คือ ด้านการตลาด กล่าวคือ ชาวบ้านทำแล้วไม่รู้จะไปขายที่ไหน ขายให้ใคร จึงเป็นที่มาของปัญหาแต่เริ่มแรกคือ การผลิตโดยขาดทิศทางการตลาด กลุ่มเป้าหมาย ไม่ชัดเจน การตั้งราคา รูปแบบผลิตภัณฑ์ ช่องทางการจำหน่าย ไปจนถึงการบรรจุหีบห่อ เพราะสิ่งเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอย่างเหนียวแน่น ข้อมูลเกี่ยวกับกลยุทธ์ต่าง ๆ จึงสามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนารูปแบบงานหัตถกรรมจักสานท้องถิ่นในครั้งนี้ร่วมกับการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษา กลุ่มจักสานใบกะพ้อ ตำบลทุ่งโพธิ์ อำเภोजุฬาราชมนตรี จังหวัดนครศรีธรรมราช

3. ทฤษฎีการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรม

วิชรินทร์ จรุงจิตสุนทร ได้กล่าวถึง ทฤษฎีการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไว้ในหนังสือ หลักการและแนวคิดในการออกแบบผลิตภัณฑ์ ดังนี้

การออกแบบ คือ กิจกรรมการแก้ปัญหาเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมาย หรือจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ เป็นการกระทำของมนุษย์ ด้วยจุดประสงค์ที่ต้องการแจ้งผลเป็นสิ่งใหม่ๆ มีทั้งที่ออกแบบสร้างขึ้นใหม่ ให้แตกต่างจากของเดิม หรือปรับปรุงตกแต่งของเดิม ความสำคัญของการออกแบบเป็นขั้นตอนเบื้องต้นที่จะทำให้ผลิตภัณฑ์ประสบความสำเร็จในตลาดและตรงตามเป้าหมาย งานออกแบบ คือ สิ่ง ที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยการเลือกเอาองค์ประกอบมาจัดเรียงให้เกิดเป็นรูปทรงใหม่ ที่สามารถสนองความต้องการตามจุดประสงค์ของผู้สร้างและสามารถผลิตได้ด้วยวัสดุและกรรมวิธีการผลิตที่มีอยู่ในขณะนี้ เนื่องจากความต้องการมีมากกว่าปัจจัยในการดำรงชีวิตพื้นฐาน 4 ประการ จนเป็นแรงผลักดันให้มนุษย์พยายามทำการออกแบบ และสร้างสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เพิ่มขึ้นเพื่อสนองความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจที่มีอยู่ไม่สิ้นสุด จากลักษณะงานที่เรียบง่าย ค่อยๆ เพิ่มความซับซ้อนเกี่ยวพันกันยิ่งขึ้นระหว่างสิ่งของต่าง ๆ เข้าด้วยกันและระหว่างสิ่งของกับสภาพรอบตัว โดยมีผลมาจากการดำรงชีวิตและวิทยาการทางเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (วิชรินทร์ จรุงจิตสุนทร. 2548 : 15)

ส่วนของขอบเขตของงานออกแบบผลิตภัณฑ์นั้นวิชรินทร์ จรุงจิตสุนทรได้แบ่งออกเป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรม (Handicrafts) และผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม (Industrial Products) ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลเฉพาะในส่วนของผลิตภัณฑ์หัตถกรรม โดยมีเนื้อหาข้อมูล ดังนี้

ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม (Handy crafts) ผู้ออกแบบและผู้ผลิตมักเป็นคนเดียวกัน และได้สัมผัสกับผลิตภัณฑ์นั้นตั้งแต่เริ่มต้นจนสำเร็จ มักสอดคล้องอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดส่วนตัวเข้าไปในผลงานที่ทำด้วย จุดประสงค์ดั้งเดิมทำขึ้นเพื่อความจำเป็นในการดำรงชีวิต เสน่ห์ของผลิตภัณฑ์ประเภทนี้อยู่ที่ความไม่เหมือนกันในรายละเอียดของผลงานแต่ละชิ้น เป็นงานประดิษฐ์ที่ละเอียดอ่อนที่เครื่องจักรทำไม่ได้ยาก

3.1 องค์ประกอบของการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรม

3.1.1 คุณค่าของธรรมชาติหรืองานหัตถกรรมมีเอกลักษณ์และศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น

3.1.2 วัสดุและกรรมวิธีการผลิตของท้องถิ่น ผลิตได้จริง ใช้สอยดีเหมาะสมกับวัสดุท้องถิ่น

3.1.3 ความสวยงามและความน่าสนใจ รูปแบบแปลกใหม่ สะดุดตา

3.1.4 สะดวกต่อการพกพาขณะเดินทาง ขนาดพอเหมาะ บรรจุหีบห่อยากต่อการชำรุดเสียหาย

- 3.1.5 ราคาที่ซื้อได้ โดยการตัดสินใจน้อย ราคาไม่แพง มีหลายราคาให้เลือก
- 3.2 คุณประโยชน์ของการออกแบบผลิตภัณฑ์
- 3.2.1 ปรับปรุงภาพลักษณ์ขององค์กร ให้เกิดความแตกต่างจากคู่แข่ง สะดุดตา และง่ายต่อการจดจำ
- 3.2.2 สร้างเอกลักษณ์สินค้า ให้เกิดสัมผัสและการรับรู้ที่ดีต่อองค์กรผ่านการใช้ผลิตภัณฑ์
- 3.2.3 รูปลักษณ์ผลิตภัณฑ์ บรรจุภัณฑ์ และส่วนอื่นที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบ สามารถสื่อสารกับลูกค้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 3.2.4 พัฒนาผลิตภัณฑ์เดิม ให้เกิดประโยชน์ใช้สอยที่ดีขึ้นทั้งทางกายภาพและทางจิตใจ
- 3.2.5 เพิ่มคุณค่าผลิตภัณฑ์ให้สูงขึ้นเพื่อนำไปสู่การเพิ่มราคาสินค้าได้
- 3.2.6 ลดต้นทุน เพิ่มผลกำไร เช่น ออกแบบให้ผลิตง่าย ลดขั้นตอน เลือกใช้วัสดุภายในประเทศ
- 3.2.7 ขยายตลาดสินค้า เช่น สร้างผลิตภัณฑ์ที่สนองประโยชน์ใช้สอยใหม่ สร้างความต้องการใหม่สร้างตลาดกลุ่มเป้าหมายใหม่
- 3.3 คุณสมบัติของผลิตภัณฑ์ที่ดี
- 3.3.1 ความแปลกใหม่ (Innovative) เป็นผลิตภัณฑ์ที่ไม่ซ้ำซากมีการนำเสนอความแปลกใหม่ในด้านต่าง ๆ เช่น ประโยชน์ใช้สอยที่ต่างจากเดิม รูปแบบใหม่ วัสดุใหม่ หรืออื่น ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพความต้องการของผู้บริโภคในตลาดนั้น
- 3.3.2 มีที่มา (Story) เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีประวัติมีที่มา หรือเล่าเรื่องได้ไม่ว่าจะเป็นต้นกำเนิดความคิดรวบยอดของการออกแบบให้ผู้บริโภคทราบเรื่องราวเหล่านั้นได้ เช่น นาฬิกาของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ กล่าวถึงต้นกำเนิดมาจากงานช่างฝีมือในหมู่บ้านที่เก่าแก่หมู่บ้านหนึ่งที่มีการสืบทอดกันต่อ ๆ จนถึงปัจจุบันเป็นต้น
- 3.3.3 ระยะเวลาเหมาะสม (Timing) การนำผลิตภัณฑ์ออกสู่ตลาดนั้นเหมาะสมตามฤดูกาล หรือ ตามความจำเป็น หรือเหมาะสมกับความต้องการของผู้บริโภคในช่วงเวลานั้น ๆ เช่น ผลิตภัณฑ์เสื้อกันฝน หรือร่ม ก็ควรจะออกสู่ตลาดช่วงฤดูฝน ผลิตภัณฑ์เสื้อผ้าชุดนักเรียนก็ควรออกสู่ตลาดช่วงฤดูกาลก่อนเปิดภาคเรียน เป็นต้น
- 3.3.4 ราคาพอสมควร (Price) เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีราคาขายเหมาะสมกับกำลังซื้อของผู้บริโภคในตลาดนั้น โดยอาศัยการศึกษาวิจัยกลุ่มผู้บริโภคให้ได้ข้อมูลก่อนทำการออกแบบและผลิต

3.3.5 มีข้อมูลข่าวสาร (Information) ข้อมูลข่าวสารของตัวผลิตภัณฑ์ควรจะสื่อให้ผู้บริโภคได้ทราบและเข้าใจอย่างถูกต้องในด้านประโยชน์และวิธีการใช้งาน เป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีแก่องค์กรและผลิตภัณฑ์

3.3.6 เป็นที่ยอมรับ (Regional Acceptance) ผลิตภัณฑ์นั้นจะต้องเป็นที่ยอมรับของสังคม หรือกลุ่มสังคมเป้าหมาย ไม่เป็นสิ่งที่ทำให้เสื่อมเสีย หรือขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม หรือศาสนา

3.3.7 มีอายุการใช้งาน (Life Cycle) ผลิตภัณฑ์นั้นจะต้องมีความแข็งแรง คงทนต่อสภาพของการใช้งาน หรือมีอายุการใช้งานที่เหมาะสมกับลักษณะของผลิตภัณฑ์และราคาที่จำหน่าย (วิชรินทร์ จรุงจิตสุนทร. 2548 : 16)

การพัฒนารูปแบบงานหัตถกรรมจักสานในประเทศไทยจะมีแนวโน้มในการพัฒนาสูงขึ้น แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงน่าเป็นห่วงก็คือ เอกลักษณะและลักษณะเฉพาะถิ่นของงานหัตถกรรมจักสานกำลังถูกทำลายด้วยระบบการค้าและการประยุกต์หน้าที่ใช้สอย ซึ่งโดยส่วนใหญ่ในปัจจุบันมักจะคำนึงถึงความต้องการทางด้านของการตลาดเป็นหลัก ดังนั้น ผู้วิจัยจะนำทฤษฎีการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไปประยุกต์ใช้ ในการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาแบบงานหัตถกรรมจักสานท้องถิ่น

รูปแบบการจัดการชุมชน

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สังคมไทยในปัจจุบันมีความสลับซับซ้อนเป็นผลมาจากกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความทันสมัยเป็นหลัก ทำให้คนไทย ชุมชนไทย และสังคมไทยต้องปรับตัวทั้งในแง่ของการสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มคนในท้องถิ่นและในแง่ของการแสวงหาองค์ความรู้ที่สนองต่อการปรับตัวโดยตรง สิทธิณัฐ ประพุทธนิตศาสตร์ ได้กล่าวถึง กระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การแก้ปัญหาแบบยั่งยืนไว้ว่า การให้ผู้ที่อยู่กับปัญหาได้มีศักยภาพในการแก้ปัญหาเพิ่มขึ้น โดยการร่วมกันระหว่างผู้ที่อยู่กับปัญหากับนักพัฒนาและนักวิชาการ จะต้องใช้เครื่องมือที่มีประสิทธิภาพก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่แท้จริง ทำให้ปัญหาได้รับการแก้ไขอย่างถูกต้องและต่อเนื่อง ทำให้ผู้ที่มีส่วนร่วมในแต่ละฝ่ายได้ประโยชน์ ซึ่งได้แก่ การใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (สิทธิณัฐ ประพุทธนิตศาสตร์. 2547: 7) โดยกระบวนการที่จะแก้ปัญหาโดยหาหนทางสู่การปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการพัฒนา หรือการแก้ปัญหาในชุมชนต่าง ๆ อย่างแท้จริงและเป็นรูปธรรม มีลักษณะสำคัญ คือ การพัฒนาขีดความสามารถของคนในชุมชน โดยการให้คนที่อยู่กับปัญหาเรียนรู้กระบวนการ “คิดไป ทำไป” อย่างเป็นระบบมากขึ้น น่าจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนมากกว่าความพยายามที่จะฝันธรรมชาติแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่งให้หมดสิ้นโดยสมบูรณ์ในกรอบแนวคิดใดกรอบ

แนวคิดหนึ่ง และกระบวนการแต่ละขั้นตอนมีการเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน (สิทธิรัฐ ประพุทธนิติศาสตร์. 2547 : 12-13) การแก้ปัญหาด้วยการปฏิบัติอย่างเป็นระบบ จะทำให้คนที่อยู่ในชุมชนมีความเข้มแข็ง ในการวิเคราะห์ปัญหาอย่างเป็นระบบและนำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน

ความหมายของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้ให้ความหมายของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นการรวมทั้งการวิจัยแบบมีส่วนร่วมและการวิจัยเชิงปฏิบัติการเข้าด้วยกัน เป็นการวิจัยที่ศึกษาชุมชน โดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาแนวทางในการแก้ปัญหา ปฏิบัติตามแผน และติดตามผล ประเมินผล การดำเนินการวิจัยทุกขั้นตอน ชาวบ้าน ประชาชน หรือสมาชิกของชุมชนนั้น ๆ จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วย (ชอบ เข้มกลัดและโกวิทย์ พวงงาม. 254 7 : 2 ; อ้างอิงจาก กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2538 : 8-9)

แนวคิดในการพัฒนาชุมชนการเรียนรู้

แนวคิดการพัฒนาชุมชนในอดีต มีความเชื่อเบื้องต้นว่า ประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทของ ประเทศยังล้าหลัง ด้อยการศึกษา ขาดจิตสำนึกในการพัฒนาท้องถิ่น มีฐานะยากจน และขาดแคลน ปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ภาครัฐจึงจำเป็นต้องผลักดันนโยบายและทรัพยากร ตั้งแต่ ทิศทางการพัฒนา วิธีการทำงาน ความรู้ การบริหารจัดการ ฯลฯ เข้าไปสู่ชุมชนในลักษณะของการ พัฒนาจากบนลงล่าง (Top Down) ทั้งที่ในความเป็นจริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทเป็นผู้มีความคิด มีความรู้ มีประสบการณ์ มีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนและสามารถ พึ่งพาตนเองได้แล้วในระดับหนึ่ง การพัฒนาชุมชนตามแนวทางของรัฐในอดีตจึงมีอาจตอบสนองต่อ ความต้องการและความจำเป็นที่แท้จริงของชุมชนได้ หลายครั้งหลายคราที่พบว่าการพัฒนาชุมชนที่ ภาครัฐเป็นผู้คิดแทนและกำหนดทิศทางไว้แล้วนั้นเป็นไปอย่างสูญเปล่า เนื่องจากหลงลืมไปว่าในการ พัฒนาชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ผู้ที่สามารถตอบได้ดีที่สุดว่าชุมชนมีปัญหาหรือมีความต้องการอะไรก็คือคน ในชุมชนนั้นนั่นเอง

จากความเป็นจริงที่มีอยู่นี้ จึงทำให้หลาย ๆ หน่วยงานปรับแนวคิดในการพัฒนาชุมชนเพื่อให้ สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริง โดยยึดหลักการพัฒนาจากล่างขึ้นบน (Bottom Up) ให้ชุมชน เป็นผู้คิดและมีส่วนร่วมในการทำงานตั้งแต่เริ่มกำหนดนโยบาย จนสิ้นสุดขั้นตอนสุดท้ายในการติดตาม ประเมินผล การพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ หรือ การพัฒนาที่เน้นให้สมาชิกชุมชนรู้จักวิเคราะห์ ด้วยเหตุด้วยผล และใช้ความรู้ในการแก้ไขปัญหา พัฒนาศักยภาพในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ก็เช่นเดียวกัน ผลจากการพัฒนาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันแสดงให้เห็นแล้วว่า การนำ ความรู้จากภายนอกในเรื่องใดเรื่องหนึ่งไปยึดเยียดให้กับชุมชน จะเป็นประโยชน์ก็เพียงแค่ชั่วคราว ชั่วคราวเท่านั้น ไม่สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ยั่งยืน และไม่อาจนำพาประเทศไปสู่สังคมแห่ง

การเรียนรู้ในทิศทางที่ต้องการได้ หากแต่การปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การทำงานจากเดิมมาเป็นการประสานความรู้ที่มีอยู่แล้วภายในชุมชนและความรู้หรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ จากภายนอกชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อแก้ไขปัญหาโดยยึดพื้นที่และความต้องการของชุมชนเป็นหลัก โดยหน่วยงานภาครัฐหรือองค์การพัฒนาเป็นเพียงผู้มีบทบาทในการประสานและผลักดันกระบวนการมีส่วนร่วมน่าจะเป็นทางออกที่ส่งผลต่อการพัฒนาในระยะยาวและยั่งยืนมากกว่า

หลักของการประสานความรู้จากภายในและภายนอกชุมชนเข้าไปสู่การใช้ประโยชน์และสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ไม่เพียงแต่เพื่อแก้ไขปัญหาและสนองต่อความต้องการของชุมชนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น แต่ควรจะเป็นไปในลักษณะของการบูรณาการที่มีการพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม กระบวนการเรียนรู้ และค่านิยมอันดีงาม อาทิเช่น

1. การสร้างความเข้มแข็งแก่เศรษฐกิจชุมชนและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน การยกระดับคุณภาพมาตรฐานการผลิต ผลิตภัณฑ์ การเพิ่มผลิตภาพผลผลิต ผลิตภัณฑ์ชุมชน การเพิ่มความสามารถในการประกอบอาชีพ และเพิ่มโอกาสทางเลือกในการทำอาชีพเสริม ส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกรรายย่อยของชุมชนในรูปแบบกลุ่มองค์กรเกษตรกรวิสาหกิจชุมชน การพัฒนาและเสริมสร้างทักษะ ชีตความสามารถ รวมทั้งหลักการบริหารจัดการที่ดีแก่กลุ่มที่มีศักยภาพและความพร้อมในการผลิตเชิงพาณิชย์เพื่อนำไปสู่การขยายผลในเชิงอุตสาหกรรมระดับสากล ตลอดจนการเชื่อมโยงต่อยอดห่วงโซ่การผลิตถึงขั้นเกษตรอุตสาหกรรม เพื่อให้ผลผลิตและผลิตภัณฑ์มีมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ (Valued Added) โดยราคาต่อหน่วยสูงขึ้น ต้นทุนการผลิตลดลง และหรือรายได้เพิ่มขึ้น รายจ่ายลดลง

2. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ที่เน้นการเรียนรู้นอกห้องเรียน เพื่อเพิ่มทักษะและความสามารถของสมาชิกชุมชน ลดช่องว่างทางความรู้ระหว่างชุมชนเมืองและชุมชนชนบท และให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการใช้ชุมชนเป็นฐานของการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้เข้าถึงความรู้ในทางตรงได้โดยง่าย ฝึกให้คิดเป็น ทำเป็น รวมทั้ง ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเป็นระบบตลอดกระบวนการ ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การแนะนำ การทดสอบ การสาธิต การตัดสินใจ การยอมรับและการประเมินผล โดยเฉพาะการปฏิบัติร่วมกันในทุกขั้นตอน เพื่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น

3. การสร้างสมดุลของการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญกับการสร้างจิตสำนึกและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิตรายอย่างถูกวิธี ประหยัดและมีประสิทธิภาพ สนับสนุนให้ชุมชนมีทางเลือกทำการผลิตทางการเกษตรที่หลากหลาย โดยไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ

4. การรักษาและเสริมสร้างศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ภายในชุมชน เน้นการถ่ายทอดและนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ทั้งต่อการวิจัยพัฒนาต่อยอด และการผลิตแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ โดยการสืบหา พัฒนาระบบการจัดเก็บเพื่อรวบรวมและจัดทำเป็นฐานข้อมูลทางความรู้ ตลอดจนสร้างหลักประกันด้านสังคมให้ประชาชนชาวบ้าน อาทิ การสนับสนุนเงินทุนในการรักษาและถ่ายทอดภูมิปัญญา สนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งความหลากหลายของศิลปะและวัฒนธรรมไทยทั้งที่เป็นวิถีชีวิต ค่านิยมที่ดั้งเดิม และความเป็นไทยเพื่อการศึกษา เรียนรู้ พัฒนา ถ่ายทอดและเผยแพร่สู่สังคมโลก

5. การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือในการเชื่อมโยงองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนพันธมิตรด้านกิจกรรมการพาณิชย์ระหว่างชุมชนและองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

นอกเหนือจากการถ่ายทอดความรู้ตามความต้องการที่แท้จริงของชุมชนแล้ว การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้จะเป็นไปโดยสมบูรณ์ไม่ได้ หากสมาชิกชุมชนเหล่านั้นไม่ฝึกฝนตนเองให้มีหลักคิดโดยใช้เหตุผลทางวิทยาศาสตร์และพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองอย่างต่อเนื่อง ด้วยการแสวงหา สร้าง พัฒนา จัดการและนำความรู้ไปใช้ประโยชน์อย่างเป็นระบบ ดังนั้น ภาครัฐจึงมีบทบาทสำคัญที่จะต้องกระตุ้นให้ชุมชนพัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ ด้วยการชี้ให้เห็นความสำคัญ การสร้างโอกาสในการเข้าถึงความรู้ที่หลากหลาย ภายใต้กิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสม มุ่งให้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรงที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตแบบค่อยเป็นค่อยไป รวมทั้งสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อเป็นทางเลือกในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสามารถอยู่ร่วมกันกับสังคมอื่นอย่างเข้าใจ

กิจกรรมการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของชุมชนดังกล่าวนี้ ต้องคำนึงถึงพื้นฐานดั้งเดิม หรือมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเฉพาะในส่วนที่ต้องการจะพัฒนาให้ดีขึ้น ไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงอาชีพหรือวิถีปฏิบัติทั้งหมดในคราวเดียว หากต้องการจะเปลี่ยนแปลงต้องให้แน่ใจว่าจะเป็นผลดีต่อชุมชนจริง ๆ ที่สำคัญคือควรต้องเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่นอกจากจะเพิ่มพูนสติปัญญาให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ แล้ว ยังควรต้องส่งผลกระทบต่อการพัฒนาโดยรวมทั้งที่มีเป้าหมายเป็นผลิตภัณฑ์มวลรวม หรือ การสร้างความกินดี ได้แก่ การสร้างรายได้ การลดรายจ่าย และที่มีเป้าหมายเป็นความพึงพอใจมวลรวม หรือ การสร้างความอยู่ดี ซึ่งได้แก่ความสุขทางจิตใจ อาทิ การมีครอบครัวที่อบอุ่น พร้อมหน้า ได้รับการยอมรับในสังคม การมีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน การมีสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณภาพและยังคงความอุดมสมบูรณ์ด้วย ขณะเดียวกันก็ต้องไม่ละเลยกิจกรรมที่สร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม เพื่อให้สมาชิกชุมชนมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความรู้สึกรักหวงแหนผืนแผ่นดินเกิด และมีจิตมุ่งมั่นที่จะพัฒนาชุมชนให้ดียิ่งขึ้น การดำเนินการในประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ไม่สามารถที่จะดำเนินการโดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งแต่เพียง

ลำพังหรือต่างคนต่างทำดังเช่นในอดีตได้ เพราะนอกจากจะสิ้นเปลืองงบประมาณของประเทศโดยใช่เหตุแล้ว ยังทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างล่าช้าและไม่ครอบคลุมในทุกบริบทด้วย

ความจริงใจและสร้างความไว้วางใจเป็นสิ่งที่หน่วยงานต่าง ๆ จะต้องคำนึงถึงเพราะจะช่วยกระตุ้นและทำให้ชุมชนเต็มใจที่จะร่วมดำเนินงาน การมีหน่วยงานสนับสนุนที่เข้มแข็งและได้รับความไว้วางใจจะทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นไปราบรื่น รวดเร็ว การเข้าไปทำงานร่วมกับชุมชนจะต้องสร้างการยอมรับให้ได้ว่าหน่วยงานภาครัฐและชุมชนนั้น ๆ เป็นพวกพ้อง เป็นพี่เป็นน้อง ที่จะมาร่วมกันทำงานเพื่อพัฒนาชุมชน ไม่ได้เข้าไปเพื่อหาผลประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็ผลประโยชน์ทางการเมือง ผลประโยชน์ทางตำแหน่งหน้าที่ หรือผลประโยชน์ทางวิชาการ การให้ความกันเอง ไม่มีพิธีรีตรอง หรือยึดพิธีการมากนักเป็นเรื่องสำคัญที่จะทำให้ชุมชนเกิดการยอมรับ ทั้งนี้จะต้องเป็นไปโดยธรรมชาติ ไม่เสแสร้ง นอกจากนี้ ความต่อเนื่องของการดำเนินงานเป็นสิ่งสำคัญ เพราะไม่มีชุมชนใดที่จะเข้มแข็งอย่างยั่งยืนได้ในระยะเวลาสั้น ๆ อย่างไรก็ตามเป็นเรื่องยากที่จะดำเนินการในด้านต่าง ๆ ให้เป็นไปต่อเนื่องได้ เนื่องจากมีปัจจัยและองค์ประกอบหลายอย่างที่หน่วยงานภาครัฐต่างต้องประสบและรับทราบกันดี เช่น งบประมาณ ฯลฯ หากไม่สามารถส่งต่อการดำเนินงานให้หน่วยงานอื่น หรือหน่วยงานท้องถิ่นรับไปดำเนินการได้ ก็จะต้องทำความเข้าใจและสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชนแต่แรกว่าชุมชนจะต้องยืนอยู่ได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ได้สร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามแนวทางต่าง ๆ ข้างต้น มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 จนถึง พ.ศ. 2553 และพบว่า ชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่มีศักยภาพและมีโอกาสประสบผลสำเร็จ ต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 7 ประการ คือ

1. มีผู้นำที่ดี จะต้องเป็นผู้มีการเปลี่ยนแปลงที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ ความสามารถในการบริหารจัดการ การประสานงานและการกระตุ้นให้สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา
2. มีกรรมการชุมชนที่มีจริยธรรมและมีการบริหารจัดการชุมชนที่ดี ต้องมีกรรมการชุมชนที่เข้มแข็ง มีความมุ่งมั่น มีคุณธรรมจริยธรรม บริหารงานโปร่งใส
3. มีความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน มีสมาชิกชุมชนที่มีคุณภาพและมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม เข้ามาร่วมคิด ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผิดชอบในทุกกระบวนการ
4. มีกระบวนการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง จะต้องมีการเรียนรู้ เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งต้องมีการถ่ายทอดความรู้ระหว่างชุมชนอย่างสม่ำเสมอ
5. มีศักยภาพความพร้อมในเรื่องพื้นฐานอาชีพ จะต้องมีความเข้มแข็งในการพึ่งพาตนเองและมีความสามารถในการแข่งขันด้านเศรษฐกิจ จึงต้องได้รับการพัฒนาสมรรถนะและทักษะความพร้อม

ในการประกอบอาชีพ โดยใช้ความรู้ในการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงให้เกิดกรรมวิธี/สิ่งใหม่ หรือพัฒนาให้ดีกว่าเดิม

6. มีการสร้างระบบการจัดเก็บและการนำมาใช้ขององค์ความรู้ที่ดี ต้องมีระบบการเก็บความรู้ทั้งความรู้ที่มีอยู่ภายในชุมชนและรู้อาภายนอกชุมชน รวมทั้งต้องรู้จักสร้างและนำความรู้ที่มีอยู่มาใช้ในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เป็นระบบ โดยเข้าใจได้ง่าย

7. มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทั้งในและนอกชุมชน ต้องมีความร่วมมือในด้านทุน กิจกรรม วิชาการองค์ความรู้ การตลาด ฯลฯ มีการจัดการกลุ่มและเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพให้เกิดการพัฒนาอย่างเชื่อมโยง ประสานเกี่ยวเนื่อง ครอบคลุมการพัฒนาในทุกบริบท

ตามขั้นตอนข้างต้น สำหรับให้นักพัฒนาและเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน หรือองค์กรการกุศลที่ไม่แสวงหากำไร ได้ใช้เป็นแนวปฏิบัติในการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยเป็นผลมาจากประสบการณ์ในการผลักดันผลการวิจัยและองค์ความรู้ของประเทศไปใช้ประโยชน์ ควบคู่กับการดำเนินกิจกรรมสาธารณะเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และจากการรวบรวมข้อมูลที่นักวิจัยและนักวิชาการหลาย ๆ ท่านได้ดำเนินการศึกษาและให้ความเห็นต่อสังคมไว้แล้ว ทั้งนี้ เป็นการนำเสนอในภาพรวมเพื่อให้เกิดประโยชน์ในวงกว้างโดยทุกหน่วยงานสามารถนำไปประยุกต์ใช้พัฒนาชุมชนในด้านอื่น ๆ ได้ไม่เฉพาะแต่การพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้เท่านั้น ที่สำคัญคือเพื่อให้นักวิจัยที่ต้องเข้าไปทำงานกับชุมชน รวมถึงผู้ที่มีบทบาทในการบริหารจัดการหรือสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ซึ่งอาจไม่ได้มีพื้นฐานความรู้ด้านนี้โดยตรง ได้รู้และเข้าใจหลักการ เทคนิคและวิธีการที่จำเป็นอย่างละเอียดชัดเจน สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่การดำเนินงานในทุกขั้นตอนจำเป็นต้องใช้ศาสตร์และศิลป์หลายแขนงควบคู่กันไป

วิธีการศึกษาชุมชน

ในการศึกษาชุมชนมีวิธีการศึกษาอยู่หลายวิธี แต่ที่สำคัญมีดังนี้

1. การสังเกต
2. การสัมภาษณ์
3. การสนทนากลุ่ม
4. การใช้ข้อมูลเอกสาร
5. การเข้าสนาม
6. การศึกษาแบบผสมผสาน

1. การสังเกตการณ์ (Observation)

การสังเกตการณ์ เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลอีกอย่างหนึ่งที่นักวิจัยเชิงคุณภาพ นิยมกัน ซึ่งจะต้องอาศัยการฝึกฝนวิธีการสังเกตการณ์นั้น เพื่อที่จะเข้าใจลักษณะธรรมชาติและ ขอบเขตของการเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ของปรากฏการณ์ทางสังคม และ พฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกในสังคม ดังนั้นการสังเกตการณ์จึงต้องอาศัยการ สังเกตด้วยตา หู สัมผัส ที่อาการทั้ง 5 สามารถจะทำการสังเกตการณ์ได้

1.1 ประเภทของการสังเกตการณ์ แบ่งออกได้ 3 ประเภทดังนี้

1.1.1 การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด (Participant Observation) เป็นวิธีที่ผู้ศึกษาเข้าไปมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน หรือกลุ่มที่ทำการศึกษา เช่น การศึกษา ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน

1.1.2 การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด (Non-Participant Observation) เป็นวิธีที่ผู้ศึกษาไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือกลุ่มที่ทำการศึกษา เป็นเพียงเข้าไปเฝ้าพฤติกรรม ทางสังคม เช่น การสังเกตการณ์เด็กกำลังเล่นเกมต่าง ๆ ผู้ศึกษาเข้าไป ดูพฤติกรรมของเด็กที่กำลังเล่นเกมเหล่านั้น

การสังเกตการณ์ดังกล่าวสามารถแบ่งได้เป็น 3 ชนิด

1) การสังเกตการณ์อย่างมีโครงสร้าง (Structured Observation) เป็นการ สังเกตการณ์ที่เป็นระบบ ผู้ศึกษาทราบถึงวัตถุประสงค์ของการสังเกตการณ์ ผู้ศึกษาจึงมีการ เตรียมการสิ่งที่ต้องการสังเกตไว้ล่วงหน้า ข้อมูลที่ต้องการศึกษา และวิธีการวิเคราะห์ทำให้สามารถที่ จะสังเกตการณ์อย่างเป็นระบบ

2) การสังเกตการณ์อย่างไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Observation) เป็นการ สังเกตการณ์ที่ผู้ศึกษาได้เตรียมวัตถุประสงค์ของการสังเกตการณ์ไว้ล่วงหน้า เนื่องจากการ สังเกตการณ์แบบนี้เป็นการสังเกตพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงพฤติกรรมตามธรรมชาติในฐานะที่เป็น ส่วนหนึ่งของสังคม พฤติกรรมที่แสดงออกจึงเป็นไปตามตามเงื่อนไขของบุคคลนั้น ผู้ศึกษาไม่อาจจะ เตรียมการไว้ล่วงหน้าได้ เช่น ผู้ศึกษาไปสังเกตพฤติกรรมการบริโภคในชุมชน พฤติกรรมของแต่ละ คนแต่ละครอบครัวย่อมจะแตกต่างกันไป ไม่อาจจะตั้งเป็นกฎเกณฑ์ตายตัวได้

3) การสังเกตการณ์ในห้องปฏิบัติการ (Laboratory Observation) เป็นการ สังเกตการณ์ในสถานการณ์ที่ผู้ศึกษาได้กำหนดไว้ อาจจะใช้วิธีการสังเกตการณ์ผ่านห้องกระจกที่มอง ด้านเดียว เพื่อมิให้ผู้ถูกสังเกตรู้ตัว

1.2 บทบาทของนักพัฒนาในสนาม

นักพัฒนาที่จะเข้าไปศึกษาในชุมชนหรือกลุ่มคนตามที่ได้เลือกนั้น จะต้องคำนึงถึง บทบาทที่จะอาศัยอยู่ในชุมชน บทบาทมีอยู่หลายบทบาท แล้วแต่จะเลือกบทบาทหนึ่งหรือหลาย ๆ บทบาท ซึ่งบทบาทของการสังเกตการณ์ในสนามมีอยู่ 4 บทบาท

1.2.1 ผู้มีส่วนร่วมอย่างสมบูรณ์ (Complete Participant) บทบาทในลักษณะนี้คือ ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนไม่ว่าผู้ศึกษาได้เข้ามาศึกษาในชุมชน โดยผู้สังเกตจะมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ถูกสังเกตตามธรรมชาติ มีส่วนร่วมในการทำงาน มีทัศนคติร่วมกัน และมีความคุ้นเคยกับชีวิตคนในชุมชนนั้น

1.2.2 ผู้มีส่วนร่วมเป็นผู้สังเกตการณ์ (Participant – as – Observer) บทบาทนี้เหมือนกับข้อแรกที่ผู้ศึกษาและประชากรในชุมชนนั้นมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ผู้ศึกษาจะมีส่วนร่วมในเหตุการณ์หรือพิธีกรรมต่าง ๆ พยายามสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ ในด้านที่เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ในเรื่องที่จะศึกษา แต่ต่างกันว่าประชากรในชุมชนรู้ว่าตนถูกสังเกต บทบาทนี้ใช้กันมากในวิธีการของการสังเกตการณ์ด้วย การมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด

1.2.3 ผู้สังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Observer - as - Participant) บทบาทนี้ผู้ศึกษาเป็นผู้สังเกตการณ์ โดยไม่ได้บอกวัตถุประสงค์ของการศึกษาให้ประชากรในชุมชนได้ทราบ โดยจะสังเกตการณ์อยู่ตลอดเวลาและเข้าไปมีส่วนร่วมในเหตุการณ์หรือพิธีกรรมต่าง ๆ มีการตีความจากการสังเกตการณ์ด้วยตนเอง

1.2.4 ผู้สังเกตการณ์อย่างสมบูรณ์ (Complete Observer) บทบาทของผู้ศึกษาที่จะเข้าไปสังเกตพฤติกรรมของประชากรในชุมชน โดยไม่ได้บอกวัตถุประสงค์ของการศึกษา เพราะมีข้อสมมติว่าถ้าบอกตามความเป็นจริงแล้ว ประชากรในชุมชนนั้นอาจจะไม่ให้ข้อมูลตามความเป็นจริงข้อมูลที่ได้อาจไม่น่าเชื่อถือเทคนิคนี้ผู้สังเกตการณ์จะไม่มีปฏิสัมพันธ์กับผู้ถูกสังเกตการณ์

1.3 ข้อดีและข้อจำกัดของการสังเกตการณ์

บุญธรรม จิตต์อนันต์ (2536) ได้สรุปข้อดีและข้อจำกัดของการสังเกตการณ์ไว้ดังนี้

1.3.1 ข้อดีของการสังเกตการณ์

1. สามารถสังเกตการณ์หรือบันทึกพฤติกรรมได้ทันทีที่เกิดขึ้น
2. สามารถได้ข้อมูลที่แน่นอนตรงกับสถานการณ์จริงของพฤติกรรมนั้น
3. สามารถดำเนินการหรือเก็บข้อมูลได้มากกว่าวิธีอื่นในกรณีที่เกิดความ

ไม่เต็มใจจะให้ข้อมูลจากบุคคลหรือกลุ่มคน

1.3.2 ข้อจำกัดของการสังเกตการณ์

1. ไม่สามารถที่จะทำนายได้อย่างแน่ชัดว่า เหตุการณ์หนึ่ง ๆ จะเกิดตามธรรมชาติเมื่อใด จึงจะสังเกตการณ์ได้ทัน
2. มีปัญหาด้านปัจจัยสอดแทรกที่ไม่คาดคิดมาก่อน เช่น การจราจร การจลาจล ความแปรปรวนของดินฟ้าอากาศ ฯลฯ ทำให้การสังเกตการณ์ไม่ได้ผลสมบูรณ์
3. ปัญหาระยะเวลาของเหตุการณ์ เช่น จะศึกษาประวัติชีวิตบุคคลโดยวิธีนี้ก็ลำบากมาก

4. การสังเกตการณ์มีข้อจำกัดในเรื่องกฎเกณฑ์หรือมารยาท เช่น การเข้าไปสังเกตการณ์ การรับประทานอาหาร การสนทนา หรือการทะเลาะกันภายในบ้านบุคคลอื่น ฯลฯ

2. การสัมภาษณ์ (Interview)

การสัมภาษณ์ เป็นการศึกษาชุมชนอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งเป็นเครื่องมือที่รวบรวมข้อมูลแบบเผชิญหน้ากัน

2.1 ลักษณะของการสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์จะเกิดขึ้นเมื่อมีการกระทำหรือความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์ ทำให้ทราบลักษณะทั่วไปของบุคลิกภาพ ทัศนคติ ค่านิยม และอื่น ๆ จากการแสดงอารมณ์หรือพฤติกรรมออกมาระหว่างการสัมภาษณ์ ลักษณะของการสัมภาษณ์ที่ควรต้องคำนึงถึงเรื่องต่อไปนี้

2.1.1 ผู้สัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์อาจจะเป็นผู้ศึกษาและหรือบุคคลอื่นที่ผู้ศึกษาได้คัดเลือกเป็นผู้สัมภาษณ์ ซึ่งจำเป็นต้องมีการได้รับการฝึกฝนวิธีการสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์จะต้องเข้าใจวัตถุประสงค์ได้ถูกต้องของเรื่องที่จะทำการศึกษาอย่างละเอียด เพื่อให้สามารถจะซักถาม ผู้ให้สัมภาษณ์ตอบตามวัตถุประสงค์ได้ถูกต้อง บางครั้งผู้สัมภาษณ์มีตำแหน่งหรือบุคลิกภาพส่วนตัวที่ทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์ให้ข้อมูล ผิด ๆ เช่น ผู้สัมภาษณ์เป็นพนักงานสำรวจภาษีจากกระทรวงการคลัง ผู้ให้สัมภาษณ์ที่ด้อยการศึกษาอาจจะให้ข้อมูลที่บิดเบือนความจริงได้เพราะเข้าใจว่าข้อมูลต่าง ๆ ที่สัมภาษณ์จะนำไปเก็บภาษี

2.1.2 ผู้ให้สัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ เป็นบุคคลที่สำคัญในการให้ข้อมูลที่แท้จริง ปัจจัย สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและประเพณีของผู้ให้สัมภาษณ์ ย่อมมีผลต่อการตอบคำถามตลอดจนระบบความเชื่อ ค่านิยมของผู้ให้สัมภาษณ์ อาจจะทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์สามารถที่จะแสดงออกในการตอบคำถาม หรือไม่กล้าที่จะตอบคำถาม เช่น หากการศึกษาเรื่องการวางแผนครอบครัว ผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นสตรีอาจจะอายไม่กล้าตอบ ซึ่งเป็นไปตามวัฒนธรรมของชุมชน

2.2 ประเภทของการสัมภาษณ์

2.2.1 แบ่งตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา อาจแบ่งได้เป็น 4 ประเภท

1. การสัมภาษณ์แบบเจาะจง (Focused Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่เจาะจง หัวข้อเรื่องที่ต้องการข้อมูล เช่น การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวกับสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง โดยเฉพาะจากการดูภาพยนตร์ การสัมภาษณ์ประสบการณ์ส่วนตัวของแต่ละบุคคลในเรื่อง ทัศนคติ ค่านิยม ในเรื่องที่ต้องการศึกษา

2. การสัมภาษณ์ที่ไม่กำหนดคำตอบล่วงหน้า (Non – directive Interview) เป็นวิธีการสัมภาษณ์ที่ผู้ให้สัมภาษณ์สามารถตอบได้ตามอิสระที่ต้องการ โดยผู้สัมภาษณ์เป็นเพียงผู้ฟังมากกว่าเป็นผู้ซักถาม เช่น การสัมภาษณ์ของนักจิตวิทยาต่อผู้ป่วย

3. การสัมภาษณ์แบบลึกซึ้ง หรือแบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นวิธีการสัมภาษณ์ที่ต้องการรายละเอียดมากที่สุดในเรื่องที่ผู้ศึกษาต้องการ การสัมภาษณ์แบบลึกซึ้งจะเกิดขึ้นได้เมื่อผู้ให้สัมภาษณ์มีความคุ้นเคยและให้คำตอบมากที่สุด และมีมากกว่าที่ผู้สัมภาษณ์ได้เตรียมข้อมูลเพื่อที่จะสัมภาษณ์ เช่น การสัมภาษณ์ชีวประวัติบุคคลต่าง ๆ

4. การสัมภาษณ์ซ้ำ (Repeated Interview) เป็นวิธีการศึกษาแบบการศึกษาซ้ำ (Panel study) จึงต้องมีการสัมภาษณ์ซ้ำเป็นครั้งที่สอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจะศึกษาความเปลี่ยนแปลง เช่น การสัมภาษณ์พฤติกรรมการบริโภคก่อนและหลังในเรื่องอาหารสุกเป็นอย่างไร

2.2.2 การแบ่งตามเทคนิคการสัมภาษณ์ แบ่งได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. การสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง (Structured Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ถามคำถามต่าง ๆ ที่มีไว้ในแบบสัมภาษณ์ โดยไม่สามารถที่จะตัดแปลงเป็นคำถามอื่น ๆ ได้ เป็นการสร้างมาตรฐานเดียวกันกับการสัมภาษณ์บุคคลอื่น ๆ เพื่อช่วยลดอคติของการสัมภาษณ์แต่ละบุคคล อาจจะแบ่งย่อยเป็น 2 ชนิด

1.1 การสัมภาษณ์ตามแบบสอบถาม (Interview Schedule) เป็นการสัมภาษณ์ตามแบบสอบถาม โดยมากมักจะนำไปสัมภาษณ์ชาวบ้านซึ่งไม่มีความรู้ความสามารถที่จะเข้าใจแบบสอบถามที่จะต้องกรอกด้วยตนเอง จึงมีการนำแบบสอบถามไปสัมภาษณ์ อาจจะมีควมยืดหยุ่นในการสัมภาษณ์ในแต่ละคำถาม เพื่อให้ผู้ให้สัมภาษณ์ตอบ คำถามที่ตรงกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2 การสัมภาษณ์ตามแบบคำถามที่กำหนดไว้ (Questioned Interview) เป็นการสัมภาษณ์แบบคำถามต่าง ๆ ที่มีไว้โดยไม่มี การตัดแปลงการสัมภาษณ์แต่อย่างใด เช่น การสำรวจ สำนะโนประชากร การสำรวจสำมะโนในธุรกิจ และอื่น ๆ

2. การสัมภาษณ์อย่างไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ไม่มีขอบเขตของคำถามที่แน่นอน มีเพียงแต่แนวทางกว้าง ๆ เป็นแนวทางการสัมภาษณ์ (Interview guide) ซึ่งสร้างขึ้นเป็นประเด็นหรือหัวข้อในการสัมภาษณ์ สัมภาษณ์โดยไม่ใช้แบบสอบถาม แต่มีกรอบคำถามเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการโดยผู้ศึกษา จะกำหนดว่าต้องการอะไร และกำหนดหัวข้อย่อยหรือประเด็น คำถาม เช่น ประวัติหมู่บ้าน การประกอบอาชีพ ในแต่ละประเด็นคำถามจะมีการแจกแจงคำถามย่อย ๆ ผู้สัมภาษณ์จะพุดคุยถาม ประเด็นคำถามที่ได้เตรียมไว้ นั้น โดยใช้คำถามหลัก ๆ ได้แก่ ใคร อะไร ที่ไหน อย่างไร เท่าไร และทำไม

3. การสัมภาษณ์อย่างไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) เป็นการสัมภาษณ์การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi- structured Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ประกอบด้วยคำถามต่าง ๆ ในแบบสอบถามแต่สามารถที่จะปรับเปลี่ยน เพิ่มเติมเพื่อให้เกิดความชัดเจนของคำตอบได้

2.3 หลักการสัมภาษณ์

หลักการสัมภาษณ์ที่ดีควรมีขั้นตอนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

2.3.1 การแนะนำตัว (Introduction) ผู้สัมภาษณ์จะต้องแนะนำตัวเองเสียก่อน เพื่อให้ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ทราบและคุ้นเคย อย่างไรก็ตามผู้สัมภาษณ์จะต้องสังเกตสิ่งแวดล้อมของผู้ให้สัมภาษณ์ว่ามีความพร้อมที่จะให้สัมภาษณ์หรือไม่ เช่น ผู้ให้สัมภาษณ์กำลังทำอาหารเข้าก็ไม่ควรที่จะทำการสัมภาษณ์ จึงต้องพิจารณาความเหมาะสมของระยะเวลาและสถานที่

2.3.2 การสร้างความสัมพันธ์ที่ดี (Good Relationship) ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ผู้สัมภาษณ์จะต้องสร้างความคุ้นเคย มีมนุษยสัมพันธ์อันดีต่อผู้ให้สัมภาษณ์ จึงเป็นเทคนิคเฉพาะของผู้สัมภาษณ์แต่ละคนจะมีความสามารถที่จะสร้างความเป็นกันเองอย่างไรเพื่อให้ผู้ให้สัมภาษณ์มีความพร้อมและพอใจในการตอบคำถามจากการสัมภาษณ์ เทคนิคนี้จึงเป็นศิลปะที่ผู้สัมภาษณ์จะต้องได้รับการฝึกฝน เช่น ถ้าหากผู้ให้สัมภาษณ์กำลังทำอาหารเข้ากำลังจะเสร็จ ผู้สัมภาษณ์ควรที่จะหาโอกาสช่วยเหลือเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อสร้างความคุ้นเคยและเป็นกันเองให้เกิดขึ้น

2.3.3 การเข้าใจวัตถุประสงค์ (Objectives) ผู้สัมภาษณ์จะต้องมีความเข้าใจวัตถุประสงค์ของคำถามที่กำหนดขึ้นเพื่อที่จะทำให้เกิดความเข้าใจในการซักถามประกอบการสัมภาษณ์ รวมทั้งผู้สัมภาษณ์ควรที่จะบอกวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์แก่ผู้ให้สัมภาษณ์เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้นอาจจะบอกวัตถุประสงค์ในช่วงแรกของการแนะนำตัว

2.3.4 การจดบันทึก (Take Note) ผู้สัมภาษณ์จะต้องเตรียมการจดบันทึกในขณะที่จะทำการสัมภาษณ์ การจดบันทึกลงในสมุดบันทึกหรือลงในแบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้างที่กำหนดขึ้นเป็นการจดบันทึกเพื่อให้คำตอบที่ได้จากการสัมภาษณ์ถูกบันทึกลงอย่างเรียบร้อย ขั้นตอนนี้ผู้สัมภาษณ์จะต้องมีความตั้งใจในการฟังการสัมภาษณ์ เพื่อจะได้ข้อมูลที่แท้จริง

2.3.5 การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้สัมภาษณ์จะต้องมีการเตรียมการล่วงหน้าในการสัมภาษณ์ จะต้องได้รับการฝึกฝนเทคนิคและวิธีการสัมภาษณ์ในระหว่างการสัมภาษณ์ ดังต่อไปนี้

1) การสังเกตการณ์ (Observing) ผู้สัมภาษณ์จะต้องสังเกตการทำทางของผู้ให้สัมภาษณ์ รวมทั้งสิ่งแวดล้อม บรรยากาศต่าง ๆ และความเบื่อหน่ายหรือความสนใจที่ให้คำตอบ บางครั้ง ผู้ให้สัมภาษณ์จะต้องมีเทคนิคในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์มีความสนใจในเรื่องที่จะสนทนาซักถาม

2) การฟัง (Listening) ผู้สัมภาษณ์ที่ดีควรจะต้องเป็นผู้ฟังที่ดี ยอมรับฟังคำสนทนาบอกเล่าจากผู้ให้สัมภาษณ์ แม้ว่าเป็นเรื่องราวที่ยาว หรือบางครั้งเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ซักถามก็ตาม

3) การซักถาม (Questioning) ผู้สัมภาษณ์ควรที่จะต้องรู้จักการใช้คำถามซักถาม โดยถามคำถามง่าย ๆ ที่ทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์เกิดความเข้าใจ

4) การถามซ้ำ (Probing) ผู้สัมภาษณ์ควรที่จะต้องถามซ้ำเพื่อเป็นการกระตุ้นให้ได้คำตอบที่ถูกต้องตรงประเด็นมากขึ้น โดยทั่วไปการถามซ้ำมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะให้ผู้ให้สัมภาษณ์ให้คำตอบที่สมบูรณ์ (Completion probe) ชัดเจน (Clarity probe) มีรายละเอียดต่อเนื่อง (Channel probe) เพื่อการพิสูจน์สมมติฐาน (Hypothetical probe) และการได้รับปฏิกิริยาตอบ (Reaction probe) มากยิ่งขึ้น

2.3.6 การกล่าวขอบคุณ (Thanks) เมื่อเสร็จสิ้นการสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์ควรจะกล่าวขอบคุณแก่ผู้ให้สัมภาษณ์เป็นการอำลา และขอบคุณที่ได้เสียสละเวลาในการสัมภาษณ์ เป็นการแสดงออกถึงมารยาทที่ดี การสัมภาษณ์ที่ดีในแต่ละครั้งไม่ควรเกิน 1 ชั่วโมง การสัมภาษณ์ที่เหมาะสมควรอยู่ในระหว่าง 30 – 45 นาที (สมศักดิ์ ศรีสันตสุข, 2538.)

2.4 ข้อดีและข้อจำกัดของการสัมภาษณ์

บุญธรรม จิตตอนันต์ (2536) ได้อธิบายข้อดีและข้อจำกัดของการอธิบายไว้ดังนี้

2.4.1 ข้อดีของการสัมภาษณ์

1. ผู้สัมภาษณ์มีโอกาสได้สังเกตและศึกษาสภาพการณ์ ตลอดจนปฏิบัติการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. ได้คำตอบที่แน่ชัดสมบูรณ์ เพราะสามารถอธิบายข้อสงสัยต่าง ๆ ให้แก่ผู้ตอบได้
3. สามารถเก็บข้อมูลได้ แม้ผู้ตอบจะมีการศึกษาต่ำหรือเป็นผู้ที่อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้
4. โอกาสที่จะได้ข้อมูลมีสูงมากเพราะผู้ตอบส่วนใหญ่ยินดีให้ความร่วมมือ

2.4.2 ข้อจำกัดของการสัมภาษณ์

1. ค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง
2. มีปัญหาเกี่ยวกับการฝึกให้คำแนะนำผู้ที่ออกไปสัมภาษณ์ การติดตามและควบคุมการสัมภาษณ์
3. จะมีอคติหรือความลำเอียงของผู้สัมภาษณ์
4. ต้องใช้เวลาและแรงงานมาก

3. การสนทนากลุ่ม (Focus group)

การสนทนากลุ่มเป็นวิธีการศึกษาชุมชนอีกวิธีหนึ่งที่ประหยัดเงินและเวลา แต่ต้องการมีการวางแผนเตรียมการอย่างเหมาะสม และเรื่องที่สนทนากลุ่มนั้นเป็นเรื่องที่กลุ่มให้ความสนใจด้วยการสนทนากลุ่ม จึงเป็นการนั่งสนทนากันระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์เป็นกลุ่มตามปกติประมาณ 6 – 12 คน แต่ในบางกรณีอาจมีข้อยกเว้นให้มีได้ประมาณ 4 - 5 คน ในระหว่างการสนทนาจะมีผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) เป็น ผู้คอยจุดประเด็นการสนทนา เพื่อเป็นการชักจูงใจให้บุคคลกลุ่มนี้ได้แสดงความคิดเห็นต่อประเด็นหรือแนวทางในการสนทนาให้ได้กว้างขวางลึกซึ้งและละเอียดที่สุดเท่าที่จะทำได้และต้องสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลในลักษณะที่มีเนื้อหาสาระเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ

3.1 องค์ประกอบในการจัดสนทนากลุ่ม

3.1.1 บุคลากรที่เกี่ยวข้อง

1. ผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) ผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องเป็นผู้ที่พูดและฟังภาษาท้องถิ่นได้ เป็นผู้มีบุคลิกดี สุภาพ อ่อนน้อม และมีมนุษยสัมพันธ์ดี ผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องเป็นผู้รู้ความต้องการและวัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชนในแต่ละครั้งเป็นอย่างดี
2. ผู้จดบันทึกการสนทนา (Notetaker) ผู้จดบันทึกการสนทนาจะต้องรู้วิธีว่าทำอย่างไรจึงจะจดบันทึกได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะจะต้องจดบันทึกบรรยากาศที่เกิดขึ้นในระหว่างการสนทนาด้วย
3. ผู้ช่วย (Assistant) ผู้ช่วยจะเป็นผู้ทำหน้าที่ช่วยเหลือทั่วไปในขั้นเตรียมการ การจัดสนทนากลุ่ม เช่น เตรียมสถานที่ จัดสถานที่ บันทึกเสียง เป็นต้น

3.1.2 แนวทางในการเตรียมการสนทนากลุ่ม ควรต้องจัดแนวทางในการสนทนากลุ่มและการจัดลำดับหัวข้อในการสนทนา ในทางปฏิบัติอาจยืดหยุ่นได้ จากบรรยากาศในการสนทนาที่เกิดขึ้น ซึ่งผู้ดำเนินการสนทนา อาจจะได้ประเด็น ซึ่งไม่ได้คาดคิดเอาไว้ก่อน จากผู้เข้าร่วมสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนา สามารถซักถามได้

3.1.3 อุปกรณ์สนาม อุปกรณ์สนามที่ควรเตรียม ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง สมุดบันทึก และดินสอ เป็นต้น

3.1.4 แบบฟอร์มสำหรับคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ควรจัดเตรียมแบบฟอร์มสำหรับ คัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มไว้ด้วย

3.1.5 ส่งเสริมสร้างบรรยากาศ ส่งเสริมสร้างบรรยากาศ เช่น เครื่องดื่ม ของขบเคี้ยว บุหรี่ สิ่งของดังกล่าว จะเป็นสิ่งที่เสริมสร้างบรรยากาศความเป็นกันเอง ระหว่างผู้มีส่วนร่วมในการสนทนาได้ รวดเร็วยิ่งขึ้น

3.1.6 ของสมนาคุณแก่ผู้ที่ร่วมสนทนา เพื่อเป็นการตอบแทนผู้เข้าร่วมสนทนาแม้จะเป็นสิ่งเล็กน้อย แต่ในทางจิตวิทยาแล้ว เป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับการแสดงออกซึ่งความมีน้ำใจของผู้ที่ทำการสนทนา

3.1.7 สถานที่และระยะเวลา อาจจะเป็นบ้าน ศาลา วัด ไตรรั่มโพธิ์ ที่มีอากาศถ่ายเทสะดวก ห่างไกล จากความพลุกพล่าน เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสนทนาได้มีสมาธิในเรื่องต่าง ๆ ที่กำลังสนทนา ส่วนระยะเวลาในการสนทนาโดยทั่วไปไม่ควรเกิน 2 ชั่วโมงต่อ 1 กลุ่ม

3.2 ข้อดีของการจัดสนทนากลุ่ม

3.2.1 เนื่องจากผู้ที่ศึกษาชุมชนเป็นผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม ดังนั้นการที่ผู้ร่วมสนทนาเข้าใจผิด ประเด็นที่สนทนา ผู้ดำเนินการสนทนาแก้ไขได้ทันที เพราะเป็นผู้ที่รู้ถึงความต้องการ และวัตถุประสงค์ของการศึกษาในเรื่องนั้น ๆ เป็นอย่างดี

3.2.2 ในการจัดสนทนากลุ่ม ผู้เข้าร่วมสนทนาจะมีลักษณะความเป็นอยู่ใกล้เคียงกัน จึงไม่ค่อยรู้สึกขัดเขินหรือมีความยำเกรง

3.2.3 ลักษณะการสนทนากลุ่ม เป็นการเปิดโอกาสให้มีปฏิริยาโต้ตอบกัน ทำให้ผู้ทำการศึกษสามารถวิเคราะห์ประเมินปัญหาต่าง ๆ ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ถ้าหากในประเด็นต่าง ๆ ยังไม่ชัดเจนเพียงพอก็สามารถซักถามต่อเพื่อหาคำอธิบายได้

3.2.4 บรรยากาศในกลุ่มสนทนา จะลดความกลัวว่าความคิดเห็นของแต่ละคนจะเป็นเป้าหมายในการถูกบันทึกเอาไว้ ทั้งนี้เพราะเป็นการแสดงความคิดเห็นในลักษณะกลุ่มมากกว่า

3.3 ข้อจำกัดของการสนทนากลุ่ม

3.3.1 การจัดสนทนากลุ่มทุกครั้งต้องระวังมิให้เกิดการผูกขาดการสนทนาขึ้นโดยบุคคลหนึ่งในกลุ่มและไปครอบงำผู้ร่วมสนทนาคนอื่น ๆ โดยผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องมีเทคนิคในการที่จะให้ความสำคัญกับผู้ร่วมสนทนาให้เท่า ๆ กันทุกคน

3.3.2 พฤติกรรมหรือความคิดเห็นบางอย่าง ซึ่งเป็นส่วนที่ไม่ยอมรับของชุมชน อาจจะไม่ได้รับการเปิดเผยในการจัดสนทนากลุ่ม ถ้าหากไม่สัมพันธ์ตัวต่อตัวจะได้รับการเปิดเผยมากกว่าผู้ที่ทำการสนทนากลุ่มจะต้องคำนึงถึงบุคลากรและกำลังงบประมาณที่มีอยู่ประกอบด้วย เช่น สามารถพูดภาษาท้องถิ่นได้ (ภาณี วงษ์เอก, 2533)

4. การใช้ข้อมูลเอกสาร

แหล่งข้อมูลที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่งที่นักวิจัย ผู้ศึกษาชุมชนควรใช้คือ แหล่งข้อมูลเอกสาร การที่ผู้ศึกษาวิจัยจะทำงานสนามและได้ข้อมูลส่วนใหญ่จากการสัมภาษณ์ และการสังเกต แต่แหล่งข้อมูลเอกสารก็เป็นสิ่งที่จะละเลยมิได้ เพราะมีข้อมูลบางอย่างที่ไม่อาจหาได้จากการสัมภาษณ์

การสังเกต เช่น การหาข้อมูลหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องในอดีต หรือมีข้อมูลที่พร้อมแก่การนำไปใช้ เช่น ข้อมูลทางด้านประชากรเกี่ยวกับจำนวนคนเกิด คนตาย หรือประชากรจำแนกตามเพศและวัย เป็นต้น

ชนิดของข้อมูลเอกสาร

1. สถิติและบันทึกต่าง ๆ หมายถึง ข้อมูลที่ได้มีการรวบรวมอย่างเป็นระบบระเบียบ ต่อเนื่องกันมาเป็นระยะเวลาอันพอสมควร เป็นข้อมูลสถิติที่เป็นตัวเลข เป็นเรื่องราวเหตุการณ์ เช่น บันทึกประจำวัน ประวัติบุคคล เป็นต้น

2. เอกสาร หมายถึง ข้อมูลในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีอยู่เป็นลายลักษณ์อักษรหรืออาจเป็นแผนผัง รูปภาพ ข้อมูลเหล่านี้ได้แก่ ข่าวหรือบทความในหนังสือ จดหมายโต้ตอบระหว่างบุคคล คำขวัญ อัตชีวประวัติ ตำนาน เป็นต้น ซึ่งข้อมูลทั้งสองประการดังกล่าว จะเป็นทั้งของทางราชการและส่วนตัว

การใช้ข้อมูลเอกสาร

ข้อมูลเอกสาร เป็นข้อมูลที่น่ามาใช้ประโยชน์ได้มาก เพราะมีความพร้อมมูลบางประการที่ข้อมูลบุคคลอาจไม่มีเท่าหรือไม่ครอบคลุมเท่า แต่นักวิจัยก็ต้องอดทนในการใช้ข้อมูลเหล่านี้ เพราะมักเสียเวลาในการตรวจสอบและการวิเคราะห์ตีความ นักวิจัยต้องฝึกฝนในการใช้ข้อมูลเอกสาร คือ การหัดตรวจสอบและตีความเอกสาร ซึ่งโดยปกติข้อมูลเหล่านี้มีประโยชน์ในการให้ร่องรอยหรือเพื่อสืบสาวเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และให้รายละเอียดเกี่ยวกับค่านิยม ความรู้สึก ความเชื่อ อุดมการณ์ ตลอดจนการให้ความหมายแก่สิ่งต่าง ๆ ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล

ข้อดีของข้อมูลเอกสาร

1. ใช้เก็บข้อมูลในอดีตที่ไม่อาจใช้วิธีการอื่นเก็บได้อีก เช่น เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์
2. ใช้เก็บข้อมูลที่อยู่ห่างไกลได้
3. เป็นแหล่งข้อมูลที่ได้รับความร่วมมือสูง เมื่อหาเอกสารได้ ต่างจากแหล่งข้อมูลบุคคลซึ่งอาจสงวนท่าที

4. ใช้หาข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ยังไม่ครบถ้วน

5. ใช้เก็บข้อมูลแทนข้อมูลสนาม เมื่อไม่สามารถไปสนามได้

6. ช่วยให้ผู้วิจัยประหยัดค่าใช้จ่าย

ข้อจำกัดของข้อมูลเอกสาร

1. ข้อมูลบางอย่างที่ต้องการไม่มีอยู่ในรูปเอกสาร เช่น ความขัดแย้งระหว่างบุคคล
2. ข้อมูลที่ได้ อาจไม่ละเอียดเพียงพอ และไม่ถูกต้องสมบูรณ์
3. ข้อมูลที่ได้ไม่มีลักษณะโต้ตอบกับผู้วิจัยได้เหมือนข้อมูลบุคคล ทำให้ตีความลำบาก

4. ข้อมูลบางอย่างหาได้ยาก หรือโอกาสเข้าถึงยาก
5. ผู้วิจัยต้องใช้ความพยายามและอดทนมาก (สุภางค์ จันทวานิช, 2536, น. 102)

5. การเข้าสนาม

การเข้าสนามหรือการลงสู่ชุมชนมีความสำคัญต่อการวิจัยเชิงคุณภาพ และการศึกษาชุมชน เพราะว่าการเข้าสนามอย่างถูกต้อง การกำหนดบทบาทที่เหมาะสมของนักวิจัยที่อยู่ในสนาม และการสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้นในชุมชน ล้วนเป็นเงื่อนไขสำคัญของการทำงานวิจัยชุมชนต่อไป โดยเฉพาะการเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชนที่จำเป็นต่อการศึกษาวิจัย

การเข้าสนามเริ่มต้นที่การพิจารณาเลือกสนามในการวิจัยชุมชน โดยพิจารณาว่า ชุมชนนั้นสามารถตอบโจทย์ปัญหาของการศึกษาวิจัยได้หรือไม่ พิจารณาความเหมาะสมของชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น ขนาดของหมู่บ้าน ความซับซ้อน เป็นต้น รวมถึงการจัดเตรียมเครื่องมือ อุปกรณ์ที่จำเป็นต่อการศึกษาวิจัย และการเรียนรู้เกี่ยวกับประเพณี ภาษา วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ เป็นต้น

ขั้นตอนต่อมา คือ การแนะนำตัว และการกำหนดสถานภาพและบทบาทที่เหมาะสมของผู้ศึกษา ในการเข้าสู่ชุมชน โดยอาจจะทำได้ใน 2 ลักษณะ คือ ไม่บอกว่าเป็นใคร และบอกว่าเป็นใคร เพื่อจะได้ทราบถึงข้อมูลที่อาจจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนในโอกาสต่อไป

นอกจากนี้การวางตัวตามบทบาทยังหมายถึง การปฏิบัติสิ่งที่เป็นความคาดหวังและบรรทัดฐานของสังคมหมู่บ้านหรือชุมชน เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ของชุมชน

การสร้างความสัมพันธ์ เมื่อมีการแนะนำตัวแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ การสร้างความสัมพันธ์ หมายถึง การผูกมิตรไมตรี จนกระทั่งชาวบ้านมีความไว้วางใจ โดยระวังมิให้ตนเองมีบทบาทเกินกว่าที่ควรเป็น และระวังมิให้เกิดความลำเอียงในการรวบรวมข้อมูลและตีความข้อมูล

สุภางค์ จันทวานิช (2536, น. 91) กล่าวถึงเทคนิคที่ช่วยให้ผู้ศึกษาวิจัยสร้างความสัมพันธ์ ได้ดี ดังนี้

1. วางท่าที่สงบเสถียร ไม่ทำตัวให้เด่นจนผิดสังเกต
2. หลีกเลี่ยงการถามคำถามที่ทำให้ผู้ตอบรู้สึกอึดอัด
3. อย่าพยายามทำตัวทัดเทียมผู้นำชาวบ้าน
4. พยายามเข้าไปมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน แต่เกี่ยวข้องอย่างสงบ และพร้อมที่จะช่วยเหลือจะทำให้ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านเร็วขึ้น
5. หากใครคนหนึ่งเป็นผู้เริ่มแนะนำเราให้รู้จักกับชาวบ้าน
6. เมื่อมีความรู้สึกอึดอัด ให้เข้าใจว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา เพราะเข้าสู่สิ่งแวดล้อมใหม่
7. ให้ถือว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสนามเป็นเรื่องของงาน

8. อย่าคาดหวังว่าจะทำอะไรได้มากในวันแรก ๆ การสร้างความสัมพันธ์ใช้เวลานาน

9. เป็นมิตรกับทุกคน

การทำงานในภาคสนามควรเริ่มที่การทำแผนที่ (Mapping) โดยการหาคนให้นำทางในการสำรวจชุมชน และทำแผนที่ทางกายภาพ แผนที่ทางประชากร และแผนที่ทางสังคม ซึ่งจะทำให้ทราบถึงโครงสร้างในด้านต่าง ๆ ของชุมชน

การเข้าสนามเป็นเรื่องที่สำคัญในการศึกษา สำรวจชุมชน ถ้านักวิจัยผู้ศึกษาชุมชนมีการวางตัวที่เหมาะสม กำหนดบทบาทของตนเองในทางที่ชัดเจน ย่อมเป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษาในการที่จะเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ของชุมชนได้สะดวกยิ่งขึ้น ดังนั้นผู้ศึกษาวิจัยชุมชนจึงควรวางตัวให้เหมาะสม ไม่มีอคติต่อสิ่งที่พบเห็น พยายามทำความเข้าใจถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน แล้ววิเคราะห์สิ่งเหล่านั้นโดยมองว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้นล้วนมีการเปลี่ยนแปลงเป็นพลวัต และเป็นไปอย่างสัมพันธ์กัน

6. การศึกษาแบบผสมผสาน

การศึกษาแบบผสมผสาน คือ การนำเอาวิธีการต่าง ๆ ในการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนมาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาชุมชน โดยเริ่มต้นที่การเข้าสนามหรือการลงสู่ชุมชน จากนั้นใช้การสังเกตทั้งที่มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์พูดคุยอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การใช้ข้อมูลเอกสารมือสองในการศึกษาหาประวัติของชุมชน การสนทนากลุ่มเพื่อระดมความคิดร่วมกับชุมชน การจดบันทึกต่าง ๆ ในระหว่างการศึกษาชุมชน เทคนิค วิธีการแบบผสมผสานเหล่านี้จะช่วยให้ผู้ศึกษาวิจัยได้รับทราบข้อมูล ข้อเท็จจริงของชุมชนได้มากในมุมมองที่หลากหลาย

กาญจนา แก้วเทพ (2538, น. 30) กล่าวถึงประสบการณ์และประมวลวิธีการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชนในลักษณะแบบผสมผสาน ดังนี้

1. การสัมภาษณ์ ทั้งแบบมีโครงสร้าง (มีแบบสอบถาม) และไม่มีโครงสร้าง
2. การสนทนาพูดคุยทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ
3. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม
4. การจดบันทึกประจำวัน
5. การทำกรณีศึกษาเหตุการณ์หรือธรรมเนียมประเพณีอันใดอันหนึ่ง
6. การเข้าร่วมประชุมกับชาวบ้านในงานพัฒนา หรืองานพิธีต่าง ๆ หรืองานการผลิต
7. การสัมภาษณ์เจาะลึก Key Information
8. การอ่านเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
9. การศึกษาอัตชีวประวัติของผู้นำ

10. การทำกรณีศึกษา ครอบครั้ว หรือเครือข่าย

สรุป เทคนิคและเครื่องมือการเก็บรวบรวมภาคสนาม อันได้แก่ การเตรียมตัวเข้าสนาม การสังเกตการสัมภาษณ์ การใช้ข้อมูลเอกสาร การตรวจสอบข้อมูล เป็นต้น เป็นขั้นตอนที่นักศึกษาวิจัยจะต้องพบในการศึกษาวิจัยชุมชน ดังนั้น การศึกษารวบรวมข้อมูลของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เราทราบถึงสภาพปัญหา ความเปลี่ยนแปลง และความต้องการของชุมชน เพื่อที่จะได้ร่วมกันวางแผนเพื่อการพัฒนาชุมชนต่อไป

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลภายใต้เทคนิคและเครื่องมือดังกล่าวจำเป็นต้องมีความเข้าใจในการเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชนในบริบทต่าง ๆ (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ, 2536, น. 111) ได้เสนอถึงวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อเข้าใจในสถานะและการเปลี่ยนแปลงชุมชน ว่ามีการเก็บข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ โดยภาพรวมของชุมชน ดังนี้

1. การเก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน ได้แก่
 - 1.1 สภาพภูมิประเทศและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน
 - 1.2 ลักษณะโครงสร้างของประชากร
 - 1.3 ลักษณะโครงสร้างพื้นฐานทางการศึกษาและสาธารณสุขปกคของชุมชน
 - 1.4 ประวัติและความเป็นมาของชุมชน
2. ข้อมูลเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจ และการใช้ทรัพยากร การผลิตการแลกเปลี่ยนและการบริโภค
 - 2.1 การครอบครองทรัพยากรในการผลิต
 - 2.2 กระบวนการผลิตและผลผลิต
 - 2.3 การแลกเปลี่ยนและการบริโภค
 - 2.4 รายได้ รายจ่ายและหนี้สิน
3. ข้อมูลเกี่ยวกับระบบสังคม และการเมืองในชุมชน
 - 3.1 ครอบครั้วและเครือข่าย เช่น รูปแบบครอบครั้ว ความสัมพันธ์เครือข่ายที่เป็น
 - 3.2 เพื่อนบ้านและเพื่อน
 - 3.3 กลุ่มอื่น ๆ เช่น กลุ่มอุปถัมภ์ กลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มอาชีพ กลุ่มการเมือง กลุ่มอื่น ๆ ที่ทางการเข้ามาจัดตั้ง เป็นต้น

3.4 การศึกษาสถาบันสำคัญ ๆ ของชุมชน

3.5 การศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลในเชิงอำนาจ ผู้นำ และความขัดแย้งในชุมชน

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนโดยมีประเด็นที่ศึกษาในเรื่องความคิด ความเชื่อ หรือคำอธิบายเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่คนในชุมชนกล่าวว่าเป็นจริงซึ่งน่าจะครอบคลุมใน 4 ประเด็นใหญ่ คือ

1. ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ โดยเฉพาะสิ่งที่น่าสนใจใช้เป็นทรัพยากรในการดำรงชีพ
 2. ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง
 3. ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ และสภาพแวดล้อมทางกายภาพ
 4. ความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดของสรรพสิ่งทั้งหลาย และชีวิตหลังความตาย
- สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อนี้ เป็นการให้การสังเกตและการสัมภาษณ์

อย่างไม่เป็นทางการได้ในลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. สังเกตและสัมภาษณ์เกี่ยวกับพฤติกรรมในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน
2. สัมภาษณ์ผู้ที่มีความรู้ทางศาสนาและพิธีกรรม
3. การสังเกตและสัมภาษณ์เกี่ยวกับพิธีกรรม

ส่วนการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงของชุมชน เป็นการศึกษาเพื่อเข้าใจความเปลี่ยนแปลง ความสืบเนื่องของชุมชนในระบบต่าง ๆ รวมถึงความสัมพันธ์ในชุมชนโดยการพยายามเข้าใจชุมชนอย่างรอบด้านในสภาวะปัจจุบัน โดยมีจุดเน้นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามที่ตนสนใจ หรือเห็นว่ามีความสำคัญต่องานพัฒนาและพยายามระบุปัญหาของชุมชนจากทัศนคติของคนในชุมชนที่เห็นว่าเป็นปัญหา ประกอบกับแนวทางการศึกษาของผู้ศึกษาวิจัย และเริ่มหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหาดังกล่าว ว่าเกิดขึ้นในเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง ในกาลเวลาใด และคนในชุมชนได้แก้ไขปัญหาหรือปรับตัวอย่างไรในสถานการณ์ดังกล่าว ซึ่งการวางกรอบในการเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชนแบบนี้จะช่วยให้ผู้ศึกษาวิจัยได้เข้าใจในสภาพต่าง ๆ ของชุมชนได้ดีขึ้น

แนวคิดและทฤษฎีกระบวนการจัดการชุมชน

1. ความหมายของการจัดการ

จากการศึกษานิยามของการจัดการ (Management) จะสามารถช่วยให้เกิด ความเข้าใจ เนื้อหาและขอบเขตของการศึกษาได้ชัดเจนขึ้น โดยมีผู้ให้คำนิยามที่แตกต่างกันไป ตามแต่กรอบของการมองและสภาพแวดล้อมหรือประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ดังนี้ สร้อยตระกูล อรรถมานะ (2545 : 421) ได้กล่าวว่า กระบวนการจัดการ หมายถึง กระบวนการดำเนินงานจะต้องเป็นไปตามขั้นตอนตามลำดับ เป็นการตัดสินใจล่วงหน้าว่าจะทำอะไร ที่ไหน เมื่อใด โดยใคร นอกจากจะเป็นการลดความไม่แน่นอนแล้ว ยังทำให้สมาชิกในองค์กร มีความมั่นใจในการทำงานทำให้การทำงานมีประสิทธิภาพ การจัดลำดับการทำงานที่ดีไม่ควร มีลักษณะตายตัว ต้องมีความยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์อาจมีการปรับปรุงแก้ไข หรือปรับเปลี่ยน ลำดับการทำงานได้เสมอ ส่งผลให้การปฏิบัติงานเกิดประสิทธิผลมากขึ้นด้วย วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2551) ได้นิยาม การบริหารจัดการชุมชน หมายถึง แนวทาง การดำเนินงานหรือการปฏิบัติงานใด ๆ ของบุคลากรและหน่วยงานทุกภาค ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชนภาคธุรกิจ ภาคที่ไม่สังกัดภาครัฐ และภาคประชาชน นำมาใช้ในการเปลี่ยนแปลง พัฒนา หรือสร้างความสุขความเจริญก้าวหน้า อย่างมั่นคงและยั่งยืนให้ แก่ประชาชนและ ประเทศชาติด้วย อาจมองในลักษณะที่เป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนในการดำเนินงานหรือการ ปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบก็ได้ โดยการบริหารจัดการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทาง การดำเนินงานหรือการปฏิบัติงานที่บุคคลหรือหน่วยงานนำมาใช้ในการเปลี่ยนแปลงพัฒนา หรือ สร้างความอยู่เย็นเป็นสุข อย่างมั่นคงและยั่งยืนให้แก่ประชาชน ชุมชน สังคม และประเทศชาติ แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงได้ ส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนทุกระดับยึดถือในการดำรงชีวิตและ การปฏิบัติงาน เพื่อนำไปสู่ จุดมุ่งหมายปลายทางสูงสุด คือ ประเทศชาติ และประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข ในภาครัฐและภาคธุรกิจ เอกชนที่เกี่ยวข้องกับด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และสามารถ นำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุก ชุมชนตลอดเวลา ทั้งนี้ การบริหารจัดการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง กับการบริหารจัดการชุมชน มีความเกี่ยวข้องอย่างแยกออกจากกันไม่ได้ เพราะชุมชนทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นระดับบุคคล ครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน สังคม ประเทศ และระดับประชาคมโลก ได้มุ่งพัฒนา หรือส่งเสริมชุมชนหรือ ประชาชนในชุมชนให้เป็นจุดศูนย์กลางของการพัฒนา เน้นการมีส่วนร่วม ของประชาชนในชุมชน ให้ ความสำคัญกับการพึ่งตนเองของสมาชิก ชุมชนอยู่ได้ด้วยตนเอง ไม่ต้อง พึ่งพาคนอื่นหรือชุมชนอื่น เน้นเศรษฐกิจที่มุ่งสร้ง งามชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อให้มีชุมชนที่เข้มแข็งเป็น พื้นฐานของเศรษฐกิจ อีกทั้ง มี การดำเนินการในรูปของเครือข่ายชุมชนทุกระดับอย่างเป็นระบบ โดยประสานงานและร่วมมือกับภาค ธุรกิจ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และภาครัฐ ในด้านเงินทุน การตลาด การผลิต การบริหารจัดการ และข้อมูลข่าวสาร บูรณาการความเข้มแข็งของชุมชนพร้อม กันทุกด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนวัฒนธรรม สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน (2554 : 6) ได้ให้คำจำกัดความ การบริหารจัดการชุมชน หมายถึง ชุมชนที่มี กระบวนการในการจัดการของชุมชนกับ การพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยชุมชนจะมีระบบ

ข้อมูล มีแผนชุมชน มีการจัดเวที แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมกัน มีการนำแผนไปใช้ประโยชน์ มีการจัดการความรู้ ของชุมชน เพื่อเป็น แหล่งถ่ายทอดเรียนรู้องค์ความรู้ของชุมชน นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นกรอบแนวทาง ในการพัฒนาและมีผู้นำ กลุ่มองค์กร เครือข่ายองค์กร และชุมชนที่ผ่านมาตรฐาน นำไปสู่ความ เข้มแข็งของชุมชนที่ยั่งยืน จากการศึกษาความหมายของการจัดการ ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การจัดการชุมชน หมายถึง ชุมชนมีกระบวนการจัดการ มีความสามารถในการพยายาม จัดสรรทรัพยากรที่เป็นคน และสิ่งของให้สามารถทำงานร่วมกันอย่างมีระเบียบและประสิทธิภาพ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ของชุมชนและสอดคล้องกับความต้องการของสังคมไทยให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ การจัดการ ชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จึงหมายถึง แนวทางการดำเนินงานของชุมชนที่เน้น กระบวนการตามขั้นตอน เริ่มตั้งแต่จากการวางแผน การลงมือปฏิบัติ การตรวจสอบ ประเมินผล และการปรับปรุงพัฒนา ทั้งนี้ส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา เน้นการมีส่วนร่วม ของสมาชิก ให้มีความสำคัญกับการพึ่งตนเอง ชุมชนต้องอยู่ได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องพึ่งพาคนอื่น พัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อให้มีชุมชนที่เข้มแข็งเป็นพื้นฐานของเศรษฐกิจ อีกทั้ง มีค่านึงถึงปัจจัยภายในและภายนอกที่ชุมชนที่อาจมีผลกระทบกับชุมชนไม่มากนักน้อย

2. ขอบเขตของการปฏิบัติงานด้านการจัดการ ңыз สันติวงษ์ (2539 : 25-27) ได้ให้ขอบเขตของการปฏิบัติงานด้านการจัดการ ขององค์กรทั่วไปจะเกี่ยวข้องกับงาน 2 ด้าน ดังนี้

2.1 การจัดการภายนอก คือ การปรับองค์กรให้มีการทำงานที่เหมาะสมกับสภาวะภายนอก เนื่องจากองค์กรทุกองค์กรต่างมีความสัมพันธ์กับกลุ่มภายนอกเสมอ องค์กรจะผลิต สินค้าและบริการเพื่อตอบสนองกลุ่มลูกค้าที่อยู่ภายนอกและตลอดเวลาที่ต้องดำเนินการอยู่ ภายใต้ ความ เป็นไปของระบบสังคมเศรษฐกิจที่รัฐบาลควบคุม โดยจะมีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม เกิดขึ้นตลอดไป ต่างฝ่ายต่างก็แลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างกัน เพื่อให้ได้ผลประโยชน์สำหรับฝ่าย ตนให้มากที่สุด องค์กรที่ประสบความสำเร็จจะต้องสามารถจัดการองค์กร ให้มีการปรับตัวให้ เหมาะสมกับกลุ่มต่าง ๆ และเงื่อนไขต่าง ๆ ในสภาพแวดล้อมภายนอกได้อย่างดีที่สุด และได้ ประโยชน์สูงสุดจากกลุ่มภายนอก และยังสามารถหลีกเลี่ยงข้อจำกัดต่าง ๆ ได้ ขณะเดียวกัน ก็สามารถรักษาความสัมพันธ์ที่ดีต่อกลุ่มภายนอกทั้งหลาย ซึ่งรวมถึงระบบใหญ่ของรัฐบาล สังคม และสภาพวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ด้วย

2.2 การจัดการภายใน คือ การจัดให้มีความสมดุลเกิดขึ้นระหว่างกันและกัน ภายใน โดยจะต้องจัดสรรทรัพยากรภายในต่าง ๆ ทั้งที่เป็น คน และวัสดุสิ่งของให้สมดุลกับความ จำเป็นของงานและจัดลำดับความสำคัญที่สอดคล้องกับสภาพภายนอกเพื่อให้กิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยดี มี การทำงานร่วมกันอย่างมีระเบียบและประสิทธิภาพ จากการศึกษาขององค์ประกอบการจัดการ และขอบเขต สรุปได้ว่า การ จัดการชุมชน มีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ การวางแผน การจัดองค์กร การบังคับบัญชา การ ประสานงาน และการควบคุม ซึ่งการจัดการมีขอบเขตการจัดการภายใน โดย จะต้องจัดสรร ทรัพยากรภายในชุมชนต่าง ๆ ทั้งที่เป็นคนและวัสดุสิ่งของให้สมดุลกับความจำเป็นของ

การดำเนินงาน และการจัดการภายนอก คือ การปรับองค์กรให้มีการทำงานที่เหมาะสมกับสภาวะภายนอก โดยการจัดการชุมชน มีความหมายสอดคล้องกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เนื่องจาก มีความหมาย องค์ประกอบและลักษณะเดียวกัน ซึ่งมีผู้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาชุมชน อย่างยั่งยืน ดังนี้

3 แนวคิดทฤษฎีของการจัดการ แนวคิดทฤษฎีของการจัดการได้มีนักวิชาการได้เสนอแนวคิด ในช่วงแต่ละยุคอย่าง มากมายและแพร่หลาย ผู้วิจัยขอนำเสนอแนวคิดที่นำมาประยุกต์ใช้กับงานวิจัย ดังนี้

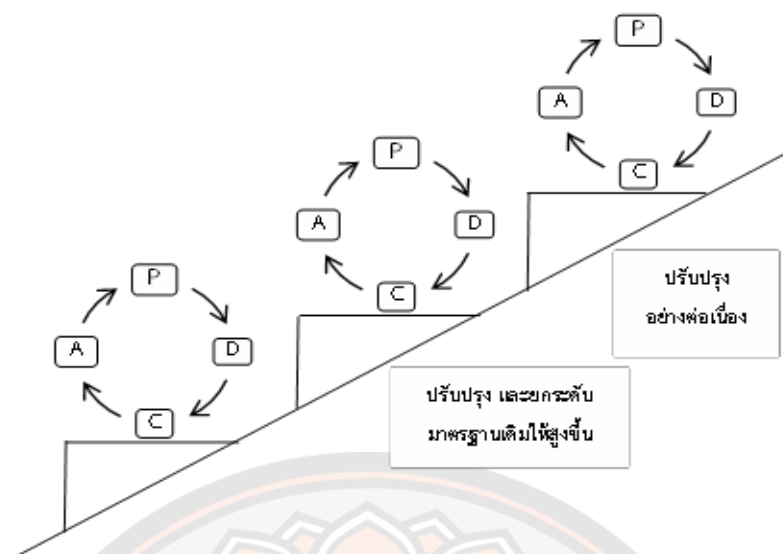
3.1 ทฤษฎีวงจรคุณภาพ (PDCA) ศุภชัย อาชีวะระงับโรค (2547) ได้อธิบายถึงหลัก เดมมิ่ง (Deming in Mycoted) ของ W.Edwards Deming ปรมาจารย์ทางด้านการบริหารคุณภาพ หลายคนเรียกวางจรนี้ว่า “วงจร Deming” ตามแนวคิดของเดมมิ่ง ปัจจุบันจัดเป็นกระบวนการสากล ที่ทุกคนทราบกันดี และถือเป็นเครื่องมือการบริหารที่จัดเป็นแกนร่วมของการบริหารที่หลากหลายบน พื้นฐานเดียวกัน ทั้งนี้ PDCA คือ การจัดการอย่างมีคุณภาพเป็นกระบวนการที่ดำเนินการต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดผลผลิตและบริการที่มีคุณภาพขึ้น โดยหลักการที่เรียกว่า วงจรคุณภาพ (PDCA) หรือวงจร เดมมิ่ง ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบ และการปรับปรุงแก้ไข ดังนี้

1. ขั้นตอนการวางแผน (Plan) คือ กำหนดกรอบหัวข้อที่ต้องการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงซึ่งรวมถึงการพัฒนาสิ่งใหม่ๆ การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน พร้อมทั้ง พิจารณาว่ามีความจำเป็นต้องใช้ข้อมูลใดบ้างเพื่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงนั้น โดยระบุวิธีการ เก็บ ข้อมูลให้ชัดเจน วิเคราะห์และกำหนดทางเลือกในการปรับปรุง ในการวางแผนยังช่วยให้เรา สามารถคาดการณ์สิ่งที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ช่วยลดความสูญเสียที่จะเกิดขึ้นได้

2. ขั้นตอนการปฏิบัติ (Do) คือ การลงมือปฏิบัติตามแผนหรือปรับปรุง เปลี่ยนแปลงตามทางเลือกที่ได้กำหนดไว้ในขั้นตอนการวางแผน ในขั้นนี้เราต้องตรวจสอบระหว่าง การปฏิบัติด้วยว่าได้ดำเนินไปในทิศทางที่กำหนดไว้หรือไม่ พร้อมกับสื่อสารให้ผู้ที่เกี่ยวข้อง รับทราบ ด้วย

3. ขั้นตอนการตรวจสอบ (Check) คือ การประเมินผลที่ได้รับจากการที่เรา ลงมือปฏิบัติหรือจากการดำเนินการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง สิ่งสำคัญของขั้นตอนนี้ คือ ต้องรู้ว่าจะ ตรวจสอบอะไรบ้างและตรวจสอบบ่อยเพียงใด และข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบนั้นจะนำไปใช้ ประโยชน์สำหรับขั้นต่อไป

4. ขั้นตอนการดำเนินการให้เหมาะสม (Act) คือ ยอมรับการเปลี่ยนแปลง หากบรรลุผลเป็นที่น่าพอใจให้นำกระบวนการหรือแนวทางนั้นไปกำหนดเป็นมาตรฐานใช้บังคับ ต่อไป แต่หากผลการปฏิบัติไม่เป็นไปตามแผน ให้ทำซ้ำวงจรโดยใช้การเรียนรู้ จากการกระทำใน วงจรที่ได้

ปฏิบัติไปแล้ว และควรขอความช่วยเหลือจากผู้รู้มาให้คำแนะนำในการปรับปรุงต่อไป แม้ว่าวงจรคุณภาพจะเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องแต่สามารถเริ่มต้นจาก ขั้นตอนใดก็ได้ขึ้นอยู่กับปัญหาและขั้นตอนการทำงานหรือจะเริ่มจากการตรวจสอบสภาพความ ต้องการเปรียบเทียบกับสภาพที่เป็นจริง จะทำให้ได้ข้อสรุปว่าจะต้องดำเนินการอย่างไรในการแก้ไข ปัญหาเพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนไปตามเป้าหมายที่วางไว้

สมคิด บางโม (2551) ได้อธิบายวงจรของเดมิง ดร. เอ็ดเวิร์ด เดมิง ว่าเป็น กระบวนการของ กูติกและเออร์วิกให้สั้นลง เรียกว่า วัฏจักรเดมิง (Deming cycle) หรือ PDCA ซึ่งมี 4 ขั้นตอน ดังนี้ Plan : การวางแผน Do : การนำแผนที่วางไว้ไปปฏิบัติ Check : การตรวจสอบ เมื่อปฏิบัติไประยะหนึ่งต้องมีการตรวจสอบว่ามี ปัญหาหรืออุปสรรคอะไรแล้วแก้ไขเสีย Act : การนำแผนที่แก้ไขแล้วไปปฏิบัติใหม่ ในการบริหารงานโดยวัฏจักร PDCA สามารถหมุนได้หลายรอบ การบริหาร จะมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งสามารถนำมาใช้กับกิจกรรมต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี จากหลักการวงจรคุณภาพที่กล่าวข้างต้นพอสรุปได้ว่า วงจรคุณภาพ (PDCA) ประกอบด้วย การวางแผน (Plan) การดำเนินการตามแผน (Do) การตรวจสอบ (Check) และ การปรับปรุงแก้ไข (Act) โดยการวางแผน การลงมือปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบผลลัพธ์ที่ได้ และหากไม่ได้ผลลัพธ์ตามที่คาดหวังไว้ จะต้องทำการทบทวนแผนการโดยเริ่มต้นใหม่และ ทำตามวงจรคุณภาพซ้ำอีก เมื่อวงจรคุณภาพหมุนซ้ำไปเรื่อย ๆ

ภาพ 12 วงจร PDCA กับการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ที่มา: เอ็ดเวิร์ด เดมิง,อ้างถึงใน ศุภชัย อาชีวะ ระวังโรค, Practical PDCA แก้ปัญหาและปรับปรุง เพื่อความสำเร็จ (กรุงเทพฯ:ซีโนตีไซน์, 2547) จะทำให้เกิดการปรับปรุงงานและ ระดับผลลัพธ์ที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งหลักการดังกล่าวหากนำมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของ ชุมชนจะช่วยให้มีการพัฒนาสมาชิกภายในชุมชนให้มีคุณภาพ

4.3.2 ทฤษฎีความเป็นผู้นำและภาวะผู้นำ

สมศักดิ์ ขาวลาภ (2544: 13) ได้กล่าวว่า ผู้นำ (Leader) กับ ภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นการมองคนละด้าน คำว่า ผู้นำ เน้นที่ตัวบุคคล ส่วนคำว่า ภาวะผู้นำ เน้นที่ คุณลักษณะในตัวบุคคล เราสามารถให้คำนิยามของคำว่า ผู้นำ ได้โดยอาศัยหลัก 3 ประการ สรุป ได้ดังนี้

1. ผู้นำ คือ บุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มคนหลาย ๆ คนที่มีอำนาจอิทธิพล หรือความสามารถ ในการจูงใจคนให้ปฏิบัติตามความคิดเห็น ความต้องการ หรือคำสั่งของเขาได้ ผู้นำมีอิทธิพลเหนือการ ปฏิบัติตนหรือพฤติกรรมของผู้อื่น คำว่าผู้อื่นในที่นี้ไม่ได้ หมายความว่า ผู้อื่น ทุกคน ในกลุ่มคนที่ผู้นำ คนนั้นมีส่วนร่วม เพราะภาวะผู้นำมิได้เกิดขึ้นโดยอาศัยหลักการ ทั้งหมดหรือไม่ก็ไม่มีเลย แต่ภาวะ ผู้นำเกี่ยวกับความเป็นผู้นำมากหรือน้อยเพียงใดมากกว่า ปริมาณคนที่เขานำ คืออยู่ที่ความมากน้อย ของอำนาจ อิทธิพลหรือความสามารถในการจูงใจคน

2. ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอำนาจเหนือในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ภาวะผู้นำเป็น กระบวนการ 2 ทาง (Two-way Process) คือ ผู้นำมีอิทธิพลเหนือผู้ตามและใน ทำนองเดียวกัน บาง คราวผู้ตามก็มีอิทธิพลเหนือผู้นำ ความเป็นผู้นำหรือภาวะผู้นำจึงเป็นผลรวม ของเจตคติของสมาชิกใน กลุ่มคนนั่นเอง งานวิจัยหลายเรื่องยืนยันว่าผู้นำของกลุ่มคนที่มีเจตคติ นิยมเผด็จการมักเป็นเผด็จการ ด้วย ส่วนผู้นำของกลุ่มคนที่มีเจตคตินิยมประชาธิปไตยก็มักเป็น คนที่มีความเป็นประชาธิปไตยด้วย

3. ผู้นำแตกต่างจากหัวหน้าหรือผู้บริหาร คน 2 คนนี้ อาจจะเป็นคน ๆ เดียวกันได้แต่ไม่ จำเป็นเสมอไป หัวหน้าหรือผู้บริหารหลายคนมีอำนาจหน้าที่โดยตำแหน่ง แต่อาจ ไม่ใช่ผู้นำ ที่แท้จริง ของกลุ่ม ผู้นำที่แท้จริงอาจเป็นคนอื่นซึ่งไม่ใช่หัวหน้าหรือผู้บริหารแต่เขามี อำนาจ มีอิทธิพลและมีความสามารถในการจูงใจคนให้ประพฤติหรือปฏิบัติตามความคิดเห็น ความต้องการหรือคำสั่งของเขา ได้ทั้ง ๆ ที่เขาไม่มีอำนาจหน้าที่โดยตำแหน่งใด ๆ ทั้งสิ้น

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ (2545: 229) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งมีผู้ ตามและมีอิทธิพลที่จะทำให้ผู้ตามช่วยกันกำหนดวัตถุประสงค์และบรรลุ วัตถุประสงค์นั้น หรือเป็น บุคคลที่ทำให้องค์การประสบความสำเร็จโดยใช้ อิทธิพลจูงใจผู้อื่นให้ปฏิบัติตาม ผู้นำเป็นผู้ตัดสินใจ กำหนดปัญหา วางแผน และรับผิดชอบต่อ ความอยู่รอด หรือการพัฒนาของ องค์การ นอกจากนั้นแล้วผู้นำยังมีส่วนทำให้เกิดวิสัยทัศน์ของ องค์การและพนักงานรวมทั้งสามารถใช้ อำนาจหรืออิทธิพลต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อนำ กลุ่มประกอบกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง การ เป็นผู้นำนั้นเป็นเรื่องง่ายแต่การเป็นผู้นำที่ดีนั้นเป็นเรื่องยาก

สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์ (2545: 3) ได้ให้ความหมายของ ภาวะผู้นำว่าเป็น กระบวนการที่ผู้นำช่วย สร้างความชัดเจนแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาให้รับรู้ ว่า อะไรคือความสำคัญให้ ภาพความเป็นจริง ของ องค์การแก่ผู้อื่นช่วยให้มองเห็นทิศทางและจุดมุ่งหมายอย่างชัดเจนภายใต้ ภาวะการณ์เปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็วของโลก

เจษฎา บุญมาโฮม (2546 : 185) ให้ความหมายของ ภาวะผู้นำ ว่าหมายถึง กระบวนการ ที่เกิดจากบุคคลหนึ่งใช้อิทธิพลที่มีอยู่เหนือสมาชิกคนอื่นในกลุ่มจัดการนำกลุ่มให้ก้าว ไปสู่จุดหมายที่กลุ่มหรือองค์กรปรารถนา

จากแนวคิดของนักวิชาการข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ความเป็นผู้นำ หรือ ภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการใช้อิทธิพลต่อกิจกรรมต่าง ๆ ของบุคคลหรือกลุ่มเพื่อ ความสำเร็จของเป้าหมาย ภายในสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ให้เกิดพลังเป็นอิทธิพลครองใจ ผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ร่วมงาน ให้ความร่วมมือปฏิบัติกร ดำเนินกิจกรรมในทุกสถานการณ์โดยใช้ กระบวนการกลุ่มหรือ กลุ่มปฏิสัมพันธ์หรือพลวัตกลุ่ม ใช้ศิลปะของการสื่อสารเป็นพลังสนับสนุน เป็นปัจจัยในการบริหารให้กิจกรรมบรรลุเป้าหมาย ความสามารถของบุคคลในการสร้าง กระบวนการเพื่อจูงใจให้ผู้อื่นให้ความร่วมมือมีความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน ดำเนินกิจกรรมให้ เป็นไปตามแผนงานและจุดประสงค์ที่วางไว้

3.2.1 รูปแบบและประเภทของผู้นำ

ชัยเสถียร พรหมศรี (2549) ได้อธิบายแนวคิดของ Mosley, Pietri and Megginson โดยแบ่งระดับของผู้นำออกเป็น 2 วิธีด้วยกัน ดังนี้

1. ตามวิธีการที่ผู้นำใช้หรือแสดงออก (Approach Used) รูปแบบ ที่ผู้นำแสดงออกหรือประเภทของผู้นำโดยทั่วไปสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1.1 ผู้นำแบบเผด็จการ (Autocratic or Authoritarian Leaders) คือ ผู้นำที่ตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ทั้งหมดเองแต่เพียงผู้เดียว โดยไม่อนุญาตให้บุคคลอื่นได้มีส่วนร่วมหรือ มีโอกาสในการตัดสินใจ

1.2 ผู้นำแบบประชาธิปไตย (Democratic or Participative Leaders) คือ ผู้นำที่ให้ความเอาใจใส่กับความรูสึกของผู้ใต้บังคับบัญชา และเปิดโอกาสให้ลูกน้อง หรือทีมคณะกรรมการเหล่านั้นได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่อการกำหนดวัตถุประสงค์พื้นฐานใน การทำงานกลยุทธ์ต่าง ๆ รวมถึงกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบในการทำงาน

1.3 ผู้นำแบบตามสบาย (Laissez-faire or Free-rein Leaders) คือ ผู้นำที่ไม่เข้มงวดและปล่อยให้ลูกน้องทำตามในสิ่งที่เขาต้องการตัวอย่างที่เราอาจพิจารณาได้ ไม่มีหลักเกณฑ์และระเบียบข้อบังคับที่ชัดเจน เป็นต้น

2. ตามการมุ่งเน้นต่อการทำงานให้สำเร็จลุล่วง (Orientation Toward Job) อีกวิธีการที่ใช้แบ่งระดับผู้นำ คือ การเปิดเผยทัศนคติของผู้นำที่มีต่อการทำงานให้ สำเร็จลุล่วงซึ่งผู้นำบางคนมุ่งเน้นไปทำงาน ในขณะที่บางคนมุ่งเน้นไปที่ผู้ใต้บังคับบัญชา

2.1 ผู้นำที่มุ่งเน้นงาน (Task-oriented or Production-oriented Leaders) คือ ผู้นำที่มุ่งเน้นไปที่การทำงานให้สำเร็จลุล่วง ผู้นำประเภทนี้จะมุ่งเน้นไปที่การวางแผนการจัด

ตารางเวลาและกระบวนการในการทำงานซึ่งพยายามที่จะควบคุมอย่างใกล้ชิดเพื่อให้คุณภาพออกมาตามที่ต้องการ หรืออาจกล่าวได้ว่าผู้นำประเภทนี้จะคอยบอกพนักงานว่าต้องการอะไร เมื่อไหร่และอย่างไร

2.2 ผู้นำที่เน้นคน (People-oriented or Employee-centered Leaders) คือ ผู้นำที่คำนึงถึงสวัสดิการ และความรู้สึกของผู้ใต้บังคับบัญชา มีความเชื่อมั่นต่อตนเอง และมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะพัฒนาพนักงานและมอบอำนาจให้แก่ผู้ใช้บังคับบัญชา เหล่านั้น

ผู้วิจัยสามารถสรุปภาวะผู้นำได้ว่าผู้ที่มีภาวะผู้นำสูงต้องมีลักษณะ หรือความสามารถ คือ เป็นผู้ที่สติปัญญา ความรู้ ความสามารถที่ดีกล้าตัดสินใจ ปรับตัวเข้ากับ สังคมได้ดี มีทักษะในการพูด มีความสามารถในการบริหาร มีความเฉลียวฉลาด มีความ กระตือรือร้น มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความทะเยอทะยาน และมีคุณธรรมยึดผลประโยชน์ของ ส่วนรวมเป็นหลัก ซึ่งแนวคิดภาวะผู้นำนี้ เป็นส่วนสำคัญของปัจจัยที่ช่วยในการขับเคลื่อนให้ชุมชน ดำเนินงานเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายได้อย่างชัดเจน ดังนั้น ผู้นำชุมชนบ้านโพธิ์ศรีต้องเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะตามแนวคิดที่นักวิชาการได้กล่าวถึงข้างต้น ผู้วิจัยจึงนำไปวิเคราะห์กับการบริหาร จัดการชุมชนสู่ปัจจัยแห่งความสำเร็จว่ามีได้รับการส่งเสริมจากผู้นำชุมชนมากน้อยเพียงใด

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรม

การพัฒนาชุมชนทางด้านศิลปกรรมมีองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ของคน ชุมชน ที่มีความเป็นอิสระต่อความต้องการในการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาทักษะทางด้านศิลปกรรมของตนเอง ดังจะเห็นได้จากความแตกต่างกันของช่างพื้นบ้าน ซึ่งในความเป็นจริงอาจมีต้นกำเนิดจากแหล่งชุมชนเดียวกัน ครอบครัวเดียวกัน แต่มีความแตกต่างกันของผลงาน ทั้งนี้เกิดจากความสนใจของแต่ละบุคคล ความสามารถเฉพาะตัวของช่าง ที่มีความสนใจกระบวนการวิธีการ ที่เกิดจากความต้องการเรียนรู้อย่างเป็นอิสระ ในการคัดเลือกความรู้จากปฏิบัติการทางด้านศิลปกรรม ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน กลุ่มชุมชน แนวคิดชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรม สามารถเกิดเป็นเครือข่ายของชุมชน ได้ในเงื่อนไขที่ว่า กลุ่มคนอาชีพเดียวกัน มีลักษณะคล้ายกัน ตลอดจนมีความสนใจในเรื่องเดียวกันได้พบกัน และเกิดการถ่ายทอดเพื่อแลกเปลี่ยนแนวคิดทักษะ องค์ความรู้ ความรู้ที่สะสมระหว่างกัน ความหมายขององค์ความรู้ในที่นี้หมายถึงสิ่งที่มีการทดลองและที่พัฒนาจนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ ได้ และองค์ความรู้จะอยู่ในตัวมนุษย์ เกิดการถ่ายทอดกันมา “จากการปฏิบัติการแลกเปลี่ยนเรียนรู้” ซึ่งองค์ความรู้ (body of knowledge) สามารถนำไปใช้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของ ชุมชน ได้ ซึ่งในที่นี้จะมุ่งเน้นไปที่ องค์ความรู้ด้านศิลปกรรมชุมชน แต่ในความหมายของ พัชรินทร์ สิริสุนทร (2552,หน้า9) กล่าวถึง องค์ความรู้ดังนี้ “สิ่งที่มนุษย์ได้มาโดยผ่านกระบวนการสั่งสม สืบทอด ปรับปรุง และประยุกต์ใช้ต่อเนื่องกันเป็นระบบคุณค่าดั้งเดิมที่สะท้อนออกมาให้เห็นในชีวิตประจำวันของบุคคลด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ (holistic)” ซึ่งในความหมายของ (Davenport and

Prusak,1998,p.5) กล่าวถึงความหมายขององค์ความรู้ว่า “ส่วนผสมที่เปลี่ยนแปลงได้เรื่อย ๆ ของประสบการณ์ความเชื่อสารสนเทศความชำนาญในเรื่องนั้น ๆ ที่จะเป็นเสมือนกรอบในการที่จะประเมินและรับเอาประสบการณ์ใหม่ ๆ เพิ่มเติมขึ้นมาองค์ความรู้จะถูกประยุกต์ใช้ภายในสมองของผู้มีองค์ความรู้” การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้สามารถพัฒนานำไปสู่การพัฒนาชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรม ได้อย่างยาวนานกว่า และนำไปสู่การเกิดเครือข่ายระหว่างชุมชน ที่ประกอบอาชีพ ในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งในแต่ละกลุ่มชุมชนด้านศิลปกรรม จะมีความสนใจที่แตกต่างกัน ด้วยเหตุปัจจัย “ความสนใจที่แตกต่างกัน” หลายประการ เช่น ปัจจัยทางด้านความพร้อมของการจัดการภายในกลุ่มที่มีขีดความสามารถที่แตกต่างกัน ในประเด็นดังกล่าวจะขยายความเพิ่มในแต่ละองค์ประกอบในแต่ละประเด็น เช่น ประเด็นของช่างผู้ผลิตงานศิลปกรรม มีผลอย่างมากต่อการส่งผลให้ลักษณะของงานศิลปกรรมชุมชนแตกต่างกัน อันเนื่องมาจากทักษะ ความสามารถ ประสบการณ์ ความรู้ ตลอดจนทัศนคติที่มีต่อการสร้างผลงานศิลปกรรมชุมชน ประเด็นต่อมาคือการเลือกใช้วัสดุในการผลิต มีส่วนสำคัญที่ส่งผลต่อคุณภาพของงานได้อย่างมากเช่นกัน วัสดุที่ใช้อาจนำมาจากพื้นถิ่น ชุมชน หรือภายนอกชุมชน ขึ้นอยู่กับความพร้อมในด้านปัจจัยทางการเงิน และปริมาณของวัสดุที่จะนำมาใช้ประโยชน์ของแต่ละกลุ่มชุมชน ในการคัดเลือกวัสดุเพื่อใช้ในการผลิต และประเด็นที่สำคัญคือช่องทางในการส่งผลงานต่อกลุ่มเป้าหมาย หรือกลุ่มผู้บริโภค มีส่วนทำให้เกิดความแตกต่างของผลงานศิลปกรรมชุมชนอย่างยิ่ง ดังสิ่งที่ปรากฏในชุมชนด้านศิลปกรรมในด้านการทำมิดที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ รูปแบบของมิดที่มีความแตกต่างกันเช่นมิดที่สร้างขึ้นเพื่อใช้งานจะมีลักษณะแตกต่างกับมิดที่ใช้ในการตั้งโชว์เพื่อความสวยงามบ่งบอกความเป็นตัวตนของผู้เป็นเจ้าของ ทั้งที่เป็นมิดชนิดเดียวกันก็เกิดความแตกต่างกันได้เช่นกัน

ชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรม

การส่งเสริมขีดความสามารถในการพัฒนาศิลปกรรมชุมชนได้ โดยเกิดจากประเด็นความสนใจที่แตกต่างกัน “ความสนใจที่แตกต่างกัน” ดังที่กล่าวในข้างต้น ซึ่งสรุปได้ เช่น ปัจจัยทางด้านความพร้อม ช่างผู้ผลิตงานศิลปกรรม ทัศนคติที่มีต่อการสร้างผลงานศิลปกรรมชุมชน การเลือกใช้วัสดุในการผลิต กลุ่มเป้าหมาย หรือองค์ประกอบส่วนอื่น ๆ ส่งผลต่อการเกิดการพัฒนาปฏิบัติการด้านศิลปกรรมที่มีความเป็นอิสระต่อความต้องการในการเรียนรู้ จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของแต่ละกลุ่มชุมชนได้ ซึ่งวิธีการปฏิบัติการด้านศิลปกรรมที่เกิดจากความสนใจที่แตกต่างกันของกลุ่มชุมชน กล่าวโดยสรุปในด้านของความสนใจของชุมชนที่มีความแตกต่างกัน จะต้องอยู่ในขอบเขตของกลุ่มอาชีพในลักษณะเดียวกัน เช่น “กลุ่มศิลปกรรมชุมชนด้านการทำมิด ของกลุ่มทำมิดโบราณ เกิดความสนใจที่จะเรียนรู้การใช้วัสดุจากเขาสัตว์ในการทำมิดของกลุ่มทำมิดช่างหิน ซึ่งในขณะเดียวกัน กลุ่มทำมิดช่างหิน เกิดความสนใจในวิธีการทำมิดโบราณ” ชุมชนทั้งสองจะเกิดการปฏิบัติการด้านศิลปกรรม ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำมิดซึ่งกัน และกันได้ เป็นวิธีการคัดเลือกความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ของผู้เรียนรู้อย่างมีความเป็นอิสระ

การแลกเปลี่ยนความรู้ของชุมชนในด้านศิลปกรรม หรือการปฏิบัติการชุมชนด้านศิลปกรรม สิ่งที่น่าสนใจแลกเปลี่ยนและนำมาพัฒนา ทักษะ วิธีการต่าง ๆ คือ องค์ความรู้ทางภูมิปัญญาในด้านศิลปกรรม การให้ความหมายของคำว่า “ภูมิปัญญา” ของพจนานุกรมไทย ฉบับทันสมัย พ.ศ. 2553 คือ “พื้นฐานความรู้ความสามารถ” ฐานความรู้ความสามารถของชุมชน ช่างผู้มีส่วนในการสร้าง และพัฒนาผลงานด้านศิลปกรรม ในการนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในแต่ละชุมชนซึ่ง วิลาสงศ์ พงศบุตร (2552,หน้า147) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาว่า “ความรู้ความสามารถขั้นพื้นฐาน ที่เกิดจากความเฉลียวฉลาดของผู้คนในกลุ่มสังคมใดสังคมหนึ่ง ซึ่งได้คิดประดิษฐ์ หรือสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิต และการอยู่ร่วมกันของสังคม” การแบ่งปันองค์ความรู้ซึ่ง (Thomas,2000,p.220) ได้กล่าวว่า การอุทิศตนเพื่อดำรงอยู่ของวัฒนธรรมเป็นวิธีที่ดงามทำให้คนได้รับคุณค่าของวัฒนธรรมในชีวิตจนถึงบัดนี้ คุณค่าทางภูมิปัญญาในด้านศิลปกรรมของชุมชนก็เป็นผลจากการอุทิศตนของปราชญ์ชุมชนในอดีตนำไปสู่การเกิดเครือข่ายระหว่างชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรม ซึ่งเป็นผลที่ได้จาก ความเป็นอิสระต่อการเรียนรู้ประสบการณ์ ระหว่างกลุ่มชุมชน ซึ่งสิ่งที่ปรากฏในเครือข่าย ความสัมพันธ์ของชุมชนในสังคม (social network) เครือข่ายของชุมชน ซึ่งปารีชาติ วัลย์เสถียร และคณะ (2552,หน้า449) ได้ให้ความหมายว่า “สายใยในทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่น ๆ เครือข่ายจึงเปรียบเสมือนกรอบแนวความคิดที่ใช้ศึกษาหาความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคม อันจะนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องกลุ่มไม่เป็นทางการ” ซึ่งมีประเด็นสำคัญที่มีความสอดคล้องกับพระมหาสุทิตย์ อาภากร (2548,หน้า36) ได้กล่าวว่า “กลุ่มองค์กร กลุ่มบุคคล องค์กร และเครือข่ายที่มีต่อกัน และในมิติแห่งความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น ด้วยกระบวนการและกิจกรรมในสังคม เช่นการติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การประสานผลประโยชน์ ความไว้วางใจ ความเอื้ออาทร” ซึ่งแนวคิดเครือข่ายในสังคมเกิดขึ้นอย่างเป็นวงกว้าง (Enjolras, 2009, p. 232) ได้กล่าวว่า เครือข่ายของประชากรในสังคมของชาวยุโรป นั้นมีความเคลื่อนไหวของสังคมที่ยาวนานถึงแม้ว่าจะมีความแตกต่างแต่ก็รวมกันเป็นอันหนึ่งเดียวกันได้ของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพ ที่มีประเด็นความสนใจในเรื่องเดียวกันแนวคิดปฏิบัติการด้านศิลปกรรมของชุมชน มีองค์ประกอบที่สำคัญ ประกอบด้วย คน องค์ความรู้ทางภูมิปัญญา เพื่อเป็นฐานในการคัดเลือกความรู้ที่เป็นประโยชน์ที่ใช้ในการถ่ายทอดต่อบุคคลอื่น หรือการนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมต่อตนเอง และการเกิดเครือข่ายระหว่างผู้ที่มีความสนใจในงานศิลปกรรมที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน เกิดการติดต่อระหว่างกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกันนำไปสู่การพัฒนาของชุมชนด้านศิลปกรรม

องค์ประกอบของชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรม

การแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกันระหว่างเครือข่ายชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาบนฐานความรู้ของภูมิปัญญาทางด้านศิลปกรรมที่สะสมอยู่ในตัวของคนในชุมชน หรือภายนอกชุมชน มีปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลต่อการขับเคลื่อน ในการเชื่อมต่อการถ่ายทอดประสบการณ์ความรู้ประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคน ชุมชน ซึ่งแนวคิดของ จีรวัดน์ พิระสันต์ (2552,หน้า10-12) ได้กล่าวว่าชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรม (Community of Arts Practice) หมายถึงกลุ่มคนที่เกิดกระบวนการเรียนรู้

จากการสืบค้นองค์ความรู้ทางด้านศิลปกรรมที่มีอยู่ในชุมชนหรือ (CoAP) ควบคู่ไปกับการเรียนรู้ ที่เป็นอิสระไม่ปิดกั้นตนเองจากองค์ความรู้จากภายนอก มุ่งเน้นการสร้างเสริมทักษะและการพัฒนา ศักยภาพของชุมชนในการคัดสรรองค์ความรู้ที่เป็นคุณประโยชน์ในการพัฒนาศิลปกรรมชุมชน เพื่อ สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนแบบมีเครือข่ายที่มีความเชื่อมโยงจากบุคคล กลุ่ม ชุมชน และสู่ เครือข่ายต่อไป ชุมชนปฏิบัติการด้านความรู้ เป็นการพัฒนาวิธีวิทยาการที่มีความใหม่ในยุคปัจจุบัน เพื่อใช้พัฒนาชุมชนให้ยั่งยืนซึ่ง (Gray and Stephen,2009,p.133) กล่าวว่าโครงสร้างความสัมพันธ์ ของสังคมมีความสำคัญที่จะเป็นจุดที่ทำให้เกิดผลต่อคนในสังคมปรากฏรูปแบบความสัมพันธ์ของ ชุมชน โดยแนวคิดนี้เป็นกลไกสำคัญในการออกแบบ รูปแบบที่เหมาะสมด้านการพัฒนาความรู้ ศิลปกรรมของชุมชน ซึ่งในแนวคิดดังกล่าวมีความสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ภูววัฒน์ ศรีนาง (2552,หน้า335) ได้กล่าวว่า “ การค้นพบชุมชนปฏิบัติการเรียนรู้ด้านศิลปกรรมท้องถิ่นทำให้เกิด รูปแบบของชุมชนประกอบด้วย ปัจจัยดังนี้ ประการที่หนึ่ง การมีปฏิสัมพันธ์ของชุมชน ประการที่สอง ระบบเครือข่ายชุมชน และประการที่สามการมีระบบการจัดการความรู้ของชุมชน ”

องค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรม คือการการแลกเปลี่ยนองค์ ความรู้ทางภูมิปัญญาด้านศิลปกรรม ระหว่างกลุ่มคน ชุมชน หรือสังคมที่มีความสนใจในเรื่องที่มี ลักษณะใกล้เคียงกัน โดยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างเป็นอิสระทางด้านความคิด กลุ่มคน ชุมชน สังคมจะเกิดมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และนำไปสู่การเกิดเครือข่ายของชุมชนด้านศิลปกรรม การ ปฏิบัติการทางด้านศิลปกรรมสามารถพัฒนาทักษะแนวคิดวิธีการ กระบวนการพัฒนาใหม่ที่ได้จาก การนำองค์ความรู้ในส่วนที่เป็นประโยชน์ มาจัดการความรู้โดยวิธีการฝึกทักษะ บอกเล่าเรียนรู้จากสิ่ง ที่พบจากประสบการณ์และต่อยอดองค์ความรู้เดิม ยกกระดับขึ้น องค์ประกอบดังกล่าวจัดว่ามีความ สำคัญต่อชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรม ในด้านการปฏิสัมพันธ์ของชุมชนซึ่งเป็นประเด็นที่ สำคัญอย่างมากต่อการส่งผลให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ของแต่ละบุคคล แต่ ละชุมชน ซึ่งจะเกิดขึ้นได้อย่างดีถ้าเกิดการพบกันด้วยความสัมพันธ์ที่ดีของแต่ละชุมชน แต่ในทาง กลับกันถ้าแต่ละชุมชนเกิดการต่อต้านและไม่ยอมรับซึ่งกัน จะไม่เกิดผลต่อการเชื่อมความรู้ระหว่าง ชุมชนปฏิบัติการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และไม่เกิดเป็นเครือข่ายระหว่างชุมชนได้ ในการจัดระบบความรู้ ของชุมชนนั้น อาจมีรูปแบบวิธีที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้จะมีความเกี่ยวข้องกันระหว่างปฏิสัมพันธ์ที่ดี ระหว่าง กลุ่มคน ชุมชน การจัดระบบความรู้ของชุมชน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนที่มี ความสนใจในเรื่องเดียวกัน หรือใกล้เคียงกัน จนเกิดเป็นเครือข่ายกันระหว่างชุมชนที่มีอาชีพใน ลักษณะแบบเดียวกัน มีความสอดคล้องกับ แนวคิดชุมชนปฏิบัติการของ (Evans,2003,p.298) ได้ กล่าวถึงประเด็นที่สำคัญของแนวคิดทฤษฎี (Community of Practice) ประกอบด้วยความผูกพันกัน ระหว่างชุมชน หรือ สังคมที่มีความเหนียวแน่น การเป็นเจ้าของกิจการร่วมกัน และการแบ่งปันคลัง ความรู้ เมื่อพิจารณาแนวคิดของ อีวาน ที่มีต่อชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรมแล้ว มีความเชื่อมโยง กันของระบบชุมชน เพื่อเกิดการพัฒนาจากการเรียนรู้ชุมชนด้านศิลปกรรม วิจารณ์ความรู้ของชุมชน ในประเด็นดังกล่าว ยกตัวอย่างเช่น สิ่งปรากฏในกลุ่มศิลปกรรมด้านการทำมิด ของจังหวัดอุทัยธานี

ส่วนใหญ่เกิดการพัฒนาศึกษาการเรียนรู้ทักษะจากบรรพบุรุษซึ่งผลงานวิชาการของ วิจิตร ศรีสุวิธานนท์ และคณะ (2547,หน้า11) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาโลหะกรรม พบว่าภูมิปัญญาที่ได้สั่งสม บ่มเพาะ สืบทอดมาตั้งแต่อดีต เป็นมรดกกันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า ถึงปัจจุบัน สิ่งที่ปรากฏในการจัดเก็บความรู้ทางด้านศิลปกรรม ของชุมชน ในอดีตไม่ได้เกิดโดยวิธีการเรียน การจดบันทึกเป็นตำราที่มีการตรวจสอบคุณภาพอย่างปัจจุบันแต่ก็สามารถจัดการกับองค์ความรู้ภูมิปัญญาทางด้านศิลปกรรม สอดคล้องกับแนวคิดของ (Hardwick and Worsley,2011,p.14) ได้กล่าวว่าการพัฒนาทางสังคมและตัวบุคคลนั้นจะต้องประกอบด้วยความสัมพันธ์ของวิธีการปฏิบัติและในส่วนที่เป็นหลักทฤษฎี ที่เหมาะสมซึ่งเป็นวิธีการที่จะนำไปสู่การพัฒนาคน สังคม และเครือข่ายได้อย่างเหมาะสม

ในอดีตก่อนที่จะมีระบบการศึกษาเกิดขึ้นนั้น การเรียนรู้ของบุคคล ชุมชน ทางด้านทักษะวิธีต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีพ ไม่ได้เกิดขึ้นโดย ครูหรือ เอกสาร ตำราเรียน แต่มาจากเครือข่ายทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กัน ของกลุ่มคนในชุมชนนั้น การจัดเก็บความรู้ การถ่ายทอดของศิลปกรรมนั้น ในกรณี กลุ่มทำมิด จังหวัดอุทัยธานี มีการพัฒนาต่อบรรพบุรุษ เช่นกัน การเก็บองค์ความรู้ หรือ ประโยชน์ที่ใช้กันคือ “การจัดการความรู้” จะถูกเก็บสะสมในตัวคน และพร้อมจะถูกถ่ายทอดออกมา โดยการปฏิบัติการ ทำมิดร่วมกัน หรือ การได้พูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ซึ่งกันและกัน โดยเกิดการเรียนรู้ที่ใช้วิธีการ จัดการความรู้ (Knowledge Management) หรือ (KM) เพื่อใช้พัฒนาศิลปกรรมชุมชน ซึ่งมีองค์ประกอบ เช่น คน ความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในชุมชน ความเชื่อ การปฏิสัมพันธ์ของชุมชน และด้านภูมิปัญญาทางด้านศิลปกรรม ซึ่งประกอบด้วย นามธรรมองค์ความรู้ ความเชื่อต่าง ๆ และ สิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่นงานศิลปหัตถกรรมชุมชน โดยวิธีการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกัน การจัดการความรู้ ในการชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรม

ชุมชนปฏิบัติการ จะนำไปสู่การพัฒนา โดยวิธีการนำความองค์ความรู้ที่สั่งสมมา ซึ่งความรู้ทักษะประสบการณ์ทางด้านศิลปกรรมของแต่ละกลุ่ม ชุมชนและบุคคล มาปฏิบัติการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน อย่างเป็นอิสระทางความคิดความต้องการ โดยไม่ปิดกั้นกัน การปฏิบัติการจะส่งผลต่อการเกิดเครือข่ายของกลุ่มชุมชนทางด้านศิลปกรรม ของกลุ่มชุมชนที่มีความสนใจในลักษณะใกล้เคียงกัน หรือเหมือนกัน เช่น กลุ่มศิลปกรรมด้านการทำมิด จะมีความสนใจกระบวนการ ขั้นตอน ต่าง ๆ ของในการทำมิด ซึ่งแต่ละกลุ่มอาจมีความสนใจวิธีการในแต่ละประเด็นที่แตกต่างกัน การปฏิบัติการดังกล่าวจะส่งผลต่อการพัฒนาโดยการเชื่อมต่อความรู้ตามความสนใจอย่างเป็นอิสระทางความคิด ซึ่งแนวคิดของ สหัทธยา วิเศษ (2551, หน้า 82) ได้กล่าวว่า “ชุมชนแห่งการปฏิบัติการเรียนรู้” (Community of Practice) หรือ(CoP) “ทำอย่างไรให้เกิดเวทีการเรียนรู้ การจัดการความรู้ ที่สามารถหมุนเกลียวความรู้ที่ยกระดับขึ้นเรื่อย ๆ ” การปฏิบัติการเพื่อนำไปสู่การพัฒนาทางด้านศิลปกรรม โดยการสร้างการเรียนรู้ เพื่อขับเคลื่อนงานศิลปกรรมชุมชนเกิดความหลากหลายเพิ่มขึ้นเพื่อการแก้ปัญหาที่ตรงประเด็นของชุมชน ซึ่ง (Moulder,2000,p.2) ได้กล่าวว่าในก่อนศตวรรษที่ 20 นักสังคมร่วมมือกันแก้ปัญหาผู้ว่างงาน ความขาดแคลน ที่เกิดขึ้นกับผู้คน การใช้วิธีการทางด้านชุมชนปฏิบัติการมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงระหว่าง คนในชุมชน กลุ่มชุมชนในหมู่บ้าน องค์กรต่าง ๆ ใน

ชุมชน และเครือข่ายชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และที่สำคัญองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาเพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์

ดังนั้นการปฏิบัติการชุมชน จึงมีจุดประสงค์ที่สำคัญการปฏิบัติการเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือการถ่ายทอดประสบการณ์ ของชุมชน ในด้าน แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ ทักษะทางด้าน ศิลปกรรม ชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practice) คือชุมชนที่มีการรวมตัวกัน หรือเชื่อมโยงกันเพื่อสร้างความรู้และการพัฒนาโดยถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ของตนเองให้แก่บุคคลอื่นในกลุ่มชุมชน หรือองค์กรอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งเวนเจอร์ (Wenger) (1998) ได้กล่าวว่า “ชุมชนปฏิบัติการนั้นบุคคลจะต้องร่วมมือกันทั้งกายและใจ คือการกระทำและความรู้” สอดคล้องกับพระมหาสุทิตย์ ออบุ่น (2548,หน้า38) ให้ความหมายชุมชนแห่งการเรียนรู้ว่าการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างฝ่ายต่าง ๆ จะเกิดการเชื่อมต่อทางความคิด และแสวงหาความรู้ใหม่ ผลที่เกิดขึ้นคือ การสร้างงานใหม่ อันเป็นวัฒนธรรมขององค์กรให้คุณค่าของการทำงานร่วมกัน ในปัจจุบันมีการกล่าวถึงชุมชนแห่งการเรียนรู้ ในลักษณะของชุมชนนักปฏิบัติหรือ (Community of Practice) หรือเรียกสั้น ๆ ว่า (COPs) กันอย่างกว้างขวางไม่เพียงแต่ให้ความสนใจว่า การเรียนรู้เกิดขึ้นได้อย่างไร แต่ตระหนักถึงโครงสร้างชุมชนที่ประกอบด้วยนักปฏิบัติ หรือคนทำงานด้วย โดยถือว่ากระบวนการเรียนรู้และสมาชิกที่เข้าร่วมกัน ไม่แยกจากกัน และความรู้ไม่ได้แยกออกจากการปฏิบัติ ซึ่งเป็นไปไม่ได้ที่คนเราจะ “รู้โดยไม่ปฏิบัติ” ชุมชนแห่งการเรียนรู้เป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดการ แลกเปลี่ยน เรียนรู้ การสร้างความรู้ใหม่ โดยกลุ่มบุคคลที่เข้าสู่องค์กร ชุมชน ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดจากความรู้และการรวมตัวกันของสมาชิกในองค์กรนั้น ๆ สามารถนำไปเป็นแนวทางการทำงานประจำตัว ชุมชน จนกลายเป็น ความรู้ และการพัฒนาความรู้ใหม่

ปฏิบัติการด้านศิลปกรรม คือ (Community of Art Practice) หรือ (CoAP) คือชุมชน การรวมตัวกันเชื่อมโยงกันอย่างไม่เป็นทางการโดยมีองค์ประกอบในแต่ละส่วนประกอบกันของชุมชน ปฏิบัติการนำไปสู่การพัฒนาขับเคลื่อนงานด้านศิลปกรรม โดยวิธีการนำความรู้ที่ส่งสมมาความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ ทางด้านศิลปกรรม ของแต่ละกลุ่มชุมชน บุคคล มาปฏิบัติการเชื่อมต่อแลกเปลี่ยนซึ่งกัน อย่างเป็นอิสระทางความคิดความต้องการ โดยไม่ปิดกันกัน การปฏิบัติการจะส่งผลต่อการเกิดเครือข่ายของกลุ่มชุมชนทางด้านศิลปกรรม ของกลุ่มชุมชนที่มีความสนใจในลักษณะใกล้เคียงกันประเภทงานเดียวกันหรือเหมือนกันปฏิบัติการด้านศิลปกรรมมีองค์ประกอบในส่วนต่าง ๆ แต่ละประเด็น ดังเช่น ประเด็นที่หนึ่ง กลุ่มอาชีพงานศิลปกรรมลักษณะเดียวกัน สิ่งนำไปสู่การปฏิบัติการเนื่องจากกลุ่มชุมชน จะประสบปัญหาหลักขณะที่มีความใกล้เคียงกันหรือแบบเดียวกัน เมื่อชุมชนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันจะสามารถสื่อสารกันได้โดยง่าย เนื่องจากมีพื้นฐานองค์ความรู้ในระดับที่เท่ากัน ประเภทเดียวกัน ประเด็นที่สองชุมชนมีความสนใจในเรื่อง ลักษณะเดียวกัน ต้องการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เป็นการเชื่อมความรู้ของชุมชนในแต่ละด้าน ชุมชนแต่ละกลุ่มมีความเชี่ยวชาญ และมีจุดอ่อน แตกต่างกันออกไป เช่นกลุ่มศิลปกรรมด้านการทำมัดของ กลุ่มอนุรักษ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่มีคุณลักษณะที่มีความโดดเด่นในด้านเครื่องมือการผลิตที่มีความเร็ว และสามารถควบคุมมาตรฐานในระดับเดียวกัน กลุ่มทำมัดของจังหวัดอุทัยธานีมีคุณลักษณะ

เด่นในด้านคุณภาพของเนื้อเหล็กและการทำด้าม “ถ้าทั้งสองกลุ่มศิลปกรรมเกิดความสนใจต้องการนำความรู้ความถนัด มาแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อเชื่อมความรู้” จะนำไปสู่การพัฒนาทางด้านศิลปกรรมการทำมีด ประเด็นที่สาม การเกิดเครือข่ายของชุมชน ในการเชื่อมต่อความรู้ ประสบการณ์ กลุ่มชุมชนต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จะนำไปสู่มีการมีเป้าหมายร่วมกัน มีความมุ่งมั่นร่วมกัน ที่จะพัฒนาวิธีการทำงานในอาชีพทางด้านศิลปกรรม ให้พัฒนาขึ้น วิธีปฏิบัติคล้ายกัน ใช้เครื่องมือ วิธีการขั้นตอน และมีความเชื่อ และยึดถือคุณค่าเดียวกัน ประเด็นที่สี่การสร้างความรู้ และใช้ความรู้ จาก การปฏิบัติการด้านศิลปกรรม ที่เกิดจากการเชื่อมความรู้ของกลุ่มชุมชน ในด้านทักษะวิธีการเช่นการ นำความรู้ไปใช้ประโยชน์ ซึ่งถ้าจะกล่าวถึง “การสร้างความรู้ การนำความรู้ไปใช้” ประเด็นดังกล่าวจะ ไม่สามารถ มองเห็นเป็นรูปธรรมได้ แต่เกิดการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มชุมชนด้านศิลปกรรมได้ ยกตัวอย่างผลงานวิจัย ภูมิปัญญาโลหะกรรมพื้นบ้านของ วิจิตร ศรีสุวิธานนท์ (2547, หน้า5) ได้ กล่าวสรุปในบทคัดย่อว่า “การเปิดโอกาสให้ผู้เชี่ยวชาญด้าน กริช และผู้เชี่ยวชาญด้านโลหะกรรม พื้นบ้านได้ร่วมกันฝึกปฏิบัติการ สร้างนักโลหะกรรมพื้นบ้าน โดยมีจำนวน 20 คน เมื่อสิ้นสุดโครงการ เกิดการพัฒนาศักยภาพช่างระดับมืออาชีพ จำนวน 10 คน และ ช่างที่มีฝีมือเฉพาะด้านที่จะพัฒนาขึ้น ในภายหลังอีก 10 คน” สิ่งที่ปรากฏจากการสร้างความรู้ของงานวิจัยดังกล่าวจะนำองค์ความรู้ที่อยู่ในตัวคน นำมาใช้ประโยชน์ในด้านการพัฒนาศักยภาพโดยวิธีการเชื่อมความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติการ ด้านศิลปกรรม ประเด็นที่ห้าการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะต้องมีช่องทางเพื่อการถ่ายทอดองค์ความรู้เข้าไป ถึงผู้ที่ต้องการใช้ประโยชน์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีส่วนสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งและเกิดขึ้น จากระบบเครือข่ายชุมชน อันจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนด้านศิลปกรรมที่มีความยาวนานมากกว่าซึ่ง ปัญหาการพัฒนาชุมชนด้านศิลปกรรม ของชุมชนไม่สามารถขับเคลื่อนสู่เป้าหมายการพัฒนาตาม จุดประสงค์ทั้งนี้เนื่องจาก การปิดกั้นตัวเองของกลุ่มชุมชน ซึ่งการปิดกั้นตัวเองเป็นจุดสำคัญที่ทำให้ การพัฒนาเกิดขึ้นได้ช้า เนื่องจากกลุ่มไม่แลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อเพิ่มพูนทักษะ วิธีการเพื่อนำไปพัฒนา องค์ความรู้ในการต่อยอด ประเด็นที่หก ชุมชนจะเกิดความร่วมมือช่วยเหลือ เพื่อพัฒนาและเรียนรู้ จากสมาชิกด้วยตนเอง โดยการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน สามารถนำไปสู่การเพิ่มความเข้มแข็งให้แก่ สายในทางสังคม ชุมชนด้านศิลปกรรม หรือระหว่างกลุ่มองค์กร ทำให้เพิ่มพูนความรู้

ดังนั้นการปฏิบัติการด้านศิลปกรรม จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบสำคัญคือ กลุ่มอาชีพงาน ศิลปกรรมลักษณะเดียวกันจะทำให้ชุมชนมีความสนใจในเรื่อง ลักษณะเดียวกัน การเกิดเครือข่ายของ ชุมชน การเชื่อมความรู้ของกลุ่มชุมชน วิธีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะต้องมีช่องทางเพื่อการถ่ายทอดองค์ ความรู้ชุมชน และเกิดความร่วมมือช่วยเหลือของซึ่งกัน

กิจกรรมชุมชนนักปฏิบัติการ

การจัดกิจกรรมชุมชนนักปฏิบัติการทางด้าน (Community of Practice) หรือ (COP) เพื่อ การแลกเปลี่ยนจากการเก็บเกี่ยวความรู้ ไปสู่การเชื่อมต่อระหว่างบุคคลช่วยในการเชื่อมต่อระหว่าง บุคคลกลุ่มชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรม กิจกรรมเป็นส่วนสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จ กลุ่มที่เกิด การเชื่อมต่อองค์ความรู้แบบไม่เป็นทางการเป็นสิ่งที่เกิดโดยธรรมชาติของชุมชน การจัดกิจกรรม ชุมชนปฏิบัติการ มีวิธีการประกอบด้วย การเชิญผู้นำทางความคิด ซึ่งเป็นที่ยอมรับเข้ามาร่วมแต่ เริ่มแรก เพื่อสร้างพลังให้แก่ชุมชน การจัดให้มีเวทีพบปะกัน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิด เพื่อสร้างความ

ตื่นตัว ความไวเนื้อเชื่อใจ ความรู้สึกร่วม การส่งเสริมการติดต่อระหว่างสมาชิกของชุมชน การจัดตั้งกลุ่มแกนที่แข็งแกร่ง ไม่จำเป็นว่าสมาชิกทุกคนจะมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกัน สนับสนุนกลุ่มแกนด้วยการให้เป็นที่รับรู้ของชุมชน และไม่รบกวนเวลาเพิ่มมากเกินไปจนทำให้เกิดผลเสียต่อกลุ่มที่ทำหน้าที่เป็นแกนนำชุมชนด้านศิลปกรรม การทำให้การติดต่อ การให้ข้อมูล และการเข้าถึงชุมชนเป็นเรื่องง่าย และคุ้นเคยกันในกลุ่ม และการสร้างเวทีเสวนาในประเด็นที่มีความน่าสนใจ และเป็นความต้องการของชุมชนด้านศิลปกรรม ให้สมาชิกอาวุโสซึ่งคนยอมรับ เป็นผู้ขอความช่วยเหลือ และหาผู้ประสานงานช่วยกระตุ้นให้อธิบายหลักคิดของข้อเสนอ เพื่อให้สมาชิกอภิปรายไปที่สมมติฐาน ที่ใช้และเลือก การสร้างความไวเนื้อเชื่อใจในกลุ่มสำหรับการสร้างปฏิบัติการชุมชนด้านศิลปกรรมได้ การจัดกิจกรรมชุมชนนักปฏิบัติการ สรุปลได้จากตารางที่แสดง ดังนี้

ตาราง 2 แสดงกิจกรรมชุมชนปฏิบัติการ

กิจกรรมชุมชนนักปฏิบัติการ	นำไปสู่ความสำเร็จ
เชิญผู้นำทางความคิด	เพื่อเกิดความน่าสนใจ และการยอมรับของกลุ่มชุมชน การเชิญผู้นำทางด้านความคิดที่มีความรู้ความสามารถนำไปสู่การสร้างพลังการพัฒนาได้เป็นอย่างดี
เวทีพบปะกัน	การสร้างความตื่นตัว ความไวเนื้อเชื่อใจ ความรู้สึกในการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาหรือยกระดับการปฏิบัติการทางด้านศิลปกรรม มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดให้มีเวทีเพื่อสมาชิกได้พบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเห็นซึ่งกันและกัน
การติดต่อระหว่างสมาชิก	เพื่อการพัฒนาเครือข่ายและรักษาความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกลุ่มด้วยกัน
จัดตั้งกลุ่มแกนที่แข็งแกร่ง	เพื่อได้ตัวแทนกลุ่ม ที่ยอมรับของกลุ่มสมาชิกด้วยกัน เป้าหมายของการจัดตั้งกลุ่มแกนนำ เพื่อช่วยนำพาขับเคลื่อนกลุ่มสมาชิก ในการพัฒนาตามกลุ่มแกนนำ
การให้ข้อมูล และการเข้าถึงชุมชน	การติดต่อ การให้ข้อมูลเพื่อถ่ายทอดสาระสำคัญทางด้านข้อมูลต่าง ๆ การให้ข้อมูลสามารถเข้าถึงชุมชนได้ง่ายขึ้นและเกิดความคุ้นเคยไวใจกันในกลุ่ม
จัดเวทีเสวนาในประเด็นที่มีความน่าสนใจ	เพื่อตอบข้อสงสัย และกำหนดทิศทางของชุมชนด้านศิลปกรรม ให้สมาชิกอาวุโสซึ่งคนยอมรับ เป็นผู้ขอความช่วยเหลือ และหาผู้ประสานงานช่วยกระตุ้นให้อธิบายหลักคิดของข้อเสนอ เพื่อให้สมาชิกอภิปรายไป

	ที่สมมติฐาน สามารถแก้ปัญหา หาข้อตกลงร่วมกัน สร้างความสัมพันธ์ที่ดี ในการนำไปสู่การพัฒนา
--	---

ชุมชนนักปฏิบัติ คือ คนกลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งทำงานด้วยกันมาระยะหนึ่ง มีเป้าหมายร่วมกัน และต้องการที่จะแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์จากการทำงาน กลุ่มดังกล่าวมักจะไม่ได้เกิดจากการจัดตั้งโดยองค์การ เป็นกลุ่มที่เกิดจากความต้องการทางสังคม และความพยายามที่จะทำให้บรรลุผลสำเร็จ เป็นกลุ่มที่ไม่มีอำนาจ ไม่มีการกำหนดไว้ในแผนภูมิโครงสร้างองค์กร และอาจจะมีเป้าหมายที่ขัดแย้งกับผู้นำองค์กร ในหนึ่งองค์กรอาจจะมีชุมชนนักปฏิบัติจำนวนมาก และคนคนหนึ่งจะเป็นสมาชิกในหลายชุมชน ชุมชนนักปฏิบัติมีความสำคัญอย่างไร เครือข่ายความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการเกิดจากความใกล้ชิด ความพอใจ และพื้นฐานที่ใกล้ชิดเคียงกัน ลักษณะที่ไม่เป็นทางการจะเอื้อต่อการเรียนรู้ และการสร้างความรู้ใหม่ ๆ มากกว่าโครงสร้างที่เป็นทางการ มีประเด็นสำคัญที่การเรียนรู้ซึ่งได้รับจากการทำงานปฏิบัติการ การพูดคุย หรือกิจกรรมทางชุมชนด้านศิลปกรรม เป็นหลัก เป็นแง่มุมเชิงปฏิบัติ ปัญหาประจำวัน เครื่องมือใหม่ ๆ พัฒนาการในเรื่องงาน วิธีการทำงานที่ได้ผล และไม่ได้ผล การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทำให้เกิดการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนความรู้ฝังลึก สร้างความรู้ และความเข้าใจได้มากกว่าการเรียนรู้ จากหนังสือ หรือการฝึกอบรมตามปกติ เครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งมีสมาชิกจากต่างหน่วยงาน ช่วยให้องค์กรประสบความสำเร็จได้ดีกว่า การสื่อสารตามโครงสร้างที่เป็นทางการ ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับชุมชนนักปฏิบัติ แนวคิดของการปฏิบัติในชุมชนนักปฏิบัติ การกระทำในบริบทเฉพาะ สิ่งที่มีผลต่อการปฏิบัติ และเป็นผลจากการเรียนรู้ ได้แก่ สิ่งที่ปรากฏชัดแจ้ง เครื่องมือ เอกสาร ภาพลักษณ์ สัญลักษณ์ ที่ชัดเจน เกณฑ์ที่กำหนดไว้ กฎข้อบังคับ สัญญา สิ่งที่ไม่ปรากฏชัดแจ้ง ความสัมพันธ์ กฎเกณฑ์ในใจ ความหยิ่งรู้ การรับรู้ ความอ่อนไหว ความเข้าใจ สมมติฐาน มุมมองซึ่งเป็นที่ยอมรับทั่วไป

การปฏิบัติมิใช่สิ่งตายตัว ที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ขณะเดียวกันก็ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ง่ายๆ ด้วยคำสั่ง หรือกฎระเบียบ มีคนอื่นในองค์กร ซึ่งมีประสบการณ์ที่จะเป็นประโยชน์กับเรา พวกเขาเต็มใจที่จะแบ่งปันประสบการณ์นั้น ให้ผู้อื่น และเราเต็มใจที่จะช่วยพวกเขา เราสามารถค้นหาพวกเขาได้ พบ แม้จะไม่รู้จักพวกเขา ธรรมชาติของชุมชนนักปฏิบัติ ประกอบไปด้วย องค์กรประกอบที่มีจำนวนมาก ทับซ้อนกันอยู่ คู่ขนานไปกับโครงสร้างที่เป็นทางการขององค์กร องค์กรประกอบที่สองปฏิบัติการชุมชนด้านศิลปกรรม ไม่มีความชัดเจนว่า เริ่มต้นเมื่อไร สิ้นสุดเมื่อไร ขึ้นกับความพร้อม และโอกาสเหมาะสมสำหรับการเรียนรู้ องค์กรประกอบที่สามประเด็นที่ให้ความสนใจจะเปลี่ยนไปตามความต้องการ และความสนใจของสมาชิก การสนับสนุน องค์กรประกอบที่สี่ปฏิบัติต่อเสมือนทรัพย์สินของชุมชน สังคมให้การสนับสนุนทรัพยากร และข้อมูลข่าวสาร ดูแลเป้าหมายให้สอดคล้องกับกลุ่มสมาชิกของชุมชน สังคม องค์กรประกอบที่ห้าส่งเสริมการสร้าง ด้วยการยอมรับผลงานที่เกิดขึ้น จากกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ และดึงชุมชนเข้ามาร่วมกันทำงาน ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นอีก องค์กรประกอบที่หกองค์กรเป็นที่รวมของชุมชน ที่เชื่อมต่อกัน ส่งเสริมให้มีจุดยืนที่เหมาะสม และมีส่วนต่อความสำเร็จของชุมชน สังคมองค์กรประกอบที่เจ็ดส่งเสริมให้ เรียนรู้จากภายในกลุ่ม จากกลุ่มอื่น และดูแลวาทศิลป์ของชุมชนด้านศิลปกรรม มีส่วนในการสนับสนุน ส่งเสริมการเรียนรู้ทุกรูปแบบ และเชื่อมต่อทั่วทั้งองค์กร มุมมองต่อการเรียนรู้ แต่ มักโดยส่วนใหญ่จะมองไม่เห็นผลเกิดการเรียนรู้ดีขึ้น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไม่ได้เกิดจากการดูเอกสาร

ของคนอื่น แต่เกิดจากการทำความเข้าใจ ในตรรกะ หรือวิธีคิดของคนอื่น ช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยน ความเข้าใจ และความคิดกันได้กว้างขวางขึ้น แต่หัวใจของการแลกเปลี่ยน คือ ความสนใจร่วมกัน และสร้างชุมชนซึ่งเชื่อใจกัน การหาโอกาสเรียนรู้ ถ้ามีปัญหาเกี่ยวกับการเรียนรู้ ให้มองหาแบบแผน สาเหตุของการมีส่วนร่วม และการแยกตัวของสมาชิก เมื่อมีการนำความรู้ไปใช้ในบริบทอื่น หรือมีการส่งผ่านข้อมูลข่าวสารไปยังอีกหน่วยงานหนึ่ง ให้ติดตามเรียนรู้การปรับเปลี่ยน ความเข้าใจที่ คลาดเคลื่อน และการแปลความหมายใหม่ รับรู้การเกิดขึ้นของวิธีปฏิบัติใหม่ ๆ ในที่ไกลหูไกลตา

การเรียนรู้ของ (COP) ก็มีความสำคัญ ได้แก่ การดึงดูดสมาชิกใหม่ การตอบสนองสิ่ง กระตุ้นจากภายนอก การมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ ข้อควรระวัง ความพยายามที่จะเปลี่ยนความรู้ที่ ผังลึก มาเข้าใจในลักษณะของเอกสาร อาจจะก่อให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดี เกิดเป็นขยะของข้อมูล ข่าวสาร ที่ไม่คนใช้ สุดท้ายคนก็ยังต้องการความช่วยเหลือ ในเรื่องประสบการณ์ จากเพื่อนร่วมงาน ให้มีการเรียนรู้ใกล้ชิดกับการปฏิบัติให้มากที่สุด อย่าวุ่นวายตัวที่จะสกัดความรู้ความรู้จาก หรือ เปลี่ยนความรู้

เพื่อให้สังคมไทยเคลื่อนไปสู่การเป็นสังคมแห่งปัญญาอย่างแท้จริงได้ โดยความสำคัญกับการ แลกเปลี่ยนความรู้ และเป็นกุญแจสำคัญของการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้เป็นสังคมที่มีเครือข่าย มี ความเข้มแข็ง และมีพลังทางปัญญา การพัฒนาชุมชนด้านศิลปหัตถกรรม มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับ ชุมชน ในแต่ละด้านซึ่งประกอบด้วย คนในชุมชน วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี ความสัมพันธ์ของ คนในชุมชน และองค์ความรู้ด้านงานศิลปหัตถกรรมชุมชน ที่ถูกถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ มีความสำคัญ อย่างยิ่งที่จะมุ่งเน้นการพัฒนาชุมชนด้าน ศิลปหัตถกรรมชุมชน

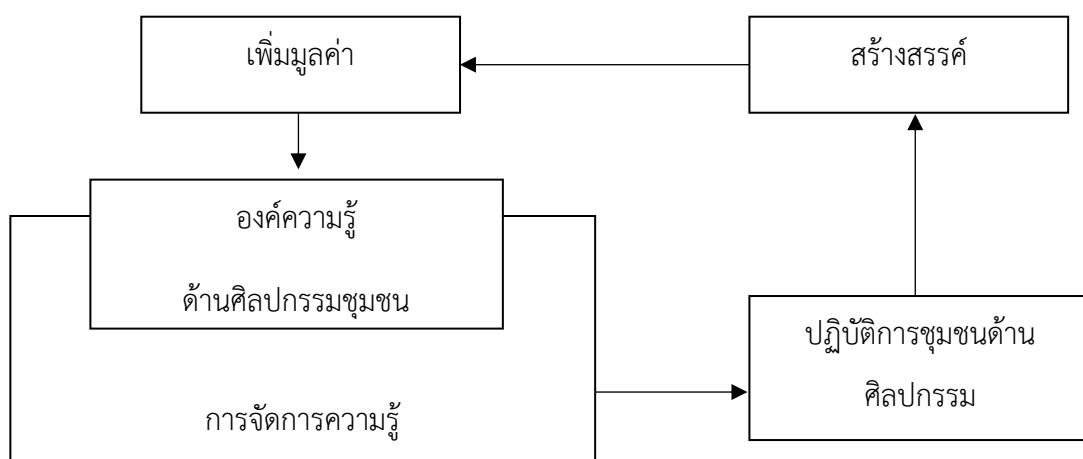
การพัฒนาชุมชนด้านศิลปกรรม

ซึ่งเป็นแนวคิดทฤษฎีใหม่ โดยการผสมผสานบูรณาการระหว่างวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์กับ กระบวนการทางสังคมศาสตร์ เพื่อใช้ขับเคลื่อนชุมชน จิรวัดน์ พิระสันต์ (2552,หน้า 236 - 341) กล่าว ว่า การปฏิบัติการเรียนรู้ทางด้านศิลปกรรม (CoAP) ให้เป็นชุมชนปฏิบัติการทางด้านศิลปกรรมเพื่อ เป็นแหล่งเรียนรู้ รวมทั้งการพัฒนาชุมชน ที่เป็นการจัดการเชื่อมโยงความรู้จากผู้มีความรู้ทางด้านภูมิ ปัญญา ซึ่งสามารถถ่ายทอดความรู้ โดยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่การจัดการความรู้ (Knowledge Management) หรือ (KM) มีพื้นฐานมาจากการผสมผสานแนวคิดการพัฒนากระแสหลัก (Mainstream Development Approach) เข้ากับกระแสคิดของการพัฒนาทางเลือก (Alternative Development Approach) ความพยายามของคณะนักวิจัยที่จะนำแนวคิดด้านการวางแผนและการ บริหารจัดการมาใช้ ควบคู่กับแนวคิดด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการสร้างเสริมศักยภาพ ชุมชน ที่มุ่งเน้นการนำความรู้ มาใช้เป็นกลไกสำคัญเพื่อสร้างเสริมพลังให้แก่สังคม (Knowledge Empowerment) หัวใจสำคัญของการจัดการความรู้เพื่อสร้างชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ อยู่ที่ การทำความเข้าใจกับอิทธิพลของบริบทซึ่งเกี่ยวข้องกับความรู้ (Knowledge is context-specific) บทพื้นฐานของการศึกษาวิจัยเชิงระบบ (Systematic Research) ที่ให้ความสำคัญกับมิติทางสังคม วัฒนธรรม (Psychosocial Dimension) ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีวิทยาที่บูรณาการระหว่างวิธีคิด แบบวิทยาศาสตร์กับกระบวนการทางสังคมศาสตร์

แนวคิดการปฏิบัติการ เพื่อสร้างการเรียนรู้ เพื่อนำสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืน ในการพัฒนาชุมชน โดยเกิดการเรียนรู้ที่ใช้วิธีการ จัดการความรู้ (Knowledge Management) หรือ (KM) ที่ใช้พัฒนาท้องถิ่น ชุมชน ซึ่งมีองค์ประกอบ เช่น คน ความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในชุมชน ความเชื่อ การปฏิสัมพันธ์ของชุมชน และด้านภูมิปัญญาของท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วยนามธรรม องค์ความรู้ ด้านความเชื่อต่าง ๆ และ สิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่นงานศิลปหัตถกรรมชุมชน โดยวิธีการจัดการความรู้ของชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกัน การจัดการความรู้ได้กลายเป็นแนวความคิดสำคัญ ที่นักบริหารการพัฒนาจำนวนมากได้หันมาให้ความสำคัญ เช่นกลุ่มประเทศ (Organization for Economic Cooperation and Development) หรือ (OECD) ซึ่งประกอบด้วยประเทศสมาชิก 30 ประเทศของกลุ่มสหภาพยุโรป ทวีปอเมริกา ออสเตรเลีย และเอเชีย ต่างนำแนวคิดเรื่องการจัดการความรู้มาประยุกต์ใช้ในองค์กรของตนอย่างกว้างขวาง ดังพบว่าในกลุ่มประเทศ (OECD) ระบบเศรษฐกิจฐานความรู้มีขนาดใหญ่กว่าร้อยละ 50 ของ (GDP) ของประเทศ และเมื่อพิจารณาในรายละเอียดของความสำเร็จก็พบว่า ความสำเร็จของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศดังกล่าว ล้วนมาจากฐานความรู้และความก้าวหน้าของสารสนเทศ ตลอดจนการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการดำเนินธุรกิจ

การแข่งขันเชิงขนาด (Scale – based Competition) เพื่อเป้าหมายที่สำคัญคือ การสร้างความได้เปรียบด้านการผลิต โดยอาศัยทรัพย์สินที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Assets) เช่น ภูมิปัญญา ทักษะ ประสบการณ์ ความเชื่อและความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (Creative – based) การปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ดังกล่าว ทำให้สินทรัพย์ที่จับต้องได้ (Tangible Assets) เช่น อาคาร สถานที่ เครื่องจักร และอุปกรณ์สำนักงาน หรือการใช้ทุน (Capital – based) กลายเป็นเรื่องล้าสมัย แต่การพัฒนาในมิติใหม่ที่กล่าวถึงนี้ จะให้ความสำคัญกับ ประชาชนหรือผู้บริโภคสินค้าและบริการต่าง ๆ มากกว่าการผลิต กล่าวโดยสรุปคือการนำองค์ความรู้ทางด้านภูมิปัญญาของชุมชน ประกอบด้วยองค์ความรู้ที่จับต้องได้ เช่นผลงานศิลปกรรมชุมชน ผลิตภัณฑ์ชุมชน และองค์ความรู้ที่จับต้องไม่ได้ เช่นความเชื่อ นำมาพัฒนาเพิ่มมูลค่าสินค้าได้โดยวิธีการจัดการความรู้ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมีความสอดคล้องกับ

มกร เขาวานิชย์ (2551,หน้า39) ได้กล่าวว่า “ภาวะปัจจุบันมีการแข่งขันที่นับวันจะสูงขึ้น ตามการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีการบริหารจัดการที่ดีคือ การบริหารจัดการความรู้ (Knowledge Management) หรือ (KM)” วิธีการเพิ่มมูลค่าให้กับผลงานด้านศิลปกรรมชุมชน นั้นสามารถนำฐานความรู้ภูมิปัญญา มาพัฒนาต่อยอดได้เพื่อขับเคลื่อนการในการปรับตัวของสังคมได้ ดังนี้

ภาพ 13 แสดงการจัดการความรู้ด้านองค์ความรู้ชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรม

นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับการเพิ่มขีดความสามารถขององค์กรหรือชุมชนในการสร้าง และใช้สินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ เพิ่มคุณภาพ ลดต้นทุน ลดเวลา และมุ่งเน้นการสร้างสรรคนวัตกรรม เพื่อตอบสนองต่อความต้องการและความคาดหวังของคน กลุ่ม และชุมชนให้มากที่สุดและรวดเร็ว ที่สุด ถึงแม้ว่าในปัจจุบันนี้ การจัดการความรู้จะไม่ใช่นวัตกรรมใหม่อีกต่อไป แต่ก็นับว่าเป็นแนวคิด พื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่ง ในการพัฒนาท้องถิ่นหรือนำพาชุมชนต่าง ๆ ไปสู่การเป็นชุมชน ปฏิบัติการด้านการเรียนรู้เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการพัฒนา ที่สามารถนำมาใช้เพื่อปรับเปลี่ยน กระบวนทัศน์ของสังคมเพื่อให้สังคมไทยพัฒนาไปสู่การเป็นสังคมฐานรากทางปัญญา (Wisdom – based Society) ซึ่งมีชุมชนหมู่บ้านและประชาชนเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อน กระบวนการพัฒนา ในรูปของเครือข่ายทางปัญญา บนมิติของการบูรณาการความหลากหลายของภูมิ ปัญญาท้องถิ่น การบริหารจัดการทุนทางสังคมวัฒนธรรม การสื่อสารสาธารณะ และความตระหนัก ของบุคคล ชุมชน และเครือข่ายถึงความสำคัญของทุนทางปัญญา แนวคิดด้านการพัฒนาสังคมที่เข้า มามีบทบาทอย่างกว้างขวาง ในกระบวนการจัดการความรู้ ได้แก่ แนวคิดเรื่องการจัดระเบียบสังคม (Socialization) และแนวคิดเรื่องความเชื่อมโยง (Combination) การจัดการความรู้ของชุมชนด้าน ศิลปกรรมมีความจำเป็นต้องใช้ความเข้าใจในตัวบุคคล ธรรมชาติ ความรู้ และเครือข่าย มากกว่า หลักการทางวิทยาศาสตร์ เนื่องจากความรู้จำนวนมาก อยู่ในรูปนามธรรม และไม่ได้ถูกบันทึกไว้อย่าง เป็นระบบ ไม่เป็นลักษณะอักษร ความรู้ตามทัศนะนี้ จึงเป็นผลของการบูรณาการระหว่างสิ่งที่ เป็น รูปธรรม ทักษะ การเรียนรู้ การรับรู้ ประสบการณ์ทั้งในภาพรวมและประสบการณ์เฉพาะของบุคคล ตลอดจนพรสวรรค์

จากแนวคิดของนักคิดในสำนักการจัดการความรู้ข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าความเชื่อหลักๆ ที่ สำคัญของนักคิดในสำนักนี้ได้แก่ ความเชื่อว่า หากสถาบันทางสังคมถูกพัฒนาไปเป็นแหล่งเรียนรู้มาก เท่าไร ก็ยิ่งจะทำให้ประชาชนในสังคมนั้น ๆ มีศักยภาพเพิ่มมากขึ้นในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ บูรณาการ ความรู้เดิมเข้ากับความรู้ใหม่ และสามารถสร้างความรู้ใหม่ๆ ขึ้นได้ หรือเกิด “วงจรการเรียนรู้” ขึ้น เท่านั้น ซึ่งวงจรนี้จะประกอบด้วย การค้นหา การสร้าง การรวบรวม การจัดเก็บ การเผยแพร่ ถ่ายทอด การแบ่งปัน และการบริโภครู้หรือกระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management) หรือ (KM) โดยสรุป กระบวนการความรู้ (Knowledge Process) เป็นปัจจัยสำคัญที่ ช่วยทำให้ องค์กรหรือชุมชนต่าง ๆ สามารถจัดการกับความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และ ประกอบด้วยขั้นตอนหลัก ๆ คือ การค้นหาความรู้ (Knowledge Identification) การสร้างและ

แสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition) การจัดความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement) ได้แก่ การจัดทำหรือปรับปรุงรูปแบบของเอกสารให้มีมาตรฐาน การใช้ภาษาสากลที่คนในองค์กรหรือชุมชนสามารถรับรู้ได้ตรงกัน และการเรียบเรียง ตัดต่อ ปรับปรุงเนื้อหาให้มีคุณภาพและน่าเชื่อถือ การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) และการเรียนรู้ (Learning)

การเรียนรู้ชุมชน

ชุมชนมีการเรียนรู้ด้านศิลปกรรมเพื่อยกระดับทางความคิด ทักษะ วิธีการ ในการเรียนรู้ของชุมชนด้านศิลปกรรม เป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ใช้ในการพัฒนาชุมชนด้านศิลปกรรม ซึ่งบุคคลเมื่อผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้ว จะเกิดความรู้และเข้าใจ ได้ใกล้เคียงกับสถานะที่เป็นจริงและความจริงมากที่สุด สามารถนำความรู้ความเข้าใจนั้นไปใช้ เพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนา รวมถึงการกระทำ การต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อสังคม ชุมชน ตลอดจนการคงไว้ซึ่งสัมพันธภาพอันดีระหว่างมนุษย์และโลกต่อไป ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของสนธยา พลศรี (5250, หน้า 1) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ การพัฒนามนุษย์และชุมชน เพราะการเรียนรู้ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเพิ่มพูนความสามารถทักษะในด้านต่าง ๆ มีเจตคติที่ดีต่อ ตนเอง บุคคล ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ซึ่งเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการพัฒนาชุมชน ลักษณะของการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้ของชุมชนมีลักษณะหลายประการดังนี้ ประการที่หนึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ให้คุณและชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยมีพื้นฐานความเชื่อในศักยภาพหรือพลังของคนและชุมชนว่ามีความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์เกี่ยวกับชุมชนของตนมากกว่าคนภายนอกชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันโดยตรงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชน จึงทำให้ได้ข้อมูลที่แท้จริงของชุมชน ประการที่สองมีเป้าหมายร่วมกัน การเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนมีเป้าหมายเพื่อการสร้างความรู้จิตสำนึกชุมชน อุทิศการณ เจตคติ และทักษะให้แก่คน กลุ่ม และองค์กรในชุมชน เพื่อนำสู่การรวมพลังในการพัฒนาชุมชนของตนเองต่อไป ประการที่สามเป็นกระบวนการกลุ่ม คือเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของคนหลายคนหลายกลุ่ม หลายองค์กร ไม่ใช่เป็นการเรียนรู้ตามลำพังคนเดียว ประการที่สี่เป็นประชาธิปไตย เป็นการเรียนรู้ที่มีอิสรภาพ เสมอภาค เพราะการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนโดยคนในชุมชน ผู้เรียนรู้ต้องรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ยอมรับเสียงข้างมาก ร่วมกันคิด ตัดสินใจ ร่วมกันดำเนินการและการเรียนรู้ ประการที่ห้ามีความเป็นอิสระไม่ครอบงำ การเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นอิสระ ไม่ครอบงำความคิดของคนอื่นหรือชักจูงคนอื่นให้มีความคิดเห็นความเชื่อเช่นเดียวกับตน ดังนั้นชุมชนต้องยอมรับ เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนอื่น ๆ ประการที่หกเป็นการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม กล่าวคือ คนในทุกภาคส่วนของชุมชนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ ไม่ใช่เพียงบางบุคคล บางกลุ่มหรือบางองค์กรเท่านั้น และผู้เรียนรู้ต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ ประการที่เจ็ดเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและปฏิบัติจริงของผู้เรียน คือเป็นการเรียนรู้สิ่งที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนอันเป็นผลมาจากประสบการณ์ของ

ผู้เรียนโดยตรง ไม่ใช่การเรียนการสอนในชั้นเรียน แต่ด้วยวิธีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็น ร่วมกันวิเคราะห์ สังเคราะห์ ทดลองปฏิบัติแล้วนำผลมาทบทวนสรุปทบทวนเรียนร่วมกัน ประการที่แปด บรรยากาศของการเรียนรู้เป็นแบบไม่เป็นทางการ เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในบรรยากาศแบบเรียบง่ายเหมือนการใช้ชีวิตปกติของคนในชุมชน เป็นกันเอง ไม่มีการขัดแย้ง ไม่มีการแข่งขัน แต่เน้นความร่วมมือช่วยเหลือกัน ไว้วางใจกัน รับฟังความคิดเห็นของกันและกันประการที่เก้าเป็นการเรียนรู้แบบองค์รวม คือเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ของชุมชนอย่างรอบด้าน ไม่ใช่เพียงเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพียงเรื่องเดียว เพราะความรู้ต่าง ๆ ของชุมชนไม่ได้แยกออกจากกันเป็นส่วน แต่เชื่อมโยงกันจึงต้องบูรณาการเนื้อหาสาระเข้าด้วยกัน และประการที่สิบเป็นเครือข่ายเรียนรู้ ผู้เรียนจะเชื่อมโยงกันในลักษณะของเครือข่าย คือ มีความเท่าเทียมกัน มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน สมัครงใจที่จะร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสนับสนุนช่วยเหลือกันในชุมชน ซึ่งมีความสอดคล้องกับ อุทัย ดุลยเกษม (2543, หน้า 134) กล่าวว่าความสำคัญของชุมชนเป็นเงื่อนไขหลักของการเรียนรู้ การที่มนุษย์สร้างชุมชนขึ้นมาขึ้น ก็เพื่อจะได้สภาพที่เอื้อต่อการศึกษาเรียนรู้ ถ้าไม่มีความเป็นชุมชน การเรียนรู้ก็จะเกิดขึ้นได้บ้าง แต่เงื่อนไขที่จะเอื้อให้เกิดการศึกษาเรียนรู้จะขาดหายไปความเป็นชุมชนอาจเกิดขึ้นได้ทั้งในหมู่บ้านภายในห้องเรียนภายในวัด หรือสถานที่อื่น ๆ

ดังนั้นชุมชนด้านศิลปกรรม เป็นหัวใจสำคัญของ กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับวิถีชุมชนด้านศิลปกรรม ซึ่งทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองโดยการขับเคลื่อน กระบวนพัฒนากระบวนการ การปรับใช้ความรู้ให้มีความสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มชุมชน อย่างแท้จริง กระบวนการพัฒนาชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรม เป็นวิธีการทางด้านแนวคิดทฤษฎี เชิงสร้างสรรค์ ที่สามารถเชื่อมต่อกับความรู้ ของชุมชน ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตเนื่องจากองค์ความรู้ทางด้านภูมิปัญญาจะส่งสมเพื่อใช้สืบทอดกันมาจากอดีตสู่ปัจจุบัน ที่สามารถพัฒนาศักยภาพของคนที่มีความสนใจ หรือเกี่ยวข้องกับงานด้านศิลปกรรมให้สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมยุคข้อมูลข่าวสาร ในปัจจุบัน การเรียนรู้ของชุมชน เพื่อยกระดับชุมชนด้านศิลปกรรม ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างมีความยาวนานกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นจุดเด่นของการพัฒนาชุมชนที่คนในชุมชนมีบทบาทสำคัญในดำเนินงาน

แนวคิดทฤษฎีการจัดการการตลาด

แนวคิดทางการตลาดของ ฟิลลิป คอตเลอร์ ความสำคัญของฟิลลิป คอตเลอร์ในศาสตร์การตลาดฟิลลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) เกิดเมื่อปีค.ศ.1931 จบการศึกษาระดับปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยแห่งชิคาโก (University of Chicago) และปริญญาเอกจากสถาบันเทคโนโลยีแห่งรัฐแมสซาชูเซตส์ (MIT) ทางด้านเศรษฐศาสตร์และการศึกษาขั้นสูงกว่าปริญญาเอกทางด้านคณิตศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด และทางด้านวิทยาศาสตร์ทางพฤติกรรม (Behavioural Science) ที่มหาวิทยาลัยแห่งรัฐชิคาโกขณะนี้ เป็นอาจารย์ประจำที่มหาวิทยาลัยนอร์ธเวสเทิร์น (Kellogg

Graduate School of Management) ฟิลลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) ได้นำเสนอการนำหลักการตลาดทั้งหลายไปประยุกต์ใช้ในโลกรปัจจุบัน ทั้งทางด้านธุรกิจทางระบบอิเล็กทรอนิกส์ (E-Business) รูปแบบทางการตลาดขององค์กรและคุณค่าต่อลูกค้าและเป็นที่ปรึกษาในด้านของการวางแผนและกลยุทธ์ทางการตลาด การวางผังองค์กรทางการตลาดและการตลาดระหว่างประเทศ ให้กับบริษัทเช่น ไอบีเอ็ม (IBM) เจเนอรัลอิเล็กทริก (General Electric) เอทีแอนด์ที (AT&T) ฮันนีเวลล์ (Honeywell) ธนาคารแห่งชาติอเมริกา (Bank of America) สายการบินสวิสแอร์ (SAS Airlines) บริษัทมิชลิน (Michelin) โมโตโรลา (Motorola) และบริษัทฟอร์ด (Ford)

ประการแรก ฟิลลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) เขาเป็นผู้ที่เปลี่ยนการอธิบายทางการตลาด จากกิจกรรม (activity) ไปสู่การให้ความสำคัญที่การสร้างความสำเร็จว่าการตลาดคืองานทางการผลิต (work of production) ประการที่สอง ฟิลลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) ได้ต่อยอดความคิดของ ปีเตอร์เอฟ. ดรักเกอร์ (Peter F. Drucker) ในการเปลี่ยนความคิดทางการตลาด จากเดิม มุ่งเน้นที่ราคา และการกระจายสินค้า (price and distribution) ไปสู่การเน้นที่พบความต้องการของลูกค้า (meeting customers's need) และประโยชน์ที่จะได้รับจากผลิตภัณฑ์และบริการ (benefits receives from a product or service) และ ประการสุดท้าย ฟิลลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) เป็นผู้ขยายขอบเขตของการตลาดให้กว้างขึ้น จากการรับรู้เดิมในมิติของการตลาดว่าเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ขบวนการสื่อสารและแลกเปลี่ยน (process of communication and exchange) หากแต่ ฟิลลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) ได้ขยายกรอบความคิดเหล่านี้ให้ได้เห็นว่าการตลาดนั้นสามารถเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับเรื่องอื่นใดที่ไม่เกี่ยวข้องกับธุรกิจได้เช่นกัน อาทิเช่น การกุศล พรรคการเมือง เป็นต้น

ความหมายและขอบเขตของการตลาดตลาด (Market)

ในความหมายของ ฟิลลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) หมายถึง ที่ใดก็ตาม ทั้งที่เป็นสถานที่หรือไม่มีสถานที่ ที่มีอุปสงค์และอุปทาน ในสินค้า หรือบริการมาพบกัน จนทำให้เกิดราคาที่มาจากกลไกตลาด โดยเศรษฐกิจในระบบตลาดนี้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงของราคา เช่น การที่ราคาลดลงโดยอัตโนมัติเมื่อมีการเสนอขายสินค้าเป็นต้น ทางด้านทฤษฎีนั้น เห็นว่า เศรษฐกิจในระบบตลาดที่แท้จริงนั้น จำเป็นต้องประกอบไปด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ ดังนี้คือ ผู้ผลิตสินค้าที่มีขนาดเล็ก ผู้บริโภคจำนวนมาก รวมถึงมาตรการในการกีดกันการเข้าตลาดที่น้อย เงื่อนไขเหล่านี้ถ้ามีครบทั้งหมดจะถือว่าเป็นตลาดที่สมบูรณ์ซึ่งพบได้มากในโลกปัจจุบัน (Kotler, 2003a, p.11) การตลาดจึงมีความหมายครอบคลุมถึงลูกค้าหลายกลุ่ม รวมทั้งตลาดที่มีตัวตนโดยลักษณะทางกายภาพ และตลาดที่ไม่มีตัวตนในกายภาพ (ตลาด Digital) ตลอดจนตลาดขนาดใหญ่ที่มีหลาย ๆ ตลาดย่อยซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่ในธุรกิจนั้นขอบเขตของการตลาด (The Scope of Marketing) การตลาดเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการ

สร้างสรรค์ การส่งเสริม และการส่งมอบสินค้า หรือบริการให้กับผู้บริโภคและองค์กรการธุรกิจต่าง ๆ นักการตลาดมีหน้าที่กระตุ้นความต้องการ ซื้อผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ

แนวคิดทฤษฎีทางการตลาดของผู้บริโภคสินค้าและบริการนั้น เป็นการตลาดที่มุ่งขายสินค้าและบริการ แต่ที่จริงแล้วการตลาดไม่จำเป็นต้องมุ่งไปทางทำกำไรเพียงอย่างเดียว อันที่จริงแล้วองค์กรใด ๆ ที่ต้องเกี่ยวข้องกับสาธารณะก็ล้วนจำเป็นต้องใช้การตลาดเข้าช่วยทั้งนั้น แม้แต่องค์กรศาสนาซึ่งต้องการเผยแพร่ธรรมะให้ถึงชาวบ้าน แต่ฟิลลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) เรียกสิ่งว่าเป็นการตลาดอย่างหนึ่งเช่นกัน ดังนั้นสามารถกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า การตลาดนั้น สามารถนำไปใช้ในการเผยแพร่อะไรก็ได้ นับตั้งแต่สินค้าไปจนถึงความคิด ซึ่งเรียกกันว่าการตลาดเชิงสังคม (social marketing) เป็นการตลาดที่ไม่ได้มุ่งหวังกำไรแต่อยากปลูกฝังความคิดหรือพฤติกรรมบางอย่างที่เห็นว่าดีให้แก่ผู้บริโภค ประกอบด้วย 6 แนวคิดดังนี้

1. แนวคิดการผลิต (The Production Concept) นับเป็นแนวคิดที่เก่าแก่ที่สุดในการค้าเนินธุรกิจ ซึ่งใช้ได้ดีเมื่อมีความต้องการซื้อ มากกว่าความต้องการขาย และเน้นการปรับปรุงคุณภาพการผลิตให้ต้นทุนต่ำลง เพื่อขายสินค้าในราคาต่ำกว่าคู่แข่ง แนวคิดนี้ถือว่า ผู้บริโภคนิยมสินค้าที่หาซื้อได้แพร่หลายทั่วไป และราคาถูก แนวคิดเช่นนี้มักถูกนำไปใช้ในประเทศที่กำลังพัฒนา ซึ่งผู้บริโภคมักจะสนใจตัวสินค้ามากกว่ารูปแบบ

2. แนวคิดผลิตภัณฑ์ (The Product Concept) ผู้บริโภคจะให้ความสำคัญต่อคุณภาพมากกว่าราคา และในขณะเดียวกัน ผู้ผลิตเองก็เน้นไปที่การปรับปรุงพัฒนา ผลิตภัณฑ์อยู่เสมอแนวคิดนี้ถือว่าผู้บริโภคชอบสินค้าที่มีคุณภาพดีที่สุด อย่างไรก็ตามผู้ผลิตสินค้า หรือ บริการที่ใช้แนวความคิดนี้มักจะหลงใหลไปกับสินค้าของตน จนอาจมองข้ามความต้องการที่แท้จริงของผู้บริโภค

3. แนวคิดการขาย (The Selling Concept) ต้องมีการกระตุ้นการขายด้วยวิธีการในลักษณะต่าง ๆ เช่น ลดแลกแจกแถม เพื่อให้ซื้อมากขึ้น ปัจจุบันแนวคิดเช่นนี้มักจะถูกใช้ในสินค้าที่ขายยาก หรือไม่ได้อยู่ในความคิดที่จะซื้อเลย (unsought goods) ดังนั้นแนวความคิดนี้จึงมุ่งไปที่การขายเชิงรุก และความพยายามในการส่งเสริมการตลาด แนวความคิดนี้ตั้งข้อสันนิษฐานว่า ลูกค้ามีความเฉื่อยในการซื้อ หรือบางครั้งอาจรู้สึกต่อต้านการซื้อ ดังนั้นฝ่ายการตลาดจึงมีหน้าที่ต้องเกลี้ยกล่อมให้ซื้อ และเชื่อว่าบริษัท มีเครื่องมือการส่งเสริมการตลาดที่สามารถใช้กระตุ้นให้เกิดการซื้อ บริษัทที่ใช้แนวความคิดนี้ยกตัวอย่างเช่น บริษัท coca-cola โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้ขายสินค้าได้มากขึ้น ขายให้ผู้คนจำนวนมากขึ้น ให้บ่อยขึ้น และให้ได้เงินมากขึ้น เพื่อให้ได้กำไรมากขึ้น

4. แนวคิดมุ่งตลาด (The Marketing concept) แนวคิดนี้เกิดขึ้นเมื่อกลางปี 1950 ซึ่งแนวคิดต่าง ๆ ที่ผ่านมานั้นจะเป็นการผลิตแล้วขาย แต่แนวคิดมุ่งตลาดนี้ยึดหลัก มุ่งเน้นลูกค้าและแสวงหากำไรจากความพึงพอใจของลูกค้า มิใช่เป็นการตามล่าหาลูกค้า หรือการหาลูกค้าให้เหมาะกับผลิตภัณฑ์แนวคิดการผลิตแนวคิดผลิตภัณฑ์และ แนวคิดการขาย นั้น มีข้อจำกัดสำหรับการใช้ ใน

ปัจจุบัน กล่าวคือ แนวคิดการตลาดใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายองค์กร เริ่มต้นจากการตรวจสอบความจำเป็น และความต้องการต่าง ๆ ของกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย และนำเสนอสิ่งที่ต้องการนั้น โดยพยายามสร้างความพึงพอใจให้กลุ่มลูกค้าเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพกว่าคู่แข่ง ประสานกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะกระทบต่อลูกค้ากลุ่มนั้นเพื่อสร้างความพึงพอใจสูงสุด

5. แนวคิดทางด้านลูกค้า (The Customer concept) ส่วนแนวคิดทางด้านลูกค้าจะมุ่งเน้นความต้องการส่วนตัวเฉพาะลูกค้าแต่ละราย เพื่อเสริมสร้างความภักดีของลูกค้าที่มีต่อบริษัท ตลอดจนสร้างคุณค่าที่ลูกค้าได้รับให้ตลอดชีพถ้าเป็นไปได้

6. แนวคิดทางการตลาดเพื่อสังคม (The Societal marketing concept) แนวคิดการตลาดเพื่อสังคม มีจุดเริ่มต้นเช่นเดียวกันกับแนวคิดการตลาดในรูปแบบอื่น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กิตติคุณวัฒน์ จุฑะวิภาต (2555) วิจัยเรื่อง “**ผ้าทอกับชีวิตคนไทย**” งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาผ้าทอกับชีวิตคนไทย โดยศึกษาประเภทกรรมวิธีผลิตผ้าทอลวดลายที่สำคัญ ๆ การใช้ผ้าทอในประเทศไทยโดยครอบคลุมในพื้นที่ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ เพื่อประโยชน์ในการออกแบบเครื่องแต่งกายเครื่องประดับการอนุรักษ์และการนำมาใช้ในวิถีประจำวันในปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่าประเภทของผ้าทอสามารถแบ่งได้ 2 ประเภท คือ แบ่งตามวัตถุประสงค์ที่ใช้ในการทอ แบ่งตามกรรมวิธีในการทอ ความละเอียดของลวดลาย ความประณีต ความงดงามของ ลวดลายล้วนได้มาจากกระบวนการถ่ายทอดกันในครอบครัวรุ่นต่อรุ่น ตั้งแต่ผู้ทอยังเด็กฝีมือและลวดลายการทอจะพัฒนาผ่านประสบการณ์ ระยะเวลาที่เพาะบ่มโดยผู้ทอเอง จนเกิดอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มทั่วประเทศไทย ผ้าทอมีความสำคัญโดยสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและสังคมไทยแต่ละ ภูมิภาค รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย ในปัจจุบันผ้าทอมีประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันด้วยการนำมาตัดเย็บเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม โดยการออกแบบให้เหมาะสมกับยุค สมัยดังนั้นผ้าทอไทยจึงต้องได้รับการอนุรักษ์ทั้งจากภาครัฐและเอกชน

ทรงพล ต่วนเทศ (2555) วิจัยเรื่อง “**การศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้า พื้นเมืองของคนไทยเชื้อสายลาวครั้งใน จังหวัดสุพรรณบุรี ชัยนาท และอุทัยธานี**” เป็นการศึกษาองค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าพื้นเมือง ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ผ้าทอพื้นเมืองของคนไทยเชื้อสายลาวครั้ง จังหวัดสุพรรณบุรี ชัยนาท และอุทัยธานี กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ จำนวนผ้าทอ 138 ผืน ในจังหวัดสุพรรณบุรี ชัยนาท และอุทัยธานี โดยการเลือกจากกลุ่มชาวบ้านที่ยังคงมี

การทอผ้าแบบดั้งเดิม ใช้ครั้งเป็นสีแดงย้อมที่โดดเด่น ที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมา ได้แก่ จังหวัด สุพรรณบุรี ศูนย์การเรียนรู้ผ้าทอจกลวดลายโบราณ ลาวซี - ลาวครั้ง (บ้านทุ่ง ก้านเหลือง) ตำบลป่า สะแก อำเภอดำเนินนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับคัดสรรสุดยอด หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ดีเด่นระดับ 5 ดาว จำนวนผ้า 38 ผืน เป็นผ้าฝ้าย 32 ผืน ผ้าไหม 6 ผืน จังหวัดชัยนาท, กลุ่มแม่บ้านเกษตรทอผ้า ตำบลเนินขาม อำเภอนีนขาม จังหวัดชัยนาท ได้รับคัดสรรสุดยอด หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ดีเด่นระดับ 4 ดาว จำนวน ผ้า 37 ผืน เป็นผ้าฝ้าย 15 ผืน ผ้าไหม 22 ผืน, จังหวัดอุทัยธานี กลุ่มสตรีทอผ้าไหมลายโบราณบ้านโคกหม้อ ตำบลโคกหม้อ อำเภอกงพิสัย จังหวัด อุทัยธานี ได้รับคัดสรรสุดยอด หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ดีเด่นระดับ 5 ดาว จำนวนผ้า 63 ผืน เป็นผ้าฝ้าย 21 ผืน ผ้าไหม 20 ผืน ไหม ประดิษฐ์ 22 ผืน ได้รวบรวมข้อมูลจากการสังเกต การ สัมภาษณ์ระดับลึก

ผลการวิจัย พบว่า ชาวบ้านทอผ้าไว้เพื่อจำหน่าย และสวมใส่ในเทศกาลสำคัญที่มีการทอผ้า แบบดั้งเดิม คือ การทอซัด การทอผ้ามัดหมี่ การทอผ้าจก และการทอผ้าซิด ลวดลายบนผืนผ้า แบ่งได้ เป็น 2 กลุ่ม คือ ลวดลายเรขาคณิต ลวดลายจากธรรมชาติ การใช้สีใช้สีสด เช่น สีแดงสีน้ำเงินสีเหลือง สีฟ้า สีส้ม เป็นต้น กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในการทอ โดยวิธีเรียนรู้จากการเลียนแบบ การสาธิต ให้อูแล้วลงมือปฏิบัติจริง

จรัสพิมพ์ วัจเย็น (2554) วิจัยเรื่อง “การออกแบบเครื่องนุ่งห่มเพื่อการพัฒนา รูปแบบ สินค้าพื้นเมือง กรณีศึกษาผ้าจกไทยวน จังหวัดราชบุรี” มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการศึกษาข้อมูล ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตผ้าจกไทยวน จังหวัดราชบุรี เพื่อวิเคราะห์รูปแบบของเสื้อผ้าสำเร็จรูปที่ผลิตจาก ผ้าไทยพื้นเมือง และเพื่อการ พัฒนารูปแบบเครื่องนุ่ง ห่มจากผ้าจกไทยวนจังหวัดราชบุรี โดยมุ่ง ประเด็นของการพัฒนารูปแบบ สินค้าพื้นเมืองและส่งเสริมแนวคิดในการพัฒนารูปแบบเสื้อ ผ้า สำเร็จรูปจากผ้าจกไทยวน จังหวัดราชบุรี ผลการศึกษาพบว่า ผ้าจกไทยวน จังหวัดราชบุรี มีการ พัฒนารูปแบบของลวดลายผ้าตาม วิถีความต้องการของกลุ่มผู้บริโภค โดยมีแนวคิดในการทอผ้าแบบ วิถีดั้งเดิมร่วมกับการผลิตเพื่อ การค้าเพื่อสนองต่อระบบตลาดที่เกิดขึ้น จากการพัฒนาตามกรอบ แนวคิดในการพัฒนาชุมชน การทอผ้าจกไทยวน สามารถจำแนกวิธี การทอผ้าได้ 2 ประเด็น ได้แก่ ประเด็นที่หนึ่ง การทอผ้าเพื่อ การสืบทอดภูมิปัญญา ประเด็นที่สอง การทอผ้าจกเพื่อการค้า ซึ่งทั้ง สองประเด็นสามารถจำแนก ลักษณะของผ้าได้ 4 กลุ่ม ได้แก่ 1. ผ้าชิ้นตินจก 2. ผ้าชิ้นตา 3. ผ้าพื้น 4. ผ้าอื่น ๆ ซึ่งจะมีลักษณะการทอที่ประยุกต์รูปแบบตามแนวความคิดของผู้ที่สร้างสรรค์ขึ้นจาก ประสบการณ์ โดยผ้าทั้ง 4 กลุ่ม มีลวดลายที่บ่งบอกถึงการนำวิถีแนวคิดแบบดั้งเดิมผสมกับแนวคิด ร่วมสมัยซึ่ง สามารถสรุปได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1.ลวดลายแบบดั้งเดิม 2.ลวดลายแบบประยุกต์ ผู้ศึกษา จึงนำผ้าในกลุ่มของชิ้นตา มาใช้ในการออกแบบเครื่องแต่งกาย เนื่องจากผ้าในกลุ่มนี้มีลักษณะ

ลวดลายที่กระจายตัวเต็มผืนผ้า เพราะมีความเหมาะสมในการนำมาใช้ในการออกแบบเสื้อผ้ามากที่สุด เนื่องจากลวดลายมีขนาดเล็กและมีการใช้สีเส้นที่หลากหลาย อีกทั้งราคายัง มีความเหมาะสมในการนำมาพัฒนาในรูปแบบผลิตภัณฑ์ นำมาออกแบบเครื่องแต่งกาย สำหรับกลุ่ม วัยทำงานโดยอายุระหว่าง 25 - 40 ปี โดยมีการนำผลการวิเคราะห์ทัศนคติที่มีต่อการเลือกใช้เสื้อผ้าสำเร็จรูปจากผ้าทอพื้นเมือง ผ้ามาใช้ร่วมกับการออกแบบเสื้อ ผ้าจำนวน 6 ชุด มุ่งเน้นการพัฒนาในรูปแบบให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย และใช้ผ้าที่มีราคาเหมาะสมกับการ นำมาแปรรูปเป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูป

วรรณ ไขศบรดาสุข (2558) วิจัยเรื่อง “การพัฒนากลยุทธ์การแข่งขัน ตามแนวทาง เศรษฐกิจสร้างสรรค์สำหรับผ้าทอพื้นเมืองไทยทรงดำในจังหวัดราชบุรี” ผ้าทอพื้นเมืองไทยทรงดำ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งบรรพบุรุษชาวไทยทรงดำ ได้ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น หลายช่วงอายุคน วัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคผ้าทอพื้นเมืองไทยทรงดำ จังหวัดราชบุรี ศึกษาปัจจัยแห่งความสำเร็จตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของผ้าทอพื้นเมืองไทยทรงดำ และเพื่อพัฒนากลยุทธ์การแข่งขันที่เหมาะสมสำหรับ ผ้าทอพื้นเมืองไทยทรงดำในจังหวัดราชบุรี ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูล ในช่วงปี 2555 - 2556 กลุ่มตัวอย่าง คือกลุ่มสตรีทอผ้าไทยทรงดำบ้านหัวเขาจีน จังหวัดราชบุรี เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ใช้แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการรังสรรค์ข้อมูล (constructivism) ครบทุกประเด็น แบบองค์รวม (holistic)

ผลการวิจัยพบว่า มีปัญหาด้านต้นทุนการผลิตแพงขึ้น คนสนใจทอผ้าลดลง ผ้าทอมือคุณภาพไม่ค่อยได้มาตรฐาน มีการแปรรูปน้อยไม่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ชาดคนที่มีความรู้และฝีมือในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ ปัญหาด้านการตลาดพบว่าชาดการ ประชาสัมพันธ์ การกระจายสินค้ามีน้อย ไม่มีการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตใหม่ ๆ ที่ผสมผสานกับเทคโนโลยีพื้นบ้าน ปัจจัยแห่งความสำเร็จพบว่าช่างทอรุ่นเก่าถ่ายทอดความรู้สู่ช่างทอรุ่นใหม่ที่สนใจ ใช้นวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการย้อมผ้า มีวัฒนธรรมผูกโยงกับผ้าไทยทรงดำในพิธีกรรมต่าง ๆ และมีวัฒนธรรมองค์กรที่ดีใช้กระบวนการกลุ่ม

กลยุทธ์การแข่งขันที่เหมาะสมสำหรับผ้าทอพื้นเมืองไทยทรงดำในจังหวัดราชบุรี คือ สร้างคุณค่าของผ้าโดยเน้นว่า เป็นผ้าทอมือและเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างช่างทอรุ่นใหม่ ปลูกจิตสำนึกสืบสานอนุรักษ์ สร้างตราสินค้าในผลิตภัณฑ์ ที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ มุ่งเน้นขายตลาดเฉพาะ คนไทยทรงดำ สร้างเครือข่ายด้านการผลิตและการตลาด หน่วยงาน ภาครัฐและสถาบันการศึกษาช่วยส่งเสริมสนับสนุน

สิริพร คีนมาเมือง (2554) วิจัยเรื่อง “การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อ สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงาน หัตถกรรมสาขาผ้าทอของ จังหวัดลำพูน” มีวัตถุประสงค์เพื่อ

ศึกษาบริบทและศักยภาพภูมิปัญญา ท้องถิ่นด้านการออกแบบงานหัตถกรรมผ้าทอในจังหวัดลำพูน เพื่อวิเคราะห์ความสอดคล้อง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมผ้าทอใน จังหวัดลำพูน ด้านการบริหาร ทรัพยากรคน เงิน งาน การตลาด วัสดุอุปกรณ์และขั้นตอนการทำงาน และการประกอบธุรกิจอย่าง สร้างสรรค์เพื่อสืบต่อองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรม สาขาผ้าทอในจังหวัดลำพูน โดยการส่งเสริมให้มีเอกลักษณ์และมีคุณภาพ และเป็นการเผยแพร่งาน หัตถกรรมผ้าทอจังหวัด ลำพูน โดยการประชาสัมพันธ์สื่อสิ่งพิมพ์วิทยุ โทรทัศน์ เว็บไซต์ฐานข้อมูลใน ระดับท้องถิ่นและ ระดับประเทศสู่สากล ซึ่งการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและปริมาณ โดย เลือกพื้นที่ใน การศึกษาคือ อำเภอเมือง อำเภอแม่ทา อำเภอบ้านโฮ่ง อำเภอลี้ อำเภอป่าซาง และ อำเภอบ้านธิ ประชากรและกลุ่มตัวอย่างคือ ผู้ประกอบการงานหัตถกรรม กลุ่มธุรกิจชุมชน วิชากิจ ชุมชน งาน ผ้าทอ เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวม ข้อมูล และ วิเคราะห์ผลการวิจัยโดยการหาค่าระดับความสอดคล้อง (%) และการพรรณนา ผล การศึกษาพบว่า

กลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยครั้งนี้ คือ เจ้าของกิจการ ผู้นำกลุ่มและผู้ประกอบการ ซึ่งทำการ ผลิตและจัดจำหน่ายผ้าฝ้ายทอมือ ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้าฝ้าย (ของใช้และของตกแต่งบ้าน ได้แก่ เสื้อ กะเป๋ ผ้าม่าน ผ้าคลุมเตียง ฯลฯ) ผลิตภัณฑ์ผ้าทอกระเหรี่ยง ผ้าฝ้ายยกดอก ผ้าไหมยกดอก และ ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้าไหมยกดอก เช่น กระเป๋า ผ้าพันคอ ของที่ระลึก และของตกแต่งบ้าน เป็น ต้น ซึ่งกลุ่มตัวอย่างมีความรู้และประสบการณ์ในการทอผ้าหรือดำเนินธุรกิจมาแล้วกว่า 5 ปีขึ้นไป วัตถุประสงค์และวัสดุอุปกรณ์ส่วนใหญ่มาจากแหล่งผลิตภายนอกท้องถิ่น ได้แก่ไหม (บริษัทจุลไหม ไทย) และ 1 ราย (จังหวัดเชียงใหม่) การบริหารงานเป็นแบบกลุ่มและการบริหารด้วยตนเอง ส่วน รูปแบบ ลวดลายเป็นแบบดั้งเดิมและลวดลายร่วมสมัยที่คิดค้นแบบเองทั้งหมด ในการกำหนดราคา นั้นจะเป็น การกำหนดราคาที่มีความยุติธรรมและเป็นธรรมต่อผู้บริโภค มีช่องทางในการจัดจำหน่าย ผลิตภัณฑ์ คือ ร้านค้าของตนเอง ร้านค้าของกลุ่ม งานแสดงสินค้าต่าง ๆ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็น คั้น ลูกค้า ส่วนใหญ่มีทั้งลูกค้าชาวไทย (เชียงใหม่ กรุงเทพฯ ฯ และภาคอีสาน) และลูกค้าต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น จีน อเมริกา โดยลูกค้าเหล่านี้จะซื้อไปเพื่อขายต่อหรือใช้เอง และแปรรูปผลิตภัณฑ์โดย ลักษณะการ ขายเป็นแบบรับจ้างผลิต ผลิตเอง ขายส่งและขายปลีก ด้านการชำระเงินใช้เงินสด ตลอดจนผลิตภัณฑ์ ของกลุ่มตัวอย่างได้รับการรับรองมาตรฐานจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น การคัดสรรสุดยอดผลิตภัณฑ์ หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย ระดับ 5 ดาว การได้รับอนุญาตให้ใช้ตราสัญลักษณ์เครื่องหมายบริการ สินค้าคุณภาพจังหวัดลำพูน และการได้รับอนุญาตให้ใช้เครื่องหมาย สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์จาก องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน เป็นต้น

กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ ใช้ กับการดำเนินธุรกิจได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นด้านการผลิตที่ใช้เครื่องมือที่คิดค้น จาก

ภูมิปัญญา มีการวางแผนการผลิต สั่งซื้อวัตถุดิบ ใช้แรงงานในท้องถิ่นเป็นหลัก (ความมีเหตุผล) ด้านการตลาด เน้นรักษากลุ่มลูกค้าเก่าในท้องถิ่นมากกว่าแสวงหาลูกค้ารายใหม่จากต่างประเทศ ด้านการบริหารจัดการ มีการวางแผนการผลิตให้สอดคล้องกับขนาดการผลิต (ความพอประมาณ) เน้นความซื่อสัตย์สุจริต การกระจายความเสี่ยง การบริหารความเสี่ยงตา (ภูมิคุ้มกันที่ดี) ไม่เอาไรต์เอา เปรียบผู้บริโภค (หลักคุณธรรม) และแสวงหาความรู้ใหม่อยู่เสมอ (หลักความรู้)

สำหรับการสืบทอดงานหัตถกรรมผ้าทอมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นการสอนแบบมีขั้นตอน และสอนแบบตัวต่อตัว โดยแนวทางการสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมผ้าทอ คือ สนับสนุนให้ชุมชน โรงเรียน วัด และสถานที่สำคัญ ๆ ของภาครัฐและเอกชน เป็นแหล่ง เรียนรู้งานหัตถกรรม สนับสนุนให้มีการจัดวิชาที่เกี่ยวกับงานหัตถกรรมสาขาผ้าทอไว้เป็นหลักสูตร ท้องถิ่นตลอดจนสร้างสรรค์กิจกรรมหรือการทำงานร่วมกันของภาครัฐและเอกชนในงาน หัตถกรรมสาขาผ้าทออย่างจริงจัง ทั้งนี้ด้านองค์ประกอบการถ่ายทอดความรู้ประกอบไปด้วย เนื้อหา สื่อ วิถีปฏิบัติ และการวัดผล เป็นต้น

ผู้วิจัยมีการเผยแพร่ผลงานวิจัยและงานหัตถกรรมสาขาผ้าทอของจังหวัดลำพูน ผ่านทางป้ายไวเนล สื่ออินเทอร์เน็ต และการเข้าร่วมงานหรือกิจกรรมที่ส่งเสริมงานหัตถกรรมโดยหน่วยงาน ทางภาครัฐและเอกชนจัดขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการเผยแพร่โครงการวิจัยในระดับท้องถิ่น และระดับประเทศสู่สากล ตลอดจนผู้ประกอบการงานหัตถกรรมผ้าทอก็ได้มีส่วนร่วมในการเผยแพร่ ความรู้ด้านงานหัตถกรรมผ้าฝ้าย และผ้าไหมยกดอกด้วย โดยใช้วิธีการประชาสัมพันธ์ผ่านทาง สื่อสิ่งพิมพ์เช่น นามบัตร ป้ายไวเนล แผ่นโปสเตอร์คลายผ้า โบชัวร์ และสื่ออินเทอร์เน็ตผ่านเว็บไซต์ของ หน่วยงานต่าง ๆ เช่น พัฒนาชุมชนจังหวัดลำพูน ไทยตำบลดอทคอม หรือสื่อออนไลน์ เช่น Facebook, Line, WhatsApp เป็นต้น

อังกาบ บุญสูง (2557) วิจัยเรื่อง “**การพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนทางด้านศิลปหัตถกรรม โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดอุดรดิตร**” การวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายในการวิจัยคือ 1) เพื่อพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนทางด้านศิลปหัตถกรรมโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดอุดรดิตร 2) เพื่อประเมินผลของรูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนทางด้านศิลปหัตถกรรม โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดอุดรดิตร จากการประเมินผลรูปแบบการจัดกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนทางด้านศิลปหัตถกรรม และประเมินผลิตภัณฑ์ชุมชนด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ โดยวิธีดำเนินการวิจัยขั้นที่ 1 ศึกษาบริบทชุมชนศิลปหัตถกรรม จังหวัดอุดรดิตร ขั้นที่ 2 ศึกษาชุมชนศิลปหัตถกรรมต้นแบบ ขั้นที่ 3 การพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนทางด้านศิลปหัตถกรรม และขั้นที่ 4 ประเมินรูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ผลการวิจัยพบว่า

บริบทชุมชนศิลปหัตถกรรม จังหวัดอุดรดิตถ์ เป็นองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน เกิดจากการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น เป็นวิถีชีวิตการผลิตเพื่อการยังชีพ และการพึ่งพาตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดด้านภูมิปัญญาที่เชื่อว่าการแลกเปลี่ยน กลืนกลาย และถ่ายโอนล้วนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลา จากการศึกษาชุมชนศิลปหัตถกรรมต้นแบบ พบว่าชุมชนท้องถิ่นมีเครือข่ายที่เข้มแข็งและมีพลังปัญญาในการอนุรักษ์ สืบสานภูมิปัญญาของตน มีระบบการส่งเสริมและพัฒนาศิลปหัตถกรรมให้พื้นภูมิปัญญาและแปลงให้เป็นทรัพย์สินทางปัญญา จนกลายเป็นกลไกสำคัญทางสังคมที่เพิ่มพูนพลังอำนาจของชุมชนในฐานเศรษฐกิจ

ผลการพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนทางด้านศิลปหัตถกรรม เกิดรูปแบบที่ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบคือ การสร้างเครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่น ยุทธวิธีบูรณาการต่อยอดฐานความรู้สู่กิจกรรม การใช้ข้อมูลเชิงวิเคราะห์สู่การพัฒนางานหัตถกรรม การปฏิบัติการปรับปรุงด้วยตนเองจากผลสะท้อนกลับ และการสร้างมาตรฐานของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ซึ่งเรียกว่า STARS Model ซึ่งเกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดการทบทวนตนเองและมีจิตสำนึกร่วมกัน สามารถแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาศักยภาพด้วยตนเอง เกิดการถอดบทเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่เพื่อการอนุรักษ์และสืบทอด ก่อให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ และมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนที่ดำเนินการโดยชุมชน และเพื่อชุมชน ก่อให้เกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนศิลปหัตถกรรมโดยผู้วิจัย ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ คณะกรรมการดำเนินการคัดสรรสุดยอดผลิตภัณฑ์ OTOP เด่นจังหวัดอุดรดิตถ์ มีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบศิลปหัตถกรรมจังหวัดอุดรดิตถ์ ทั้ง 6 ชุมชน เพื่อพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาในเชิงพาณิชย์ และเพื่อสร้างเป็นมาตรฐานร่วมกันของแต่ละชุมชน

การประเมินรูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อประกอบเป็นแนวทางการพัฒนาศักยภาพทางทักษะของผู้สร้างสรรค์ผลงานศิลปหัตถกรรมชุมชนในแต่ละพื้นที่ให้เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานการคัดสรรผลิตภัณฑ์เด่น จากการเปรียบเทียบศักยภาพของแต่ละกลุ่มชุมชนกับแนวทางการพัฒนาเฉพาะกลุ่ม การประเมินคุณภาพรูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ คณะกรรมการดำเนินการคัดสรรสุดยอดผลิตภัณฑ์ OTOP เด่น จังหวัดอุดรดิตถ์ มีความเห็นว่า รูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนทางด้านศิลปหัตถกรรม โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดอุดรดิตถ์ มีความเหมาะสมของภาพรวมอยู่ในระดับ มากที่สุด

ภูพัตม ศรีนาง(2552) วิจัยเรื่อง “การพัฒนาสังคมผ่านการเรียนรู้ด้านศิลปกรรมท้องถิ่นกรณีศึกษาผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง” โดยมีวัตถุประสงค์ 1.เพื่อศึกษาพัฒนาการของชุมชนที่ประกอบอาชีพผลิตภัณฑ์วัฒนธรรม 2.เพื่อศึกษารูปแบบชุมชนปฏิบัติการเรียนรู้ด้าน

ศิลปกรรมท้องถิ่นในการพัฒนาผลิตภัณฑ์วัฒนธรรม และ 3. เพื่อสร้างคุณลักษณะเด่นชุมชนการเรียนรู้
ด้านศิลปกรรมท้องถิ่นในการผลิต ผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบชุมชนปฏิบัติการเรียนรู้ด้านศิลปกรรมท้องถิ่นกรณีผลิตภัณฑ์
วัฒนธรรมประเภทเซรามิกหรือเครื่องปั้นดินเผาของจังหวัดลำปางทั้ง 4 ชุมชน มีลักษณะของความ
เป็นเครือข่ายกับการเรียนรู้กระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์วัฒนธรรม ประเภทเครื่องปั้นดินเผาหรือ
เซรามิคร่วมกันแบบมีปฏิสัมพันธ์เชิงบูรณาการแนวคิดที่เกี่ยวข้องและหลากหลาย ระหว่างบุคคล
ความรู้และข้อมูลข่าวสาร เข้าด้วยกันมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามแบบวิธีการจัดการความรู้ภายใน
ชุมชน โดยใช้วิธีหรือกลยุทธ์ที่ดี มีความเหมาะสม สอดคล้องกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมในการ
จัดเก็บความรู้ของศิลปกรรมท้องถิ่น มีภาครัฐ นักวิชาการและชุมชน ชาวบ้าน เป็นกลไกสำคัญในการ
ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาสร้างความเป็นอัตลักษณ์ และสัญลักษณ์ผ่านผลิตภัณฑ์วัฒนธรรม
ประเภทเครื่องปั้นดินเผาหรือเซรามิก ในการพัฒนาท้องถิ่นและผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมของจังหวัด
ลำปาง

อัจฉริยา เนตรเซย และคณะ (2547) วิจัยเรื่อง “การพัฒนาแบบจำลองการจัดการกับข้อมูล
ข่าวสารเพื่อการเสริมสร้างธุรกิจชุมชน” โดยมีวัตถุประสงค์ระยะที่ 1. ทำความเข้าใจกับ
กระบวนการและวิธีการจัดการกับข้อมูลข่าวสาร ในทุกมิติของการสื่อสารและในทุกมิติของธุรกิจ
ชุมชน และระยะที่ 2. ปฏิบัติการเพื่อพัฒนาแบบจำลองของการจัดการข้อมูลข่าวสารของธุรกิจชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า แบบจำลองการจัดการข้อมูลข่าวสารที่เหมาะสมกับธุรกิจชุมชนมีอยู่
ด้วยกัน 3 แบบ ซึ่งเหมาะสมกับเงื่อนไขทางธุรกิจที่แตกต่างกัน คือ แบบจำลองที่ 1 ธุรกิจที่มีตลาดใน
ชุมชน เงินลงทุนไม่มาก เน้นกระบวนการจัดการข้อมูลข่าวสารภายในชุมชนเป็นหลักการหมุนเสริม
จากภายนอกมีเพียงการ จัดกระบวนการเรียนรู้ ให้กลุ่มได้รู้จักการระดมความคิดอย่างมีส่วนร่วม
บันทึก วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลไม่พยายามลงลึกที่เนื้อหาของข้อมูล แบบจำลองแบบที่ 2 ธุรกิจ
ที่มีตลาดนอกชุมชน เงินลงทุนสูง เน้นกระบวนการจัดการข้อมูลข่าวสารที่ผสมผสานระหว่างข้อมูล
ข่าวสารภายนอกและภายในชุมชน มีการจัดกระบวนการให้กลุ่มได้รู้จักการระดมความคิดอย่างมีส่วน
ร่วม บันทึก วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล ทั้งยังลงลึกเข้าไปถึงเนื้อหาทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพของ
ข้อมูลข่าวสารด้วย แบบจำลองแบบที่ 3 ธุรกิจที่มีหน่วยผลิตระดับครัวเรือน การตลาด 3 ระดับ ใน
ครัวเรือน ในชุมชน นอกชุมชน กลุ่มทำหน้าที่สนับสนุนปัจจัยการผลิตและทำการตลาด เป็นแบบจำลองที่
1 เน้นกระบวนการจัดการข้อมูลข่าวสารในชุมชนเป็นหลัก แต่ก็มีแต่หาเครือข่ายธุรกิจภายนอกเช่นกัน

ปริญญา ฉีดโฉม และคณะ (2548) วิจัยเรื่อง “การพัฒนาแบบจำลองการตลาดข้อตกลง
ยางกรณีสีกา อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการดำเนินการ
ด้านการตลาดข้อตกลงยางกวนขนุนในปัจจุบัน เพื่อวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง และอุปสรรค (SWOT

Analysis) ของระบบการตลาดข้อตกลงยางควนขนุนในปัจจุบัน และเพื่อกำหนดรูปแบบตลาดข้อตกลงที่เหมาะสมต่อการพัฒนาตลาดยางไปสู่ตลาดที่มีประสิทธิภาพ

วิธีการวิจัยโดยใช้รูปแบบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมซึ่งข้อมูลทุติยภูมิในการศึกษาประกอบด้วยข้อตกลงของตลาดตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งข้อมูลปฐมภูมิรวบรวมข้อมูลโดยการจัดประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับเจ้าหน้าที่ คณะอนุกรรมการและสมาชิกของตลาดข้อตกลงยางควนขนุน ตลอดจนสัมภาษณ์ผู้ซื้อ ในประเด็นจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาสและอุปสรรค ตลอดจนข้อเสนอแนะในการกำหนดแบบจำลองการตลาดที่เหมาะสม

ผลการวิจัยพบว่า ตลาดข้อตกลงควนขนุนได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2534 เป็นรูปแบบการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานราชการคือสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.) อำเภอควนขนุน และชมรมสหกรณ์กองทุนสวนยางควนขนุน ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มกันของผู้ผลิตยางแผ่นผึ่งแห้ง โดย (สกย.) เป็นผู้ประสานงานระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย เพื่อให้ผู้ซื้อผู้ขายปฏิบัติตามสัญญาที่ได้ตกลงไว้ล่วงหน้าตลอดจนให้คำปรึกษา และอำนวยความสะดวกในเรื่องต่าง ๆ เช่นอาคารสถานที่ในการส่งมอบ อุปกรณ์สำนักงานต่าง ๆ และจากการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสอุปสรรค ของตลาดข้อตกลงยางควนขนุน พบว่า มีจุดแข็งในด้านความร่วมมือระหว่างผู้เกี่ยวข้อง คุณภาพผลผลิต มีจุดอ่อนด้านการเงินทุนหมุนเวียน และมีโอกาสคือ การสนับสนุนของภาครัฐ และการขยายตลาดในอนาคตโดยการวิเคราะห์เกิดการพัฒนาแบบจำลองการตลาดข้อตกลงยาง ประกอบด้วย ผู้จัดการซึ่งอาจเป็นหัวหน้า หัวหน้าแผนงานสังเคราะห์ และเจ้าหน้าที่การตลาด 3 ฝ่าย ได้แก่ฝ่ายดำเนินการส่งมอบ ฝ่ายดำเนินการและส่งมอบ ฝ่ายการเงิน ส่วนชมรมสหกรณ์กองทุนสวนยางควนขนุนจะมีคณะอนุกรรมการตลาด 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายตรวจสอบคุณภาพ ฝ่ายการเงิน และฝ่ายจัดข้อมูลและจัดสรรทำหน้าที่ประสานงานด้านการตลาดกับเจ้าหน้าที่ของตลาดข้อตกลงยางในฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งรูปแบบดังกล่าวทำให้ตลาดยางมีประสิทธิภาพขึ้น กล่าวคือ ทำให้คนกลางทางการตลาดลดลง ผู้ผลิตขายยางได้ในราคาที่สูงขึ้น ในขณะที่ผู้ซื้อสามารถควบคุมราคาปริมาณและคุณภาพของวัตถุดิบ เพื่อวางแผนการผลิตในระยะยาวได้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรธานี มีจุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อวิเคราะห์รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า เพื่อประเมินผลรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมของชุมชน จังหวัดอุดรธานี จากการประเมินผลรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมและประเมินศิลปหัตถกรรมชุมชน และวิเคราะห์สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ ผู้วิจัยได้ศึกษาพื้นที่และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น พร้อมกับสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมายในชุมชนอย่างต่อเนื่องเมื่อได้ข้อมูลตรงตามประเด็นที่ศึกษาแล้ว จึงได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ สามารถสรุปเป็นขั้นตอนการดำเนินงานได้ดังนี้

ขั้นตอนการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research-PAR) โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลากหลายวิธี (Multimethods of Data Collection) ด้วยการใช้กลไกของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้จัดตั้งขึ้นเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงาน และเน้นกระบวนการแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัย วิทยากร ชุมชนอาชีพด้านหัตถกรรม เครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ องค์การบริหารท้องถิ่น เครือข่ายคณะกรรมการคัดสรรผลิตภัณฑ์จังหวัดและสถาบันการศึกษาในพื้นที่ ดำเนินการปฏิบัติการร่วมกันโดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยมีขั้นตอนการดำเนินงานทั้งสิ้น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1	วิเคราะห์รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า
จังหวัดอุดรธานี
ขั้นตอนที่ 2	พัฒนารูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า
จังหวัดอุดรธานี
ขั้นตอนที่ 3	การประเมินศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรธานี
ขั้นตอนที่ 4	การประเมินรูปแบบทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า

จังหวัดอุตรดิตถ์

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ซึ่งในแต่ละขั้นตอนของการวิจัยที่เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์ ผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัยเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์มากที่สุด โดยมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 วิเคราะห์รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพ 14 แสดงวิธีการศึกษาตามวัตถุประสงค์

1.1 การกำหนดพื้นที่ โดยการรวบรวมเอกสารและข้อมูลเบื้องต้น ด้วยการทบทวนวรรณกรรมและทำการศึกษาเบื้องต้นจากเอกสาร ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี เพื่อทราบถึงตัวแปรวิธีการในการวิเคราะห์ข้อมูลศักยภาพของชุมชน จากเอกสารสรุปแผนการทำงานของชุมชน ซึ่งคัดเลือกเป็นกลุ่มผู้ผลิตศิลปหัตถกรรม บ้านห้วยต้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ จำนวน 3 กลุ่มกลุ่มเป้าหมาย

ประกอบด้วย ศิลปหัตถกรรมผ้าทอมือ ศิลปหัตถกรรมการแกะสลัก และศิลปหัตถกรรมการจักสาน
สำหรับเกณฑ์การศึกษาพื้นที่การจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัด
อุตรดิตถ์

- 1) ชุมชนมีต้นกำเนิด หรือถูกนำมาพัฒนาในชุมชนนั้นจนเป็นที่ยอมรับและมีการ
สืบทอด
- 2) คนในชุมชนแสดงถึงทักษะฝีมือ ภูมิปัญญา และใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม
- 3) ชุมชนมีการพัฒนาเครื่องมือ วัสดุ เพื่อสนองต่อกระบวนการผลิต
- 4) คนในชุมชนผลิตเพื่อประโยชน์ใช้สอยในวิถีชีวิต ขนบประเพณี ความเชื่อ
วัฒนธรรมหรือการประกอบอาชีพของคนในชุมชน
- 5) ผลงานศิลปหัตถกรรมแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ หรืออัตลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น
ชาติพันธุ์นั้น ๆ และเป็นความภาคภูมิใจของคนในชุมชน
- 6) ผลงานศิลปหัตถกรรม มีคุณค่าทางศิลปะ วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม มี
ความหมายและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือชาติพันธุ์นั้น ๆ
- 7) ผลงานศิลปหัตถกรรมที่ต้องได้รับการคุ้มครองอย่างเร่งด่วน เสี่ยงต่อการสูญหาย
หรือกำลังเผชิญกับภัยคุกคาม
- 8) คุณสมบัติอื่น ๆ ที่คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิเห็นว่าเหมาะสมต่อการศึกษา

1.2 สร้างเครื่องมือการวิจัย ในการศึกษาบริบทชุมชนทางด้านศิลปหัตถกรรมขึ้น ได้แก่
สัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม จากนั้นได้นำเครื่องมือให้ผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่ง
ผู้ทรงคุณวุฒิประกอบด้วย

นักวิชาการ จำนวน 2 คน ได้แก่

รองศาสตราจารย์ ดร.ตระกูลพันธ์ พัทธเมธา อาจารย์ประจำสาขาวิชาออกแบบ
อุตสาหกรรม คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

รองศาสตราจารย์ยั้งยง รุ่งฟ้า อาจารย์ประจำสาขาวิชาเทคโนโลยีการออกแบบ
ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม คณะวิศวกรรมศาสตร์และสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก

นักร้องแบบ จำนวน 2 คน ได้แก่

รองศาสตราจารย์ วาสนา สายมา อาจารย์ประจำสาขาวิชาออกแบบอุตสาหกรรม
คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุษา อินทร์ประสิทธิ์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาออกแบบ
ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์

ปราชญ์ชุมชน จำนวน 3 คน ได้แก่

คุณสายฝน น้ำพี๊ ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมผ้าทอมือ บ้านห้วยต้ำ

คุณวินัย แสงวินัย ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมแกะสลัก บ้านห้วยต้ำ

คุณเหมือน อภิยะ ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมจักสาน บ้านห้วยต้ำ

ศิลปินพื้นบ้าน จำนวน 2 คน ได้แก่

คุณก่า สิงเป ศิลปินพื้นบ้านด้านดนตรี บ้านห้วยต้ำ

คุณจำลอง น้อยชั้น ศิลปินพื้นบ้านด้านเพลงพื้นบ้าน บ้านห้วยต้ำ

จากนั้นได้นำเครื่องมือไปเก็บข้อมูลด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) เพื่อการศึกษาบริบทชุมชนลงพื้นที่เพื่อปฏิบัติงานในชุมชน ศึกษาพื้นที่และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ประกอบด้วย

นักวิชาการ จำนวน 2 คน ได้แก่

ดร.วิไลลักษณ์ บินดาร์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม
คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์วาลูกา เอ็มเอก อาจารย์ประจำสาขาออกแบบอุตสาหกรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

ปราชญ์ชุมชน จำนวน 3 คน ได้แก่

คุณคุณป้อ กันทिया ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมผ้าทอมือ บ้านห้วยต้ำ

คุณจันทร์ ต๊ะจา ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมแกะสลัก บ้านห้วยต้ำ

คุณทิง น้อยชั้น ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมจักสาน บ้านห้วยต้ำ

ศิลปินพื้นบ้าน จำนวน 2 คน ได้แก่

คุณประเสริฐ จ้าวยศ ศิลปินพื้นบ้านด้านศิลปหัตถกรรม บ้านห้วยต้ำ

คุณธิดารัตน์ ต๊ะใจ ศิลปินพื้นบ้านด้านภาพวาด บ้านห้วยต้ำ

ผู้นำองค์กรชุมชน จำนวน 6 คน ได้แก่

คุณธิดาวุฒิ น้อยชั้น สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลนางพญา
 คุณทัด ต๊ะอุป สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลนางพญา
 คุณยงยุทธ สิงเต ผู้ใหญ่บ้าน บ้านห้วยต้ำ
 คุณธงชัย วินันท์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านห้วยต้ำ
 คุณศรีชล คำวิละ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านห้วยต้ำ
 คุณวันเกษม อภิชะ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านรักษาความปลอดภัย บ้านห้วยต้ำ

ตัวแทนชุมชน จำนวน 25 คน ได้แก่

- 1) คุณคำหล้า วินันท์ บ้านห้วยต้ำ
- 2) คุณทิง น้อยชั้น บ้านห้วยต้ำ
- 3) คุณธงชัย วินัย บ้านห้วยต้ำ
- 4) คุณมานพ ธรรมวงษ์ บ้านห้วยต้ำ
- 5) คุณบัว น้อยชั้น บ้านห้วยต้ำ
- 6) คุณอิน ต๊ะจา บ้านห้วยต้ำ
- 7) คุณพงศกร กันทียา บ้านห้วยต้ำ
- 8) คุณรวน คำวิระ บ้านห้วยต้ำ
- 9) คุณดอกกรัก น้อยชั้น บ้านห้วยต้ำ
- 10) คุณระวีนิภา คันทะลุชา บ้านห้วยต้ำ
- 11) คุณกชมน น้อยชั้น บ้านห้วยต้ำ
- 12) คุณนพวรรณ วุฒิมยา บ้านห้วยต้ำ
- 13) คุณศศิธร ต๊ะอุป บ้านห้วยต้ำ
- 14) คุณอำพร อภิชะ บ้านห้วยต้ำ
- 15) คุณป้อ กันทียา บ้านห้วยต้ำ
- 16) คุณเพิ่มศรี ต๊ะจา บ้านห้วยต้ำ
- 17) คุณศรีทอง ต๊ะจา บ้านห้วยต้ำ
- 18) คุณอีด น้อยชั้น บ้านห้วยต้ำ

19) คุณจันทร์ฟอง สังเต	บ้านห้วยด้า
20) คุณประนอม ตะอุป	บ้านห้วยด้า
21) คุณพรศิลป์ คำวิระ	บ้านห้วยด้า
22) คุณนารี ชมพู	บ้านห้วยด้า
23) คุณกิ่ง อภิชะ	บ้านห้วยด้า
24) คุณลัดดาวาล ต๊ะจา	บ้านห้วยด้า
25) คุณเพ็ญ แสงวินัย	บ้านห้วยด้า

1.3 การศึกษาบริบทชุมชน ลงพื้นที่เพื่อปฏิบัติงานในชุมชน ศึกษาพื้นที่และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น พร้อมกับสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมายอย่างต่อเนื่อง ศึกษาการวิจัยพัฒนาพื้นที่ทางศิลปหัตถกรรมของชุมชนบ้านห้วยด้า จังหวัดอุดรธานี เป็นการศึกษาแนวทางการดำเนินกิจกรรมในลักษณะของกระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management) เพื่อถอดองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนโดยพัฒนาพื้นที่ชุมชนศิลปหัตถกรรม ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนในพื้นที่เกิดเป็นศักยภาพและความพร้อมในด้านต่าง ๆ ของแต่ละชุมชน โดยทำการศึกษาข้อมูลจากชุมชนศิลปหัตถกรรมที่ทำการคัดเลือกในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1) สภาพทั่วไปของชุมชน

- 1.1) ประวัติความเป็นมาของชุมชน
- 1.2) บริบททางกายภาพ
- 1.3) สภาพเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพ รายได้ การผลิต การจัดจำหน่าย
- 1.4) สภาพสังคม การศึกษา วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น เช่น กลุ่ม

ต่าง ๆ โครงสร้างอำนาจในชุมชน ระบบการศึกษา ความเชื่อ เครือข่ายสังคม

1.5) ศาสนา

1.6) สาธารณสุข

2) การสร้างเครือข่าย

- การแสวงหาความรู้
- การถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และการกระจายความรู้
- การแลกเปลี่ยนข่าวสารกับหน่วยงานต่าง ๆ
- การระดมและประสานการใช้ทรัพยากรร่วมกัน

3) กระบวนการจัดการทางศิลปหัตถกรรม

3.1) ศิลปหัตถกรรมผ้าทอมือ

- ประเภทผลิตภัณฑ์ที่ผลิต
- ระยะเวลาในการผลิต
- วัสดุที่ใช้ทอผ้า
- อุปกรณ์ที่ใช้ทอผ้า
- การเตรียม
- ลวดลายที่ใช้ในการทอผ้า
- ช่องทางการจัดจำหน่าย
- มาตรฐานผลิตภัณฑ์ที่ได้รับ

3.2) ศิลปหัตถกรรมจักสาน

- ประเภทผลิตภัณฑ์ที่ผลิต
- ระยะเวลาในการผลิต
- วัสดุที่ใช้ทำผลิตภัณฑ์
- เครื่องมือที่ใช้
- วิธีการผลิตเครื่องจักสาน
- วิธีการทำเครื่องจักสาน
- ลวดลายที่ใช้ในการสาน
- แม่แบบที่ใช้ทำเครื่องจักสาน
- ช่องทางการจัดจำหน่าย
- มาตรฐานผลิตภัณฑ์ที่ได้รับ

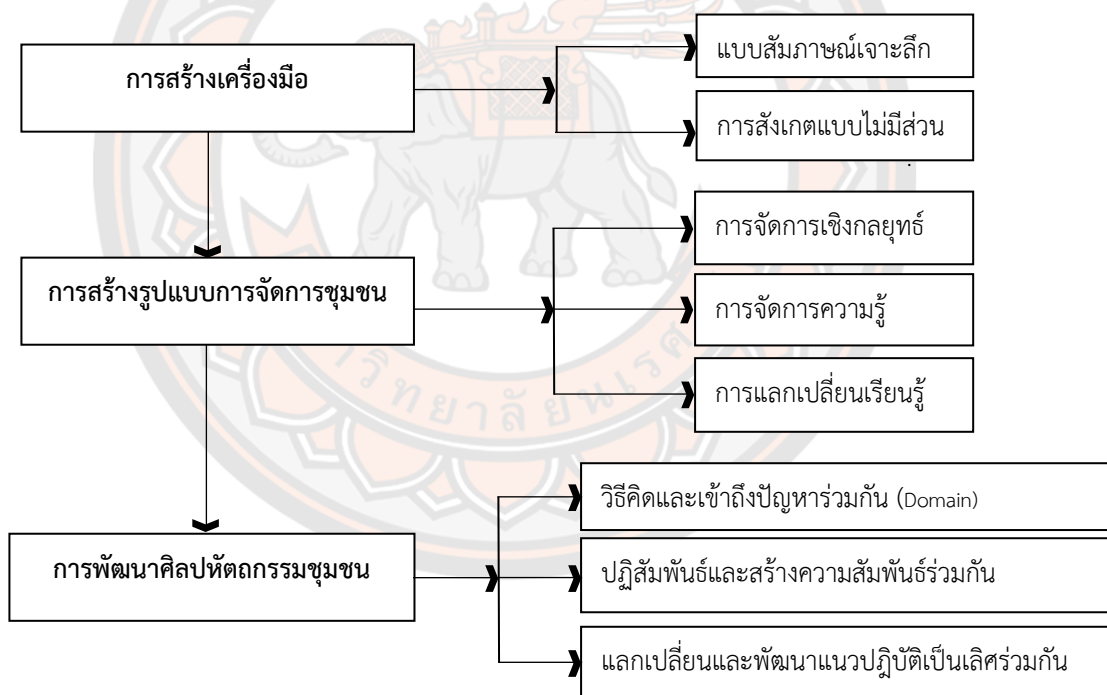
3.3) ศิลปหัตถกรรมแกะสลัก

- ประเภทผลิตภัณฑ์ที่ผลิต
- รูปแบบของงานแกะสลักที่ผลิต
- ผลิตภัณฑ์และระยะเวลาในการผลิต
- วัสดุที่ใช้แกะสลัก
- อุปกรณ์ที่ใช้แกะสลัก

- ขั้นตอนการแกะสลัก
- ลวดลายที่ใช้ในการทอผ้า
- ช่องทางการจัดจำหน่าย
- มาตรฐานผลิตภัณฑ์ที่ได้รับ

1.4 การวิเคราะห์ผลการศึกษาด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามตามประเด็นที่ศึกษาเพื่อเป็นแนวการพัฒนาพื้นที่ทางศิลปหัตถกรรมของชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์ ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนในพื้นที่เพื่อให้ตรงกับศักยภาพและความพร้อมในด้านต่าง ๆ ของแต่ละชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนารูปแบบศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพ 15 แสดงการดำเนินงานวิจัยขั้นตอนที่ 2 รูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์

2.1 สร้างเครื่องมือการวิจัย ในการศึกษาชุมชนศิลปหัตถกรรมต้นแบบ ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือสำหรับการวิจัยได้แก่ สัมภาษณ์เจาะลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และนำเครื่องมือไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบด้วย

นักวิชาการ จำนวน 2 คน ได้แก่

รองศาสตราจารย์ ดร.ตระกูลพันธ์ พัทธเมธา อาจารย์ประจำสาขาวิชาออกแบบ
อุตสาหกรรม คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

รองศาสตราจารย์ยิ่งยง รุ่งฟ้า อาจารย์ประจำสาขาวิชาเทคโนโลยีการออกแบบ
ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม คณะวิศวกรรมศาสตร์และสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก

นักออกแบบ จำนวน 2 คน ได้แก่

รองศาสตราจารย์ วาสนา สายมา อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล
ล้านนา คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ สาขาวิชาออกแบบอุตสาหกรรม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุษา อินทร์ประสิทธิ์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาออกแบบ
ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

ปราชญ์ชุมชน จำนวน 3 คน ได้แก่

คุณสายฝน น้ำพี๊ ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมผ้าทอมือ บ้านห้วยต้ำ

คุณวินัย แสงวินัย ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมแกะสลัก บ้านห้วยต้ำ

คุณเหมือน อภิชะ ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมจักสาน บ้านห้วยต้ำ

ศิลปินพื้นบ้าน จำนวน 3 คน ได้แก่

คุณก่า สิงเป ศิลปินพื้นบ้านด้านดนตรี บ้านห้วยต้ำ

คุณจำลอง น้อยชั้น ศิลปินพื้นบ้านด้านเพลงพื้นบ้าน บ้านห้วยต้ำ

คุณธิดารัตน์ ต๊ะใจ ศิลปินพื้นบ้านด้านภาพวาด บ้านห้วยต้ำ

จากนั้นได้นำเครื่องมือไปเก็บข้อมูลด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling)

เพื่อการพัฒนาศิลปหัตถกรรมชุมชนต้นแบบ

นักวิชาการ จำนวน 3 คน ได้แก่

ดร.วิไลลักษณ์ บินดาร์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม
คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์วาลูกา เอ็มเอก อาจารย์ประจำสาขาออกแบบอุตสาหกรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

นักออกแบบ จำนวน 3 คน ได้แก่

ดร.วรารณณ์ มามี อาจารย์ประจำอาจารย์ประจำภาควิชาศิลปะและการออกแบบ
สาขาออกแบบผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ศิลปะและการออกแบบ
มหาวิทยาลัยนเรศวร

คุณพรสวลี ปัทมวุฒิگانต์ นักออกแบบอิสระ

คุณประวิทย์ เดชโยธิน นักออกแบบอิสระ

ตัวแทนชุมชน จำนวน 25 คน ได้แก่

- 1) คุณคำหล้า วันนันทน์ บ้านห้วยต้ำ
- 2) คุณทึง น้อยชั้น บ้านห้วยต้ำ
- 3) คุณธงชัย วินัย บ้านห้วยต้ำ
- 4) คุณมานพ ธรรมวงษ์ บ้านห้วยต้ำ
- 5) คุณบัว น้อยชั้น บ้านห้วยต้ำ
- 6) คุณอิน ต๊ะจา บ้านห้วยต้ำ
- 7) คุณพงศกร กันทिया บ้านห้วยต้ำ
- 8) คุณรวน คำวิระ บ้านห้วยต้ำ
- 9) คุณดอกกรัก น้อยชั้น บ้านห้วยต้ำ
- 10) คุณระวีนิภา คันทะลุชา บ้านห้วยต้ำ
- 11) คุณกชมน น้อยชั้น บ้านห้วยต้ำ
- 12) คุณนพวรรณ วุฒิมิยา บ้านห้วยต้ำ
- 13) คุณศศิธร ตะอุป บ้านห้วยต้ำ
- 14) คุณอำพร อภิยะ บ้านห้วยต้ำ
- 15) คุณป้อ กันทिया บ้านห้วยต้ำ
- 16) คุณเพิ่มศรี ต๊ะจา บ้านห้วยต้ำ
- 17) คุณศรีทอง ต๊ะจา บ้านห้วยต้ำ

18) คุณอืด น้อยชั้น	บ้านห้วยต้า
19) คุณจันทร์พอง สังเต	บ้านห้วยต้า
20) คุณประนอม ตะอุป	บ้านห้วยต้า
21) คุณพรศิลป์ คำวิระ	บ้านห้วยต้า
22) คุณนารี ชมพู	บ้านห้วยต้า
23) คุณกิ่ง อภิชะ	บ้านห้วยต้า
24) คุณลัดดาวาล ต๊ะจา	บ้านห้วยต้า
25) คุณเพ็ญ แสงวินัย	บ้านห้วยต้า

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักการและทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยพัฒนาพื้นที่ทางศิลปหัตถกรรมของชุมชน จังหวัดอุดรธานี มาสังเคราะห์เพื่อสร้างแนวทางการพัฒนารูปแบบชุมชนทางด้านศิลปหัตถกรรม จำนวนทั้งสิ้น 23 ผลงาน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. ศิลปหัตถกรรมทางด้านผ้าทอมือ จำนวน 12 ผลงาน

- ชุดเครื่องแต่งกายสำหรับสุภาพบุรุษ	จำนวน	1	ผลงาน
- ชุดเครื่องแต่งกายสำหรับสุภาพสตรี	จำนวน	7	ผลงาน
- ผ้าทอ	จำนวน	1	ผลงาน
- ผ้าพันคอ	จำนวน	3	ผลงาน

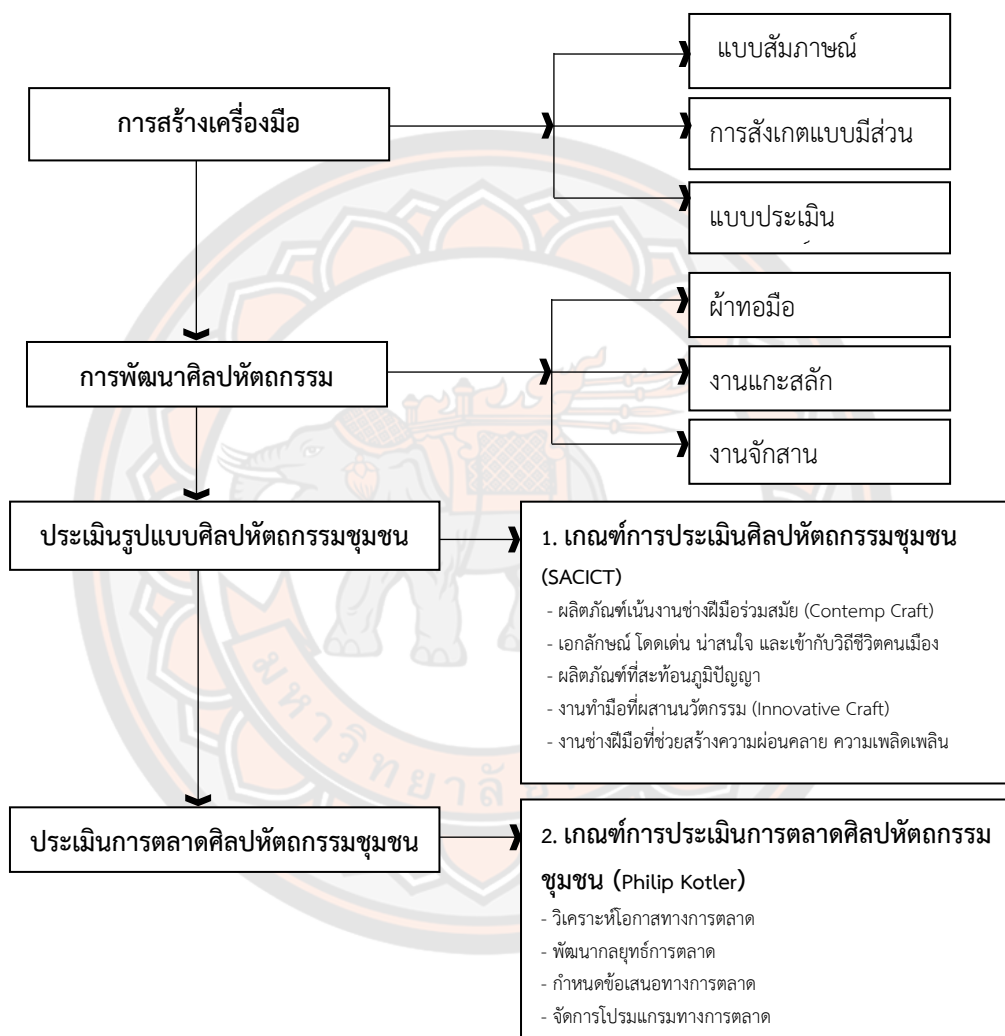
2. ศิลปหัตถกรรมทางด้านแกะสลัก จำนวน 2 ผลงาน

- ศิลปหัตถกรรมแกะสลักแบบลอยตัว	จำนวน	2	ผลงาน
--------------------------------	-------	---	-------

3. ศิลปหัตถกรรมทางด้านจักสาน จำนวน 9 ผลงาน

- กระเป๋า	จำนวน	8	ผลงาน
- ตะกร้า	จำนวน	1	ผลงาน

ขั้นตอนที่ 3 การประเมินศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพ 16 แสดงการประเมินศิลปหัตถกรรมชุมชน

2.1 สร้างเครื่องมือการวิจัย ในการประเมินศิลปหัตถกรรมต้นแบบ ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือสำหรับการวิจัยได้แก่ สัมภาษณ์เจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และนำเครื่องมือไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบด้วย

นักวิชาการ จำนวน 2 คน ได้แก่

รองศาสตราจารย์ ดร.ตระกูลพันธ์ พัทธเมธา อาจารย์ประจำสาขาวิชาออกแบบ
อุตสาหกรรม คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

รองศาสตราจารย์ยิ่งยง รุ่งฟ้า อาจารย์ประจำสาขาวิชาเทคโนโลยีการออกแบบ
ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม คณะวิศวกรรมศาสตร์และสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก

นักออกแบบ จำนวน 2 คน ได้แก่

รองศาสตราจารย์ วาสนา สายมา อาจารย์ประจำสาขาวิชาออกแบบอุตสาหกรรม
คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุษา อินทร์ประสิทธิ์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาออกแบบ
ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

ปราชญ์ชุมชน จำนวน 3 คน ได้แก่

คุณสายฝน น้ำพี๊ ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมผ้าทอมือ บ้านห้วยต้า

คุณวินัย แสงวินัย ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมแกะสลัก บ้านห้วยต้า

คุณเหมือน อภิยะ ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมจักสาน บ้านห้วยต้า

ศิลปินพื้นบ้าน จำนวน 3 คน ได้แก่

คุณก่า สิงเป ศิลปินพื้นบ้านด้านดนตรี บ้านห้วยต้า

คุณจำลอง น้อยชั้น ศิลปินพื้นบ้านด้านเพลงพื้นบ้าน บ้านห้วยต้า

คุณธิดารัตน์ ต๊ะใจ ศิลปินพื้นบ้านด้านภาพวาด บ้านห้วยต้า

จากนั้นได้นำเครื่องมือไปเก็บข้อมูลด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling)

เพื่อการประเมินศิลปหัตถกรรมชุมชน

นักวิชาการ จำนวน 2 คน ได้แก่

ดร.วิไลลักษณ์ บินดาร์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม
คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์วาลูกา เอ็มเอก อาจารย์ประจำสาขาออกแบบอุตสาหกรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

นักออกแบบ จำนวน 3 คน ได้แก่

ดร.วราภรณ์ มามี อาจารย์ประจำ อาจารย์ประจำภาควิชาศิลปะและการออกแบบ
สาขาออกแบบผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ศิลปะและการออกแบบ
มหาวิทยาลัยนเรศวร

คุณพรสวัสดิ์ ปัทมวุฒิگانต์ นักออกแบบอิสระ

คุณประวิทย์ เดชโยธิน นักออกแบบอิสระ

ปราชญ์ชุมชน จำนวน 3 คน ได้แก่

คุณคุณป้อ กันทิยา ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมผ้าทอมือ บ้านห้วยต้า

คุณจันทร์ ต๊ะจา ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมแกะสลัก บ้านห้วยต้า

คุณทิง น้อยขัน ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมจักสาน บ้านห้วยต้า

ตัวแทนชุมชน จำนวน 3 คน ได้แก่

คุณรวีนิภา คันทรุษา ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมผ้าทอมือ บ้านห้วยต้า

คุณไพโรจน์ ธรรมวงษ์ ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมแกะสลัก บ้านห้วยต้า

คุณคำหล้า วันนันทน์ ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมจักสาน บ้านห้วยต้า

นักการตลาด จำนวน 3 คน ได้แก่

ดร.ธนสร กิรัมย์ อาจารย์ประจำสาขาการตลาด คณะบริหารธุรกิจและเทคโนโลยี
สารสนเทศ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุรินทร์ พรหมนุรักษ์กิจ อาจารย์ประจำสาขาวิชาการบัญชี คณะ
บริหารธุรกิจและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก

อาจารย์สุชาดา ท้าวลอม อาจารย์ประจำสาขาวิชาเทคโนโลยีมัลติมีเดีย คณะ
บริหารธุรกิจและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก

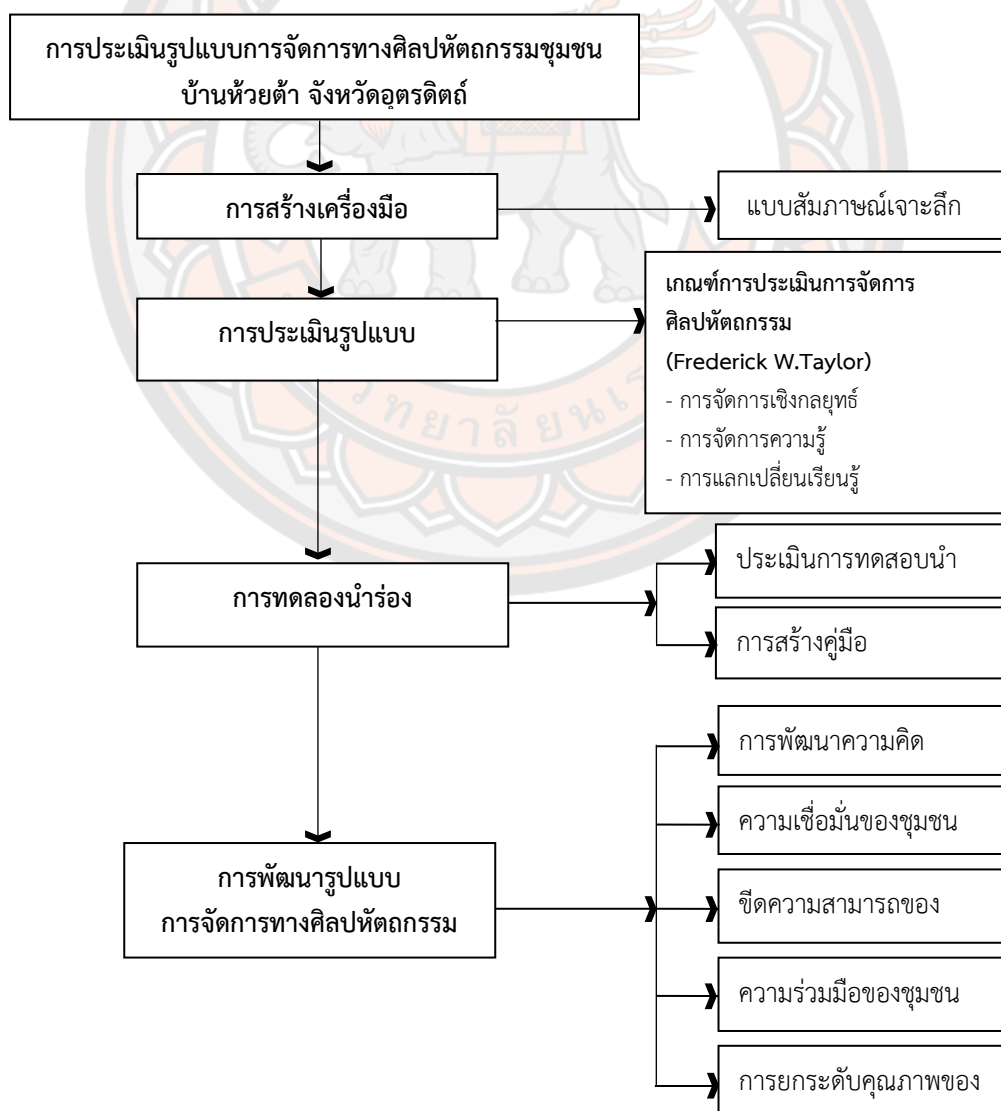
จากการศึกษาวิเคราะห์หลักการและทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยพัฒนาพื้นที่ทาง
ศิลปหัตถกรรมของชุมชน จังหวัดอุดรดิตถ์ มาสังเคราะห์เพื่อสร้าง

1) เกณฑ์การประเมินศิลปหัตถกรรมชุมชน (SACICT) ดังนี้

- ผลิตภัณฑ์เน้นงานช่างฝีมือร่วมสมัย (Contemp Craft)
- เอกลักษณ์ โดดเด่น น่าสนใจ และเข้ากับวิถีชีวิตคนเมือง
- ผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนภูมิปัญญา
- งานทำมือที่ผสมนวัตกรรม (Innovative Craft)

- งานช่างฝีมือที่ช่วยสร้างความผ่อนคลาย ความเพลิดเพลิน
- 2) เกณฑ์การประเมินการตลาดศิลปหัตถกรรมชุมชน (Philip Kotler)
 - 2.1 วิเคราะห์โอกาสทางการตลาด - ผลិតภัณฑ์
 - 2.2 พัฒนากลยุทธ์การตลาด - แผนที่ชุมชน
 - 2.3 กำหนดข้อเสนอทางการตลาด - สิทธิบัตรผลิตภัณฑ์
 - 2.4 จัดการโปรแกรมทางการตลาด - เวทีแสดงผลงาน

ขั้นตอนที่ 4 การประเมินรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน บ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพ 17 แสดงการประเมินรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า
จังหวัดอุตรดิตถ์

4.1 การประเมินรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรม สร้างเครื่องมือสำหรับการวิจัย ได้แก่ สัมภาษณ์เจาะลึก ในการดำเนินการประเมินรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชน จังหวัดอุตรดิตถ์ ขึ้นจากนั้นได้นำเครื่องมือไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ ด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) ประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อประเมินรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน

1) การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำไปใช้ในการประเมินรูปแบบทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์ ประกอบด้วย แบบประเมินความคิดเห็นที่มีต่อการพัฒนาการวิจัยรูปแบบ มีขั้นตอนในการสร้างและพัฒนาเครื่องมือ ดังนี้

- ศึกษาทฤษฎี เอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างแบบประเมิน
- กำหนดจุดประสงค์ของการประเมิน เพื่อประเมินความเหมาะสมของรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์
- สร้างแบบประเมินความคิดเห็นที่มีต่อรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยแบ่งคำถามออกเป็น 3 ตอน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 สถานภาพทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ตอนที่ 2 การเก็บข้อมูลความคิดเห็นที่มีต่อรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยเลือกใช้แบบประเมินมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) 5 ระดับ ดังนี้

มีความเหมาะสมมากที่สุด	ให้คะแนน	5
มีความเหมาะสมมาก	ให้คะแนน	4
มีความเหมาะสมปานกลาง	ให้คะแนน	3
มีความเหมาะสมน้อย	ให้คะแนน	2
มีความเหมาะสมน้อยที่สุด	ให้คะแนน	1

ตอนที่ 3 การเก็บข้อมูลข้อเสนอแนะจากประเด็นในการประเมินที่มีต่อรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์

2) ตรวจสอบความครอบคลุมของเนื้อหาและความถูกต้องของแบบประเมินโดยอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์แก้ไขปรับปรุงแบบประเมินตามคำแนะนำที่ได้รับ

3) ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาของแบบประเมิน (Content validity) โดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบด้วย

นักวิชาการ จำนวน 2 คน ได้แก่

รองศาสตราจารย์ ดร.ตระกูลพันธ์ พัทธเมธา อาจารย์ประจำสาขาวิชาออกแบบอุตสาหกรรม คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

รองศาสตราจารย์ยิ่งยง รุ่งฟ้า อาจารย์ประจำสาขาวิชาเทคโนโลยีการออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม คณะวิศวกรรมศาสตร์และสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก

นักออกแบบผลิตภัณฑ์ จำนวน 2 คน ได้แก่

รองศาสตราจารย์ วาสนา สายมา อาจารย์ประจำสาขาวิชาออกแบบอุตสาหกรรม คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุษา อินทร์ประสิทธิ์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

ปราชญ์ท้องถิ่น จำนวน 3 คน ได้แก่

คุณสายฝน น้ำพี๊ ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมผ้าทอมือ บ้านห้วยต้า

คุณวินัย แสงวินัย ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมแกะสลัก บ้านห้วยต้า

คุณเหมือน อภิชะ ปราชญ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมจักสาน บ้านห้วยต้า

ตัวแทนภาครัฐ จำนวน 2 คน ได้แก่

คุณธิติวุฒิ น้อยชัน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลนางพญา

คุณทัต ต๊ะอุป สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลนางพญา

พิจารณาด้วยวิธีหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Congruent: IOC) โดยใช้เทคนิคการตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับสิ่งที่ต้องการวัดของ นิรัช สุตสังข์ (2548, หน้า 66 - 67) มีเกณฑ์ในการให้คะแนน ดังนี้

- ผู้ทรงคุณวุฒิมีความคิดเห็นว่ามี ความสอดคล้องกัน ให้คะแนน 1
- ผู้ทรงคุณวุฒิมีความคิดเห็นที่ไม่แน่ใจ ให้คะแนน 0

- ผู้ทรงคุณวุฒิมีความคิดเห็นที่ไม่สอดคล้องกัน ให้คะแนน -1

มีเกณฑ์การแปลผล ดังนี้

- ค่าความสอดคล้อง 0.85 - 1.00 หมายถึง ผู้ทรงคุณวุฒิเห็นสอดคล้องระดับสูง

- ค่าความสอดคล้อง 0.51 - 0.84 หมายถึง ผู้ทรงคุณวุฒิเห็นสอดคล้องปานกลาง

- ค่าความสอดคล้อง -1.00 - 0.50 หมายถึง ผู้ทรงคุณวุฒิเห็นสอดคล้องกันต่ำ

โดยข้อคำถามที่มีค่ามากกว่าหรือเท่ากับ 0.51 ถือว่าเป็นข้อคำถามที่มีความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาและสามารถนำไปใช้ได้

4) แก้ไขปรับปรุงแบบประเมินรูปแบบการจัดการทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรธานี ตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ และจัดทำให้เป็นแบบประเมินฉบับสมบูรณ์ก่อนนำไปใช้ในเก็บรวบรวมข้อมูล

5) การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ ที่มีต่อองค์ประกอบและเนื้อหา และรูปแบบการจัดการทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรธานี มีรายละเอียด ดังนี้

- ผู้วิจัยทำหนังสือขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวรหรือจากหน่วยงานต้นสังกัด

- ผู้วิจัยนำหนังสือขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวรหรือจากหน่วยงานต้นสังกัดพร้อมกับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ติดต่อผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ

- ผู้วิจัยติดต่อประสานงานกับผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเก็บแบบประเมินด้วยตนเองและทำการส่งแบบประเมินทางไปรษณีย์ เพื่ออำนวยความสะดวกในการตอบกลับโดยเตรียมซองที่ปิดผนึกแสดมภ์และจำหน่ายซองถึงผู้วิจัยนอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ส่งแบบประเมินในลักษณะของไฟล์เอกสารทางอีเมลแก่ผู้เชี่ยวชาญด้วยอีกทางหนึ่ง

6) การวิเคราะห์ข้อมูล โดยการนำผลจากแบบประเมินรูปแบบการจัดการทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรธานี มาวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) โดยกำหนดเกณฑ์การแปลความหมาย ดังนี้

4.50 – 5.00 หมายถึง มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด

3.50 – 4.49 หมายถึง มีความเหมาะสมในระดับมาก

- 2.50 – 3.49 หมายถึง มีความเหมาะสมในระดับปานกลาง
 1.50 – 2.49 หมายถึง มีความเหมาะสมในระดับน้อย
 1.00 – 1.49 หมายถึง มีความเหมาะสมในระดับน้อยที่สุด

องค์ประกอบที่ได้เกณฑ์เฉลี่ยตั้งแต่ 3.50 ขึ้นไป ถือว่าเป็นองค์ประกอบและสาระเนื้อหาที่มีคุณภาพ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มารูปร่างแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในส่วนของคุณเสนอแนะเพิ่มเติมจากผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้วิจัยทำการรวบรวมข้อเสนอแนะและนำเสนอในรูปแบบตารางและความเรียง และนำข้อเสนอแนะหรือองค์ประกอบเพิ่มเติมที่มีความถี่สูงมาใช้ในการพัฒนารูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมของชุมชนฯ ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

4.2 การประเมินรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน สำหรับการตรวจสอบของผู้ทรงคุณวุฒิ รวมทั้งความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่มีต่อองค์ประกอบและเนื้อหาของรูปแบบการวิจัยทางศิลปหัตถกรรมชุมชน เพื่อยืนยันผลสรุปในตัวแปรต่าง ๆ สำหรับผู้ทรงคุณวุฒิ โดยผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกจากเกณฑ์ดังต่อไปนี้

4.2.1 ผู้เชี่ยวชาญทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องมีประสบการณ์ในการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านศิลปหัตถกรรม หรือเป็นผู้นำกลุ่มศิลปหัตถกรรมต้นแบบ Best Practice โดยมีประสบการณ์ในการทำงานด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างน้อย 10 ปี

4.2.2 ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านออกแบบผลิตภัณฑ์เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการวิจัย ค้นคว้าทางด้านออกแบบผลิตภัณฑ์ โดยจะต้องมีวุฒิการศึกษาทางการออกแบบผลิตภัณฑ์หรือสาขาที่เกี่ยวข้อง ไม่ต่ำกว่าระดับปริญญาโท (ปริญญาโท) และมีประสบการณ์ในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านออกแบบผลิตภัณฑ์เป็นเวลาไม่น้อยกว่า 10 ปี

4.2.3 ผู้ทรงคุณวุฒิทางการตลาด เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการวิจัย ค้นคว้าทางการตลาด โดยจะต้องมีวุฒิการศึกษาทางการตลาดหรือสาขาที่เกี่ยวข้อง ไม่ต่ำกว่าระดับปริญญาโท (ปริญญาโท) และมีประสบการณ์ในการทำงานไม่น้อยกว่า 10 ปี

4.2.4 ผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการวิจัย ค้นคว้าทางด้านศิลปหัตถกรรม โดยจะต้องมีวุฒิการศึกษาทางด้านศิลปหัตถกรรมหรือสาขาที่เกี่ยวข้อง ไม่ต่ำกว่าระดับปริญญาโท (ปริญญาโท) และมีประสบการณ์ในการทำงานไม่น้อยกว่า 10 ปี

4.2.5 การประเมินรูปแบบรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน ใช้เกณฑ์ในการประเมินรูปแบบการจัดการชุมชน (Frederick W.Taylor) โดยผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกจากเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- การจัดการเชิงกลยุทธ์
- การจัดการความรู้
- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

4.3 การทดลองนำร่องเพื่อศึกษาความเป็นไปได้เชิงปฏิบัติ โดยนำการวิจัยรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน ที่ผ่านการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญที่ปรับปรุงแก้ไขแล้ว มาทดลองใช้กับชุมชนที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง เพื่อตรวจสอบว่ารูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน มีความเป็นไปได้ในการดำเนินงานเพียงใด ชุมชนที่ใช้ในการทดลองนำร่องสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ รวมถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดระหว่างการพัฒนา โดยให้ชุมชนนำร่องแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่มีต่อการใช้รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน แบ่งขั้นตอนการทำงาน ดังนี้

1) การสร้างคู่มือรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน ที่ผ่านการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ พร้อมทั้งปรับปรุงแก้ไขแล้ว ได้นำมาทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่าง เพื่อตรวจสอบว่าคู่มือมีความเป็นไปได้ในการนำไปใช้งานมากน้อยเพียงใด คู่มือสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ รวมถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดระหว่างการพัฒนา โดยให้กลุ่มทดลองได้แสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่มีต่อการใช้คู่มือรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน

2) ผู้วิจัยนำข้อมูลความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงาน ที่ได้จากการทดลองกับชุมชนนำร่องมาแก้ไขปรับปรุงแนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน จากนั้นนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้นก่อนนำไปทดลองใช้จริง

3) การนำรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน ที่สอดคล้องกับความต้องการของแต่ละชุมชนและผ่านการพัฒนา มาปรับใช้กับกลุ่มชุมชนเป้าหมายโดยให้ความสำคัญกับกระบวนการทางความคิดและการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนโดยมีเครือข่ายชุมชนศิลปหัตถกรรมเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาต่อยอดการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนในประเด็นต่าง ๆ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.1) การพัฒนาการจัดกิจกรรมของพื้นที่ กิจกรรมของพื้นที่ชุมชนเป็นการสร้างความรู้โดยการจัดการความรู้เดิมที่มีอยู่ร่วมกับบูรณาการต่อยอดความรู้เดิมเข้ากับฐานความรู้จากการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่และเผยแพร่องค์ความรู้ผ่านทางสื่อประชาสัมพันธ์โดยมีแนวทางและขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

1) จัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน จากกิจกรรมการศึกษาข้อมูลในพื้นที่ และถอดเป็นองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชน เพื่อให้ชุมชนทราบถึงภูมิปัญญาเดิมของตน และเกิดการสร้างความตระหนักถึงสถานการณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปหัตถกรรม จากนั้นร่วมกันจัดกิจกรรมยกย่องเชิดชูครูภูมิปัญญาในแต่ละพื้นที่จากการคัดสรรกันเองของชุมชน

2) การจัดทำแผนเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน เป็นการจัดการพื้นที่โดยกำหนดจุดหมายปลายทางร่วมกันเพื่อให้ชุมชนทราบอย่างชัดเจนว่ามีความคาดหวังอะไร จะต้องปฏิบัติงานและปรับบทบาทของละคนแต่ละฝ่ายให้สอดคล้องกันให้บรรลุจุดหมายปลายทางอย่างเต็มที่จากการศึกษาดูงานชุมชนศิลปหัตถกรรมต้นแบบ การจัดเวทีแลกเปลี่ยน การฝึกอบรมโดยการกำหนดวิสัยทัศน์ กำหนดบทบาทหน้าที่ให้เหมาะสมกับความสามารถของแต่ละภาคส่วนจากการประสานภาคีเครือข่ายในส่วนต่าง ๆ เพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริมสืบสาน และสามารถนำไปประยุกต์ต่อยอดภูมิปัญญาของแต่ละชุมชน

3) การถ่ายทอดความรู้ เป็นการเผยแพร่องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านศิลปหัตถกรรม ให้เกิดการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริมสืบสาน และสามารถนำไปประยุกต์ต่อยอดภูมิปัญญาของแต่ละชุมชน ตามประเด็นของการจัดทำแผนการพัฒนารูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน โดยร่วมกันจัดทีมวิทยากรของชุมชนเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ การจัดทำหลักสูตรการฝึกอบรมทั้งระยะสั้น และระยะยาว จัดเตรียมอุปกรณ์ สถานที่ ตลอดจนเตรียมความพร้อมของกิจกรรมการออกแสดงงานเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาทางด้านศิลปหัตถกรรมสู่ภายนอกชุมชน

4) การจัดการภายในเป็นการร่วมกันจัดทำข้อกำหนด กติกาต่าง ๆ รวมถึงข้อบังคับ ส่วนแบ่ง การจัดการทรัพยากรการร่วมกันประเมินตนเองของชุมชน ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาหรือสิ่งที่ต้องการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและเกิดการพึ่งพาตนเองของชุมชน

ขั้นตอนที่ 5 สรุปและ อภิปรายผลข้อเสนอแนะ

รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยวิธีการพรรณนาอธิบายปรากฏการณ์ตามขั้นตอนการดำเนินการวิจัยในแต่ละส่วนตามขั้นตอนของวัตถุประสงค์เพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัยการสรุปอภิปรายผลข้อเสนอแนะของการวิจัยจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยเบื้องต้น ตามประเด็นในการศึกษาการดำเนินงานกิจกรรมปฏิบัติการของชุมชนรวมทั้งศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ศิลปวัฒนธรรม การพัฒนาชุมชน การศึกษากระบวนการเรียนรู้ในการสร้างกรอบแนวคิดดังกล่าวศึกษาเพื่อสรุปอภิปรายผลข้อเสนอแนะของการวิจัยจากแหล่งต่าง ๆ

บทที่ 4 ผลการวิจัย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research-PAR) โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลากหลายวิธี (Multimethods of Data Collection) ด้วยการใช้กลไกของศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้จัดตั้งขึ้นเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงาน และเน้นกระบวนการแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัย วิทยากร ชุมชนอาชีพด้านหัตถกรรม เครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ องค์กรบริหารท้องถิ่น เครือข่ายคณะกรรมการคัดสรรผลิตภัณฑ์จังหวัดและสถาบันการศึกษาในพื้นที่ดำเนินการ ปฏิบัติการร่วมกันโดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยมีขั้นตอนการดำเนินงานทั้งสิ้น 4 ขั้นตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 วิเคราะห์รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์

ตอนที่ 2 พัฒนารูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์

ตอนที่ 3 การประเมินศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์

ตอนที่ 4 การประเมินรูปแบบทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์

ซึ่งในแต่ละขั้นตอนของการวิจัยที่เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์ ผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัยเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์มากที่สุด โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 1 วิเคราะห์รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุตรดิตถ์

หัวใจหลักของ “ชุมชนเรียนรู้ทางด้านศิลปหัตถกรรม” คือการอนุรักษ์ทักษะภูมิปัญญาองค์ความรู้ด้านศิลปหัตถกรรม รวมไปถึงจนถึงชีวิตและอัตลักษณ์ของชุมชนโดยรวม เพื่อให้งานศิลปหัตถกรรมเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่สร้างความเข้มแข็งให้กับท้องถิ่น และเป็นการสร้างการรับรู้ถึงคุณค่าที่จะสามารถต่อยอดไปสู่มูลค่าเพิ่มขึ้นให้กับงานศิลปหัตถกรรมซึ่งจะก่อให้เกิดกระบวนการสืบทอดและการพัฒนาอย่างยั่งยืนในที่สุด

1. บริบทชุมชน

การศึกษาบริบทชุมชน คือกระบวนการในการเข้าไปศึกษา เรียนรู้ ทำความเข้าใจเรื่องราวของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับอดีต สถานการณ์ปัจจุบัน ปัจจัยแวดล้อม

ในชุมชน การทำความรู้จักชุมชนก่อนที่จะลงมือทำงานถือเป็นหัวใจสำคัญและมีผลต่อความสำเร็จของการพัฒนาชุมชน เพราะนอกจากจะทำให้สามารถกำหนดเป้าหมาย และทิศทางการพัฒนาได้อย่างตรงความต้องการและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชนแล้วการเข้าใจชุมชนอย่างลึกซึ้งจะทำให้ดำเนินงานร่วมกับชุมชนได้ง่าย ราบรื่น และได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย

สภาพทั่วไป

สภาพทั่วไปบ้านห้วยต้า เป็นหมู่บ้านตามโครงการพระราชเสาวนีย์ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ฯ เพราะเป็นหมู่บ้านบนภูเขาเหนือเขื่อนสิริกิติ์ และได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนโดยตรง ซึ่งวัดและโบราณสถานเก่าแก่ของหมู่บ้านจะจมอยู่ใต้น้ำและหากปีไหนที่ระดับน้ำในเขื่อนแห้งมาก ๆ ก็จะได้เห็นวัดเก่าแก่ของหมู่บ้านโผล่ขึ้นมา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ฯ ทรงห่วงใยราษฎรที่นี่ยังมาก ได้เสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยมเยียนหมู่บ้านแห่งนี้ถึง 9 ครั้ง และทรงนำโครงการในพระราชดำริมาช่วยเหลือเพื่อสร้างอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ อาทิ การทอผ้า การแกะสลักไม้ ซึ่งนำส่งจำหน่ายยังสำนักพระราชวัง บ้านห้วยต้าเป็นหมู่บ้านที่อพยพออกจากพื้นที่เดิมเพื่อเสียดสละที่อยู่อาศัยที่สมบูรณ์ให้กับการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ ไม่มีถนนสำหรับรถยนต์เพื่อเชื่อมกับโลกภายนอก การสัญจรต้องใช้ทางเรือโดยสารอย่างเดียว ต้องใช้เวลาเดินทางนานกว่า 2 ชั่วโมง กว่าที่จะถึงฝั่งที่บ้านท่าเรือ หากเป็นเรือเร็วก็ใช้เวลา 30 นาที

สภาพทางภูมิศาสตร์

สภาพทางภูมิศาสตร์ บ้านห้วยต้าตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติทั้งหมู่บ้าน พื้นที่รวมทั้ง 57.29 ตารางกิโลเมตร สภาพพื้นที่เป็นภูเขาสูง มีที่ราบเพียงเล็กน้อยตามริมห้วยและรอบอ่างเก็บน้ำสุริยัน – จันทรา (อ่างเก็บน้ำเขื่อนสิริกิติ์) อยู่ห่างจากบ้านน้ำพริ้ว หมู่ที่ 1 ตำบลนางพญา ระยะทางประมาณ 15 กิโลเมตร (เป็นทางเดินเท้า) และอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอท่าปลาประมาณ 30 กิโลเมตร การเดินทางโดยสารทางเรือเพียงทางเดียว เมื่อขึ้นท่าเทียบเรือบ้านห้วยต้า พื้นที่จะเป็นไหล่เขาเกือบทั้งหมด จะมีพื้นที่ราบที่ใช้ทำนาอยู่บ้าง นอกนั้นจะเป็นเนินเขา ป่าไม้ส่วนใหญ่จะเป็นป่าไผ่ ไม้ใหญ่อื่น ๆ ไม่ค่อยมีเนื่องจากถูกตัดไปใช้สอยหมด

สภาพภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศแบ่งออกได้เป็น 3 ฤดู คือ ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่ เดือนตุลาคม ถึง กุมภาพันธ์ เป็นเวลา 5 เดือน ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่ เดือนมีนาคม ถึง พฤษภาคม เป็นเวลา 3 เดือน ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ เดือนมิถุนายน ถึง กันยายน เป็นเวลา 4 เดือน

สภาพทางสังคม

สภาพทางสังคมประชาชนบ้านห้วยต้าในระยะแรกจะประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาและทำไร่ เนื่องจากมีพื้นที่ที่สามารถทำการเกษตรได้เพียงเล็กน้อย อาชีพหลัก คือ การทำประมงน้ำจืดแต่ไม่ค่อยมีผู้นิยมทำ ส่วนมากจะเข้าป่าล่าสัตว์บ้าง หาของป่ามาแลกเปลี่ยนชีวิต และความ

เป็นอยู่ของชาวห้วยต้ำมีความยากลำบากมาก ประชาชนส่วนใหญ่เป็นโรคขาดสารอาหาร ขาดเกลือแร่และไอโอดีน ด้วยจากปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ฯ เสด็จเยี่ยมบ้านห้วยต้ำในปี พ.ศ.2539 ทางราชการได้เข้าไปส่งเสริมให้ราษฎรบ้านห้วยต้ำประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น เลี้ยงสัตว์ ทอผ้า แกะสลัก และรับจ้างทั่วไป

บ้านห้วยต้ำ สามารถติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ๆ และใกล้เคียงได้ 3 ทาง คือ 1. ติดต่อกับอำเภอท่าปลาได้โดยการคมนาคมทางเรือเพียงทางเดียวเท่านั้น โดยต้องโดยสารเรือจากหมู่บ้านขึ้นที่บ้านท่าเรือ หมู่ที่ 9 ตำบลท่าปลา ระยะเวลาที่เรือโดยสารวิ่งประมาณ 2 ชั่วโมง แล้วโดยสารรถยนต์รับจ้างมาถึงที่ว่าการอำเภอ ระยะทางประมาณ 9 กิโลเมตร 2. ติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลนางพญา เช่นบ้านท่าเรือหมู่ที่ 6 ติดต่อกันโดยใช้เรือ เรือโดยสาร ระยะเวลาเดินทางประมาณ 30 นาที 3. ใช้การเดินทางเท้าเพราะไม่มีเส้นทางคมนาคม อาศัยเส้นทางเดินบนภูเขาซึ่งเป็นป่าทึบเป็นเส้นทางติดต่อระหว่างหมู่ที่ 5 ตำบลพญากับบ้านห้วยต้ำ ใช้เวลาเดินทางหลายชั่วโมงกว่าจะถึง ซึ่งไม่เป็นที่นิยม

ภาพ 18 แสดงสภาพทั่วไปของบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพ 19 แสดงสภาพทั่วไปของบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุตรดิตถ์

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านห้วยต้ำมีพื้นที่การเกษตร เนื่องจากบ้านห้วยต้ำตั้งอยู่ริมเนินเขา มีน้ำล้อมรอบ ด้านหน้าของหมู่บ้านเป็นอ่างเก็บน้ำ ด้านหลังเป็นภูเขา และมีป่าไม้เป็นจำนวนมาก ดังนั้นพื้นที่ที่สามารถทำการเกษตรจึงมีน้อยมากเมื่อเทียบกับจำนวนประชากร มีพื้นที่สำหรับทำนา พื้นที่ทำไร่ถั่วเขียว พื้นที่ทำไร่ข้าวโพด พื้นที่ปลูกถั่วเหลืองฤดูแล้ง (หลังฤดูทำนาปี)

ภาพ 20 แสดงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุตรดิตถ์

การปกครอง

การปกครองบ้านห้วยต้ำ ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลนางพญา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ อยู่กลางหุบเขา หนี้อ่างเก็บน้ำเขื่อนสิริกิติ์ มีประชากรทั้งหมด 570 คน มี 148 หลังคาเรือน

สำหรับบ้านห้วยต้า ตำบลนางพญา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ข้อมูลทางด้านมรดกทางวัฒนธรรมของพื้นที่ 9 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง ประกอบด้วยมรดกทางวัฒนธรรม 11 ด้าน ได้แก่ ศาสนสถาน โบราณสถาน วัฒนธรรมประเพณี วัฒนธรรมทางด้านศิลปะการแสดง วัฒนธรรมทางด้านจักรวาลทัศน์ วัฒนธรรมทางด้านอาหาร วัฒนธรรมทางด้านภาษาและวรรณกรรม วัฒนธรรมทางด้านงานช่างฝีมือ วัฒนธรรมทางด้านเครื่องมือเครื่องใช้ วัฒนธรรมทางด้านเครื่องดนตรี สถานที่ท่องเที่ยว สามารถแสดงได้ ดังนี้

1. ศาสนสถาน

1. วัดบ้านห้วยต้า

2. โบราณสถาน

1. วัดร้างห้วยต้าใต้

3. วัฒนธรรมประเพณี

1. การไหว้ศาลปู่
2. การเลี้ยงผีบ้านผีเรือน

4. วัฒนธรรมทางด้านศิลปะการแสดง

1. ฟ้อนมวยเจิ้ง

5. วัฒนธรรมทางด้านจักรวาลทัศน์

1. ไก่วัว หรือ แก่วัว
2. หมอดูตั้งไข่บนกระจก

6. วัฒนธรรมทางด้านอาหาร

1. ยำกล้วยป่า (กล้วยแขก)
2. หลามบอน

ภาพ 21 แสดงอาหารหลามบอน

ภาพ 22 แสดงอาหารหลามบอน

4. หมกปลาซีว

ภาพ 23 แสดงอาหารหมกปลา

4. แกงยอดตำว

5. ปลาปิ้ง

ภาพ 24 แสดงการปิ้งปลา

6. ลองกอง ลางสาด

ภาพ 25 แสดงต้นลองกอง

7. วัฒนธรรมทางด้านภาษาและวรรณกรรม

1. ล้านนา

8. วัฒนธรรมทางด้านงานช่างฝีมือ

1. การทอผ้า

ภาพ 26 แสดงการทอผ้า

2. แกะสลักไม้แบบภาพนูนสูง

ภาพ 27 แสดงการแกะสลัก

3. งานแกะสลักไม้แบบภาพลอยตัว

ภาพ 28 แสดงงานและช่างแกะสลัก

4. จักสาน

ภาพ 29 แสดงการจักสาน

9. วัฒนธรรมทางด้านเครื่องมือเครื่องใช้

1. ยอ

ภาพ 30 แสดงการยกยอ

10. วัฒนธรรมทางด้านเครื่องดนตรี

1. วงดนตรีสะล้อซอซึง

ภาพ 31 แสดงการเล่นดนตรี

11. สถานที่ท่องเที่ยว

1. นาขั้นบันได

ภาพ 32 แสดงนาขั้นบันได

2. สวนผลไม้

ภาพ 33 แสดงสวนผลไม้

3. แพโฮมสเตย์ที่บ้านห้วยต้ำ

4. น้ำตกห้วยต้ำ

สรุปได้ว่า บ้านห้วยต้ำนอกจากจะมีศักยภาพทางด้านงานศิลปหัตถกรรมแล้ว ยังมีต้นทุนทางด้านธรรมชาติ เนื่องจากพื้นที่ของหมู่บ้านมีลักษณะคล้ายเกาะ พื้นที่ราบที่ใช้ทำนาอยู่ข้างนอกนั้นจะเป็นเนินเขา ป่าไม้ส่วนใหญ่จะเป็นป่าไผ่ ศักยภาพด้านพื้นที่ของบ้านห้วยต้ำซึ่งเป็นชุมชนที่มีความสามารถทางด้านงานศิลปหัตถกรรม ทั้งการทอผ้า จักสาน และการแกะสลักไม้ จึงทำให้เข้าไปจัดกิจกรรมส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์จึงทำให้ชาวบ้านให้ความสนใจเป็นอย่างมาก เนื่องด้วยมีผลิตภัณฑ์จากชาวบ้านเป็นจำนวนมากแต่ยังขาดความรู้ทางการออกแบบและเพิ่มมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ ในด้านการตลาดบ้านห้วยต้ำเป็นหมู่บ้านท้ายเขื่อนจึงทำให้การเดินทางค่อนข้างลำบาก เพราะสามารถเดินทางโดนทางเรือเพียงทางเดียวเท่านั้น การกระจายสินค้าออกสู่ตลาดจึงเป็นเรื่องที่ยากมากหากไม่มีความรู้ หรือได้รับการสนับสนุนที่ดีพอ ดังนั้น ทางทีมวิจัยจึงได้เข้าไปเป็นผู้ให้ความรู้ทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การเพิ่มมูลค่าสินค้า และการประชาสัมพันธ์ เพื่อเพิ่มช่องทางในการสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน

2. การสร้างเครือข่าย

2.1 การแสวงหาความรู้

สังคมไทยในปัจจุบันมีความสลับซับซ้อนเป็นผลมาจากกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความทันสมัยเป็นหลัก ทำให้คนไทย ชุมชนไทย และสังคมไทยต้องปรับตัวทั้งในแง่ของการสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มคนในท้องถิ่นและในแง่ของการแสวงหาองค์ความรู้ที่สนองต่อการปรับตัวโดยตรง สิทธิณัฐ ประพุทธนิติศาสตร์ ได้กล่าวถึง กระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การแก้ปัญหาแบบยั่งยืนไว้ว่า การให้ผู้ที่อยู่กับปัญหาได้มีศักยภาพในการแก้ปัญหาเพิ่มขึ้น โดยการร่วมกันระหว่างผู้ที่อยู่กับปัญหากับนักพัฒนาและนักวิชาการ จะต้องใช้เครื่องมือที่มี

ประสิทธิภาพก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่แท้จริง ทำให้ปัญหาได้รับการแก้ไขอย่างถูกต้องและต่อเนื่อง ทำให้ผู้ที่มีส่วนร่วมในแต่ละฝ่ายได้ประโยชน์ ซึ่งได้แก่ การใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (สิทธิณัฐ ประพุทธนิตศาสตร์. 2547: 7) โดยกระบวนการที่จะแก้ปัญหาโดยหาหนทางสู่การปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการพัฒนา หรือการแก้ปัญหาในชุมชนต่าง ๆ อย่างแท้จริงและเป็นรูปธรรม มีลักษณะสำคัญ คือ การพัฒนาขีดความสามารถของคนในชุมชน โดยการให้คนที่อยู่กับปัญหาเรียนรู้กระบวนการ “คิดไป ทำไป” อย่างเป็นระบบมากขึ้น น่าจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนมากกว่าความพยายามที่จะฝืนธรรมชาติแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่งให้หมดสิ้นโดยสมบูรณ์ในกรอบแนวคิดใดกรอบแนวคิดหนึ่ง และกระบวนการแต่ละขั้นตอนมีการเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน (สิทธิณัฐ ประพุทธนิตศาสตร์. 2547 : 12-13) การแก้ปัญหาด้วยการปฏิบัติอย่างเป็นระบบ จะทำให้คนที่อยู่ในชุมชนมีความเข้มแข็งในการวิเคราะห์ปัญหาอย่างเป็นระบบและนำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้ให้ความหมายของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นการรวมทั้งการวิจัยแบบมีส่วนร่วมและการวิจัยเชิงปฏิบัติการเข้าด้วยกัน เป็นการวิจัยที่ศึกษาชุมชนโดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาแนวทางในการแก้ปัญหา ปฏิบัติตามแผน และติดตามผล ประเมินผล การดำเนินการวิจัยทุกขั้นตอน ชาวบ้าน ประชาชน หรือสมาชิกของชุมชนนั้นๆ จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วย (ชอบ เข้มกมัดและโกวิท พวงงาม. 254 7 : 2 ; อ้างอิงจาก กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2538 : 8-9)

แนวคิดในการพัฒนาชุมชนการเรียนรู้

แนวคิดการพัฒนาชุมชนในอดีต มีความเชื่อเบื้องต้นว่า ประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทของประเทศยังล้าหลัง ด้อยการศึกษา ขาดจิตสำนึกในการพัฒนาท้องถิ่น มีฐานะยากจน และขาดแคลนปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ภาครัฐจึงจำเป็นต้องผลักดันนโยบายและทรัพยากร ตั้งแต่ทิศทางการพัฒนา วิธีการทำงาน ความรู้ การบริหารจัดการ ฯลฯ เข้าไปสู่ชุมชนในลักษณะของการพัฒนาจากบนลงล่าง (Top Down) ทั้งที่ในความเป็นจริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทเป็นผู้มีความคิด มีความรู้ มีประสบการณ์ มีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนและสามารถพึ่งพาตนเองได้แล้วในระดับหนึ่ง การพัฒนาชุมชนตามแนวทางของรัฐในอดีตจึงมีอาจตอบสนองต่อความต้องการและความจำเป็นที่แท้จริงของชุมชนได้ หลายครั้งหลายคราที่พบว่า การพัฒนาชุมชนที่ภาครัฐเป็นผู้คิดแทนและกำหนดทิศทางไว้แล้วนั้นเป็นไปอย่างสูญเปล่า เนื่องจากหลงลืมไปว่าในการพัฒนาชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ผู้ที่สามารถตอบได้ดีที่สุดว่าชุมชนมีปัญหามีความต้องการอะไรก็คือคนในชุมชนนั่นเอง

จากความเป็นจริงที่มีอยู่นี้ จึงทำให้หลาย ๆ หน่วยงานปรับแนวคิดในการพัฒนาชุมชนเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริง โดยยึดหลักการพัฒนาจากล่างขึ้นบน (Bottom Up) ให้ชุมชนเป็นผู้คิดและมีส่วนร่วมในการทำงานตั้งแต่เริ่มกำหนดนโยบาย จนสิ้นสุดขั้นตอนสุดท้ายในการติดตามประเมินผล การพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ หรือ การพัฒนาที่เน้นให้สมาชิกชุมชนรู้จักคิด วิเคราะห์ด้วยเหตุด้วยผล และใช้ความรู้ในการแก้ไขปัญหา พัฒนาศักยภาพในด้านต่าง ๆ ทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ก็เช่นเดียวกัน ผลจากการพัฒนาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันแสดงให้เห็นแล้วว่า การนำความรู้จากภายนอกในเรื่องใดเรื่องหนึ่งไปยึดเยียดให้กับชุมชน จะเป็นประโยชน์ก็เพียงแค่ชั่วคราวเท่านั้น ไม่สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ยั่งยืน และไม่อาจนำพาประเทศไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ในทิศทางที่ต้องการได้ หากแต่การปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การทำงานจากเดิมมาเป็นการประสานความรู้ที่มีอยู่แล้วภายในชุมชนและความรู้หรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ จากภายนอกชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อแก้ไขปัญหาโดยยึดพื้นที่และความต้องการของชุมชนเป็นหลัก โดยหน่วยงานภาครัฐหรือองค์การพัฒนาเป็นเพียงผู้มีบทบาทในการประสานและผลักดันกระบวนการมีส่วนร่วม น่าจะเป็นทางออกที่ส่งผลต่อการพัฒนาในระยะยาวและยั่งยืนมากกว่า

หลักของการประสานความรู้จากภายในและภายนอกชุมชนเข้าไปสู่การใช้ประโยชน์และสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ไม่เพียงแต่เพื่อแก้ไขปัญหาและสนองต่อความต้องการของชุมชนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น แต่ควรจะเป็นไปในลักษณะของการบูรณาการที่มีการพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม กระบวนการเรียนรู้ และค่านิยมอันดีงาม อาทิเช่น

1. การสร้างความเข้มแข็งแก่เศรษฐกิจชุมชนและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน การยกระดับคุณภาพมาตรฐานการผลิต ผลิตภัณฑ์ การเพิ่มผลิตภาพการผลิต ผลิตภัณฑ์ชุมชน การเพิ่มความสามารถในการประกอบอาชีพ และเพิ่มโอกาส/ทางเลือกในการทำอาชีพเสริม ส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกรรายย่อยของชุมชนในรูปแบบกลุ่มองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน การพัฒนาและเสริมสร้างทักษะ ชีตความสามารถ รวมทั้งหลักการบริหารจัดการที่ดีแก่กลุ่มที่มีศักยภาพและความพร้อมในการผลิตเชิงพาณิชย์เพื่อนำไปสู่การขยายผลในเชิงอุตสาหกรรมระดับสากล ตลอดจนการเชื่อมโยงต่อยอดห่วงโซ่การผลิตถึงขั้นเกษตรอุตสาหกรรม เพื่อให้ผลผลิตและผลิตภัณฑ์มีมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ (Valued Added) โดยราคาต่อหน่วยสูงขึ้น ต้นทุนการผลิตลดลง และหรือรายได้เพิ่มขึ้น รายจ่ายลดลง

2. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ที่เน้นการเรียนรู้นอกห้องเรียน เพื่อเพิ่มทักษะและความสามารถของสมาชิกชุมชน ลดช่องว่างทางความรู้ระหว่างชุมชนเมืองและชุมชนชนบท และให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการใช้ชุมชนเป็นฐานของการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้เข้าถึงความรู้ในทางตรงได้โดยง่าย ฝึกให้คิดเป็น ทำเป็น รวมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเป็นระบบตลอดกระบวนการ ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การ

แนะนำ การทดสอบ การสาธิต การตัดสินใจ การยอมรับและการประเมินผล โดยเฉพาะการปฏิบัติร่วมกันในทุกขั้นตอน เพื่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น

3. การสร้างสมดุลของการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญกับการสร้างจิตสำนึกและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิตรายอย่างถูกวิธี ประหยัดและมีประสิทธิภาพ สนับสนุนให้ชุมชนมีทางเลือกทำการผลิตทางการเกษตรที่หลากหลาย โดยไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ

4. การรักษาและเสริมสร้างศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ภายในชุมชน เน้นการถ่ายทอดและนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ทั้งต่อการวิจัยพัฒนาต่อยอด และการผลิตแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ โดยการสืบหา พัฒนาระบบการจัดเก็บเพื่อรวบรวมและจัดทำเป็นฐานข้อมูลทางความรู้ตลอดจนสร้างหลักประกันด้านสังคมให้ประชาชนชาวบ้าน อาทิ การสนับสนุนเงินทุนในการรักษาและถ่ายทอดภูมิปัญญา สนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งความหลากหลายของศิลปะและวัฒนธรรมไทยทั้งที่เป็นวิถีชีวิต ค่านิยมที่ดีงาม และความเป็นไทยเพื่อการศึกษา เรียนรู้ ฟันฟู พัฒนาถ่ายทอดและเผยแพร่สู่สังคมโลก

5. การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือในการเชื่อมโยงองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นตลอดจนพันธมิตรด้านกิจกรรมการพาณิชย์ระหว่างชุมชนและองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

นอกเหนือจากการถ่ายทอดความรู้ตามความต้องการที่แท้จริงของชุมชนแล้ว การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้จะเป็นไปโดยสมบูรณ์ไม่ได้ หากสมาชิกชุมชนเหล่านั้นไม่ฝึกฝนตนเองให้มีหลักคิดโดยใช้เหตุผลทางวิทยาศาสตร์และพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองอย่างต่อเนื่อง ด้วยการแสวงหา สร้าง พัฒนา จัดการและนำความรู้ไปใช้ประโยชน์อย่างเป็นระบบ ดังนั้น ภาครัฐจึงมีบทบาทสำคัญที่จะต้องกระตุ้นให้ชุมชนพัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ ด้วยการชี้ให้เห็นความสำคัญ การสร้างโอกาสในการเข้าถึงความรู้ที่หลากหลาย ภายใต้กิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสม มุ่งให้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรงที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตแบบค่อยเป็นค่อยไป รวมทั้งสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อเป็นทางเลือกในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสามารถอยู่ร่วมกับสังคมอื่นอย่างเข้าใจ

กิจกรรมการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของชุมชนดังกล่าวนี้ ต้องคำนึงถึงพื้นฐานดั้งเดิม หรือมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเฉพาะในส่วนที่ต้องการจะพัฒนาให้ดีขึ้น ไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงอาชีพหรือวิถีปฏิบัติทั้งหมดในคราวเดียว หากต้องการจะเปลี่ยนแปลงให้แน่ใจว่าจะเป็นผลดีต่อชุมชนจริง ๆ ที่สำคัญคือควรต้องเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่นอกจากจะเพิ่มพูนสติปัญญาให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ แล้ว ยังควรต้องส่งผลต่อการพัฒนาโดยรวมทั้งที่มีเป้าหมายเป็นผลิตภัณฑ์มวลรวม หรือ การสร้างความกินดี ได้แก่ การสร้างรายได้ การลดรายจ่าย และที่มีเป้าหมาย

เป็นความพึงพอใจมวลรวม หรือ การสร้างความอยู่ดี ซึ่งได้แก่ความสุขทางจิตใจ อาทิ การมีครอบครัวที่อบอุ่น พร้อมหน้า ได้รับการยอมรับในสังคม การมีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน การมีสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณภาพและยังคงความอุดมสมบูรณ์ด้วย ขณะเดียวกันก็ต้องไม่ละเลยกิจกรรมที่สร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม เพื่อให้สมาชิกชุมชนมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความรู้สึกรักหวงแหนผืนแผ่นดินเกิด และมีจิตมุ่งมั่นที่จะพัฒนาชุมชนให้ดียิ่งขึ้น การดำเนินการในประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ไม่สามารถที่จะดำเนินการโดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งแต่เพียงลำพังหรือต่างคนต่างทำดังเช่นในอดีตได้ เพราะนอกจากจะสิ้นเปลืองงบประมาณของประเทศโดยใช้เหตุแล้ว ยังทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างล่าช้าและไม่ครอบคลุมในทุกบริบทด้วย

ความจริงใจและสร้างความไว้วางใจเป็นสิ่งหนึ่งที่หน่วยงานต่าง ๆ จะต้องคำนึงถึงเพราะจะช่วยกระตุ้นและทำให้ชุมชนเต็มใจที่จะร่วมดำเนินงาน การมีหน่วยงานสนับสนุนที่เข้มแข็งและได้รับความไว้วางใจจะทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นไปราบรื่น รวดเร็ว การเข้าไปทำงานร่วมกับชุมชนจะต้องสร้างการยอมรับให้ได้ว่าหน่วยงานภาครัฐและชุมชนนั้น ๆ เป็นพวกพ้องเป็นพี่เป็นน้อง ที่จะมาร่วมกันทำงานเพื่อพัฒนาชุมชน ไม่ได้เข้าไปเพื่อหาผลประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็ผลประโยชน์ทางการเมือง ผลประโยชน์ทางตำแหน่งหน้าที่ หรือผลประโยชน์ทางวิชาการ การให้ความกันเอง ไม่มีพิธีรีตอง หรือยึดพิธีการมากนักเป็นเรื่องสำคัญที่จะทำให้ชุมชนเกิดการยอมรับ ทั้งนี้จะต้องเป็นไปโดยธรรมชาติ ไม่เสแสร้ง นอกจากนี้ ความต่อเนื่องของการดำเนินงานเป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะไม่มีชุมชนใดที่จะเข้มแข็งอย่างยั่งยืนได้ในระยะเวลาสั้น ๆ อย่างไรก็ตามเป็นเรื่องยากที่จะดำเนินการในด้านต่าง ๆ ให้เป็นไปต่อเนื่องได้ เนื่องจากมีปัจจัยและองค์ประกอบหลายอย่างที่หน่วยงานภาครัฐต่างต้องประสบและรับทราบกันดี เช่น งบประมาณ ฯลฯ หากไม่สามารถส่งต่อการดำเนินงานให้หน่วยงานอื่น หรือหน่วยงานท้องถิ่นรับไปดำเนินการได้ ก็จะต้องทำความเข้าใจและสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชนแต่แรกว่าชุมชนจะต้องยืนอยู่ได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามแนวทางต่าง ๆ ข้างต้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 จนถึง พ.ศ. 2553 และพบว่า ชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่มีศักยภาพและมีโอกาสประสบผลสำเร็จ ต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 7 ประการ คือ

1. มีผู้นำที่ดี จะต้องเป็นผู้มีการเปลี่ยนแปลงที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ ความสามารถในการบริหารจัดการ การประสานงานและการกระตุ้นให้สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา
2. มีกรรมการชุมชนที่มีจริยธรรมและมีการบริหารจัดการชุมชนที่ดี ต้องมีกรรมการชุมชนที่เข้มแข็ง มีความมุ่งมั่น มีคุณธรรมจริยธรรม บริหารงานโปร่งใส
3. มีความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน มีสมาชิกชุมชนที่มีคุณภาพและมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม เข้ามาร่วมคิด ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผิดชอบในทุกกระบวนการ

4. มีกระบวนการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง จะต้องมีการเรียนรู้ เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งต้องมีการถ่ายทอดความรู้ระหว่างชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

5. มีศักยภาพความพร้อมในเรื่องพื้นฐานอาชีพ จะต้องมีความเข้มแข็งในการพึ่งพาตนเองและมีความสามารถในการแข่งขันด้านเศรษฐกิจ จึงต้องได้รับการพัฒนาสมรรถนะและทักษะความพร้อมในการประกอบอาชีพ โดยใช้ความรู้ในการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงให้เกิดกรรมวิธี สิ่งใหม่ หรือพัฒนาให้ดีกว่าเดิม

6. มีการสร้างระบบการจัดเก็บและการนำมาใช้ขององค์ความรู้ที่ดี ต้องมีระบบการเก็บความรู้ทั้งความรู้ที่มีอยู่ภายในชุมชนและความรู้ภายนอกชุมชน รวมทั้งต้องรู้จักสร้างและนำความรู้ที่มีอยู่มาใช้ในการพัฒนาด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เป็นระบบ โดยเข้าใจได้ง่าย

7. มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทั้งในและนอกชุมชน ต้องมีความร่วมมือในด้านทุน กิจกรรม วิชาการองค์ความรู้ การตลาด ฯลฯ มีการจัดการกลุ่มและเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพให้เกิดการพัฒนาอย่างเชื่อมโยง ประสานเกี่ยวเนื่อง ครอบคลุมการพัฒนาในทุกบริบท ตามขั้นตอนข้างต้น สำหรับให้นักพัฒนาและเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน หรือองค์กรการกุศลที่ไม่แสวงหากำไร ได้ใช้เป็นแนวปฏิบัติในการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยเป็นผลมาจากประสบการณ์ในการผลักดันผลการวิจัยและองค์ความรู้ของประเทศไปใช้ประโยชน์ ควบคู่กับการดำเนินกิจกรรมสาธารณะ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และจากการรวบรวมข้อมูลที่นักวิจัยและนักวิชาการหลาย ๆ ท่าน ได้ดำเนินการศึกษาและให้ความเห็นต่อสังคมไว้แล้ว ทั้งนี้ เป็นการนำเสนอในภาพรวมเพื่อให้เกิดประโยชน์ในวงกว้างโดยทุกหน่วยงานสามารถนำไปประยุกต์ใช้พัฒนาชุมชนในด้านอื่น ๆ ได้ไม่เฉพาะแต่การพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้เท่านั้น ที่สำคัญคือเพื่อให้นักวิจัยที่ต้องเข้าไปทำงานกับชุมชน รวมถึงผู้ที่มีบทบาทในการบริหารจัดการหรือสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ซึ่งอาจไม่ได้มีพื้นฐานความรู้ด้านนี้โดยตรง ได้รู้และเข้าใจหลักการ เทคนิคและวิธีการที่จำเป็นอย่างละเอียดชัดเจน สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่การดำเนินงานในทุกขั้นตอนจำเป็นต้องใช้ศาสตร์และศิลป์หลายแขนงควบคู่กันไป

ตอนที่ 2 พัฒนารูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยด้า จังหวัดอุดรดิตถ์

การศึกษาวิเคราะห์หลักการและทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยพัฒนาพื้นที่ทางศิลปหัตถกรรมของชุมชน จังหวัดอุดรดิตถ์ ได้นำมาสังเคราะห์เพื่อสร้างแนวทางการพัฒนารูปแบบชุมชนทางด้านศิลปหัตถกรรม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. การสร้างรูปแบบการจัดการชุมชน

1.1 การจัดการเชิงกลยุทธ์

- 2.1 การจัดการความรู้
- 3.2 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้
- 2. การพัฒนาศิลปหัตถกรรมชุมชน
 - 2.1 ศิลปหัตถกรรมผ้าทอมือ
 - 2.2 ศิลปหัตถกรรมแกะสลัก
 - 2.3 ศิลปหัตถกรรมจักสาน

1. การสร้างรูปแบบการจัดการชุมชนด้านศิลปหัตถกรรม

รูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุดรธานี เป็นการแสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนทางด้านศิลปหัตถกรรม จังหวัดอุดรธานี โดยมีองค์ประกอบหลักของรูปแบบเป็น 4 องค์ประกอบ คือ

1. บริบทชุมชน
2. การจัดการชุมชน/การสร้างเครือข่าย
3. การพัฒนาศิลปหัตถกรรม
4. การประเมิน

ความหมายของรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุดรธานี (CMDe) ตาราง 3 แสดงความหมายรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุดรธานี (CMDe)

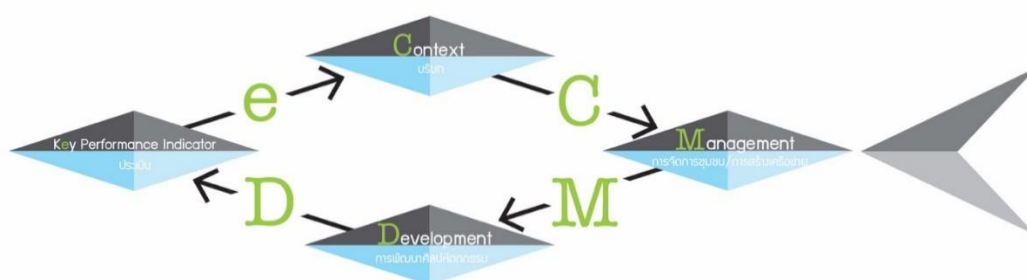
รูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุดรธานี (CMDe)

คำศัพท์	อักษรย่อ	ความหมาย
Context	C	บริบทชุมชน
Management	M	การจัดการชุมชน/การสร้างเครือข่าย
Development	D	การพัฒนาศิลปหัตถกรรม
Key Performance Indicator	e	การประเมิน

คุณค่าและความสำคัญของงานหัตถกรรม ศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านของไทยนั้น นับเป็นสิ่งที่มีความใกล้ชิดกับคนไทยมาแต่อดีต ไม่ว่าจะเป็นพวกเครื่องมือเครื่องใช้ชีวิตประจำวัน

หรือสิ่งที่ทำขึ้นตามความเชื่อชนบประเพณี สิ่งเหล่านี้ได้ผ่านการพัฒนา ชัดเกลา ตลอดจนเกิดประโยชน์ใช้สอย สมบูรณ์และมีความงามตามความนิยมเฉพาะถิ่นไปด้วย ดังนั้นรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุตรดิตถ์ ถ้าจะวิเคราะห์รูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน จะต้องวิเคราะห์บริบทชุมชน การจัดการชุมชน การสร้างเครือข่าย การพัฒนาศิลปหัตถกรรม และการประเมินศิลปหัตถกรรม เพื่อจะทำการเข้าใจในชุมชนและแนวทางการพัฒนาต่อไป

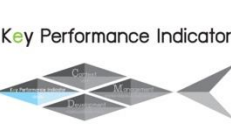
รูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุตรดิตถ์ (CMD_e)

ภาพ 34 แสดงรูปแบบการจัดการชุมชน (CMD_e Model)

องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยหลักของการประสานความรู้จากภายในและภายนอกชุมชนเข้าไปสู่การใช้ประโยชน์และสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน พึ่งตนเองทางเทคโนโลยีที่มีอยู่ในชุมชน พึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชุมชน พึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน พัฒนาจิตสำนึกที่ดีต่อชุมชน ภูมิปัญญา และพึ่งตนเองทางสังคมโดยการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ตาราง 4 แสดงรูปแบบการจัดการชุมชน (CMDDe Model)

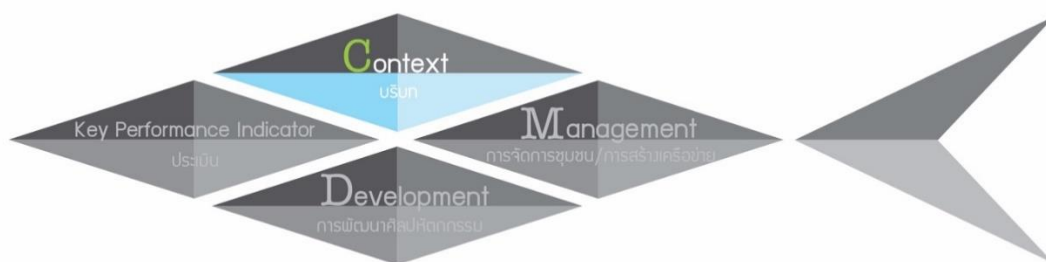
 Context	 Management	 Development	 Key Performance Indicator
1.	2.	3.	4.
บริบทชุมชน 1. การสร้างความเข้มแข็ง 2. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม 3. การสร้างสมดุลของการใช้ประโยชน์ 4. การรักษาและเสริมสร้างศักยภาพของภูมิปัญญา 5. การสร้างเครือข่าย	การจัดการชุมชน การสร้างเครือข่าย 1. การจัดการเชิงกลยุทธ์ 2. การจัดการความรู้ 3. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 4. วิสัยทัศน์และเข้ากันปัญหา ร่วมกัน (Domain) 5. ปฏิสัมพันธ์และสร้าง ความสัมพันธ์ร่วมกัน (Community) 6. แลกเปลี่ยนและพัฒนา แนวปฏิบัติเป็นริสร่วมกัน (Practice)	การพัฒนา ศิลปหัตถกรรม 1. ผลิตภัณฑ์เน้นงาน คราฟต์ร่วมสมัย (Contemp Craft) 2. เอกลักษณ์ โดดเด่น น่าสนใจ และเข้ากับวิถีชีวิต คนเมือง 3. ผลิตภัณฑ์ที่สะท้อน ภูมิปัญญา 4. งานทำมือที่ผสาน นวัตกรรม (Innovative Craft) 5. งานคราฟต์ที่ช่วยสร้าง ความสงบ สมาน (Moment of Silence)	การประเมิน 1. การประเมินรูปแบบ ศิลปหัตถกรรมชุมชน 2. การประเมินการตลาด

องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรธานี โดยหลักการของการประสานความรู้จากภายในและภายนอกชุมชนเข้าไปสู่การใช้ประโยชน์และสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน พึ่งตนเองทางเทคโนโลยีที่มีอยู่ในชุมชน พึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชุมชน พึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน พัฒนาจิตสำนึกที่ดีต่อชุมชน ภูมิปัญญา และพึ่งตนเองทางสังคมโดยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยแบ่งเป็นองค์ประกอบ คือผลิตภัณฑ์เน้นงานศิลปหัตถกรรมร่วมสมัย (Contemp Craft) เอกลักษณ์ โดดเด่น น่าสนใจ เข้ากับวิถีชีวิตคนเมือง ผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนภูมิปัญญา งานทำมือที่ผสานนวัตกรรม (Innovative Craft) งานศิลปหัตถกรรมที่ช่วยสร้างความสงบ สมาน (Moment of Silence) และช่วยให้เกิดความผ่อนคลายด้วยความเพลิดเพลิน

จุดมุ่งหมาย กระบวนการผลิต วัสดุ คุณค่าทางความงาม วิวัฒนาการของผลงาน และลักษณะเฉพาะเอกลักษณ์ ซึ่งจะได้รับปัจจัยแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางด้านศิลปกรรมจากชุมชนปฏิบัติการทางด้านศิลปกรรม คือ ศึกษาดูงาน สัมมนา แสดงงาน อบรมเชิงปฏิบัติการ ที่เกิดขึ้น โดยกลุ่มชุมชนมีความสนใจในเรื่องเดียวกัน มีความรู้ความสนใจความสามารถในทิศทางเดียวกัน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดเครือข่ายชุมชน นำไปสู่กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์

ผลที่ได้จากการดำเนินงานตามองค์ประกอบของรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน บ้านห้วยด้า จังหวัดอุดรธานี จะต้องผ่านขั้นตอนตรวจสอบหรือการประเมินผล ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ใช้การประเมินตามแนวทางหลักเกณฑ์การประเมินศิลปหัตถกรรมชุมชน (SACICT) และหลักเกณฑ์การประเมินการตลาดศิลปหัตถกรรมชุมชน (Philip Kotler)

ภาพ 35 แสดงองค์ประกอบของ (Connect)

ความหมาย (C) หรือ (Context) คือ การพึ่งตนเองในแต่ละองค์ประกอบเบื้องต้นที่ชุมชน โดยต้องสามารถพึ่งตนเองเพื่อสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม ให้อยู่ได้กับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง

หลักการ หลักของการประสานความรู้จากภายในและภายนอกชุมชนเข้าไปสู่การใช้ประโยชน์และสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน พึ่งตนเองทางเทคโนโลยีที่มีอยู่ในชุมชน พึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชุมชน พึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน พัฒนาจิตสำนึกที่ดีต่อชุมชน ภูมิปัญญา และพึ่งตนเองทางสังคมโดยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประกอบด้วย

1. การสร้างความเข้มแข็งแก่เศรษฐกิจชุมชนและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน การยกระดับคุณภาพมาตรฐานการผลิต ผลิตภัณฑ์ การเพิ่มผลิตภาพผลผลิต ผลิตภัณฑ์ชุมชน การเพิ่มความสามารถในการประกอบอาชีพ และเพิ่มโอกาส ทางเลือกในการทำอาชีพเสริม ส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกรรายย่อยของชุมชนในรูปแบบกลุ่มองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน การพัฒนาและเสริมสร้างทักษะ ชีตความสามารถ รวมทั้งหลักการบริหารจัดการที่ดีแก่กลุ่มที่มีศักยภาพและความพร้อมในการผลิตเชิงพาณิชย์เพื่อนำไปสู่การขยายผลในเชิงอุตสาหกรรมระดับสากล ตลอดจนการเชื่อมโยงต่อยอดห่วงโซ่การผลิตถึงขั้นเกษตรอุตสาหกรรม เพื่อให้ผลผลิตและผลิตภัณฑ์มีมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ (Valued Added) โดยราคาต่อหน่วยสูงขึ้น ต้นทุนการผลิตลดลง และหรือรายได้เพิ่มขึ้น รายจ่ายลดลง

2. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ที่เน้นการเรียนรู้นอกห้องเรียน เพื่อเพิ่มทักษะและความสามารถของสมาชิกชุมชน ลดช่องว่างทางความรู้ระหว่างชุมชนเมืองและชุมชนชนบท และให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการใช้ชุมชนเป็นฐานของการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้เข้าถึงความรู้ในทางตรงได้โดยง่าย ฝึกให้คิดเป็น ทำเป็น รวมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเป็นระบบตลอดกระบวนการ ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การแนะนำ การทดสอบ การสาธิต การตัดสินใจ การยอมรับและการประเมินผล โดยเฉพาะการปฏิบัติร่วมกันในทุกขั้นตอน เพื่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น

3. การสร้างสมดุลของการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญกับการสร้างจิตสำนึกและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิตอย่างถูกวิธี ประหยัดและมีประสิทธิภาพ สนับสนุนให้ชุมชนมีทางเลือกทำการผลิตทางการเกษตรที่หลากหลาย โดยไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ

4. การรักษาและเสริมสร้างศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ภายในชุมชน เน้นการถ่ายทอดและนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ทั้งต่อการวิจัยพัฒนาต่อยอด และการผลิตแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ โดยการสืบหา พัฒนาระบบการจัดเก็บเพื่อรวบรวมและจัดทำเป็นฐานข้อมูลทางความรู้ตลอดจนสร้างหลักประกันด้านสังคมให้ประชาชนชาวบ้าน อาทิ การสนับสนุนเงินทุนในการรักษาและถ่ายทอดภูมิปัญญา สนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งความหลากหลายของศิลปะและวัฒนธรรมไทยทั้งที่เป็นวิถีชีวิต ค่านิยมที่ฝังาม และความเป็นไทยเพื่อการศึกษา เรียนรู้ ฟันฟู พัฒนาถ่ายทอดและเผยแพร่สู่สังคมโลก

5. การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือในการเชื่อมโยงองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นตลอดจนพันธมิตรด้านกิจกรรมการพาณิชย์ระหว่างชุมชนและองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

การประเมิน

การประเมินรูปแบบ (C) โดยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Groups) เพื่อให้ทราบถึงผลการพัฒนาร่วมกันทางความคิดของ แต่ละภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินการตามขั้นตอนของรูปแบบ โดยมีประเด็นสำคัญของการสนทนากลุ่ม ประกอบด้วย

1. หลักการของรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชน
2. เป้าหมายของรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชน

ภาพ 36 แสดงองค์ประกอบของ (Management)

ความหมาย (M) หรือ (Management) คือ องค์ประกอบในการวิเคราะห์พัฒนาผลิตภัณฑ์ในแต่ละประเด็น

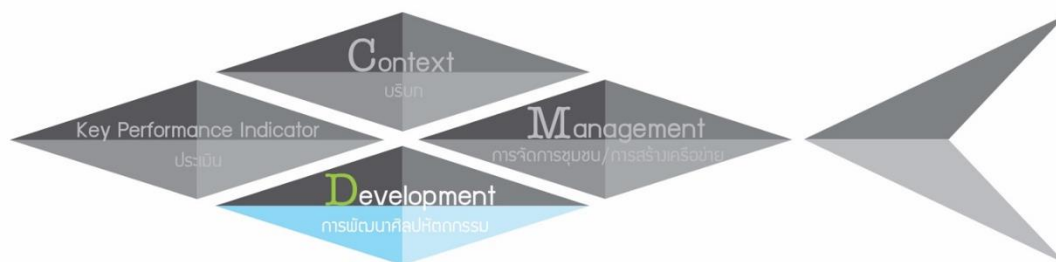
หลักการ การพัฒนารูปแบบการจัดการชุมชน โดยแบ่งเป็นแต่ละองค์ประกอบ ประกอบด้วย

1. การจัดการเชิงกลยุทธ์
2. การจัดการความรู้
3. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้
4. วิธีคิดและเข้าถึงปัญหาร่วมกัน (Domain)
5. ปฏิสัมพันธ์และสร้างความสัมพันธ์ร่วมกัน (Community)
6. แลกเปลี่ยนและพัฒนาแนวปฏิบัติเป็นเลิศร่วมกัน (Practice)

การประเมิน

การประเมินรูปแบบ (M) โดยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Groups) เพื่อให้ทราบถึงผลการพัฒนาร่วมกันอย่างเป็นอิสระทางความคิดของแต่ละภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินการตามขั้นตอนของรูปแบบ โดยมีประเด็นสำคัญของการสนทนากลุ่ม ประกอบด้วย

1. หลักการของรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชน
2. เป้าหมายของรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชน

ภาพ 37แสดงองค์ประกอบของ (Development)

ความหมาย (D) หรือ (Development) คือ องค์ประกอบในการวิเคราะห์พัฒนาผลิตภัณฑ์ในแต่ละประเด็น

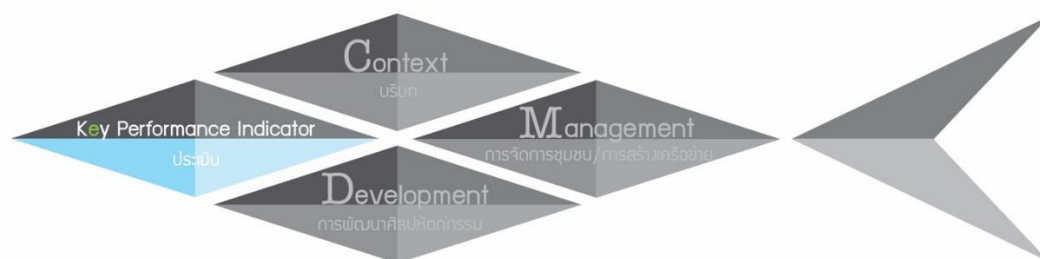
หลักการ การพัฒนาผลิตภัณฑ์มีโครงสร้างรูปแบบการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยแบ่งเป็นแต่ละองค์ประกอบ ประกอบด้วย

1. ผลิตภัณฑ์เน้นงานศิลปหัตถกรรมร่วมสมัย (Contemp Craft)
2. เอกลักษณ์ โดดเด่น น่าสนใจ และเข้ากับวิถีชีวิตคนเมือง
3. ผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนภูมิปัญญา
4. งานทำมือที่ผสมนวัตกรรม (Innovative Craft)
5. งานศิลปหัตถกรรมที่ช่วยสร้างความสงบ สมาธิ (Moment of Silence)

การประเมิน

การประเมินรูปแบบ (D) โดยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Groups) เพื่อให้ทราบถึงผลการพัฒนาร่วมกันอย่างเป็นอิสระทางความคิดของ แต่ละภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินการตามขั้นตอนของรูปแบบ โดยมีประเด็นสำคัญของการสนทนากลุ่ม ประกอบด้วย

1. หลักการของรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชน
2. เป้าหมายของรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชน

ภาพ 38 แสดงองค์ประกอบของ (Key Performance Indicator)

ความหมาย (e) หรือ (Key Performance Indicator) คือกระบวนการเรียนรู้ทางด้านศิลปกรรมการทำมีดของกลุ่มชุมชนที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน เพื่อเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกัน

หลักการ รูปแบบการจัดการศิลปทัศนศิลป์ชุมชนจะต้องเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดการสร้างเครือข่ายชุมชน นำไปสู่กระบวนการประเมิน ประกอบด้วย

1. การประเมินรูปแบบศิลปทัศนศิลป์ชุมชน
2. การประเมินการตลาด

การประเมิน

การประเมินรูปแบบ (e) โดยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Groups) โดยวิธีการประเมินมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน เพื่อให้ทราบถึงผลการพัฒนา มีประเด็นสำคัญของการประเมินประกอบด้วย

1. ด้านผลิตภัณฑ์ศิลปทัศนศิลป์
2. ด้านการตลาด
3. ด้านรูปแบบการจัดการชุมชน

1.1 การสร้างรูปแบบการจัดการชุมชน

1.1.1 การจัดการเชิงกลยุทธ์

กระบวนการจัดการเชิงกลยุทธ์

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (Environment Analysis)

วิเคราะห์ปัจจัยในด้านต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อการทำงาน สามารถแบ่งออกเป็นสภาพแวดล้อมภายในองค์กร (Internal Environment) และสภาพแวดล้อมภายนอกองค์กร

(External Environment) แล้วนำมาวิเคราะห์ร่วมกัน โดยส่วนใหญ่จะวิเคราะห์โดยใช้วิธี SWOT Analysis

ทฤษฎีการวิเคราะห์ด้วย SWOT Analysis

การวิเคราะห์สวอต (SWOT Analysis) เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์สถานการณ์ เพื่อให้ผู้บริหารทราบจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคขององค์กร ซึ่งจะช่วยให้ทราบว่าองค์กรได้เดินทางมาถูกทิศและไม่หลงทางนอกจากนี้ยังบอกได้ว่าองค์กรมีแรงขับไปยังเป้าหมายได้ดีหรือไม่ มั่นใจได้ อย่างไรก็ตามระบบการทำงานในองค์กรยังมีประสิทธิภาพอยู่ มีจุดอ่อนที่จะต้องปรับปรุงอย่างไร ซึ่งการวิเคราะห์ สภาวะแวดล้อม(SWOT Analysis) มีปัจจัยที่ควรนำมาพิจารณา 2 ส่วนดังนี้ (ณรงค์วิทย์ แสันทอง, 2551)

ปัจจัยภายใน (Internal Environment Analysis) ได้แก่

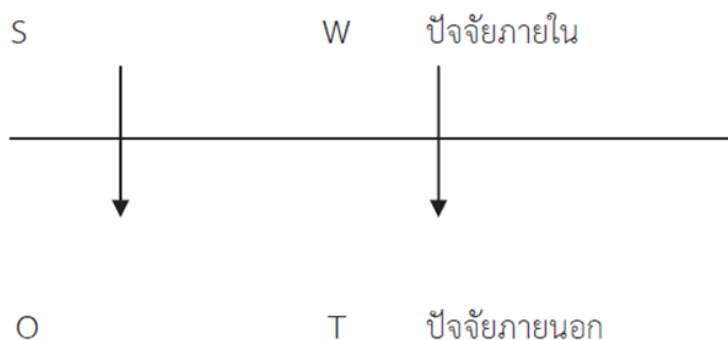
S มาจาก Strengths หมายถึง จุดเด่นหรือจุดแข็ง ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยภายในเป็นข้อดีที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายในองค์กร เช่น จุดแข็งด้านส่วนประสม จุดแข็งด้านการเงิน จุดแข็งด้านการผลิต จุดแข็งด้านทรัพยากรบุคคล องค์กรจะต้องใช้ประโยชน์จากจุดแข็งในการกำหนดกลยุทธ์

W มาจาก Weaknesses หมายถึง จุดอ่อนหรือข้อเสียเปรียบ ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยภายในเป็นปัญหาหรือข้อบกพร่องที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายในต่าง ๆ ขององค์กร ซึ่งองค์กรจะต้องหาวิธีในการแก้ปัญหาเหล่านั้น

ปัจจัยภายนอก (External Environment Analysis) ได้แก่

O มาจาก Opportunities หมายถึง โอกาส ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยภายนอก ปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่เกื้อกูลหรือส่งเสริมการดำเนินงานขององค์กรให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการขององค์กร

T มาจาก Threats หมายถึง อุปสรรค ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยภายนอก ปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่ขัดขวางการทำงานขององค์กรไม่บรรลุวัตถุประสงค์ หรือสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นปัญหาต่อองค์กร

ภาพที่ 1 แสดงภาพการเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

ที่มา : ณรงค์วิทย์ แสนทอง (2551 : 22-23)

ขั้นตอนที่ 2 การจัดวางทิศทางองค์กร (Establishing Organizational Direction)

จากการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค มาทำการประมวลผล เพื่อใช้กำหนดทิศทางเชิงกลยุทธ์ขององค์กร โดยการกำหนดทิศทางขององค์กรสามารถกระทำได้ในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1) วิสัยทัศน์ (Vision) ความต้องการขององค์กรในอนาคตที่มีลักษณะกว้างขวาง ซึ่งผ่านการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกองค์กรแล้วเห็นว่าภายใต้สถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงและศักยภาพที่มีองค์กรควรมุ่งหน้าไปในทิศทางใดจึงจะอยู่รอดและเจริญเติบโตได้อย่างยั่งยืน มักเป็นคำถามที่ถามถึงสิ่งที่ดีที่สุด ยิ่งใหญ่ที่สุด เป็นต้น โดยวิสัยทัศน์ควรเป็นประโยคที่สั้นและกระชับ เข้าใจได้ง่าย ตัวอย่างเช่น ผู้นำธุรกิจท่าอากาศยานในภูมิภาคเอเชีย เป็นต้น

2) ภารกิจ (Mission) ระบุให้ชัดเจนถึงธุรกิจที่ทำอยู่ เพื่อนำไปกำหนดกิจกรรม ลักษณะงาน และขอบเขตการปฏิบัติงานขององค์กร เพื่อให้เป็นไปตามวิสัยทัศน์ (Vision) ที่กำหนดไว้ เนื่องจากภารกิจเป็นส่วนหนึ่งของวิสัยทัศน์ ดังนั้นการบรรลุภารกิจจึงเป็นการนำไปสู่การบรรลุวิสัยทัศน์

3) วัตถุประสงค์ (Objectives) องค์กรต้องการจะบรรลุทำนองเดียวกับวิสัยทัศน์ แต่จะมีความชัดเจนมากกว่าและมีกรอบระยะเวลาที่สั้นกว่า มีลักษณะเฉพาะเจาะจง นิยามกำหนดวัตถุประสงค์เป็นตัวเลขที่สามารถวัดได้ หรือที่เรียกว่า เชิงปริมาณ เพื่อให้การติดตามและประเมินเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ตัวอย่างเช่น การมียอดขายมากกว่า 5,000 ล้านบาทภายใน 3 ปี

4) เป้าหมาย (Goals) กำหนดสิ่งที่ต้องการในอนาคตซึ่งองค์กรจะต้องพยายามให้เกิดขึ้น เป็นการกำหนดภารกิจของธุรกิจในรูปแบบของผลลัพธ์สำคัญที่ต้องการ เป็นสิ่งที่ช่วยให้ผู้บริหารคิดเกี่ยวกับสิ่ง

ที่องค์กรต้องการบรรลุผล ในด้านต่าง ๆ คือ ความสามารถสร้างกำไร ผลผลิต นวัตกรรมและ ความรับผิดชอบต่อชุมชน เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 3 กำหนดกลยุทธ์ (Strategies Planning)

การนำทิศทางขององค์กรที่กำหนดไว้มาพัฒนาเพื่อเป็นแนวทางการดำเนินงานในอนาคตขององค์กร โดยมักจะกำหนดกลยุทธ์ตามลำดับขั้นของกลยุทธ์ ตั้งแต่กลยุทธ์ระดับองค์กร กลยุทธ์ระดับกิจการ และกลยุทธ์ระดับหน้าที่ ซึ่งเป็นการพัฒนาแผนระยะยาวภายใต้โอกาสและอุปสรรค ที่ได้จากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก จุดแข็งและจุดอ่อน ที่ได้จากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน โดยจะมีการกำหนดและเลือกกลยุทธ์ที่ดีและมีความเหมาะสมที่สุดกับองค์กร ผู้บริหารต้องพยายามตอบคำถามว่า ทำอย่างไรองค์กรจึงจะไปถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้ โดยใช้จุดแข็งและความได้เปรียบด้านต่าง ๆ ขององค์กรมากำหนดเป็นกลยุทธ์

การกำหนดกลยุทธ์ โดยใช้เทคนิค TOWS Matrix

การวิเคราะห์ TOWS Matrix เครื่องมือทางกลยุทธ์ที่ใช้สำหรับสร้างกลยุทธ์ใหม่ขึ้นมาตามสภาพแวดล้อมปัจจุบันขององค์กร โดยการวิเคราะห์แบบ TOWS Matrix จะเป็นการจับคู่ปัจจัยจากสภาพแวดล้อมภายใน และปัจจัยจากสภาพแวดล้อมภายนอกขององค์กรที่มาจากผลการวิเคราะห์ SWOT ได้แก่ สภาพแวดล้อมภายในองค์กร (Internal Environment) คือ จุดแข็งและจุดอ่อน และสภาพแวดล้อมภายนอกองค์กร (External Environment) คือ โอกาสและอุปสรรค องค์กรจะอยู่ในสถานการณ์ 4 รูปแบบ (ณรงค์วิทย์ แสนทอง, 2551) ดังนี้

สถานการณ์ที่ 1 (จุดแข็ง-โอกาส) สถานการณ์นี้เป็นสถานการณ์ที่พึงปรารถนาที่สุด เนื่องจากองค์กรค่อนข้างจะมีหลายอย่าง ดังนั้น ผู้บริหารขององค์กรควรกำหนดกลยุทธ์ในเชิงรุก (Aggressive -Strategy) เพื่อดึงเอาจุดแข็งที่มีอยู่มาเสริมสร้างและปรับใช้และฉกฉวยโอกาสต่าง ๆ ที่เปิดมาหาประโยชน์อย่างเต็มที่

สถานการณ์ที่ 2 (จุดอ่อน-ภัยอุปสรรค) สถานการณ์นี้เป็นสถานการณ์ที่เลวร้ายที่สุด เนื่องจากองค์กรกำลังเผชิญอยู่กับอุปสรรคจากภายนอกและมีปัญหาจุดอ่อนภายในหลายประการ ดังนั้น ทางเลือกที่ดีที่สุดคือกลยุทธ์ การตั้งรับหรือป้องกันตัว (Defensive Strategy) เพื่อพยายามลดหรือหลบหลีกภัยอุปสรรค ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นตลอดจนหามาตรการที่จะทำให้องค์กรเกิดความสูญเสียที่น้อยที่สุด

สถานการณ์ที่ 3 (จุดอ่อน-โอกาส) สถานการณ์องค์กรมีโอกาเป็นข้อได้เปรียบด้านการแข่งขันอยู่หลายประการ แต่ติดขัดอยู่ตรงที่มีปัญหาอุปสรรคที่เป็นจุดอ่อนอยู่ หลายอย่างเช่นกัน ดังนั้น ทางออกคือ กลยุทธ์การพลิกตัว (Turnaround-Oriented Strategy) เพื่อจัดหรือแก้ไขจุดอ่อนภายในต่าง ๆ ให้ พร้อมทั้งจะฉกฉวยโอกาสต่าง ๆ ที่เปิดให้

สถานการณ์ที่ 4 (จุดแข็ง-อุปสรรค) สถานการณ์นี้เกิดขึ้นจากการที่สภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินงาน แต่ตัวองค์กรมีข้อได้เปรียบที่เป็นจุดแข็งหลายประการ ดังนั้น แทนที่จะรอนจนกระทั่งสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ก็สามารถที่จะเลือกกลยุทธ์การแตกตัว หรือขยายขอบข่ายกิจการ (Diversification Strategy) เพื่อใช้ประโยชน์จากจุดแข็งที่มีสร้างโอกาสในระยะยาวด้านอื่น ๆ แทน

ขั้นตอนที่ 4 การนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ (Strategy Implementation)

กระบวนการที่เปลี่ยนแปลงกลยุทธ์และนโยบายต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ ให้กลายเป็นกลยุทธ์ที่เป็นจริงและแผนการดำเนินงานที่ใช้ได้จริง ตลอดจนการปรับเปลี่ยนระเบียบวิธีการทำงานและการกำหนดรายละเอียดงานด้านต่าง ๆ เพื่อให้การนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล นอกจากนี้ควรต้องพิจารณาการปรับโครงสร้างองค์กร จำนวนและคุณสมบัติของบุคลากร ตลอดจนวัฒนธรรมขององค์กรอีกด้วย

ขั้นตอนที่ 5 การประเมินผลและการควบคุม (Evaluation and Control)

ติดตามและตรวจสอบกิจกรรมและผลการดำเนินงานว่ากลยุทธ์ที่กำหนดไว้ได้ถูกนำไปใช้ปฏิบัติอย่างได้ผลหรือไม่ มีความคืบหน้าอย่างไร วิเคราะห์ปัญหาที่เกิดความผิดพลาดนั้นเป็นเพราะสาเหตุใด ตลอดจนทำการประเมินผลจากการดำเนินงานตามกลยุทธ์ว่าประสบผลสำเร็จตามที่องค์กรได้ตั้งเป้าหมายไว้หรือไม่ มากน้อยเพียงใด และนำผลที่ได้ไปพิจารณาในการพัฒนากลยุทธ์ กำหนดแนวทางการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาแผนการดำเนินงาน เพื่อให้กลยุทธ์ขององค์กรที่กำลังดำเนินการอยู่เกิดความสอดคล้องกับสถานการณ์จริงและข้อจำกัดของเหตุการณ์ในสภาพแวดล้อมจริง ซึ่งในแต่ละองค์กรจะมีมาตรฐานและเกณฑ์การดำเนินงานของตนเอง ทั้งนี้การกำหนดมาตรฐานควรมีความระมัดระวังเพื่อให้สามารถสะท้อนผลการดำเนินงาน ได้อย่างเป็นรูปธรรม

สรุป

ปัจจุบันการจัดการเชิงกลยุทธ์มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการดำเนินการและการเจริญเติบโตของธุรกิจ ถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญต่อความสำเร็จขององค์กร โดยการจัดการเชิงกลยุทธ์

จะช่วยให้องค์กรสามารถกำหนดทิศทางขององค์กร สร้างความสอดคล้องในการปฏิบัติงาน สร้างความพร้อมให้กับองค์กรและสร้างประสิทธิภาพในการแข่งขัน ซึ่งองค์กรจะดำรงอยู่ได้นั้นผู้บริหารต้องมีความสามารถในการทำความเข้าใจและปรับตัวได้อย่างรวดเร็วจากสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงมากมายของสภาพแวดล้อมทางธุรกิจได้อย่างเหมาะสมเพื่อสร้างและรักษาความได้เปรียบให้ดำรงอยู่ต่อไป อีกทั้งผู้บริหารจะประสบความสำเร็จได้นั้น ไม่เพียงแต่จะต้องเป็นผู้จัดการที่ดีแต่จะต้องเป็นผู้นำเชิงกลยุทธ์ เพื่อที่จะนำพาองค์กรของตนไปสู่เป้าหมายอย่างราบรื่นและคงรักษาความสามารถในการแข่งขันอย่างต่อเนื่อง

1.1.2 การจัดการความรู้

การจัดการความรู้ประกอบไปด้วยชุดของการปฏิบัติงานที่ถูกใช้โดยองค์กรต่าง ๆ เพื่อที่จะระบุ สร้าง แสดงและกระจายความรู้ เพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้และการเรียนรู้ภายในองค์กร อันนำไปสู่การจัดการสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการดำเนินการธุรกิจที่ดี องค์กรขนาดใหญ่โดยส่วนมากจะมีการจัดสรรทรัพยากรสำหรับการจัดการองค์ความรู้ โดยมักจะเป็นส่วนหนึ่งของแผนกเทคโนโลยีสารสนเทศ

1) การจัดการทรัพยากรมนุษย์ รูปแบบการจัดการองค์ความรู้โดยปกติจะถูกจัดให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ขององค์กรและประสงค์ที่จะได้ผลลัพธ์เฉพาะด้าน เช่น เพื่อแบ่งปันภูมิปัญญา, เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน, เพื่อความได้เปรียบทางการแข่งขัน, หรือเพื่อเพิ่มระดับนวัตกรรมให้สูงขึ้น

2) ประเภทของความรู้ ความรู้สามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้สองประเภท คือ ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) และความรู้แฝงเร้น หรือความรู้แบบฝังลึก (Tacit Knowledge) ความรู้ชัดแจ้งคือความรู้ที่เขียนอธิบายออกมาเป็นตัวอักษร เช่น คู่มือปฏิบัติงาน หนังสือ ตำรา เว็บไซต์ Blog ฯลฯ ส่วนความรู้แฝงเร้นคือความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน ไม่ได้ถอดออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร หรือบางครั้งก็ไม่สามารถถอดเป็นลายลักษณ์อักษรได้ ความรู้ที่สำคัญส่วนใหญ่ มีลักษณะเป็นความรู้แฝงเร้น อยู่ในคนทำงาน และผู้เชี่ยวชาญในแต่ละเรื่อง จึงต้องอาศัยกลไกแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้คนได้พบกัน สร้างความไว้วางใจกัน และถ่ายทอดความรู้ระหว่างกันและกัน

3) ความรู้แบบฝังลึก ความรู้แบบฝังลึก (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ไม่สามารถอธิบายโดยใช้คำพูดได้ มีรากฐานมาจากการกระทำและประสบการณ์ มีลักษณะเป็นความเชื่อ ทักษะ และเป็นอัตวิสัย (Subjective) ต้องการการฝึกฝนเพื่อให้เกิดความชำนาญ มีลักษณะเป็นเรื่องส่วนบุคคล มีบริบทเฉพาะ (Context-specific) ทำให้เป็นทางการและสื่อสารยาก เช่น วิจารณ์ญาณ ความลับทางการค้า วัฒนธรรมองค์กร ทักษะ ความเชี่ยวชาญในเรื่องต่าง ๆ การเรียนรู้ขององค์กร

ความสามารถในการชิมรสไวน์ หรือกระทั่งทักษะในการสังเกตเปลวควันจากปล่องโรงงานว่ามีปัญหาในกระบวนการผลิตหรือไม่

4) ความรู้ชัดแจ้ง ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่รวบรวมได้ง่าย จัดระบบและถ่ายโอนโดยใช้วิธีการดิจิทัล มีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย (Objective) เป็นทฤษฎี สามารถแปลงเป็นรหัสในการถ่ายทอดโดยวิธีการที่เป็นทางการ ไม่จำเป็นต้องอาศัยการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นเพื่อถ่ายทอดความรู้ เช่น นโยบายขององค์กร กระบวนการทำงาน ซอฟต์แวร์ เอกสาร และกลยุทธ์ เป้าหมายและความสามารถขององค์กร ความรู้ยังมีลักษณะไม่ชัดแจ้งมากเท่าไร การถ่ายโอนความรู้ยิ่งกระทำได้ยากเท่านั้น ดังนั้นบางคนจึงเรียกความรู้ประเภทนี้ว่าเป็นความรู้แบบเหนียว (Sticky Knowledge) หรือความรู้แบบฝังอยู่ภายใน (Embedded Knowledge) ส่วนความรู้แบบชัดแจ้งมีการถ่ายโอนและแบ่งปันง่าย จึงมีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า ความรู้แบบรั่วไหลได้ง่าย (Leaky Knowledge) ความสัมพันธ์ของความรู้ทั้งสองประเภทเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน (Mutually Constituted) (Tsoukas, 1996) เนื่องจากความรู้แบบฝังลึกเป็นส่วนประกอบของความรู้ทั้งหมด (Grant, 1996) และสามารถแปลงให้เป็นความรู้แบบชัดแจ้งโดยการสื่อสารด้วยคำพูด ตามรูปแบบของเซซี (SECI Model) (ของ Nonaka และ Takeuchi) ความรู้ทั้งแบบแฝงเร้นและแบบชัดแจ้งจะมีการแปรเปลี่ยนถ่ายทอดไปตามกลไกต่าง ๆ เช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การถอดความรู้ การผสมผสานความรู้ และการซึมซับความรู้ การจัดการรู้นั้นมีหลายรูปแบบ มีหลากหลายโมเดล แต่ที่น่าสนใจคือ การจัดการความรู้ ที่ทำให้คนเคารพศักดิ์ศรีของคนอื่น เป็นรูปแบบการจัดการความรู้ที่เชื่อว่า ทุกคนมีความรู้ปฏิบัติในระดับความชำนาญที่ต่างกัน เคารพความรู้ที่อยู่ในคน เพราะหากถ้าเคารพความรู้ในตำราวิชาการอย่างเดียว นั้น ก็เท่ากับว่าเป็นการมองว่า คนที่ไม่ได้เรียนหนังสือ เป็นคนที่ไม่มีความรู้

5) ระดับของความรู้ หากจำแนกระดับของความรู้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ระดับ คือ

1. ความรู้เชิงทฤษฎี (Know-What) เป็นความรู้เชิงข้อเท็จจริง รู้อะไร เป็นอะไร จะพบในผู้ที่สำเร็จการศึกษามาใหม่ๆ ที่มีความรู้โดยเฉพาะความรู้ที่จำมาได้จากความรู้ชัดแจ้งซึ่งได้จากการได้เรียนมาก แต่เวลาทำงาน ก็จะไม่มั่นใจ มักจะปรึกษารุ่นพี่ก่อน
2. ความรู้เชิงทฤษฎีและเชิงบริบท (Know-How) เป็นความรู้เชื่อมโยงกับโลกของความเป็นจริง ภายใต้อสภาพความเป็นจริงที่ซับซ้อนสามารถนำเอาความรู้ชัดแจ้งที่ได้มาประยุกต์ใช้ตามบริบทของตนเองได้ มักพบในคนที่ทำงานไปหลายๆปี จนเกิดความรู้ฝังลึกที่เป็นทักษะหรือประสบการณ์มากขึ้น
3. ความรู้ในระดับที่อธิบายเหตุผล (Know-Why) เป็นความรู้เชิงเหตุผลระหว่างเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ผลของประสบการณ์แก้ปัญหาที่ซับซ้อน และนำประสบการณ์มา

แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น เป็นผู้ทำงานมาระยะหนึ่งแล้วเกิดความรู้ฝังลึก สามารถถอดความรู้ฝังลึกของตนเองมาแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นหรือถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้พร้อมทั้งรับเอาความรู้จากผู้อื่นไปปรับใช้ในบริบทของตนเองได้

4. ความรู้ในระดับคุณค่า ความเชื่อ (Care-Why) เป็นความรู้ในลักษณะของความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่ขับเคลื่อนมาจากภายในตนเองจะเป็นผู้ที่สามารถสกัด ประมวล วิเคราะห์ ความรู้ที่ตนเองมีอยู่ กับความรู้ที่ตนเองได้รับมาสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมาได้ เช่น สร้างตัวแบบหรือทฤษฎีใหม่หรือนวัตกรรม ขึ้นมาใช้ในการทำงานได้

1.1.3 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

เป็นการรวบรวมภาคีที่เกี่ยวข้อง ปรชาชน ผู้รู้ และกลุ่มต่าง ๆ ทางด้านมรดกทางวัฒนธรรม จัดเวทีชุมชนสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อให้ได้กลไกและโครงการสำหรับการพัฒนาคุณค่าทางด้านศิลปหัตถกรรมชุมชน และจัดทำระบบกลไกในการพัฒนาคุณค่าทางวัฒนธรรม ด้วยนวัตกรรมทางด้านศิลปะ ประกอบด้วย นวัตกรรมศิลปะทางด้านเศรษฐกิจ นวัตกรรมศิลปะทางด้านกิจกรรม นวัตกรรมศิลปะเชิงสื่อโฆษณา และนวัตกรรมศิลปะเชิงพื้นที่สาธารณะ

1) ศึกษาดูงานชุมชนปฏิบัติการ

การดูงานชุมชนปฏิบัติการ ภายในองค์กรเดียวกันหรือเหมือนกัน การดูงานลักษณะนี้เป็นการดูงานนอกสถานที่จากองค์กรเดียวกัน เพื่อศึกษาดูงานเกี่ยวกับวิธี รูปแบบการปฏิบัติที่เป็นเลิศ (best practice) สามารถนำมาใช้เป็นตัวอย่างหรือแม่แบบในการทำงานได้ ทั้งนี้การดูงานในรูปแบบนี้ค่อนข้างสะดวกในการติดต่อประสานงานและการแลกเปลี่ยนข้อมูล เนื่องจากเป็นการดูงานในองค์กรเดียวกันและบุคลากรอาจคุ้นเคยรู้จักกันอยู่แล้ว จึงทำให้การติดต่อเพื่อขอดูงานไม่ยุ่งยาก

ประโยชน์การดูงานจากองค์กรเดียวกันจะทำให้บุคลากรเกิดความเข้าใจในรูปแบบการทำงานที่ประสบความสำเร็จ ช่วยทำให้บุคลากรเกิดความเข้าใจขั้นตอน การเชื่อมโยงการทำงานของตนกับงานอื่น รวมถึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เกิดการปรับปรุงและพัฒนาความสามารถในการทำงานของตนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ การดูงานจากองค์กรเดียวกันยังช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์สัมพันธภาพดีต่อบุคคลอื่นที่อยู่ในองค์กรเดียวกัน

- ดูงานการทอผ้ามัดหมี่บ้านป่าแดง อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร
- ดูงานผ้ามัดหมี่ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก

2) การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ

การกระทำซ้ำหรือการทำแบบฝึกหัดเพื่อพัฒนาทักษะ (Skill) และการปฏิบัติ (Practice) คือ การปฏิบัติจริงในสิ่งที่เรียนมาซึ่งการปฏิบัติย่อย ๆ ก็จะเป็นการกระทำซ้ำ ๆ จุดมุ่งหมายสำคัญของการฝึกปฏิบัติซ้ำ ๆ เพื่อลงมือกระทำจริงและเป็นการเรียนรู้จากประสบ การณ์ตรง การฝึกปฏิบัติการ จึงเป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการการเผชิญสถานการณ์และ การประยุกต์ความรู้ที่เรียนมาใช้เพื่อป้องกันและแก้ปัญหา โดยความร่วมมือระหว่างหน่วยงานกับ ชุมชน รวมทั้งการทำงานร่วมกัน ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็นทำเป็น และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง ตลอดจนเกิดความมั่นใจและ เจตคติที่ดีในการทำงาน และการประกอบอาชีพ

2. การพัฒนาศิลปหัตถกรรมชุมชน

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนที่ทำให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจและการเรียนรู้ด้านความคิด สร้างสรรค์ รวมทั้งทักษะการจัดการผลิตภัณฑ์ชุมชนในแต่ละด้าน ประกอบด้วย

1) การพัฒนาผลิตภัณฑ์

การพัฒนาผลิตภัณฑ์เป็นการออกแบบที่ยังไม่เคยเกิดขึ้นในชุมชน เป็นผลิตภัณฑ์ที่ สร้างขึ้นใหม่ มีการการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ผลิตภัณฑ์ชุมชนโดยเชื่อมโยงศาสตร์ความรู้ ผนวกกับการประยุกต์วัสดุพื้นถิ่นเพื่อพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีมูลค่าเพิ่ม ซึ่งสอดคล้องกับ นโยบายของรัฐบาล Thailand 4.0 คือ การนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาพัฒนาให้ตรงจุดเพื่อ ขับเคลื่อนเศรษฐกิจประเทศไทยให้มีศักยภาพและไปสู่เป้าหมายทางการตลาด การเชื่อมโยงศาสตร์ ความรู้ เทคโนโลยีและวัฒนธรรมที่อยู่ใกล้ตัว ซึ่งถูกเก็บไว้ในมหาวิทยาลัยและสถาบันวิจัยต่าง ๆ โดย สามารถนำศาสตร์ความรู้ เทคโนโลยีและวัฒนธรรมเหล่านี้ออกมาจากบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถจากหน่วยงานสถาบันการศึกษา ร่วมกับภาคเอกชน และใช้พลังของประชารัฐโดยมี ภาครัฐเป็นตัวสนับสนุน โดยเริ่มพัฒนาจากตนเองแล้วเริ่มต่อยอดเครือข่ายต่างประเทศ เสมือนกับ บันได 3 ชั้นตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพึ่งพาตนเอง พึ่งพากันเอง และรวมกันเป็น กลุ่มอย่างมีพลัง ผู้วิจัยได้การพัฒนาผลิตภัณฑ์

- ผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมผ้า บ้านห้วยต้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์
- ผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมแกะสลัก บ้านห้วยต้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์
- ผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมจักสาน บ้านห้วยต้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์

2) การออกแบบผลิตภัณฑ์

การออกแบบผลิตภัณฑ์เป็นการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนที่มีอยู่แล้ว เพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์และส่งเสริมการขาย รวมทั้งพัฒนาและปรับปรุงกระบวนการคิด การออกแบบ และการผลิต ผลิตภัณฑ์ชุมชนประเภทของที่ระลึก เพื่อเพิ่มขีดความสามารถและศักยภาพในการแข่งขันทางการตลาดของชุมชนท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า จุดแข็งของผลิตภัณฑ์ชุมชนส่วนใหญ่ คือ ต้องมีรูปแบบสินค้าที่สวยงาม การผลิตมีคุณภาพดี ราคาไม่แพงเหมาะสมกับคุณภาพ โอกาสในการพัฒนาสินค้าของที่ระลึก คือ รูปแบบสินค้า ความแปลกใหม่ ทันสมัย ความสวยงามของสินค้า การประชาสัมพันธ์ที่ดี ผู้วิจัยได้ทำการออกแบบผลิตภัณฑ์ ดังต่อไปนี้

- ผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมผ้า บ้านห้วยต้ำ อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์
- ผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมแกะสลัก บ้านห้วยต้ำ อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์
- ผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมจักสาน บ้านห้วยต้ำ อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์

1. ศิลปหัตถกรรมทางด้านผ้าทอมือ จำนวน 12 ผลงาน

- ชุดเครื่องแต่งกายสำหรับสุภาพบุรุษ จำนวน 1 ผลงาน

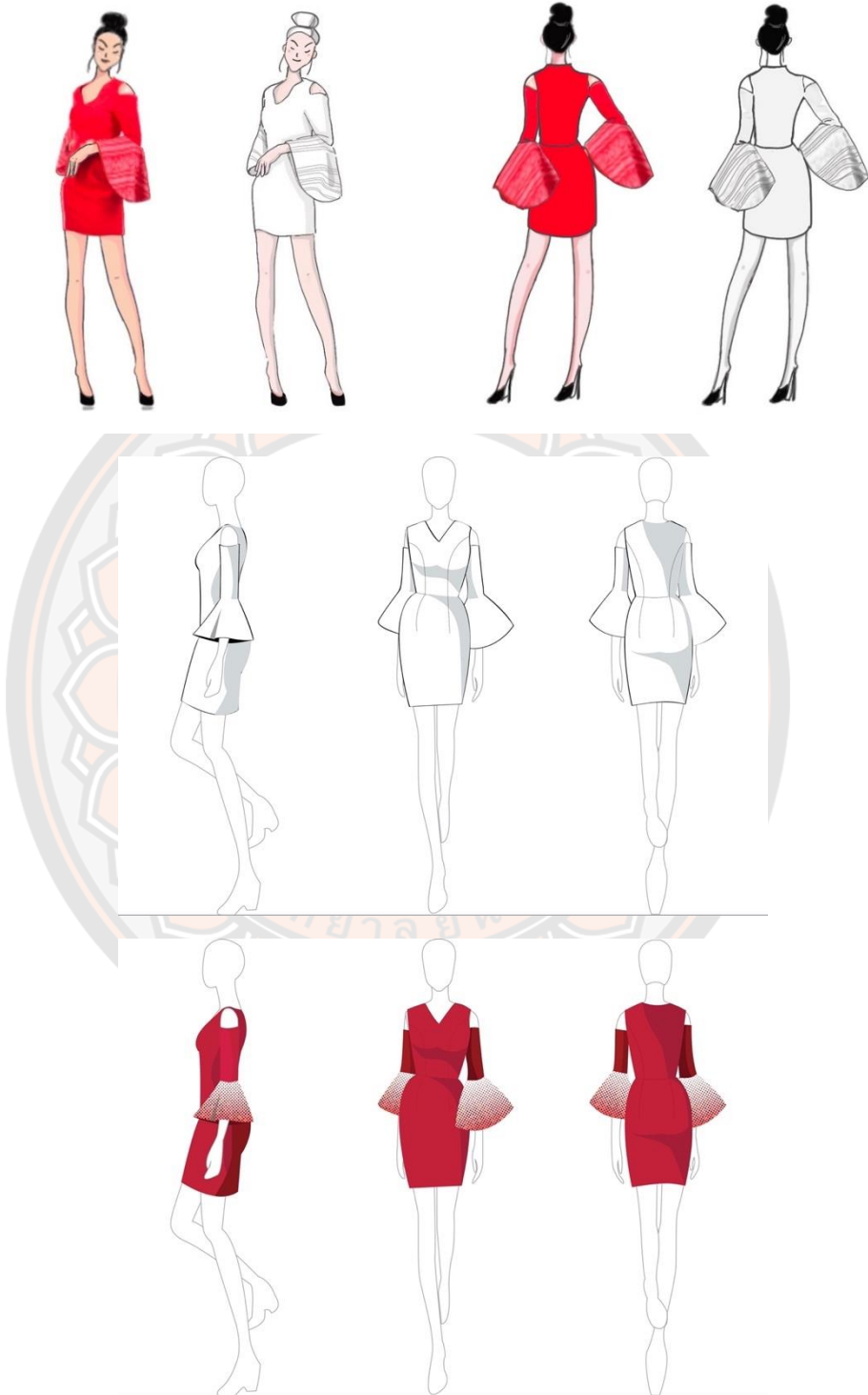
ภาพ 39 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพบุรุษ

Man

ภาพ 40 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพบุรุษ

- ชุดเครื่องแต่งกายสำหรับสุภาพสตรี จำนวน 7 ผลงาน

ภาพ 41 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 1

ภาพ 42 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 2

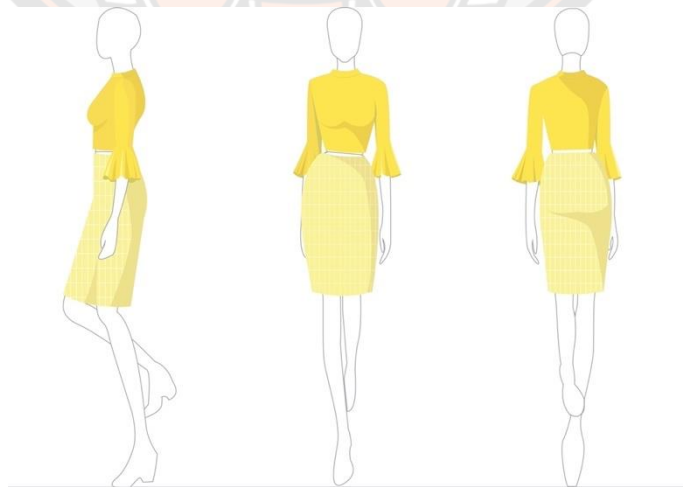
ภาพ 43 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 2

ภาพ 44 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 3

ภาพ 45 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 3

ภาพ 46 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 4

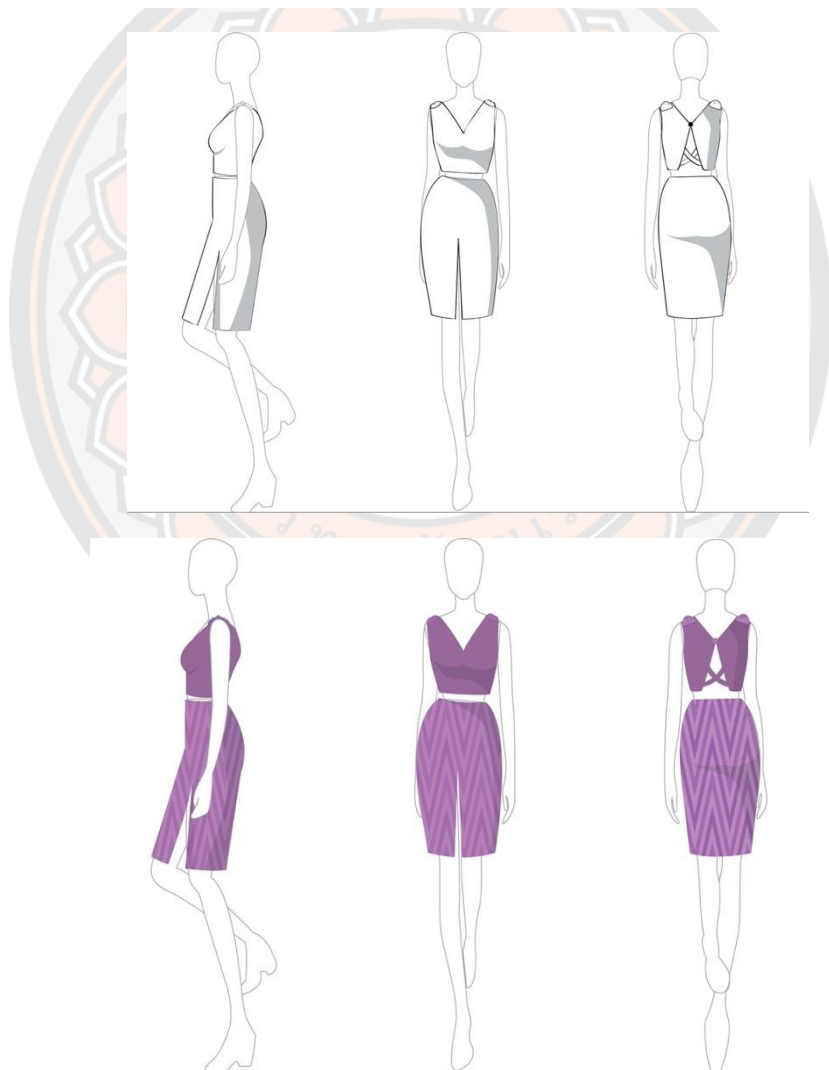
ภาพ 47 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 4

ภาพ 48 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 5

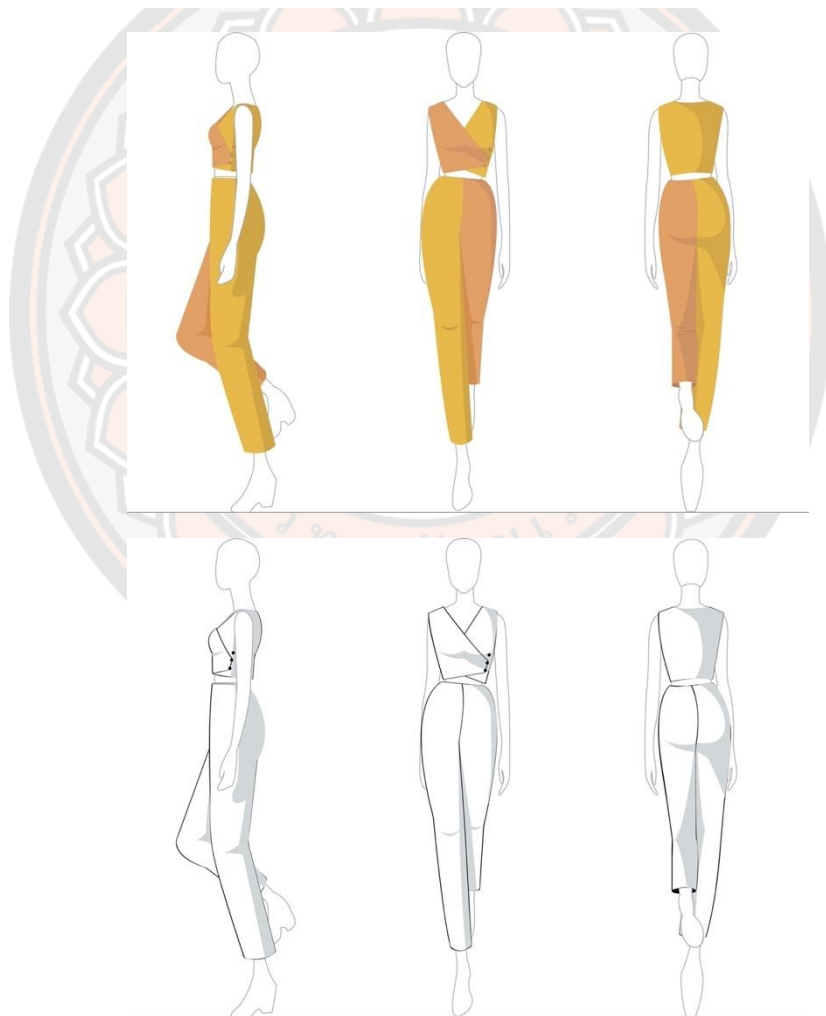
ภาพ 49 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 5

ภาพ 50 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 6

ภาพ 51 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 6

ภาพ 52 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 7

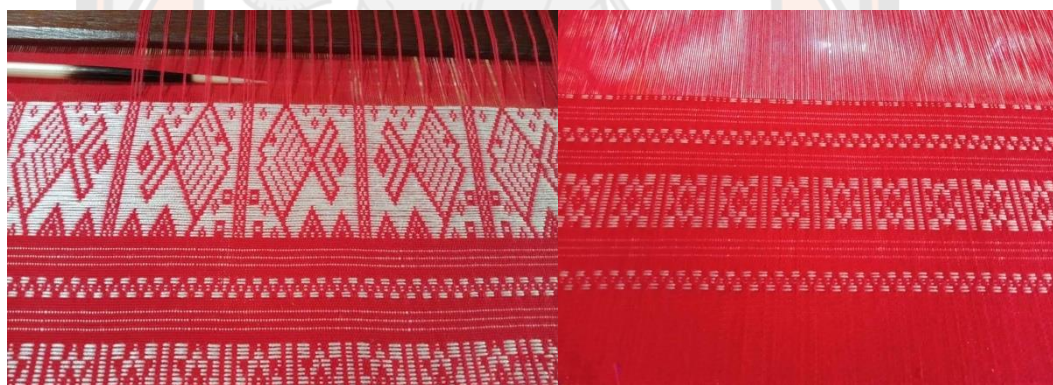
ภาพ 53 แสดงการออกแบบแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีแบบที่ 6

- ผ้าทอ จำนวน 1 ผลงาน

ผ้าทอมือที่มีการประยุกต์จากลายผ้าหม่ดั้งเดิมของชาวบ้านห้วยต้ำสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือมีการนำลวดลายมาประยุกต์ ลดทอนบางส่วนเพื่อให้เกิดลายผ้าผืนใหม่ที่ใช้เวลาในการทอผ้าน้อยลง

ภาพ 54 แสดงลายผ้าหม่ดั้งเดิมของชาวบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุดรธานี

ภาพ 55 แสดงการออกแบบผ้าทอมือจากลายผ้าหม่

- ผ้าพันคอ จำนวน 3 ผลงาน

ผ้าทอมือที่มีการประยุกต์จากลายผ้าผืนบ้านไม้ไผ่แบบโบราณของชาวบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุดรธานี สู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือ เพื่อให้เกิดลายผ้าผืนใหม่

ภาพ 56 แสดงการออกแบบผ้าทอมือลายฝานั่งบ้านไม้ไผ่แบบโบราณ

ผ้าทอมือที่มีการประยุกต์จากภาพ 12 นักชัตร สู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือด้วยลวดลาย 12 นักชัตร เพื่อให้เกิดลายผ้าผืนใหม่

ภาพ 57 แสดงผ้าทอมือลวดลาย 12 นักชัตร

ตาราง 5 แสดงผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมจากผ้าประเภทเครื่องแต่งกาย จังหวัดอุดรธานี

รูปแบบผลิตภัณฑ์	ศิลปหัตถกรรม	ประโยชน์
	<p>เสื้อเชิ้ตผู้ชายบ้าน ห้วยด้า</p>	<p>สวมใส่ร่างกาย</p>
	<p>ชุดแฟชั่นผู้หญิงบ้าน ห้วยด้า</p>	<p>สวมใส่ร่างกาย</p>
	<p>ชุดลวดลายแฟชั่น ทำงาน</p>	<p>สวมใส่ร่างกาย</p>

ตาราง 6 แสดงผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมจากผ้าประเภทเครื่องแต่งกาย จังหวัดอุดรธานี (ต่อ)

รูปแบบผลิตภัณฑ์	ศิลปหัตถกรรม	ประโยชน์
	ชุดลดลายแฟชั่นทำงาน	สวมใส่ร่างกาย
	ชุดแฟชั่นทำงาน	สวมใส่ร่างกาย
	ชุดแฟชั่นทำงาน	สวมใส่ร่างกาย

ตาราง 7 แสดงผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมจากผ้าประเภทเครื่องแต่งกาย จังหวัดอุดรธานี (ต่อ)

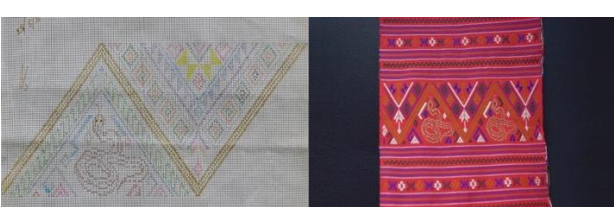
รูปแบบผลิตภัณฑ์	ศิลปหัตถกรรม	ประโยชน์
	ชุดแฟชั่นทำงาน	สวมใส่ร่างกาย
	ชุดแฟชั่นทำงาน	สวมใส่ร่างกาย

3) ผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือลวดลายผ้า 12 นักษัตร โดยจดสิทธิบัตรทรัพย์สินทางปัญญา

ตาราง 8 แสดงผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมจากผ้า 12 นักษัตร จังหวัดอุดรธานี

รูปแบบผลิตภัณฑ์	ศิลปหัตถกรรม	ประโยชน์
	ชุดผ้าลายนักษัตรชาว	สวมใส่ร่างกาย, ประดับตกแต่ง

ตาราง 9 แสดงผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมจากผ้าประเภทเครื่องแต่งกาย จังหวัดอุดรธานี (ต่อ)

รูปแบบผลิตภัณฑ์	ศิลปหัตถกรรม	ประโยชน์
	ชุดผ้าลายนักษัตรฉลู	สวมใส่ร่างกาย, ประดับตกแต่ง
	ชุดผ้าลายนักษัตรขาล	สวมใส่ร่างกาย, ประดับตกแต่ง
	ชุดผ้าลายนักษัตรเถาะ	สวมใส่ร่างกาย, ประดับตกแต่ง
	ชุดผ้าลายนักษัตรมะโรง	สวมใส่ร่างกาย, ประดับตกแต่ง
	ชุดผ้าลายนักษัตรมะเส็ง	สวมใส่ร่างกาย, ประดับตกแต่ง

ตาราง 10 แสดงผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมจากผ้าประเภทเครื่องแต่งกาย จังหวัดอุดรธานี (ต่อ)

รูปแบบผลิตภัณฑ์	ศิลปหัตถกรรม	ประโยชน์
	ชุดผ้าลายนักษัตรมะแม	สวมใส่ร่างกาย, ประดับตกแต่ง
	ชุดผ้าลายนักษัตรวอก	สวมใส่ร่างกาย, ประดับตกแต่ง
	ชุดผ้าลายนักษัตรระกา	สวมใส่ร่างกาย, ประดับตกแต่ง
	ชุดผ้าลายนักษัตรจอ	สวมใส่ร่างกาย, ประดับตกแต่ง
	ชุดผ้าลายนักษัตรกุน	สวมใส่ร่างกาย, ประดับตกแต่ง

2. ศิลปหัตถกรรมทางด้านแกะสลัก จำนวน 2 ผลงาน

- ศิลปหัตถกรรมแกะสลักช้าง จำนวน 2 ผลงาน

ตาราง 11 แสดงผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมแกะสลักบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุดรธานี

รูปแบบผลิตภัณฑ์	ศิลปหัตถกรรม	ประโยชน์
	แกะสลักแบบ ลอยตัว	ใช้สำหรับ ตกแต่ง
	แกะสลักแบบ ลอยตัว	ใช้สำหรับ ตกแต่ง

3. ศิลปหัตถกรรมทางด้านจักสาน จำนวน 9 ผลงาน

- ตะกร้า จำนวน 1 ผลงาน

- กระเป๋า จำนวน 8 ผลงาน

ภาพ 58 แสดงศิลปหัตถกรรมจักสาน

ตาราง 12 แสดงผลิตภัณฑ์จากรสานบ้านห้วยต้ำจังหวัดอุดรดิตถ์

รูปแบบผลิตภัณฑ์	ศิลปหัตถกรรม	ประโยชน์
	<p>กระเป๋าจักสานผ้า บ้านห้วยต้ำ</p>	<p>ใส่ของใช้ทั่วไป</p>
	<p>กระเป๋าจักสานหนัง บ้านห้วยต้ำ</p>	<p>เก็บสัมภาระ</p>
	<p>กระเป๋าจักสาน</p>	<p>เก็บสัมภาระ</p>

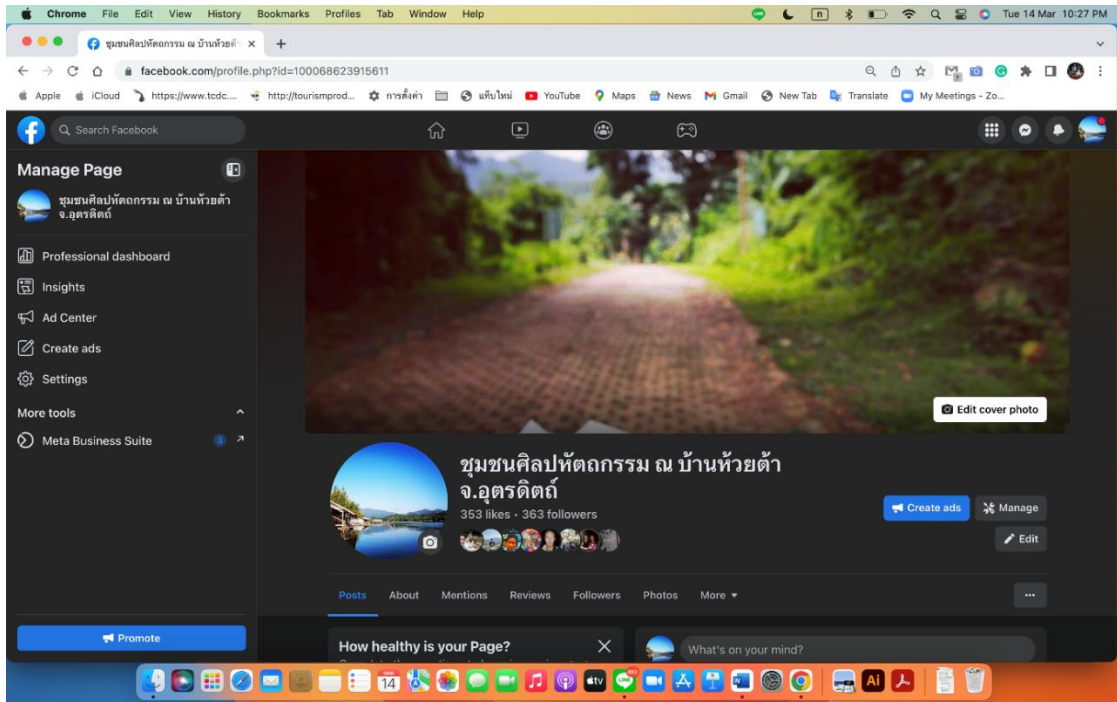
ตาราง 13 แสดงผลิตภัณฑ์จากร้านบ้านห้วยต้ำจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

รูปแบบผลิตภัณฑ์	ศิลปกรรม	ประโยชน์
	กระเป๋าจักสานหนังบ้านห้วยต้ำ	เก็บสัมภาระ
	กระเป๋าจักสานหนังบ้านห้วยต้ำ	เก็บสัมภาระ
	กระเป๋าจักสานหนังบ้านห้วยต้ำ	เก็บสัมภาระ

ตาราง 14 แสดงผลิตภัณฑ์จากร้านบ้านห้วยต้ำจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

รูปแบบผลิตภัณฑ์	ศิลปหัตถกรรม	ประโยชน์
	กระเป๋าจักสาน	เก็บสัมภาระ
	กระเป๋าจักสาน	เก็บสัมภาระ

4) จัดทำ Webpage (Creative business design and Value Creation)

ภาพ 59 แสดงตัวอย่างหน้าเว็บไซต์

3. การพัฒนานวัตกรรมศิลปะเชิงสื่อโฆษณา

การที่ประเทศไทยก้าวสู่สังคมสารสนเทศ ซึ่งเป็นยุคของการจัดการข่าวสารให้เป็นปัจจัยและพลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ ความจำเป็นที่ภาครัฐและภาคเอกชนจะต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับยุคสมัย ตามให้ทันเทคโนโลยี และปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลทวีขึ้นแม้ปรัชญาและแนวคิดพื้นฐานของการประชาสัมพันธ์จะคงอยู่ที่การให้บริการข่าวสาร ข้อเท็จจริง และสาระความรู้ที่เป็นประโยชน์ เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างรัฐกับประชาชนบนพื้นฐานของการสื่อสารสองทางเช่นเดิม ในขณะที่เดียวกันมีการหลั่งไหลของข้อมูลข่าวสารจากทั่วโลกเข้าสู่ประเทศไทยอย่างรวดเร็ว ประชาชนเปิดรับสื่อและมีส่วนร่วมในการตรวจสอบข้อมูลข่าวสารมากขึ้น ทำให้ต้องเร่งพัฒนาเทคนิคและรูปแบบการนำเสนอข้อมูลข่าวสารให้น่าสนใจ สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย โดยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอข่าวที่ถูกต้องและเชื่อถือได้

กรอบแนวคิดและกระบวนการสร้างสรรค์การพัฒนานวัตกรรมศิลปะทางด้านการประชาสัมพันธ์ การกำหนดแนวความคิดในการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวรูปแบบวัฒนธรรมประเพณีและเทศกาล ในพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรม เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้รับความสะดวกสบาย และทราบตำแหน่งที่อยู่ของแหล่งท่องเที่ยวในการออกแบบครั้งนี้ ประกอบด้วย สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อวิทยุ และสื่อโทรทัศน์ ต้องมีกรอบแนวคิดและแนวทางในการทำงานให้เป็นไปในทิศทาง

เดียวกัน ทั้งในเรื่องของการออกแบบ อันได้แก่การควบคุมกลุ่มโทนสี การใช้ภาพประกอบ การใช้รูปแบบของตัวอักษร ลักษณะรูปแบบของการจัดวางภาพ กราฟิกและตัวอักษร จะต้องไม่มีความขัดแย้งกัน มีความเป็นเอกลักษณ์และมีความงาม ผสมผสานกลมกลืนและเป็นรูปแบบเดียวกัน แนวความคิดที่ใช้ในการออกแบบ คือ ใช้ทฤษฎี Color Image Scale เป็นกรอบในการทำงาน

แนวความคิดในการออกแบบนวัตกรรมการศิลปะเชิงสื่อโฆษณา ประกอบด้วย ออกแบบโดยใช้สัญลักษณ์และภาพประกอบเป็นหลัก ใช้สีตามทฤษฎีอิมเมจสเกลในกลุ่ม Natural หรือ ธรรมชาติ ได้แก่สีเขียว เหลือง น้ำตาล และครีม ให้ความรู้สึกถึงความสนิทสนม คุ่นเคย ดึงดูด และแสดงออกถึงความมีน้ำใจสอดคล้องกับลักษณะนิสัยและเอกลักษณ์ของคนที่อยู่ในพื้นที่ มีวิถีชีวิตที่อยู่ร่วมกับความเป็นธรรมชาติ มีความอ่อนนุ่มถ่อมตน แต่มีนิสัยอบอุ่น อ่อนโยน ความมีน้ำใจ อภัยภัยไมตรีดี และรูปแบบการจัดวางตัวอักษรและภาพ ใช้แบบหน้าตาต่างภาพในหน้าหลักและมอนเดรียนในหน้ารอง เพื่อให้สามารถเข้าใจง่าย และดูน่าสนใจ รูปแบบตัวอักษรที่ใช้ในการออกแบบ คือ San serif การวางตัวอักษร คือ flush left วางตัวอักษรเสมอลำ และ centered วางตัวอักษรตรงกลางภาพประกอบที่ใช้ในการออกแบบคือภาพถ่าย

การศึกษาการพัฒนานวัตกรรมการศิลปะเชิงสื่อโฆษณา ดังนี้

ขั้นตอนการศึกษา คือ ศึกษาข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวรูปแบบวัฒนธรรมประเพณีและเทศกาล ในพื้นที่ ลงพื้นที่ถ่ายภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว จัดวางแผนผังกราฟิก ออกแบบร่าง พัฒนาแบบร่างด้วยคอมพิวเตอร์ ดำเนินการทำแบบสอบถาม ลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย วิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการทำต้นแบบการประชาสัมพันธ์ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบร่างสื่อประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ รวมทั้งแบบสอบถามความพึงพอใจและคิดเห็นการใช้งาน ในงานวิจัยนี้ประกอบด้วย

- 1) จัดทำระบบฐานข้อมูลเผยแพร่
- 2) จัดทำเอกสารคู่มือชุมชนประกอบภาพถ่าย เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
- 3) จัดทำหนังสือเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนในภาคเหนือตอนล่าง
- 5) จัดทำแผนที่ชุมชน
- 6) จัดทำแผ่นพับประชาสัมพันธ์

ดังนั้น การโฆษณาจึง หมายถึง การให้ข้อมูล ข่าวสาร เพื่อเป็นการสื่อสารจูงใจผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ เพื่อจูงใจหรือโน้มน้าวใจให้กลุ่มผู้บริโภคหรือกลุ่มเป้าหมาย มีพฤติกรรมคล้อยตามเนื้อหาของสารที่โฆษณาออกไป อันเอื้ออำนวยจูงใจให้มีการซื้อ หรือใช้สินค้าและบริการนั้น ๆ ตลอดจนชักนำให้ปฏิบัติตามแนวความคิดต่าง ๆ ส่วนสื่อโฆษณาก็หมายถึงเครื่องมือทางการตลาดที่มีบทบาทหรือมีหน้าที่นำข้อมูลข่าวสารเหล่านั้น ไปยังกลุ่มผู้บริโภคหรือกลุ่มเป้าหมาย โดยการใช้สื่อโฆษณานั้น ๆ จะเกิดประโยชน์หรือประสบความสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการเลือกใช้สื่อแต่ละชนิดอย่างเหมาะสมต่อกลุ่มเป้าหมายด้วย

จะเห็นได้ว่าความสำคัญของสื่อโฆษณาในปัจจุบันเกิดขึ้นด้วยหลายจุดประสงค์ เช่น เน้นย้ำให้เห็นถึงจุดดีจุดเด่นเพื่อจำหน่ายสินค้า หรือการให้บริการ การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเพื่อปลูกฝังหรือสร้างจิตสำนึกให้ยึดถือปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงาน เป็นต้น ดังนั้นความสำคัญของสื่อโฆษณาจึงมีฐานะเป็นสื่อสนับสนุนให้ข้อมูลข่าวสารที่ต้องการนำเสนอมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

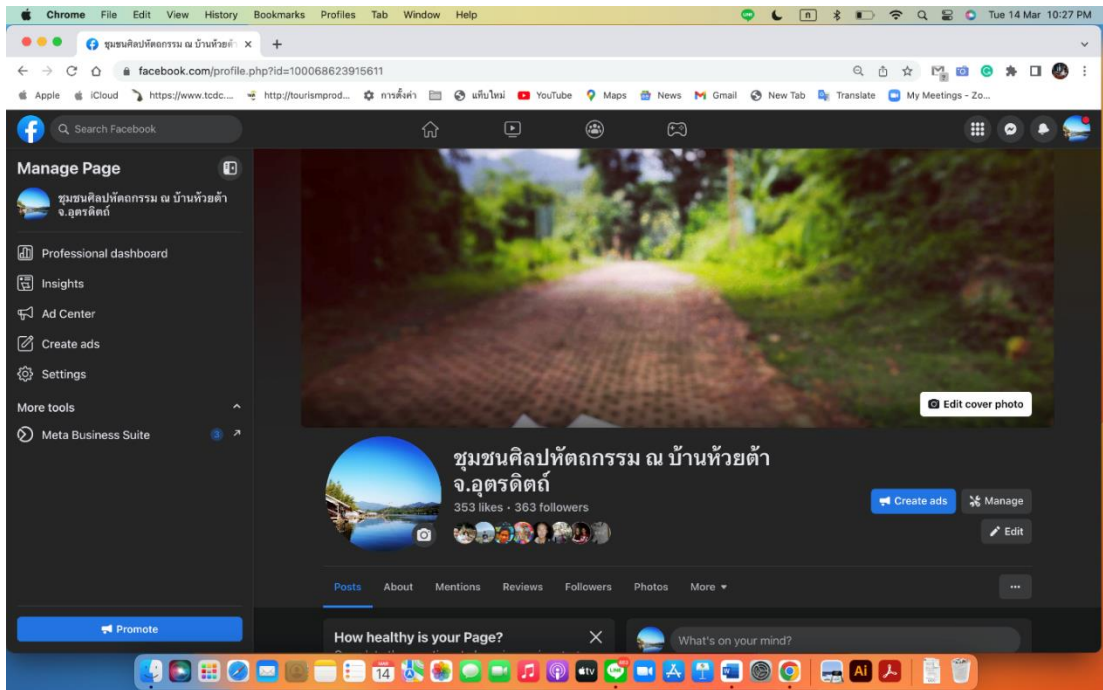
1) จัดทำระบบฐานข้อมูลเผยแพร่

การพัฒนานวัตกรรมการศิลปะทางด้านการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาและสร้างองค์ความรู้ในการสนับสนุน การพัฒนาระบบนวัตกรรมการทางศิลปะของประเทศ พร้อมทั้งปลูกฝังและถ่ายทอดองค์ความรู้แก่สาธารณชน ในรูปแบบของกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การสร้างแหล่งค้นคว้าและแหล่งเรียนรู้ครบวงจร การเผยแพร่ผลงานวิจัย การจัดนิทรรศการ การบรรยาย และการจัดอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เป็นต้น โดยหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการพัฒนาองค์ความรู้ของชุมชน ในงานวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยได้พัฒนานวัตกรรมการศิลปะทางด้านการจัดการความรู้

ข้อมูล Big Data เป็นข้อมูลที่มีปริมาณมากจนยากในการจัดเก็บ แต่ขณะเดียวกันก็เป็นข้อมูลที่มีประโยชน์มหาศาล หากนำมาจัดกลุ่ม/หมวดหมู่ในประเด็นที่มีประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ในการดำเนินงาน ด้านต่าง ๆ ข้อมูล Big Data มักมีความน่าสนใจ เนื่องจากตอบสนองโจทย์ ที่เป็นสถานการณ์ปัจจุบันได้อย่างทันที่ ข้อมูลที่จากการวิจัยครั้งนี้ เผยแพร่ออกเป็น 2 รูปแบบ การจัดทำระบบฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

1.1) Facebook

ในปัจจุบันนี้ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เนื่องจากการขยายตัวของตลาด Smartphone และเครือข่ายอินเทอร์เน็ตที่มีความเร็วมากขึ้น ทำให้การเข้าถึงสื่อออนไลน์ทำได้ง่ายขึ้น ดังจะเห็นได้จากข้อมูลต่าง ๆ ถูกแชร์ผ่านทาง Facebook เป็นจำนวนมาก ข้อดีของ Facebook ใช้สื่อสารด้วยความกับสาธารณะชนได้สะดวก โดยการโพสต์หรือส่งข้อความผ่านทาง messenger รวมทั้งการจัดกลุ่มช่วยให้สื่อสารได้ดีขึ้น สร้างกลุ่มในที่นี้หมายถึง กลุ่มที่สร้างขึ้นและเชิญสมาชิกของกลุ่ม เช่น กลุ่มคนรักกล้องถ่ายรูป กลุ่มคนรักการท่องเที่ยว เป็นต้น เข้ามาเป็นเครือข่าย ทำให้การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวได้ถูกเผยแพร่ได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ใช้ชื่อ Facebook ว่า ท่องเที่ยว ถนนหมายเลขสิบสอง โดยมีสมาชิกทั้งสิ้น 5,000 คน มีเครือข่ายทางด้านการท่องเที่ยวจำนวน 12 เครือข่ายโดยคณะผู้วิจัยได้นำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ เช่น ทางด้านแหล่งท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรม เทศกาล ประเพณีต่าง ๆ ทุกวันวันละ 1 แหล่งโดยผู้วิจัยได้นำเสนอเป็นเวลา 1 ปี

ภาพ 60 แสดงเนื้อหาภายในระบบฐานข้อมูล

ในชีวิตของคนในปัจจุบันนี้มีสังคมออนไลน์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันจึงทำให้รับข้อมูลข่าวสาร พุดคุยกันได้สะดวกสบายขึ้น และเว็บไซต์ที่ผู้คนกำลังให้ความสนใจมากที่สุดในปัจจุบันนี้ก็คือ Facebook ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมในหมู่วัยรุ่นหรือแม้กระทั่งคนทุกเพศทุกวัย เพราะเป็นช่องทางในการสื่อสารหรือติดตามข่าวที่ง่ายดาย และสามารถพูดคุยกับบุคคลอื่นทั้งที่รู้จักหรือไม่รู้จักและที่ไม่ได้พบกันเป็นเวลานานจากการเล่น Facebook ได้อีกด้วย จึงทำให้เป็นที่แพร่หลายและได้รับความนิยม จึงปฏิเสธไม่ได้เลยว่า Facebook กำลังมีอิทธิพลทางความคิดและชีวิตประจำวัน ผลการวิจัยพบว่า

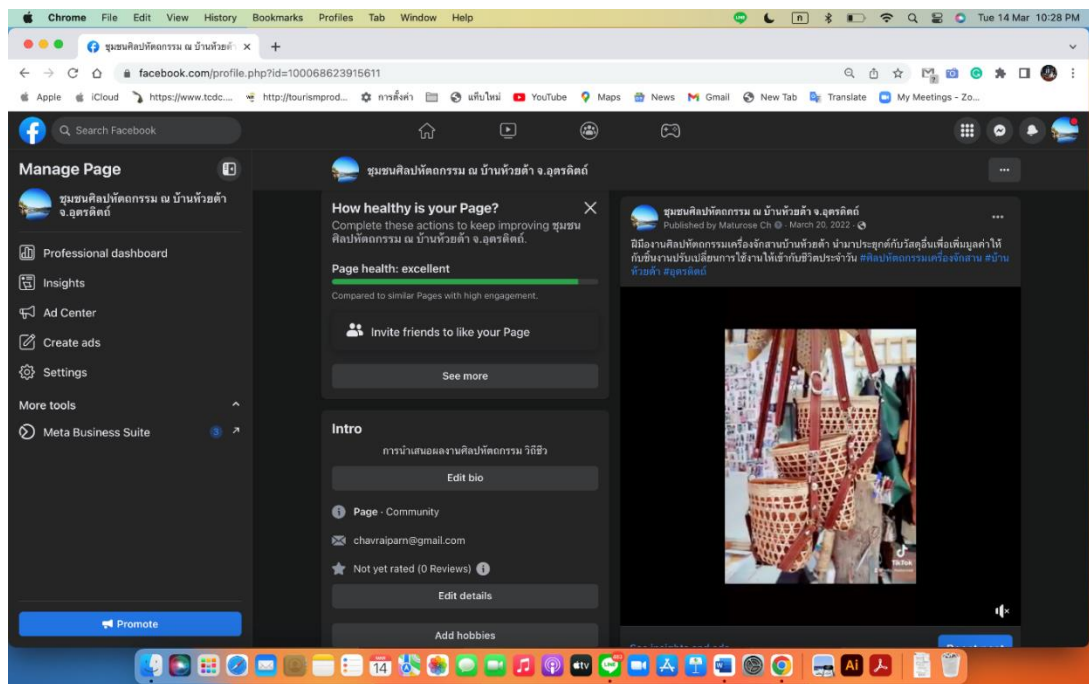
1. Facebook Live เป็นบริการใหม่ของ Facebook ในการนำเสนอวิดีโอการท่องเที่ยวในพื้นที่ภูหินร่องกล้า ภูโลมโล และเขาค้อแบบสดๆ ซึ่งจะว่าไปแล้วก็ไม่ใช่ว่าบริการใหม่ในตลาดแต่อย่างใด เพราะก่อนหน้านี้ก็มี YouTube Live มาให้ได้ใช้งานกัน แต่ Facebook Live มีความพิเศษ และน่าจะสร้าง Impact ให้เกิดขึ้นได้มากกว่า

2. สาเหตุที่สำคัญกว่าเพราะ Facebook Live เป็น Global Platform ที่มีคนใช้งานสูงที่สุดทั่วโลก เฉลี่ย 900 ล้านคนต่อวัน ดังนั้นบริการที่เป็น Live จึงต้องเตรียม Server และ Resource ไว้แบบมหาศาลเพื่อรองรับการใช้งานอย่างแน่นอน

3. ความพิเศษของ Facebook Live คือเป็นบริการ Content Real-time และยังเป็น Two way Communication คือสามารถ Read and Write ได้ในทันที เรียกว่า Interactive ได้

ยังเป็น Social Platform โอกาสที่จะดึงดูดคนให้เข้ามาร่วมจึงมากกว่า Youtube Live ดังนั้นนี่คือเครื่องมือใหม่ที่น่าสนใจสำหรับนักการตลาด

4. สามารถใช้ความสดของ Facebook Live เพื่อสร้างแคมเปญการตลาดทางการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ การเริ่มดำเนินการก่อน ย่อมได้ประโยชน์ก่อน และยังทำ Engagement ได้ดีด้วย เพราะสามารถเห็นผลตอบรับในทันที

ภาพ 61 แสดงเนื้อหาภายในระบบฐานข้อมูล (Facebook)

ดังนั้น นอกจากเรื่องทางการตลาดทางการท่องเที่ยวแล้ว เชื่อว่า Facebook Live จะถูกใช้ในเรื่องการศึกษา การทำสัมมนา และการกระจายเรื่องราวดี ๆ ในสังคม ยิ่งเห็นแนวโน้มชัดเจนว่าในอนาคตอันใกล้จะเกิด Content ที่เป็น Real-time บน Social มากขึ้นเรื่อย ๆ แต่ก็ต้องระมัดระวังเรื่องการนำไปใช้แบบผิดกฎหมายด้วย

ตอนที่ 3 การประเมินศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุตรดิตถ์

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักการและทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยพัฒนาพื้นที่ทางศิลปหัตถกรรมของชุมชน จังหวัดอุตรดิตถ์ มาสังเคราะห์เพื่อสร้าง

- 1) การประเมินศิลปหัตถกรรมชุมชน (SACICT) ดังนี้
 - ผลิตภัณฑ์เน้นงานช่างฝีมือร่วมสมัย (Contemp Craft)
 - เอกลักษณ์ โดดเด่น น่าสนใจ และเข้ากับวิถีชีวิตคนเมือง
 - ผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนภูมิปัญญา
 - งานทำมือที่ผสมนวัตกรรม (Innovative Craft)
 - งานช่างฝีมือที่ช่วยสร้างความผ่อนคลาย ความเพลิดเพลิน
- 2) การประเมินการตลาดศิลปหัตถกรรมชุมชน (Philip Kotler)
 - 2.1 วิเคราะห์โอกาสทางการตลาด
 - ผลิตภัณฑ์
 - 2.2 พัฒนากลยุทธ์การตลาด
 - แผนที่ชุมชน
 - 2.3 กำหนดข้อเสนอทางการตลาด
 - สิทธิบัตรผลิตภัณฑ์
 - 2.4 จัดการโปรโมแกรมทางการตลาด
 - เว็บไซต์งาน

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักการและทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยพัฒนาพื้นที่ทางศิลปหัตถกรรมของชุมชน จังหวัดอุตรดิตถ์ มาสังเคราะห์เพื่อสร้างการสร้างมูลค่าผลิตภัณฑ์ชุมชน ในงานวิจัยนี้ประกอบด้วย รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน ในการสำรวจและคัดเลือกสินค้าผลิตภัณฑ์ ในการการเพิ่มมูลค่าของสินค้าให้ตรงกับความต้องการของตลาด ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ประยุกต์ไว้วิธีการด้วย 2 วิธี คือ

1. การประเมินศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้ำ จังหวัดอุตรดิตถ์

นับว่ามีความสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เป็นระบบเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับสังคมทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม ที่เกี่ยวข้องกับความยั่งยืนวิถีชีวิต รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจชุมชนคือรายได้ที่ถูกผนวกเข้ากับความสุข ความเข้าใจกัน การยอมรับกัน และการแบ่งปันของคนในชุมชน ประกอบด้วย

1.1 การเพิ่มคุณค่า ผลการประเมินอยู่ในระดับดีที่สุดในระดับดีที่สูงสุด การเพิ่มคุณค่าใด ๆ จะต้องพิจารณาความต้องการและรสนิยมของผู้บริโภคกลุ่มเป้าหมายเป็นอันดับแรก โดยต้องเข้าใจว่าผู้บริโภคมีทัศนคติอย่างไรในศิลปหัตถกรรมชุมชน ทั้งด้านกายภาพและด้านอารมณ์ความรู้สึก อะไรเป็นปัจจัยทำให้เลือกหรือไม่เลือกสิ่งใดรอบตัวเพื่อการใช้ชีวิต และสำหรับผลิตภัณฑ์ คนกลุ่มนี้พิจารณาในประเด็นและมุมมองใดบ้าง

1.2 แนวคิดการออกแบบ ผลการประเมินอยู่ในระดับดีที่สุดในระดับดีที่สูงสุด จุดที่สำคัญมากคือการพิจารณาตัวผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมชุมชน ในเรื่องแนวคิดซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดในการบริหารธุรกิจเชิงกลยุทธ์ ทั้งนี้ต้องมีความรู้ ความเข้าใจพื้นฐานเรื่องของผู้บริโภคผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมชุมชน รวมทั้งบริบทของผลิตภัณฑ์เป็นอย่างดี และต้องใช้ความคิดเชิงสร้างสรรค์ และความคิดเชิงกลยุทธ์ ในการสร้างสรรค์แนวคิดที่แตกต่างและโดดเด่น

1.3 การเลือกวัตถุดิบ ผลการประเมินอยู่ในระดับดีที่สุดในระดับดีที่สูงสุด การพิจารณาวัตถุดิบ การคัดเลือกวัตถุดิบที่มีเรื่องราวที่จะสร้างมูลค่าเพิ่มได้ เช่น การเลือกวัตถุดิบที่เป็นของท้องถิ่น ซึ่งมีเรื่องราวและความแตกต่างที่โดดเด่น และเป็น “คุณค่า”

1.4 กระบวนการผลิต ผลการประเมินอยู่ในระดับดีที่สุดในระดับดีที่สูงสุด การพิจารณาวิถีกระบวนการผลิต หรือวิธีการผลิต ที่อาจจะดัดแปลงให้เกิดคุณค่ามากขึ้น

1.5 คุณภาพและความสวยงาม ผลการประเมินอยู่ในระดับดีที่สุดในระดับดีที่สูงสุด การพิจารณาการนำเสนอให้ผู้บริโภครับรู้ถึง “คุณค่า” ของผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมชุมชน ซึ่งการออกแบบจะสร้าง “มูลค่าเพิ่ม” ให้แก่ความสะดวก การรักษาคุณภาพผลิตภัณฑ์ หรือความสวยงาม

1.6 การเพิ่มมูลค่าเพิ่ม ผลการประเมินอยู่ในระดับดีที่สุดในระดับดีที่สูงสุด การพิจารณาสร้างมูลค่าเพิ่มในเชิงบริการให้กับผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมชุมชน คือผู้บริโภคจะได้รับทั้งสิ่งที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ เช่น การบริหารช่องทางการจำหน่ายเพื่อให้ผู้บริโภคซื้อได้ง่าย การบริการจัดส่ง การให้บริการให้ข้อมูลเพิ่มเติมเมื่อมีคำถาม หรือการรับคืนเมื่อไม่พึงพอใจ เป็นต้น

1.7 การสร้างเอกลักษณ์ ผลการประเมินอยู่ในระดับดีที่สุดในระดับดีที่สูงสุด ประเด็นที่สำคัญที่สุดในการเสริมสร้าง “คุณค่า” ให้ผลิตภัณฑ์คือการสร้างแบรนด์ ซึ่งต้องดำเนินควบคู่กับการสื่อสารแบรนด์ การสร้างแบรนด์เป็นการเสริมสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมชุมชน ในภาพรวมเป็นการนำ “มูลค่าเพิ่ม” มาแปลงเป็น “คุณค่า” เพื่อให้ผู้บริโภคได้รับรู้ การสร้างแบรนด์เป็นมากกว่า

การมีชื่อหรือการโฆษณา แต่หมายถึงการ "สื่อสาร" อย่างต่อเนื่องในทุกจุดที่ผู้บริโภคกลุ่มเป้าหมายสัมผัสถึง เพื่อเสริมสร้างการรับรู้ถึงคุณค่าของผลิตภัณฑ์และบริการนั้น ๆ

1.8 การสร้างมูลค่าเพิ่ม ผลการประเมินอยู่ในระดับดีมาก การพิจารณาการสร้างมูลค่าเพิ่ม เรื่องการนำผลิตภัณฑ์ศิลปะหัตถกรรมชุมชน ให้เข้าถึงผู้บริโภคกลุ่มเป้าหมาย ที่เป็นการเพิ่มคุณค่าต่อผู้บริโภคในด้านความสะดวก การสร้างมูลค่าผลิตภัณฑ์ชุมชน เป็นการเสริมสร้างมูลค่าและความน่าเชื่อถือให้กับตัวผลิตภัณฑ์

การสร้างมูลค่าผลิตภัณฑ์ชุมชน ในงานวิจัยนี้ประกอบด้วย

รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน ในการสำรวจและคัดเลือกสินค้าผลิตภัณฑ์และของที่ระลึก ในการการเพิ่มมูลค่าของสินค้าให้ตรงกับความต้องการของตลาดครั้งนี้ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้วิธีการหลาย ๆ วิธีการ เช่น

1. วิธีการนำเอาทรัพยากร เครื่องจักร ที่มีอยู่ในกระบวนการผลิตมาใช้ให้คุ้มค่ากว่าที่เป็นอยู่ พิจารณาว่าสามารถผลิตสินค้าประเภทอื่นเพิ่มขึ้นได้หรือไม่ เช่นเดียวกับบุคลากรในองค์กร แต่ละคนสามารถพัฒนาให้มีทักษะ ความสามารถ สมรรถนะ หรือ Competency ในการทำงานที่หลากหลายขึ้นได้หรือไม่ ซึ่งจะเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ได้คุ้มค่าเพิ่มขึ้น สิ่งแรกสำหรับกิจการที่มีความสามารถในการทำกำไรลดลง จำเป็นต้องทำก็คือ การลดต้นทุนและลดค่าใช้จ่ายที่ไม่แน่ใจว่าจ่ายไปแล้วจะก่อให้เกิดรายได้จริง การลดต้นทุน ไม่ใช่การลดคุณภาพแต่ในทางกลับกัน การเพิ่มคุณภาพกลับจะทำให้ต้นทุนลดลงโดยเฉพาะต้นทุนที่มาจากของเสียในกระบวนการผลิตต้นทุนของเสียที่ถูกตีกลับมาจากลูกค้า นอกจากนั้นการเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานก็เป็นกระบวนการสำคัญที่จะช่วยลดต้นทุนการดำเนินงานของกิจการ หากมองในเชิงธุรกิจ ถ้ามีงานขั้นตอนใดที่ซ้ำซ้อนกันบ้าง มีขั้นตอนใดเอกสารใดที่สามารถตัดออกยกเลิได้ พิจารณาดูความต่อเนื่องของงาน การไหลของงานจากต้นน้ำไปยังปลายน้ำ มีกิจกรรมใดที่ทำให้เกิดความล่าช้าฟุ่มเฟือยไม่จำเป็นการปรับปรุงการดำเนินงาน และขั้นตอนต่าง ๆ ภายในองค์กรสามารถวัดได้เป็นรูปธรรมด้วย เวลา ค่าใช้จ่าย และ ต้นทุน

2. เพิ่มรูปแบบหรือคุณลักษณะสินค้าหรือบริการที่มีอยู่ให้มีความเฉพาะและแตกต่างจากของเดิมได้อย่างไรและเมื่อเปลี่ยนแปลงแล้วจะช่วยให้สินค้าของเรามีตลาดเฉพาะหรือขายได้มากขึ้นหรือไม่และสามารถทำกำไรได้เพิ่มมากขึ้นหรือไม่

3. เครือข่ายพันธมิตรที่จะสามารถช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มให้กิจการ พันธมิตรทางธุรกิจคือใครบ้าง เช่น ผู้จำหน่ายสินค้าวัตถุดิบให้กับผู้ประกอบการคู่ค้าที่เป็นช่องทางการจำหน่าย รวมไปถึงลูกค้า กำหนดกลยุทธ์บางอย่างร่วมกันเป็นพันธมิตรเชิงกลยุทธ์ ก็จะช่วยเพิ่มกำไรให้กับกิจการได้

4. เพิ่มคุณค่าการรับรู้ของผู้ใช้โดยตรง คุณค่าของผลิตภัณฑ์ที่ขายออกไปถึงมือลูกค้า ลูกค้าจะต้องรู้สึกได้ว่า มันมีมูลค่ามากกว่าราคาที่จ่ายออกไป ในฐานะที่เราเป็นลูกค้า ถ้าเราได้รับสินค้าหรือบริการ ที่คุ้มค่ามากกว่าต้นทุนทั้งหมดที่เราจ่ายไปมากเท่าไร ก็ย่อมเกิดความประทับใจ และพร้อมจะบอกต่อ พร้อมที่จะกลับมาซื้อซ้ำหรือใช้บริการซ้ำ กิจการย่อมสามารถรักษฐานลูกค้าปัจจุบันไว้ได้ และยังสามารถเพิ่มฐานลูกค้าใหม่ได้ง่าย ๆ การเพิ่มคุณค่าการรับรู้ที่มีต้นทุนน้อยและเป็นการลงทุนที่คุ้มค่าที่สุด ไม่ใช่วิธีการใช้เงินไปทำการโฆษณาประชาสัมพันธ์เน้นการปรับปรุงกระบวนการให้บริการ กระบวนการส่งมอบคุณค่าให้กับลูกค้า กระบวนการในการสร้างประสบการณ์ที่ประทับใจให้กับลูกค้า สิ่งเหล่านี้จะเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับธุรกิจอย่างยั่งยืนสร้างมูลค่าเพิ่ม" มิใช่มีแค่เพียงการออกแบบผลิตภัณฑ์เท่านั้น แต่โอกาสนั้นอยู่ในทั้งกระบวนการ บางกรณีอาจจะเน้นในจุดเดียว แต่บางกรณีอาจต้องกระทำในหลาย ๆ จุดไปพร้อม ๆ กัน เพื่อให้ผลสำเร็จสุดท้าย คือการได้ผลิตภัณฑ์และบริการที่มี "คุณค่าเพิ่ม" สำหรับผู้บริโภคกลุ่มเป้าหมายโดยมีหลักในการพิจารณา

ตอนที่ 4 การประเมินรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรธานี

1. การประเมินรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชน

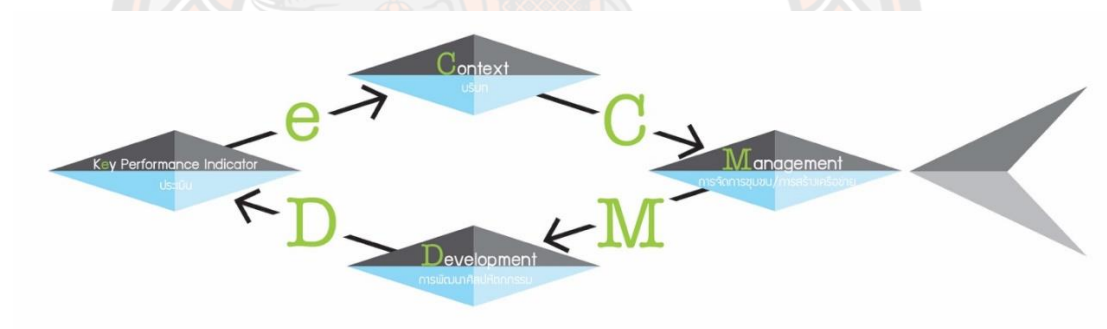
รูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรธานี เป็นการแสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนทางด้านศิลปหัตถกรรม จังหวัดอุดรธานี โดยมีองค์ประกอบหลักของรูปแบบเป็น 4 องค์ประกอบ คือ

1. บริบทชุมชน
2. การจัดการชุมชน/การสร้างเครือข่าย
3. การพัฒนาศิลปหัตถกรรม
4. การประเมิน

ความหมายของรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรธานี (CMDe)

ตาราง 15 แสดงความหมายรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรธานี (CMDe)

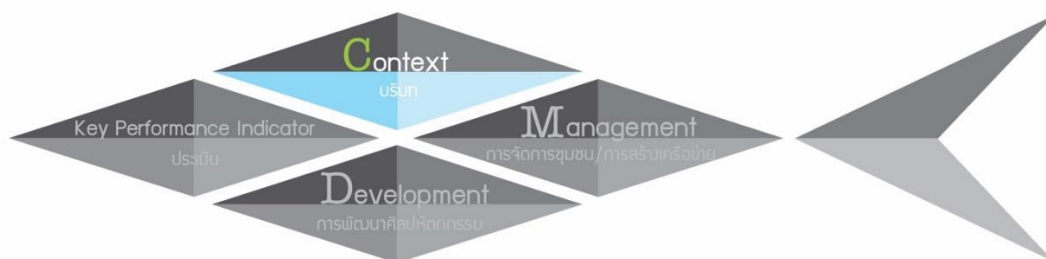
รูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรธานี (CMDe)		
คำศัพท์	อักษรย่อ	ความหมาย
Context	C	บริบทชุมชน
Management	M	การจัดการชุมชน/การสร้างเครือข่าย
Development	D	การพัฒนาศิลปหัตถกรรม
Key Performance Indicator	e	การประเมิน

ภาพ 62 รูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรธานี (CMDe)

1.1 การประเมินรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรธานี

ผลที่ได้จากการดำเนินงานตามองค์ประกอบของรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรธานี จะต้องผ่านขั้นตอนตรวจสอบหรือการประเมินผลกระบวนการ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ใช้การประเมินตามแนวทางหลักเกณฑ์การประเมินศิลปหัตถกรรมหลักเกณฑ์การประเมินการตลาด และศิลปหัตถกรรมชุมชน ซึ่งจากการวิจัยพบว่าการประเมินรูปแบบทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรธานี ประกอบด้วย CMDe

ภาพ 63 แสดงองค์ประกอบของ (Connect)

การประเมินรูปแบบ(C) หรือ (Context) คือ การพึ่งตนเองในแต่ละองค์ประกอบเบื้องต้นที่ชุมชนโดยต้องสามารถพึ่งตนเองเพื่อสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม ให้อยู่ได้กับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง หลักของการประสานความรู้จากภายในและภายนอกชุมชนเข้าไปสู่การใช้ประโยชน์และสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน พึ่งตนเองทางเทคโนโลยีที่มีอยู่ในชุมชน พึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชุมชน พึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน พัฒนาจิตสำนึกที่ดีต่อชุมชน ภูมิปัญญา และพึ่งตนเองทางสังคมโดยการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประกอบด้วย

1. การสร้างความเข้มแข็งแก่เศรษฐกิจชุมชนและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน การยกระดับคุณภาพมาตรฐานการผลิต ผลิตภัณฑ์ การเพิ่มผลิตภาพผลผลิต ผลิตภัณฑ์ชุมชน การเพิ่มความสามารถในการประกอบอาชีพ และเพิ่มโอกาส ทางเลือกในการทำอาชีพเสริม ส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกรรายย่อยของชุมชนในรูปแบบกลุ่มองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน การพัฒนาและเสริมสร้างทักษะ ชีตความสามารถ รวมทั้งหลักการบริหารจัดการที่ดีแก่กลุ่มที่มีศักยภาพและความพร้อมในการผลิตเชิงพาณิชย์เพื่อนำไปสู่การขยายผลในเชิงอุตสาหกรรมระดับสากล ตลอดจนการเชื่อมโยงต่อยอดห่วงโซ่การผลิต เพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ โดยราคาต่อหน่วยสูงขึ้น ต้นทุนการผลิตลดลง รายได้เพิ่มขึ้น และรายจ่ายลดลง

2. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ที่เน้นการเรียนรู้นอกห้องเรียน เพื่อเพิ่มทักษะและความสามารถของสมาชิกชุมชน ลดช่องว่างทางความรู้ระหว่างชุมชนเมืองและชุมชนชนบท และให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการใช้ชุมชนเป็นฐานของการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้เข้าถึงความรู้ในทางตรงได้โดยง่าย ฝึกให้คิดเป็น ทำเป็น รวมทั้ง ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเป็นระบบตลอดกระบวนการ

3. การสร้างสมดุลของการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญกับการสร้างจิตสำนึก เผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต

4. การรักษาและเสริมสร้างศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ภายในชุมชน เน้นการถ่ายทอดการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ทั้งต่อการวิจัยพัฒนาต่อยอด การผลิตศิลปหัตถกรรมเป็นผลิตภัณฑ์ โดยการพัฒนาระบบการจัดเก็บเพื่อรวบรวมและจัดทำเป็นฐานข้อมูลทางความรู้ ตลอดจนสร้างหลักประกันด้านสังคมให้ประชาชนชาวบ้าน การสนับสนุนเงินทุนในการรักษาและถ่ายทอดภูมิปัญญา สนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งความหลากหลายของศิลปะและวัฒนธรรมไทยทั้งที่เป็นวิถีชีวิต ค่านิยมที่ดำรงมา ความเป็นไทยเพื่อการศึกษา เรียนรู้ ฟันฟู พัฒนาถ่ายทอดและเผยแพร่สู่สังคมโลก

5. การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือในการเชื่อมโยงองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนพันธมิตรด้านกิจกรรมการพาณิชย์ระหว่างชุมชนและองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

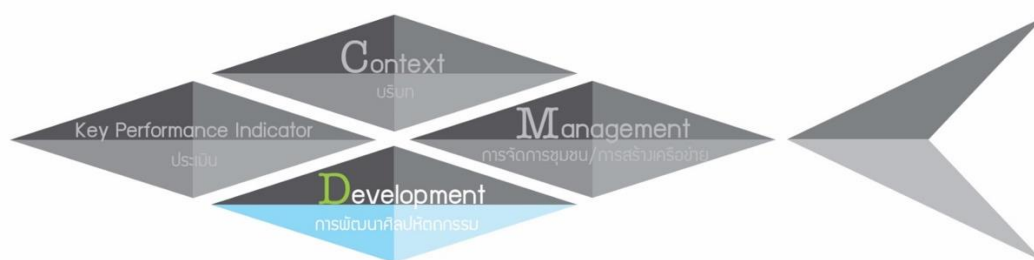
การประเมินรูปแบบ (C) โดยวิธีการสนทนากลุ่ม เพื่อให้ทราบถึงผลการพัฒนาร่วมกันทางความคิดของแต่ละภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินการตามขั้นตอนของรูปแบบ โดยมีประเด็นสำคัญของการสนทนากลุ่ม ประกอบด้วย 1. หลักการของรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชน และ 2. เป้าหมายของรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชน

ภาพ 64 แสดงองค์ประกอบของ (Management)

การประเมินรูปแบบ(M) หรือ (Management) คือ องค์ประกอบในการวิเคราะห์พัฒนาผลิตภัณฑ์ในแต่ละประเด็น หลักการ การพัฒนารูปแบบการจัดการชุมชน โดยแบ่งเป็นแต่ละองค์ประกอบ ประกอบด้วย 1. การจัดการเชิงกลยุทธ์ 2. การจัดการความรู้ 3. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 4. วิธีคิดและเข้าถึงปัญหาาร่วมกัน 5. ปฏิสัมพันธ์และสร้างความสัมพันธ์ร่วมกัน และ 6. แลกเปลี่ยนและพัฒนาแนวปฏิบัติเป็นเลิศร่วมกัน

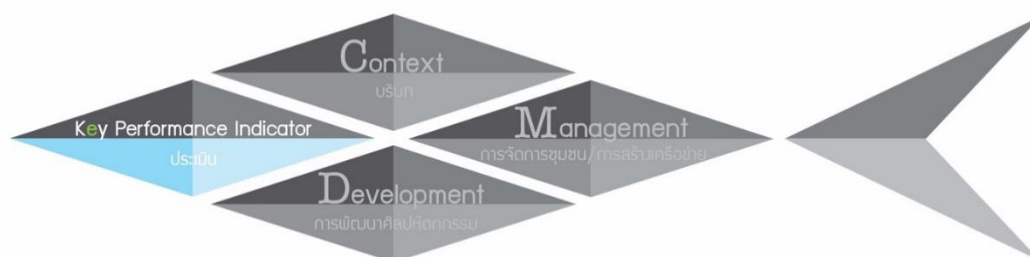
การประเมินรูปแบบ (M) โดยวิธีการสนทนากลุ่ม เพื่อให้ทราบถึงผลการพัฒนาร่วมกัน อย่างเป็นอิสระทางความคิดของ แต่ละภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินการตามขั้นตอนของรูปแบบ โดยมีประเด็นสำคัญของการสนทนากลุ่ม ประกอบด้วย 1. หลักการของรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชน และ 2. เป้าหมายของรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชน

ภาพ 65 แสดงองค์ประกอบของ (Development)

การประเมินรูปแบบ(D) หรือ (Development) คือ องค์ประกอบในการวิเคราะห์พัฒนาผลิตภัณฑ์ในแต่ละประเด็น หลักการการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีโครงสร้างรูปแบบการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยแบ่งเป็นแต่ละองค์ประกอบ ประกอบด้วย 1. ผลิตภัณฑ์เน้นงานศิลปหัตถกรรมร่วมสมัย 2. เอกลักษณ์ โดดเด่น น่าสนใจ และเข้ากับวิถีชีวิตคนเมือง 3. ผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนภูมิปัญญา 4. งานทำมือที่ผสมนวัตกรรม และ 5. งานศิลปหัตถกรรมที่ช่วยสร้างความ สงบ สมาน

การประเมินรูปแบบ (D) โดยวิธีการสนทนากลุ่ม เพื่อให้ทราบถึงผลการพัฒนาร่วมกัน อย่างเป็นอิสระทางความคิดของ แต่ละภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินการตามขั้นตอนของรูปแบบ โดยมีประเด็นสำคัญของการสนทนากลุ่ม ประกอบด้วย 1. หลักการของรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชน และ 2. เป้าหมายของรูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชน

ภาพ 66 แสดงองค์ประกอบของ (Key Performance Indicator)

การประเมินรูปแบบ(e) หรือ (Key Performance Indicator) คือกระบวนการเรียนรู้ทางด้านศิลปหัตถกรรมของกลุ่มชุมชนที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน เพื่อเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกัน หลักการ รูปแบบการจัดการศิลปหัตถกรรมชุมชนจะต้องเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดการสร้างเครือข่ายชุมชน นำไปสู่กระบวนการประเมิน ประกอบด้วย 1. การประเมินรูปแบบศิลปหัตถกรรมชุมชน และ 2. การประเมินการตลาด การประเมินรูปแบบ (e) โดยวิธีการสนทนากลุ่ม โดยวิธีการประเมินมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน เพื่อให้ทราบถึงผลการพัฒนา มีประเด็นสำคัญของการประเมินประกอบด้วย 1. ด้านผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรม 2. ด้านการตลาด และ 3. ด้านรูปแบบการจัดการชุมชน

บทที่ 5

บทสรุป

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

โครงการวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษา “รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า จังหวัดอุดรธานี” มีจุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อวิเคราะห์รูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านห้วยต้า เพื่อประเมินผลรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมของชุมชน จังหวัดอุดรธานี จากการประเมินผลรูปแบบการจัดการทางศิลปหัตถกรรมและประเมินศิลปหัตถกรรมชุมชน และวิเคราะห์สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ ผู้วิจัยได้ศึกษาพื้นที่และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น พร้อมกับสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เมื่อได้ข้อมูลตรงตามประเด็นที่ศึกษาแล้ว จึงได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ สามารถสรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะได้ดังนี้ เป็นกระบวนการขั้นพื้นฐานสำคัญอันนำไปสู่ความเข้าใจในนิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ของผู้คนในท้องถิ่นซึ่งมีวิถีชีวิต (Way of Life) ร่วมกันในชุมชนของชาติพันธุ์ (Ethnic Village) ให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพื้นที่โดยถ่องแท้ เพราะผู้คนในสังคมปัจจุบันที่เป็นคนรุ่นใหม่ มีชีวิตอยู่ในสังคมอุตสาหกรรมจะรู้สึกและไม่เข้าใจในรากเหง้าของแผ่นดินและผู้คน เพราะมองแต่สภาพแวดล้อมใกล้ตัวในปัจจุบันและอนาคต ทั้งงานวิจัยทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ส่วนใหญ่นั้นเน้นเรื่องพัฒนาเศรษฐกิจการชุมชนและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการมองอดีตอย่างหยุดนิ่งและเน้นแต่เรื่องปัจจุบัน

ทุกวันนี้สภาพแวดล้อมทางภูมิวัฒนธรรมแทบทุกแห่งทุกภูมิภาค ได้รับผลกระทบกระเทือนจากการปรับเปลี่ยนภูมิประเทศที่เป็นสังคมเกษตรมาเป็นอุตสาหกรรมอย่างยิ่ง รวมทั้งผู้คนท้องถิ่นก็เคลื่อนย้ายออกไปอยู่ตามที่ต่าง ๆ จนแทบไม่อาจให้ข้อมูลถึงความเป็นมาในอดีตได้ เป็นสิ่งที่ทำให้การรับรู้ในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมขาดหายไป การศึกษาท้องถิ่นโดยพิจารณาความสำคัญของสภาพแวดล้อมซึ่งเชื่อมโยงกับชีวิต สังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์จึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง

การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจ “ภูมิวัฒนธรรม” ที่เปลี่ยนแปลง จึงเป็นการทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมในอดีตและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันจากปัจจัยต่าง ๆ ในฐานะความคิดซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับชีวิตวัฒนธรรมของมนุษย์ในมิติต่าง ๆ อันจะเป็นรากฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งสภาพแวดล้อมของคนรุ่นใหม่ในท้องถิ่นอันหลากหลายหรือเป็นความรู้พื้นฐานสำคัญที่นำไปใช้ในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นแก่สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ตลอดจนเพื่อการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติที่สอดคล้องกับความต้องการของ

ประชาชน และเกิดจากความเข้าใจในเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างแท้จริง

การค้นหาคำความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ตัวตน อัตลักษณ์ และต้นกำเนิดความเป็นกลุ่มและความเป็นเผ่าพันธุ์ของตัวเอง นับเป็นกระบวนการการต่อยอดตัวตนทางวัฒนธรรม หรือการสร้างตัวตนผ่านการโยยหารากเหง้าทางประวัติศาสตร์ ในทางมานุษยวิทยา มองว่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องถึงคนในอดีต เรื่องที่อธิบายรากเหง้าของบรรพบุรุษ ต้นกำเนิด และตำนานความเป็นมาของกลุ่มคน มักจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัจเจกบุคคลที่ถูกยกย่องว่าสำคัญ เรื่องเล่าของบุคคลอาจหมายถึงการทำความเข้าใจว่าบุคคลนั้นปรากฏขึ้นมาได้อย่างไรในประวัติศาสตร์ อาจเกิดขึ้นในช่วงที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลง เช่นกรณีของกลุ่มคนต้องการสร้างจิตสำนึกร่วมทางวัฒนธรรมเดียวกัน หรือเพื่อที่ตั้งเป้าหมายเพื่ออนาคตที่ดี หรือคาดเดาความวิบัติที่จะมาถึง

การขาดองค์ความรู้เรื่อง “ภูมิวัฒนธรรม” ทำให้คนไทยขาดความรู้และความสนใจในเรื่องประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม ตั้งแต่ในระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับภูมิภาคและระดับประเทศ ทำให้ไม่เข้าใจถึงสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยที่มีความหลากหลายแตกต่างทั้งทางชีวภาพ ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรม จึงมักเกิดความขัดแย้งทางสังคมและการชุมชนขึ้นหลายต่อหลายครั้ง เช่น ปัญหาการแย่งชิงฐานทรัพยากรของท้องถิ่นโดยหน่วยงานรัฐหรือนายทุนที่ละเมิดต่อกฎเกณฑ์ที่เคยมีอยู่ร่วมกัน

แม้การเปลี่ยนแปลงระบบวิธีคิดจากการยอมรับโอนอ่อนในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยไม่ให้เกิดความขัดแย้งจะเปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิงในหลายพื้นที่หลายท้องถิ่น แต่ก็ถือว่ายังไม่อาจเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคน เพราะธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความอ่อนแอเป็นทุนเดิม มิติความสัมพันธ์ที่ขาดหายไปในยุคปัจจุบันคือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปทั้งหมด แต่กลับมีรูปแบบใหม่ ๆ เกิดขึ้นตลอดเวลา

การพัฒนาเศรษฐกิจการชุมชนและวัฒนธรรมซึ่งมองอดีตอย่างหยุดนิ่งและเน้นแต่เรื่องปัจจุบัน อาจไม่ใช่คำตอบที่หยุดยั้งการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ล่มสลายของสังคมท้องถิ่นได้ หากขาดเสียซึ่งมิติในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ซึ่งเคยประทับประคองสังคมมนุษย์มาทุกยุคทุกสมัย ซึ่งภูมิวัฒนธรรม (Culture Landscape) เป็นพื้นที่ที่คนอยู่ สร้างบ้านแปงชุมชนจะกำหนดว่าพื้นที่นั้นเป็นอะไร อยู่ในกาละ เวลาใด หมายความว่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ มีกิจกรรมในช่วงเวลาต่าง ๆ และมีการกำหนดชื่อภูมิบ้านภูมิชุมชน และรู้ว่าพื้นที่ตรงนั้นเราจะใช้อย่างไร รวมทั้ง เรื่องอาหาร ความหลากหลายทางชีวภาพมาก มีต้นไม้ พืชผัก ที่อยู่ของสัตว์ต่าง ๆ นานาชนิด ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของภูมิวัฒนธรรม

สรุปผลการศึกษา

1. เพื่อรวบรวมข้อมูลและพัฒนาข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมเศรษฐกิจให้อยู่ในฐานข้อมูล TRF Database สำหรับการสืบค้นผลจากการรวมกลุ่มทางด้านวัฒนธรรมจัดทำระบบกลไกในการพัฒนาคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งผลการวิจัยพบว่า กลุ่มมีคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีลักษณะบางอย่างเหมือนกัน มีความรู้สึกนึกคิดเป็นพวกเดียวกัน มีความสนใจดำเนินการหรือร่วมปรึกษาหารืออย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน สิ่งที่พบได้ตรงกับในความหมายของการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้กลุ่ม หมายถึง การรวมตัวของบุคคลที่มีปัญหาหรือความต้องการบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน และดำเนินการบางอย่างร่วมกัน การรวมตัวของบุคคลในที่นี้อาจหมายถึง การรวมตัวของบุคคลในชุมชน หรือบุคคลทั้งในและนอกชุมชน หรือการรวมตัวระหว่างกลุ่มต่อกลุ่มทั้งในและนอกชุมชนก็ได้ความจำเป็นที่ต้องมีการรวมกลุ่มในการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ ก็เพื่อที่จะทำให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนกิจกรรมและก่อให้เกิดการขยายผลการดำเนินงานในวงกว้าง พลังในการขับเคลื่อนกิจกรรมไม่ได้หมายถึงเฉพาะประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินงานเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการสร้างอำนาจในการต่อรอง และสร้างกระบวนการทัศน์ วิสัยทัศน์ และเปิดมุมมองใหม่ ๆ จากการแลกเปลี่ยนความรู้ความสามารถ และประสบการณ์เป็นการเพิ่ม โอกาสในการไขปัญหาและพัฒนาศักยภาพของกลุ่มด้วย

ซึ่งการการรวมกลุ่มทางด้านวัฒนธรรม ที่จะทำให้กลุ่มทางวัฒนธรรมมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน คือ ส่งเสริมให้ทุนบุคคล มีบทบาทเพิ่มขึ้น มีการถ่ายทอดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องผ่านศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนและให้ประชาชนทุกหมู่บ้าน มีส่วนร่วมการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อมกับกิจกรรมการพัฒนาชุมชน จะทำให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดเป็นพลังในการขับเคลื่อนชุมชน ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

การสำรวจกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชน คณะผู้วิจัยมีข้อมูลกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชนไม่น้อยกว่า 50 กลุ่ม แต่คณะผู้วิจัยเห็นว่า การสำรวจในทุก ๆ กลุ่ม ประโยชน์จะส่งผลต่อชุมชนในวงกว้าง ทำให้คณะผู้วิจัยได้สำรวจเพิ่มเติม จนได้กลุ่มผลิตภัณฑ์รวม ทั้งสิ้น 147 กลุ่ม

2. เพื่อพัฒนาคุณค่าของพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมเศรษฐกิจในชุมชนด้วยนวัตกรรมทางด้านศิลปหัตถกรรม ซึ่งนวัตกรรมทางศิลปหัตถกรรม ในบริบทอื่น ๆ มักเป็นเรื่องราวของกรรมวิธีและเทคนิคต่าง ๆ หรือพัฒนาให้ดีขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยที่ต่างออกไป ทว่า “นวัตกรรมในเชิงศิลปะ” นั้น ผิดแผกไปเล็กน้อยด้วยเป็นการนำจิตวิญญาณ อารมณ์ และความรู้สึกมาใช้สร้างสรรค์ เป็นคุณค่าของ

ศิลปะไทยที่เจริญงอกงามจากวัฒนธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิม ในงานวิจัยนี้พบว่า มี 4 รูปแบบประกอบด้วย

- 1) รูปแบบศิลปหัตถกรรมในเชิงธุรกิจ
- 2) รูปแบบศิลปหัตถกรรมในเชิงกิจกรรม
- 3) รูปแบบศิลปหัตถกรรมในเชิงสื่อโฆษณา
- 4) รูปแบบศิลปหัตถกรรมในเชิงพื้นที่สาธารณะ

การสร้างศิลปหัตถกรรมในปัจจุบันที่ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดำเนินไปอย่างรวดเร็วและซับซ้อน การนำเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นใหม่ (เทคโนโลยีอุบัติใหม่) มาแสวงหาประโยชน์ในเชิงพาณิชย์เพื่อนำเสนอสินค้า บริการ หรือปรับเปลี่ยนรูปแบบโมเดลธุรกิจ อาจเป็นโอกาสทำให้ประสบความสำเร็จอย่างก้าวกระโดด หรือไม่ก็อาจเป็นความเสี่ยงที่จะทำให้เกิดผลกระทบได้อย่างรุนแรง โดยเฉพาะเมื่อนวัตกรรมนั้น ๆ ไม่สามารถผ่านกระแสสังคมสำหรับสินค้าหรือผลิตภัณฑ์แปลกใหม่ที่ตลาดยังไม่รู้จักและไม่อยากเสี่ยงที่จะเป็นกลุ่มผู้บริโภคแรก ๆ ทำให้ไม่สามารถสร้างยอดขายได้ถึงจุดที่จะทำให้ชุมชน สามารถอยู่รอดได้เหตุผลสำคัญประการหนึ่งสำหรับการสร้างนวัตกรรมเชิงธุรกิจ ก็คือ ความซับซ้อนของเทคโนโลยีใหม่ ๆ ทำให้สินค้าหรือบริการมีความซับซ้อนในการใช้งานตามมา ผู้ใช้งานจำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีนั้น ๆ พอสมควรจึงจะสามารถใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีใหม่ ๆ เหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือสามารถเห็นประโยชน์จากการใช้งานที่ซับซ้อนว่าคุ้มค่ากับเงินที่ต้องเสียไป

ปัญหาพื้นฐานแบบนี้ ทำให้เกิดแนวคิดใหม่ที่จะมาช่วยให้ผู้บริโภคหรือผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม สามารถใช้งานสินค้าที่ทันสมัยเหล่านี้ได้ง่ายขึ้น ก็คือ การนำเรื่องของศิลปะและการออกแบบมาช่วยลดความซับซ้อนของการใช้งานลง โดยซ่อนสิ่งที่ยุ่งยากทั้งหลายไว้เบื้องหลัง ในงานนวัตกรรมทางศิลปะทำให้การใช้งานหรือการใช้บริการเกิดความเป็นมิตรกับผู้ใช้งานมากขึ้น ใช้งานได้ง่ายและเป็นธรรมชาติมากขึ้น

แนวคิดในศิลปะ หรือ Design Thinking จึงกลายมาเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการสร้างนวัตกรรมเชิงเทคโนโลยี โดยเฉพาะในเรื่องของผลิตภัณฑ์ การให้บริการ หรือโมเดลธุรกิจใหม่ๆ ของชุมชน ในการที่จะช่วยให้นวัตกรรมที่เกิดขึ้นใหม่ สามารถเข้าถึงตลาดหรือผู้บริโภคได้ง่ายขึ้น จากสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตที่มักจะใช้เรื่องของดีไซน์หรือศิลปะมาเพื่อสร้างความสวยงาม ช่วยสร้างบรรยากาศแห่งความเป็นสุนทรีย์ภาพ หรือแม้กระทั่งใช้ศิลปะมาเพื่อแสดงความสามารถทางศิลปะที่เหนือชั้นกว่าความสวยงามที่เห็นได้กันทั่วไป

ในปัจจุบัน ศิลปหัตถกรรมได้กลายมาเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการสร้างนวัตกรรมเชิงเทคโนโลยีอย่างแยกกันไม่ออก จนทำให้เกิดนวัตกรรมประเภทใหม่ขึ้นมา ที่มักเรียกกันว่า Arts Innovation หรือนวัตกรรมที่ใช้แนวคิดศิลปะมาเป็นตัวนำผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมออกสู่ตลาด หลักการสำคัญของ Arts Thinking ก็คือ การนำเรื่องของกรยอมรับของสมองซีกขวาที่เกี่ยวข้องกับการมองเห็นศิลปะและความสวยงาม มารวมเข้ากับสมองซีกซ้ายที่เข้าใจเกี่ยวกับด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อให้ทำเรื่องที่ย่างยากซับซ้อน เป็นเรื่องที่สามารถเข้าใจได้ง่ายแม้กับคนในระดับทั่ว ๆ ไป

ศิลปหัตถกรรมที่ต้องการนำกลยุทธ์เรื่องของศิลปะมาใช้ร่วมในการสร้าง จะต้องให้ความสำคัญในเรื่องต่าง ๆ อย่างน้อย 3 เรื่อง

เรื่องแรก เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดก็คือ จะต้องหาศิลปิน นักออกแบบหรือดีไซน์เนอร์มาร่วมในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมหรือออกแบบการให้บริการตั้งแต่เริ่มต้นด้วยพื้นฐานของแนวคิดศิลปหัตถกรรม จะช่วยทำให้คุณค่าของภูมิสถาปัตยกรรมของชุมชน สามารถเข้าใจถึงความรู้สึกของผู้บริโภคได้ดีขึ้น ในขณะที่ธุรกิจทั่วไปอาจจะมองถึงเรื่องของความจำเป็น และความต้องการของกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย ชุมชนที่นำเรื่องของ Arts Thinking มาใช้จะมองลึกเข้าไปถึงเรื่องของ อารมณ์ ความรู้สึก ประสบการณ์ ความผูกพัน และความทะเยอทะยานของผู้บริโภคที่จะเกิดขึ้นเมื่อได้ใช้สินค้าหรือบริการการพัฒนานวัตกรรม จึงไม่ถูกเอนเอียงไปกับเรื่องของเทคโนโลยีแต่เพียงด้านเดียว ศิลปินและนักออกแบบจะสัมผัสถึงความรู้สึกต่อการใช้งานของผู้บริโภคได้โดยผ่านการใช้ตัวอย่างที่สามารถสัมผัสได้ เช่น การวาดออกมาเป็นภาพร่าง หรือการทำแบบจำลอง 3 มิติออกมาก่อนอาจจะต้องมีการทำแบบจำลองต่าง ๆ ออกมาเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งได้รูปแบบ 2 – 3 แบบที่เหมาะสมลงตัวมากที่สุดยังมีการทำแบบจำลองรูปต่าง ๆ ออกมามาก รูปแบบสุดท้าย ก็จะใกล้เคียงความสมบูรณ์ได้มากที่สุดความคิดของนักออกแบบอาจจะต่างจากวิศวกร โดยวัฒนธรรมของนักออกแบบจะถือว่าการตกแต่งและการทำเพิ่มเติมทำซ้ำแล้วซ้ำอีก จะเป็นการพัฒนาสู่ความประณีตและการเรียนรู้ ไม่ใช่เกิดจากความผิดพลาดหรือล้มเหลวของแบบที่ได้ออกไปก่อนหน้า

เมื่อได้รูปแบบที่เหมาะสมแล้ว ขั้นตอนสำคัญที่ 2 ก็คือ การสร้างต้นแบบสินค้าขนาดเท่าจริงตามรูปแบบที่ได้ออกแบบไว้ ในขั้นตอนนี้ จะทำให้ธุรกิจได้รับทราบถึงปัญหาและข้อจำกัดต่าง ๆ ในการผลิต และการใช้งานจริงไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเชื่อมต่อหรือการทำงานของชิ้นส่วนและองค์ประกอบต่าง ๆ ในตัวผลิตภัณฑ์หรือในงานบริการที่เป็นนวัตกรรมเรียกได้ว่าเป็นการใช้ต้นแบบเพื่อศึกษาเรียนรู้ปัญหา และแสวงหาวิธีแก้ปัญหาให้ตรงกับสาเหตุให้มากที่สุด

ในขั้นที่ 3 เมื่อสามารถสร้างต้นแบบขึ้นมาได้แล้ว ธุรกิจก็จะสามารถนำต้นแบบมาใช้ ประกอบการนำเสนอหรือการทดสอบตลาด หรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้เกี่ยวข้อง เนื่องจากการ ต้นแบบเป็นตัวนำในการติชม จะทำให้ได้ข้อเท็จจริงที่ตรงประเด็น และไม่ทำให้เกิดความเข้าใจผิดซึ่ง กันและกันได้เพื่อนำไปสู่ความพร้อมในการนำเข้าสู่สายการผลิตจริงหรือการให้บริการจริง

ปัจจุบัน เรื่องของ Arts Thinking ได้รับความสนใจ และมีผู้นำไปใช้เพื่อการพัฒนา หรือการ แก้ปัญหาที่ซับซ้อน ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการพัฒนาระบบการศึกษา การพัฒนาชุมชน ฯลฯ ในโลก ของธุรกิจนวัตกรรม ศิลปะไม่ใช่เป็นเรื่องของบรรจุกุณธ์เท่านั้น แต่จะกระจายลงไปถึงในทุกขั้นตอน ของการสร้างนวัตกรรม เพื่อให้แน่ใจว่า นวัตกรรมที่ธุรกิจจะนำเสนอ จะได้รับการตอบรับจากตลาด แม้ว่าจะเป็นผลิตภัณฑ์หรือบริการใหม่ที่ผู้บริโภคไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อนก็ตาม

ในส่วนของการบริหารจัดการจัดการนวัตกรรมทางศิลปะ อาจจะทำให้เกิดหน้าที่งานใหม่ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่ง Chief Design Officer ขึ้นในธุรกิจเทคโนโลยี ก็เป็นไปได้จะเห็นได้ว่า ศิลปะ แนวกิจกรรมทั้งหลายเหล่านี้เป็นเรื่องการนำเอาวัฒนธรรมมาใช้ประเด็นสาธารณะต่าง ๆ ทั้งทาง สังคมและการชุมชน ซึ่งได้เริ่มทำกันมานานแล้วโดยศิลปินหลายคนและหลากหลายกลุ่ม โดยการเข้า ไปร่วมมือกับชุมชนและสังคม ทั้งในรูปโครงการและกิจกรรมสร้างสรรค์ต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อกระตุ้นและ สนับสนุนให้ชุมชนมีสิทธิ์มีเสียง และเกิดการเปลี่ยนแปลงชุมชนและสังคมไปในทางที่ดีขึ้น

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม

องค์ประกอบภูมิทัศน์ชุมชน การสร้างชุมชนโดยอาศัยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ จึงถูก กำหนดเป็นปัจจัยแรกขององค์ประกอบชุมชน ต่อมาเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงจากชนบทไปสู่ความเป็น ชุมชน และเกิดการขยายตัวจากศูนย์กลางชุมชนไปชานชุมชนมากขึ้น สภาพแวดล้อมของชุมชนถูก กำหนดตามสิ่งที่มีมนุษย์สร้าง โดยมีโครงข่ายคมนาคมขนส่งเป็นตัวเชื่อมโยงชุมชนต่าง ๆ องค์ประกอบ ของชุมชนมีปัจจัยที่หลากหลายทั้งทางกายภาพ และสังคมตามสิ่งปลูกสร้างทางสถาปัตยกรรมของ พื้นที่ชุมชนและพื้นที่ว่าง อันก่อให้เกิดสภาพภูมิทัศน์ในแต่ละชุมชนที่แตกต่างกัน โดยได้แบ่งประเภท ขององค์ประกอบภูมิทัศน์ ดังนี้

1. องค์ประกอบภูมิทัศน์ชุมชนตามลักษณะสภาพทางภูมิประเทศของชุมชน (Natural Environment)
2. องค์ประกอบภูมิทัศน์ชุมชนตามสภาพที่มนุษย์สร้างสรรค์ (Manmade Build Environment)

องค์ประกอบพื้นฐานของชุมชน (Kevin Lynch, 1960 : 20) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับจินตภาพของชุมชน และองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชน (The City Image and Its Elements) ซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างกัน ตามลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคมรวมถึงผู้คนและกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น ๆ โดยพบว่าเมืองค์ประกอบพื้นฐาน 5 ประการด้วยกัน ที่ผู้คนมักใช้ในการสร้างจินตภาพขึ้นในใจระหว่างตนเองและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับชุมชน อันได้แก่

1. ทางสัญจร (Paths)
2. ย่าน (Districts)
3. ขอบเขต (Edges)
4. จุดสังเกต จุดหมายตา (Landmark)
5. จุดรวม ศูนย์รวม (Nodes)

นอกจากองค์ประกอบพื้นฐานทั้ง 5 ที่ประกอบกันเข้าเป็นโครงสร้างของชุมชนแล้ว ยังมีปัจจัยและองค์ประกอบย่อยอื่น ๆ อีกหลายประการซึ่งส่งผลให้เกิดลักษณะเฉพาะตัวของชุมชนที่ต่างกันอย่างออกไปองค์ประกอบทางกายภาพ แนวความคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบทางกายภาพจากการศึกษาของ (Speiregen, Paul. D, 1965. หน้า.87) องค์ประกอบทางกายภาพของชุมชน ประกอบด้วย

1) สภาพภูมิประเทศและธรรมชาติ (Landform and nature) เป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพภูมิประเทศกับภูมิทัศน์ชุมชน และสถาปัตยกรรม ในเชิงสุนทรียภาพ และประโยชน์การใช้สอย

2) รูปร่าง ขนาด และความแน่นของชุมชน (Shape, Size and Density) เป็นการวิเคราะห์ลักษณะความสัมพันธ์ ระหว่างการใช้ประโยชน์แต่ละพื้นที่ของชุมชนกับเส้นทางสัญจร และพื้นที่เปิดโล่ง ความต่อเนื่องระหว่างชุมชน ขนาดและความหนาแน่นของการกระจายตัวประชากร รวมถึงลักษณะการขนส่งเชื่อมต่อพื้นที่ต่าง ๆ

3) ลักษณะของเนื้อชุมชน (Urban Grain) รูปแบบ (Pattern) และพื้นผิว (Texture) พิจารณาความหยาบ ถึงละเอียดจากมวลและขนาดอาคารว่ามีขนาดใหญ่หรือขนาดเล็ก

4) เส้นทาง (Routes) ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม และชุมชนเป็นลำดับต่อเนื่องกัน เส้นทางของการสัญจรเป็นตัวกำหนดรูปทรงของชุมชนที่สำคัญประการหนึ่ง ในการพิจารณาเส้นทางของชุมชน เส้นทางนำสายตา (Approach Route) ภูมิสถาปัตยกรรม (Cultural landscape) (Feilden and Jokilehto. 1998 หน้า. 213) ได้กล่าวถึง ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ว่า เป็นงานของมนุษย์หรืองานที่รวมกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ และพื้นที่ทางโบราณคดีซึ่งมีคุณค่าทาง

ประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ชาติพันธุ์วิทยา หรือ มานุษยวิทยา นอกจากนี้ ยังหมายถึง “พื้นที่ประวัติศาสตร์ และสิ่งแวดล้อม เกิดจากการหล่อหลอมองค์ประกอบหลายๆ อย่าง ซึ่งรวมถึงกิจกรรมของมนุษย์ที่มีความสำคัญเท่ากับตัวอาคาร รวมทั้งองค์ประกอบทางที่ว่าง และสิ่งแวดล้อมโดยรอบสิ่งเหล่านี้มีความสำคัญในการสัมพันธ์กับองค์ประกอบทั้งหมด ซึ่งไม่ควรจะละเลย พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ทั้งหมด ไม่ควรพิจารณาเพียงความสัมพันธ์กับงานสถาปัตยกรรม ควรจะรวมเอาคุณค่าของมนุษย์ที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจด้วย” ภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม มีลักษณะภูมิประเทศสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในท้องถิ่น มีการสร้างตำนาน (Myth) เป็นการอธิบายความเป็นมาความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมของสถานที่ ดึงองค์ประกอบดังนี้ (อนุวัฒน์ การถัก. 2556.หน้า. 6)

1) ภูมิศาสตร์ที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐาน คือลักษณะภูมิประเทศที่สำคัญในการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์

2) นิเวศวัฒนธรรม (Culture Ecology) คือ พื้นที่เฉพาะที่มนุษย์สร้างบ้าน ชุมชนขึ้นมาเป็นท้องถิ่นต่าง ๆ ย่อมไม่เหมือนกันเป็นการมองจากคนภายในที่มีต่อสภาพแวดล้อม ละเอียด เช่น ความหลากหลายทางชีวภาพ ชาติพันธุ์ มีการสร้าง กติกาการอยู่ร่วมกันสร้างประเพณี และความเชื่อในพื้นที่เดียวกัน

3) ชีวิตวัฒนธรรม (Way of Life) โครงสร้างที่อยู่ในชีวิตประจำวัน เป็นโครงสร้างทางสังคม ที่มีการศึกษาสภาพแวดล้อมในอดีตและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงปัจจุบัน จากปัจจัยต่าง ๆ ในวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น ๆ เชื่อมโยงกับชีวิตวัฒนธรรมของมนุษย์ในมิติต่าง ๆ

3. เพื่อเพิ่มศักยภาพระบบคิดสร้างสรรค์ การจัดการ และพัฒนาผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ของชุมชนพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างด้วยนวัตกรรมทางด้านศิลปะประกอบด้วย ข้อมูลสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชนไม่น้อยกว่า 100 ชนิด ออกแบบสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชนไม่น้อยกว่า 40 ชนิด จดสิทธิบัตรทรัพย์สินทางปัญญา ไม่น้อยกว่า 5 ชนิด

จัดทำ Webpage (Creative business design and Value Creation)

โครงการพัฒนานวัตกรรมการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ในการสำรวจและคัดเลือกสินค้าผลิตภัณฑ์และของที่ระลึก ในการการเพิ่มมูลค่าของสินค้าให้ตรงกับความต้องการของตลาดครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้วิธีการหลาย ๆ วิธีการเช่น

1. วิธีการนำเอาทรัพยากร เครื่องจักร ที่มีอยู่ในกระบวนการผลิตมาใช้ให้คุ้มค่ากว่าที่เป็นอยู่ พิจารณาว่าสามารถผลิตสินค้าประเภทอื่นเพิ่มขึ้นได้หรือไม่ เช่นเดียวกับบุคลากรในองค์กร

แต่แต่ละคนสามารถพัฒนาให้มีทักษะ ความสามารถ สมรรถนะ หรือ Competency ในการทำงานที่ หลากหลายขึ้นได้หรือไม่ ซึ่งจะเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ได้คุ้มค่าเพิ่มขึ้น สิ่งแรกสำหรับกิจการที่มี ความสามารถในการทำกำไรลดลง จำเป็นต้องทำก็คือ การลดต้นทุนและลดค่าใช้จ่ายที่ไม่แน่ใจว่า จ่ายไปแล้วจะก่อให้เกิดรายได้จริง การลดต้นทุน ไม่ใช่การลดคุณภาพแต่ในทางกลับกัน การเพิ่ม คุณภาพกลับจะทำให้ต้นทุนลดลงโดยเฉพาะต้นทุนที่มาจากของเสียในกระบวนการผลิตต้นทุนของเสีย ที่ถูกตีกลับมาจากลูกค้า นอกจากนั้นการเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานก็เป็นกระบวนการสำคัญ ที่จะช่วยลดต้นทุนการดำเนินงานของกิจการหากมองในเชิงธุรกิจ ถ้ามีงานขั้นตอนใดที่ซ้ำซ้อนกันบ้าง มีขั้นตอนใดเอกสารใดที่สามารถตัดออกยกเลิกได้ พิจารณาความต่อเนื่องของงาน การไหลของงาน จากต้นน้ำไปยังปลายน้ำ มีกิจกรรมใดที่ทำให้เกิดความล่าช้าฟุ่มเฟือยไม่จำเป็นการปรับปรุงการ ดำเนินงาน และขั้นตอนต่าง ๆ ภายในองค์กรสามารถวัดได้เป็นรูปธรรมด้วย เวลา ค่าใช้จ่าย และ ต้นทุน

2. เพิ่มรูปแบบหรือคุณลักษณะสินค้าหรือบริการที่มีอยู่ให้มีความเฉพาะและแตกต่าง จากของเดิมได้อย่างไรและเมื่อเปลี่ยนแปลงแล้วจะช่วยให้สินค้าของเรามีตลาดเฉพาะหรือขายได้ มากขึ้นหรือไม่และสามารถทำกำไรได้เพิ่มมากขึ้นหรือไม่

3. เครือข่ายพันธมิตรที่จะสามารถช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มให้กิจการ พันธมิตรทางธุรกิจ คือใครบ้าง เช่น ผู้จำหน่ายสินค้าวัตถุดิบให้กับผู้ประกอบการคู่ค้าที่เป็นช่องทางการจำหน่าย รวมไปถึง ถึงลูกค้า กำหนดกลยุทธ์บางอย่างร่วมกันเป็นพันธมิตรเชิงกลยุทธ์ ก็จะช่วยเพิ่มกำไรให้กับกิจการได้

4. เพิ่มคุณค่าการรับรู้ของผู้ใช้โดยตรง คุณค่าของผลิตภัณฑ์ที่ขายออกไปถึงมือลูกค้า ลูกค้าจะต้องรู้สึกได้ว่า มันมีมูลค่ามากกว่าราคาที่จ่ายออกไป ในฐานะที่เราเป็นลูกค้า ถ้าเราได้รับ สินค้าหรือบริการ ที่คุ้มค่ามากกว่าต้นทุนทั้งหมดที่เราจ่ายไปมากเท่าไร ก็ย่อมเกิดความประทับใจ และพร้อมจะบอกต่อ พร้อมที่จะกลับมาซื้อซ้ำหรือใช้บริการซ้ำ กิจการย่อมสามารถรักษาลูกค้า ปัจจุบันไว้ได้ และยังสามารเพิ่มฐานลูกค้าใหม่ได้ง่ายๆ

การเพิ่มคุณค่าการรับรู้ที่มีต้นทุนน้อยและเป็นการลงทุนที่คุ้มค่าที่สุด ไม่ใช่วิธีการใช้เงินไปทำ การโฆษณาประชาสัมพันธ์เน้นการปรับปรุงกระบวนการให้บริการกระบวนการส่งมอบคุณค่าให้กับ ลูกค้า กระบวนการในการสร้างประสบการณ์ที่ประทับใจให้กับลูกค้า สิ่งเหล่านี้จะเป็นการเพิ่มมูลค่า ให้กับธุรกิจอย่างยั่งยืนสร้างมูลค่าเพิ่ม" มิใช่มีแค่เพียงการออกแบบผลิตภัณฑ์เท่านั้น แต่โอกาสนั้นอยู่ใน ทั้งกระบวนการ บางกรณีอาจจะเน้นในจุดเดียว แต่บางกรณีอาจต้องกระทำในหลายๆ จุดไปพร้อม

ๆ กัน เพื่อให้ผลสำเร็จสุดท้าย คือการได้ผลิตภัณฑ์และบริการที่มี “คุณค่าเพิ่ม” สำหรับผู้บริโภค กลุ่มเป้าหมายโดยมีหลักในการพิจารณาดังนี้คือ

1. การเพิ่มคุณค่าใด ๆ จะต้องพิจารณาความต้องการและรสนิยมของผู้บริโภค กลุ่มเป้าหมายเป็นอันดับแรก โดยต้องเข้าใจว่าผู้บริโภคมีทัศนคติอย่างไรในการบริโภคผลิตภัณฑ์ หรือบริการนั้น ๆ ทั้งด้านกายภาพและด้านอารมณ์ความรู้สึก อะไรเป็นปัจจัยทำให้คนกลุ่มนี้เลือกหรือไม่ เลือกสิ่งใดรอบตัวเพื่อการใช้ชีวิต และสำหรับผลิตภัณฑ์และบริการนี้ คนกลุ่มนี้พิจารณาในประเด็น และมุมมองใดบ้าง เมื่อเข้าใจผู้บริโภคแล้ว จึงจะพิจารณาโอกาสต่าง ๆ ที่จะสร้างมูลค่าเพิ่ม เพื่อให้ตรงกับความต้องการและรสนิยมของผู้บริโภคจุดนี้เป็นสิ่งสำคัญ มิได้หมายความว่าต้องถามผู้บริโภคตรง ๆ ว่าต้องการให้ออกแบบผลิตภัณฑ์หรือบริการอย่างไร แต่หมายถึงการนำความต้องการ และทัศนคติของผู้บริโภคที่สำรวจมาได้แปลงเป็นการออกแบบ (Design) ในส่วนต่าง ๆ อย่างแยบยล

2. จุดที่สำคัญมากคือการพิจารณาตัวผลิตภัณฑ์ ในเรื่องแนวคิด (Concept) ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดในการบริหารธุรกิจเชิงกลยุทธ์ ทั้งนี้ต้องมีความรู้ (Knowledge) ความเข้าใจพื้นฐาน เรื่องของผู้บริโภคผลิตภัณฑ์รวมทั้งบริบทของผลิตภัณฑ์เป็นอย่างดี และต้องใช้ความคิดเชิงสร้างสรรค์ (Creative thinking) และความคิดเชิงกลยุทธ์ (Strategic thinking) ในการสร้างสรรค์แนวคิดที่แตกต่างและโดดเด่น ส่วนอื่น ๆ ที่เป็นโอกาสในการเสริมสร้างมูลค่าเพิ่ม คือ

3. การพิจารณาวัตถุดิบ การคัดเลือกวัตถุดิบที่มีเรื่องราวที่จะสร้างมูลค่าเพิ่มได้ เช่น การเลือกวัตถุดิบที่เป็นของท้องถิ่น ซึ่งมีเรื่องราวและความแตกต่างที่โดดเด่น และเป็น “คุณค่า”

4. การพิจารณาวิธีการกระบวนการผลิต หรือวิธีการผลิต ที่อาจจะดัดแปลงให้เกิดคุณค่ามากขึ้น

5. การพิจารณาบรรจุภัณฑ์หรือการนำเสนอให้ผู้บริโภครับรู้ถึง “คุณค่า” ของผลิตภัณฑ์ตั้งแต่สัมผัสแรก หรือตั้งแต่มองเห็นซึ่งการออกแบบบรรจุภัณฑ์นี้อาจจะสร้าง “มูลค่าเพิ่ม” ให้แก่ความสะดวก การรักษาคุณภาพผลิตภัณฑ์ หรือความสวยงาม

6. การพิจารณาสร้างมูลค่าเพิ่มในเชิงบริการให้กับผลิตภัณฑ์ หรือเพิ่มผลิตภัณฑ์ให้กับบริการ คือผู้บริโภคจะได้รับทั้งสิ่งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เช่น การบริหารช่องทางการจำหน่ายเพื่อให้ผู้บริโภคซื้อได้ง่าย การบริการจัดส่ง การให้บริการให้ข้อมูลเพิ่มเติมเมื่อมีคำถาม หรือการรับคืนเมื่อไม่พึงพอใจ เป็นต้น

7. ประเด็นที่สำคัญที่สุด ในการเสริมสร้าง “คุณค่า” ให้ผลิตภัณฑ์คือการสร้างแบรนด์ ซึ่งต้องดำเนินควบคู่กับการสื่อสารแบรนด์ การสร้างแบรนด์เป็นการเสริมสร้างอัตลักษณ์ของ

ผลิตภัณฑ์และบริการนั้น ๆ ในภาพรวม เป็นการนำ “มูลค่าเพิ่ม” มาแปลงเป็น “คุณค่า” เพื่อให้ผู้บริโภคได้รับรู้ การสร้างแบรนด์เป็นมากกว่าการมีชื่อหรือการโฆษณา แต่หมายถึงการ “สื่อสาร” อย่างต่อเนื่องในทุกจุดที่ผู้บริโภคกลุ่มเป้าหมายสัมผัสถึง เพื่อเสริมสร้างการรับรู้ถึงคุณค่าของผลิตภัณฑ์และบริการนั้น ๆ

8. การพิจารณาสร้างมูลค่าเพิ่ม เรื่องการนำผลิตภัณฑ์และบริการนั้น ให้เข้าถึงผู้บริโภคกลุ่มเป้าหมาย ที่เป็นการเพิ่มคุณค่าต่อผู้บริโภคในด้านความสะดวก การสร้างมูลค่าผลิตภัณฑ์ชุมชน เป็นการเสริมสร้างมูลค่าและความน่าเชื่อถือให้กับตัวผลิตภัณฑ์ สิ่งที่ต้องพิจารณาและให้ความสำคัญก่อนเป็นอันดับแรก คือเรื่องคุณสมบัติเพราะผลิตภัณฑ์จะไม่มีมูลค่าและไม่สามารถตอบโจทย์ในเรื่องของความน่าเชื่อถือในสายตาผู้บริโภคได้เลย ถ้าหากสินค้าไม่สามารถพิสูจน์ตนเองในเรื่องคุณสมบัติที่กล่าวอ้างมาได้จริง ดังนั้นผู้ประกอบการจะต้องทดสอบและพัฒนาตัวผลิตภัณฑ์ให้มีคุณสมบัติที่เหนือกว่าและตรงกับความต้องการที่แท้จริงของผู้บริโภคมากที่สุด ซึ่งคุณสมบัติที่ใช้กล่าวอ้างในการทำตลาดและโฆษณาต้องเป็นเรื่องที่สามารถพิสูจน์ได้ในเชิงประจักษ์ด้วย จึงจะมีผลช่วยสร้างมูลค่าและความน่าเชื่อถือให้กับผลิตภัณฑ์ การเพิ่มมูลค่าของสินค้า (Value Added) คือเน้นการเพิ่มมูลค่าเข้าไปในแต่ละขั้นตอนของ Value Chain ซึ่งเป็นเรื่องของผู้ประกอบการมากกว่าผู้บริโภค (ศูนย์เพิ่มมูลค่าผลผลิตและออกแบบผลิตภัณฑ์ สถาบันพัฒนา SMEs, 2559, หน้า 2)

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- จิตราภา กุณทลบุตร. (2550). การวิจัยสำหรับนักวิจัยรุ่นใหม่. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก.
- จิรวัดน์ พิระสันต์.(2543). “ทฤษฎีและการวิจัยทางด้านศิลปะและการออกแบบ”
ภาควิชาศิลปะและการออกแบบ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรัตนนคร.
- ชัยรัตน์ อิศวาทกร. (2548). ออกแบบให้โดนใจ. กรุงเทพฯ : ฮั่วซิงการพิมพ์.
- ตีพะลี อะตะบุ และคณะ. (2546). การอนุรักษ์ส่งเสริมศิลปะการทำกริชรามันห์ ตำบลตะไละหะลอ
อำเภอรามัน จังหวัดยะลา,สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- ทศพร ทองเที่ยง.(2546). การเรียนรู้สู่การทำแผนงานและสร้างเครือข่ายเพื่อเสริมสร้าง
ความเข้มแข็งให้กับชุมชน.กรุงเทพฯ : เบส กราฟิก เพลส
- ธนสรณ แสงสุวรรณ. (2547). การจัดการการตลาด Marketing management/ Philip
Kotler. กรุงเทพฯ : เพียร์สัน เอ็ดดูเคชั่น อินโดไชน่า.
- ธวัช พะยั้ม. (2553). การศึกษาผลิตภัณฑ์ชุมชนด้านศิลปหัตถกรรมของกลุ่มทำมีดภาคกลาง.
วารสารวิชาการศิลปะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรัตนนคร.ปีที่ 1ฉบับที่ 1.
เลขหน้า 30 – 40
- ธวัช พะยั้ม. (2554). ศิลปกรรมชุมชนของกลุ่มทำมีดภาคกลาง. วารสารอารยธรรมศึกษา
โขง – สาละวิน.ปีที่ 2ฉบับที่ 1.เลขหน้า 57 - 70
- ธีระชัย สุขสด. (2544). การออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- นวนน้อย บุญวงษ์. (2542). หลักการออกแบบ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- นิรัช สุตสังข์. (2548). การวิจัยการออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ :
โอเดียนสโตร์.
- นิรัช สุตสังข์. (2548). ออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์. (2549). เทคนิคการสร้างเครื่องมือรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัย.
พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : จามจุรีโปรดักท์.
- พนิพา พานิชกุล และ ญัฐพงษ์ วารีประเสริฐ. (2552). การออกแบบพัฒนาและดูแล
ระบบ ฐานข้อมูล.กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยเจริญการพิมพ์.
- พงษ์ศักดิ์ ไชยทิพย์. (2544). เทคนิคงานกราฟิก. กรุงเทพฯ : เอช.เอ็น.กรุ๊ป จำกัด
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร. (2548). นวัตกรรมการเรียนรู้ คน ชุมชน และการพัฒนา. กรุงเทพฯ :
พิษฐุ์ไทยออฟเซต
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. (2552). ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ : แนวคิด เทคนิค และ

กระบวนกร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ภูวพัฒน์ ศรีนาง. (2552). “การพัฒนาสังคมผ่านการเรียนรู้ด้านศิลปกรรมท้องถิ่น : กรณีศึกษาผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาพัฒนาสังคม, มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ยุวณัฐ ทินนะลักษณ์. (2549). **ปริศนาแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2550). **เครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2538). **ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ต้นอ้อ.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2546). **ศิลปะชาวบ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์.
- วิพุธ วิวรรณวรรณ. (2545). **จักสานบ้านเนินน้ำเย็น และงานภูมิปัญญาชาวปากน้ำโพ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- วิมล จิโรจพันธ์. (2551). **มรดกทางวัฒนธรรม “ภาคกลางภาคและภาคตะวันออก”**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แสงดาวจำกัด.
- วิลาสวงศ์ พงศะบุตร. (3552). **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2548
- ศักดิ์ชาย ลีทขา. (2548). **กว่าจะเป็นบรรพบุรุษจากวัศดุธรรมชาติ**. อุบลราชธานี. โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซ็ท
- ศิริพรรณ ปีเตอร์. (2549). **มนุษย์และการออกแบบ**. กรุงเทพฯ : วินเซวิฟเลเบล.
- สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา. (2553). **ร้อยเรื่องราวชุมชนวัฒนธรรมปลายด้ามขวาน**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง
- สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์. (2553). **การจัดการความรู้กับนวัตกรรม**. กรุงเทพฯ : สามลดา.
- สมศักดิ์ โชคชัยชุตติกุล. (2553). **คู่มือการออกแบบระบบงานฐานข้อมูล**. กรุงเทพฯ : โปรวิชั่น.
- สนธยา พลศรี. (2550). **เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- สถาพร ตีบุญมี ณ ชุมแพ. (2550). **ผลของเทคโนโลยีที่มีต่อการออกแบบ**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2549). **การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค. (2548). **กระบวนทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น จุดเปลี่ยนการพัฒนา**. เชียงใหม่ : หจก.วนิดาการพิมพ์

- อารี สุทธิพันธุ์. (2552). **ผลึกความคิดศิลปะ**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- อุดมศักดิ์ สาริบุตร. (2549). **เทคโนโลยีผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- อุทัย ดุลยเกษม. (2543). **ศึกษาเรียนรู้**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสตรี-สฤชต์วงศ์
- อัจฉริยา เนตรเชย และคณะ. (2547). **การพัฒนาแบบจำลองการจัดการกับข้อมูลข่าวสารเพื่อการเสริมสร้างธุรกิจชุมชน,สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)**

